

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 01180

TEATER

A. Mukdoni

•

*Permanent preservation of this book was made possible
by Dr. Jaime P. Constantiner
in memory of
his dear wife, Joan*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ד.ר. א. מוקדוני
(ד.ר. אלעקסאנדער קאפעל)

ד.ר. א. מוקדוני

טעאטער

ניו יארק, 1927

Copyright by
DR. A. KAPPEL
New York, 1927

אַרויסגעגעבן פון דעם
א. מוקדוני יובילוי־קאָמיטעט.

פּינסקי מוזל פּרעס, אינזק, ניו יאָרק.

* * *

דער יוביליי-קאָמיטעט האָט מיר פאַרגעלייגט צו געבן אַן אויסוואַל פון מיינע טעאָמערי-אַרטיקלען פאַר אַ בוך פון אַ באַשטימטער גרויס. איך האָב געמוזט פון פיל הונדערטער אַרטיקלען אויסקלייבן בלויז עטלעכע צענדליג.

די צייט פאַר צוגרייטן די אַרטיקלען צום דרוק איז געווען אַ קורצע און איך האָב געמוזט דורכלאָזן דעם „רוסישן פעריאָד“; איך האָב ניט געקאָנט אָפּ היטן דאָס, וואָס איך האָב געשריבן אין רוסלאַנד אין דער צייט פון מלחמה און רעוואָלוציע. די דאָזיגע אַרטיקלען זיינען צעזייט און צעשפּרייט אין צייר טונגען, זשורנאַלן און זאַמל־ביכער און עס וואַלט גענומען פיל צייט צו אויפּזוכן זיי.

אין דעם דאָזיגן בוך זיינען אַרײַן אַ טייל פון די אַרטיקלען, וועלכע איך האָב געשריבן אין אַמעריקע פאַר די לעצטע עטלעכע יאָר.

איך האָב אַרײַנגעגעבן בלויז אַ טייל פון די אַר־טיקלען, פון וועלכע עס איז מער ניכר מיין שמעלונג צו פאַרשיידענע טעאָמערי־פּראָבלעמען. ניט אַלע, אַזוי גערופענע טעאָטראַלישע אַרטיקלען און ניט אַלע פאַרטעטן פון אידישע טעאָמערי־קונסטלער האָבן געקאָנט אַרײַן. בנודע אָפּהאַנדלונגען וועגן אויפ־פירונגען האָב איך געמוזט זיין גאָר קאָרג און געבן בלויז איינצלנע פון זיי.

איך האָף, אַז דאָס צווייטע בוך, וואָס איך גרייט צום דרוק וועט דערגענצן דאָס דאָזיגע ערשטע בוך.

ד. ר. א. מ. ו. ק. ד. ו. נ. י.

טעאטער
און אדיש טעאטער

טעאטער פאר זיך

1.

שוין יאָרען לאַנג, אז איך וואָרט ממש מיט האַרץ־קלאַפעניש אויפ'ן וואָרט פון דעם אידישן שוישפילער. זאָל ער אַרויס און דערצעלן דער אידישער וועלט פון זיינע קינסטלערישע זאָרגן, ליי־דען און פריידן. זאָל ער אַרויס און אָפן זאָגן, וואָס עס דריקט אים און וואָס עס פאַרגרויט און פאַרוואַכעדיגט זיין קינסטלערישן שבת.

דער גרויסער שווייגער, דער אידישער אַקטיאָר, וואָס שווייגט 50 יאָר, האָט, ענדלאַך אָנגעהויבען ריידן וועגען אַ קריזיס אין אַר־יִישען טעאטער.

וועגען אַ קריזיס אין אונזער טעאטער רעדט מען שוין לאַנג, אזוי לאַנג ווי מען האָט אָנגעהויבען ריידען וועגען אַ קריזיס אין אייראָפּעאישן טעאטער.

בעצם האָבן מיר דאָס וואָרט קריזיס אויפגעכאַפט און אָנגעווענדט עס אויף אַלע צרה'ס און שלעקן אין אונזער טעאטער־לעבן, ניט באַנעמענדיג ריכטיג, וואָס מען פאַרשטייט אין אייראָפּא אונטער דעם אויסדרוק: „קריזיס אין טעאטער“.

אין אייראָפּא האָט מען מיט דעם וואָרט קריזיס געמיינט פשוט די גסיסה פון דער נאַטוראַליסטישער טעאטער־קונסט. דאָס איז — ראשית, צווייטענס, האָט מען דערפילט, אז דאָס טעאטער איז אייגענטלאַך געוואָרן אַן אַנשטאלט פאַר ליטעראַטור, אַ מין לייען־זאַץ וואו מען קומט זיך צענויף פאַרלייענען דראַמעס. דרייטענס, האָט מען זיך אַרומגעזען, אז די טעאטראַלע קונסט איז דורך דער נאַטוראַליסטישער און רעאַליסטישער דראַמע אָפגעשוואַכט געוואָרן ביז צום לעצטן גראַד.

באַ אונז האָט מען נאָך ניט געווייטאַגט מיט דער דאָזיגער

פראגע. בא אונז הייסט קריוזים גאָר עפעס אנדערש. בא אונז קלאָגט מען זיך בעצם אויף א קריוזים אין דער ליטעראטור. אונזער טעאטער לעבט ביו היינטיגן טאָג מיטן זכות פון דער ליטעראטור, אונזער טעאטער בויט זיין ערפאלג אויף דער דראמע. און די דאָ זיגע דראמע האָט קיין ערפאלג ניט. די אלע ליטערארישע געוויר צען, וואָס דער טעאטער באקומט, טרייסלען ניט אויף דעם עולם. זיי צערודערן אים ניט. זיי אַמווירן אים אפילו ניט.

איך וויל ריידן דוקא וועגן דעם ריכטיגן קריוזים, וועגן קריוזים אין דער טעאטראלער קונסט, טאָקע וועגן דער פאַטאלער טעאטער־אָפהענגיקייט פון דער ליטעראטור, וועגן דער טראַגעדיע פון דעם סיאמ'שן צווילינג, וואָס איין שוועסטער מוז איבערלעבן אלע פגעים פון דער אַנדער שוועסטער, וועגן אונזער טעאטער־קונסט, וואָס איז נאָך ניט זעלבסטשטענדיג און קאָן ניט בויען איר ערפאלג מיט אירע אייגענע מיטלען, מיט אייגענער קינסטלערישער שאַ פונג, מיט אייגענע קינסטלערישע אנטפלעקונגען, מיט אייגענע מע־טאָדן און מיט איר אייגענער טעאטראלישער וועלט־באַנעמונג.

דאָס איז געווען די קראנקהייט פון דעם אייראָפּעאישן טעא־טער. און מיט דעם איז אויך קראנק אונזער טעאטער. די לעצטע פּאָר צענדליג יאָר פון ניינצענטן יאָרהונדערט האָט זיך די ליטעראטור באַזעצט אין טעאטער.

דאָס טעאטער איז געוואָרן די טריבונע פאַר אלע גייסטיגע שטרעבונגען און ריכטונגען, פאַר אלע סאָציאלע און עטישע פּראָב־לעמען. ער איז געווען דאָס האָן־פענדל פאַר אלע גייסטיגע שטור רעמס און ווירבל־וווינטן אין דער ליטעראטור.

אין דער אמאָליגער פּריילאכער און זאָרגלאָזער היים פון די הפּקר'דיגע קאָמעדיאנטן, האָבן זיך מיט פּאַמפּ און פייערליכקייט אריינגעצויגן די גרויסע קעפּ מיט די הויכע שטערנס פון דער וועלט־ליטעראטור. עס קומט איבסען מיט זיינע ערנסטע און קלוגע פּראָבלעם־דראַמעס; טאַלסטאָי מיט זיין ריין־קריסטלאַכער מאַך־ראַץ; הויפטמאַן מיט זיינע סאָציאלע דראַמעס; שאו מיט זיינע בייסיגע פּובליציסטישע קאָמעדיעס; טשעכאָו מיט זיין דינעם סקעפּטיש־מעלאַנכאלישן שמייכל און נאָגענדיגן רוסישן אומעט; סטרינדבערג מיט זיינע שאַרפע ציין און זיין פינסטערן פּרויען־

האם; האמסון קאקעטירט מיט זיינע נעגל; גארקי באווייזט דער וועלט באַרוועסע פילאָזאָפּן; אַנדרייעוו — זיינע היפּאָכאָנדישע וועלט־שטורמער. די פראנצויזישע שריפטשטעלער קומען מיט זייער פּאָלירטער און ראַפינירטער סאַלאַן־פּלוידעריי און בלוואַר־עטיק.

נאָך די קארפּן־קעפּ פון דער וועלט־ליטעראַטור ציט זיך אַ לאַנגע פּראָצעסיע פון קלענערע דיכטער מיט וואַגינערע און שווע־רע דראַמען.

די ליטעראַטור האָט איר היים אין טעאטער געפונען, און מיט דער ליטעראַטור — א גאנצע מחנה אקטיאָרן־פילאָזאָפּן, אקטיאָרן פון דער פיינער, ראפינירטער געזעלשאפט, רעזשיסאָרן־דיינקער, ליטעראַרישע בעל־רעצה'ס, געלערטע עקספּערטן, שניידער אין בריי־לען, מעכאניקער מיט פאַרמעט־פּנימ'ער, מאַלער־פּאַרשער, באַדעקט מיטן שטויב פון אַרכיוון און מוזעאומס, טייד־דיינקענדע פאַריקמאָ־כערס, אינטעליגענטע סטאַליאַרס, מאיעסטעטישע בילעטיאָרן און הונדערטער אַנדערע ספּעציאַליסטן.

פּראָפּסאַרישער ערנסט און רואיקויט, אַקאַדעמישע טרוקנ־קייט און מאַטעמאטישע פינקטליכקייט האָבן זיך פאַרקליבן אין טעאטער.

און עס איז דאָך געווען אַ צייט פון ריידעניש וועגן רעוואָלוצ־ציעס אין טעאטער.

אין רוסלאַנד האָט די רעוואָלוציע דורכגעפירט דזשענטלמע־ניש סטאַניסלאָווסקי, אין דייטשלאַנד, מיט ברען און אימפעט — בראַם, דערנאָך ריינהארדט; אין פראַנקרייך — אנטואן; אין ענגלאַנד — מיט אקטיאָרישן פּאַטאַס, גאַרדאָן קרעג; אין בייערן — מיט חנ'דלאַך, געאָרג פּוקס.

עס איז געווען יום טוב אין טעאטער. די וואַכעדיקייט מיט איר גרויען פנים קוקט ניט אַריין אין אים. מען איז כסדר אין פּראַק, אין ווייסע האַנדשו, כסדר פייערלאַך און האָפּערדיג. די בעסטע, די פיינסטע געזעלשאפט אויף דער סצענע; די בעסטע, די פיינסטע געזעלשאפט אין צוהערער־זאַל.

נאָר אין סאַמע ברען פון די טעאטער־רעוואָלוציעס, אין דער גרויסער פייערלאַכקייט פאַר'גנב'עט זיך שטייל אַ שוואַרצער, נאָ־

גענדיגער יאוש, עפעס א טיילוויש-בייסג מחשבה'לע, שנייט דורך די צופרידנהייט אין די גליקלאכע מינוטן פון טומלדיגן ערפאלג. צום אנהויב איז דער יאוש א נעפלדיגער. דאָס סקעפטישע מחשבה'לע אַ צעשוואומענע: אין קעפ פאר'שכור'טע פון עלפאלג, איז אלץ נעפלדיג.

נאָר ביסלאכווייז וואַקסט דער יאוש. דאָס סקעפטיש מחשבה'לע רייסט זיך אַרויס פון נעפל.

עס ווערט קלאָר, אַז דאָס טעאטער טאַנצט אויף אַ פרעמדער שמחה. ער איז דערנידעריגט געוואָרן צו דער מדרגה פון אַ סאַר ווער אויף פרעמדע חתונות.

דאָס זיינען ניט זיינע שמחות, דאָס זיינען ליטעראַרישע שמחות.

עס איז געוואָרן קלאָר, אַז די ליטעראַטור האָט זיך פאַרקליבן אין טעאטער און האָט פאַרשקלאַפט די טעאטראַלע קונסט, די ליטעראַטור האָט זי געמאַכט פאַר איר לויף-אינגל, פאַר איר „פיקאַלאַ“.

פאַר די פאָר צענדליג יאָר, וואָס דאָס טעאטער האָט זיך געפלאַנטערט אין די ליטעראַרישע פראַבלעמען, איז עס פאַרווילדעוועט געוואָרן. די אייגנטלאַכע טעאטער-קונסט איז פאַרטריבן געוואָרן פון טעאטער און איר אָרט האָט פאַרנומען די ליטעראַרישע קונסט. די ליטעראַטור האָט זיך באַנוצט מיט דער טעאטער-קונסט בלויז אויף וויפיל עס איז געווען נויטיג צו מאַכן בולט'ער אירע אייגענע קינסטלערישע פראַבלעמען.

דער יאוש האָט זיך אריינגעריסן הינטער די קוליסן: דער אַקטיאָר האָט זיך דערפילט ווי אַ שטיק מעבל, אָדער ווי אַנאַנ-דער קלייניגקייט, וואָס דינט בלויז צו פאַרפולקאָמען, צו פאַרטיפן און צו פאַרקייילעכדיגן דאָס ליטעראַרישע בילד.

דער אַקטיאָר איז געוואָרן אַן עבר כנעני ביים ליטעראַט.

עס איז דערנאָנגען צו דעם, אַז דער ליטעראַט איז געוואָרן דער הערשער און געביטער אין טעאטער. אַ מענטש פון אַנאַנדער וועלט, אַ מענטש, וואָס לעבט מיט אַנדערע קונסט-באַגריפן, איז געוואָרן דער דיקטאַטאָר אין אַ פרעמדן קונסט-טעמפל.

פאַר'ן אַקטיאָר זיינען באַשאַפן געוואָרן דראַקאָנישע געזעצן.

מ'ען האָט אים איינגעשרומפט אין אַ כינעזישן שיכל און ער איז צעהויקערט געוואָרן.

דער אַקטיאָר איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט זיך דערפילט פאַרשקלאַפט און געפענטעט און ער האָט זיך דער ערשטער אָנגע-הויבן בונטעווען.

דער אַקטיאָר איז שוין אָבער אזוי פאַרעלענדט געוואָרן, ער איז שוין אזוי פאַרשטויסן און פאַרוואַרלאָזט געוואָרן, ער איז אזוי ווייט אוועק פון זיין אַקטיאָרישער קונסט, אז ער האָט שוין ניט געקאָנט קלאָר און דייטלאַך פאַרמולירן, וואָס ער וויל. ער האָט בלויז געפילט און בחוש געזען, אז ער פאַרמאָגט ניט קיין אָרט אין טע-אטער, אז פרעמדע געוועלטיגן איבער אים, אז זיין אייגענע שעפּפּע-רישע קראַפט איז אָפּגעשוואַכט געוואָרן ביז דער לעצטער מדרגה, אז עמיצער האָט אים אָנגעגאַסן בלוי אין די פיס און ער קען קיין פרייען טראַט ניט מאַכן, אז ער אַטעמט מיט אַ פרעמדער לופט אויף דער סצענע און דינט פרעמדע געטער.

דער ליטעראַרישער נאַטוראַליזם איז לכתחלה געקומען אין טעאַטער מיט אַרעוואַלוציאָנערן ברען, ער האָט פון טעאַטער גע-וואַלט פאַריאָגן דעם אַלטן, פאַרשימלטן אַקטיאָרישן שאַבלאָן, די אַלטע רומינע, ער האָט זיך גענומען אריינצעפירן דעם טעאַטער אין דער וועלט פון ווירקלאַכקייט, אין די אַרימס פון דער איינפאַכער, גרויסער נאַטור. ער איז געקומען מיט די גוטע און פּרומע בונה'ס צו קעמפן מיט סצענישן כאַאָס, מיט די הפּקר'שע באַוועגונגען, מיט'ן אַלט-פּרענקישן אַקטיאָרישן נוסח, מיט דעם פאַרוואַרלאָזטן קאָ-מעדיאַנטיזם. ער האָט צוגעזאָגט דעם טעאַטער צו געבן אים אָנשטאַט די פּאָר צענדליג באַוועגונגען, וואָס ער האָט באַקומען בירושה פון זיינע זיידעס און עלטערזיידעס, אַ וועלט אַרייכע מיט נייע באַווע-גונגען: אַ וועלט, וואָס שאַפט מיט ברען, וואָס אַטעמט מיט פייער. נאָך אָנשטאַט דער פרייער, גרויסער וועלט, האָט דער שרייבער אויסגעפּוצט אַ קליין שטיקעלע שטיל וועלט און האָט עס געבראַכט אין טעאַטער — מיט אָפּגעמאַסטענע באַוועגונגען, מיט אָפּגעוואוי-גענע ווערטער, מיט אָפּגעצייילטע טענער. עפעס אַ שטיקל אָפּגע-פליקטע וועלט אַרויסגעריסן פון דער גרויסער, רוישיגער וועלט-קעוהה און עס די אַקטיאָרן צוגעטראָגן.

דאָס איז געווען ווירקלאַכקייט, אָרימע ווירקלאַכקייט און דער
טעאָטער האָט געהאַט די אויפנאַכע צו קאַפירן זי געטריי.

אַנשטאַט דער גרויסער, געהיימניספולער ווירקלאַכקייט, אָנ-
שטאַט דער ווירקלאַכקייט, וואָס איז אַזוי פאַרקנוילט און אַזוי
פינסטער פאַרפלאַנטערט, אָנשטאַט דער ווירקלאַכקייט, וואָס צע-
רודערט אייך מיט אירע סתירות, וואָס צעטרייסלט אייך מיט איר
גרויסן אומזין, פון וועלכן עס שימערט אַרויס דער זין פון מעשה
בראשית — די וועלט איז באשאפן פון כאָאָס, פון כאָאָס האָט זיך
באשאפן די האַרמאָניע און דעריבער גייט זי אַזוי לייכט איבער אין
כאָאָס — האָט דאָס טעאָטער באַקומען פאַרגליווערטע שטיקלאַך
און ברעקלאַך, דעם אָפּפאַל פון דער גרויסער ווירקלאַכקייט.

דאָס לעבן אין טעאָטער איז געוואָרן געבונדן, עטנאַגראַפיש,
געפענטעט מיט לאַקאַלן שטייגער און אפילו מיט פאַמיליען-טראַג-
דיציעס. דאָס טעאָטער האָט באַדאַרפט אָפּטיפן יוסטע, אָדער פאַר-
צאָנטע בירגער אין זייערע מלבושים, מיט זייער אָרטיגן דיאַלעקט,
מיט זייער מעכל און מיט זייערע אַלע וואַכעדיגע קאַפּריון. דאָס
טעאָטער האָט באַדאַרפט אונטערהערן זייער ריידעניש, אונטערכאַפן
זייערע העוויות, נאָכקוקן זייער הולך, נאָכשפירן זייערע באַוועגונגען
און געבן אַ ריכטיגע פּאָטאַגראַפיע.

הכלל, ער האָט באַדאַרפט טאָן וואָס די רעאַליסטישע ליטע-
ראַטור טוט, אָדער ריכטיגער געזאָגט, ער האָט ליטעראַרישע שאַ-
פונגען געדאַרפט טריט ביי טריט נאָכגיין און העלפן זיי קומען צו
דער וועלט אויך דורכ'ן טעאָטער.

די ליטעראַטור האָט זיך אַזוי איינגעוואָרצלט אין טעאָטער,
אַז אין אַ שיינעם פרימאָרגן האָט זי דערקלערט, אַז עס איז גאָרניט
בנמצא קיין טעאָטראַלע קונסט. על כל פנים איז טעאָטער ניט קיין
זעלבסטשטענדיגע קונסט, נאָר אָפּהענגיג פון דער ליטעראַטור.

אין רוסלאַנד, אין דער לאַבאַראַטאָריע פון פאַרשיידענע טע-
אַטראַלע עקספּערימענטן, איז אַרויס מיט אַזעלכע קלאַרע דבורים
דער שריפטשטעלער יורי אייכענוואַלד. אייכענוואַלד האָט גענומען
דעם טעאָטער ניט אין זיין היסטאָרישער פּערספּעקטיוו, ניט אין
זיין אַנטוויקלונג, נאָר אין זיין פאַרגליווערטן צושטאַנד, אין אָנהויב

פון דעם צוואנציגסטן יאָרהונדערט, אינ'ם צושטאַנד, צו וועלכן עס
האָט אים געבראַכט דער רעאליזם, אָדער די ליטעראַרישע דראַמע.
ניט רעכענענדיג זיך מיט דער פאַרגאַנגענהייט פון טעאַטער, האָט
אייבענוואַלד אָנגענומען דעם צייטווייליגן גלות פון טעאַטער באַ
דער ליטעראַטור פאַר זיין נאַטירלאַכן מצב און האָט דערקלערט,
אַז דאָס טעאַטער האָט די איין-און-איינציגע אויפגאַבע — צו אינ'ר
טערפערטירן און אילוסטרירן דאָס ליטעראַרישע ווערק.

אַ קונסט, וואָס האָט ניט קיין אייגענע שעפערשישע זאַפּטן,
וואָס ציט איר יניקה פון אַן אַנדער קונסט, קען ניט פּרעטענדירן
אויף זעלבסטשטענדיגקייט. עס קען זיך בלויז ריידן פון אַ געוויסער
טעכנישער פלינקייט. די טעכנישע השלמה קען דינען דעם ליטע-
ראַרישן ווערק און בריינגען אים געוויסע נוצן. זעלבסטשטענדיג,
אויטאָנאָם גענומען האָט די טעכנישע השלמה קיין שום קינסטלע-
רישן ווערט ניט.

דער מאַלער קען אַמאָל זיך אויך אָפּגעבן מיט אילוסטרירן
ליטעראַרישע ווערק, אָבער אפילו אין דעם פאַל איז ער מער אָדער
ווייניגער זעלבסטשטענדיג, ווייל ער טוט די דאָזיגע אַרבייט ווי אַ
קינסטלער, וואָס האָט גאָר אַנדערע מיטלען און אַנדערע מעטאָדן
פון שאַפונג. דער מאַלער איז בכלל, ווען ער אילוסטרירט ניט קיין
פּרעמדע ווערק, אַ גאַנצער און אויטאָנאָמער קינסטלער.

דער אַקטיאָר האָט ניט קיין אייגענע פאַרבן, קיין אייגענע
ליניעס, קיין אייגענע אויפפאַסונג און קיין אייגענע קאָמפּאָזיציע,
ער באַקומט אַלץ פאַרטיג אין דער דראַמע, ער האָט פאַר זיך אַ
פאַרטיג קינסטלעריש ווערק און ער האָט נאָר דורך זיין טעכנישער
השלמה צו מאַכן עס פּאָפּולערער, פאַרשטענדלעכער, בילדלעכער.
דער אויספיר בעט זיך אַליין אָן :

דער אַקטיאָר אויף דער בינע איז אַ שרייפל ווי אַלע אַנדערע
שרייפלעך אין דעם סצענישן אַפּאַראַט. אַ שטיק מעבל אויף דער
בינע איז אזוי וויכטיג ווי דער אַקטיאָר, אַ שטיק מעבל שפּילט מיט
אין דער דראַמע ניט ווייניגער פאַר'ן אַקטיאָר.

אין מיטלפּונקט פון אַן אויפפירונג שטייט די דראַמע, זי איז
דער עיקר, דער תּוֹך.

בעצם האָט אייבענוואַלד ניט אַנטדעקט קיין אַמעריקע, ער

האָט בלוויז קאָנסטאַטירט אַ פאַקט. ער האָט די פּעדער צו דער נאָז
פון טעאַטער צוגעלייגט און קאָנסטאַטירט דעם טויט. ער איז געווען
דאָס אינגעל אין אַנדערסענ'ס מעשה'לע, וואָס האָט פון קיין חכמה'ס
ניט געוואוסט און האָט אָפּנהאַרציג אויסגעשריען:

דער קעניג איז אַדס-נאַקעט!

מען האָט אזוי פיל גערעדט פון טעאַטראַלער קונסט, אזוי
מליצה'דיג וועגן איר געשריבן:

— נייע קונסט, שפּאַגל-נייע.

אייבענוואַלד האָט, ווי יענעם קליין אינגעל, מיט די פלייצעס
געקוועטשט און אָפּנהאַרציג אויסגעשאָסן:

— איך ווייס ניט וואָס דולן זיי זיך דאָרט, וואָס איז דאָרט
פאַר אַ פאַרבליענדעניש, פאַר אַן איינריידעניש, עס איז דאָך נאָר קיין
טעאַטער-קונסט ניטאָ.

און אַט דאָ איז דער גאַנצער טעאַטראַלער עולם צערודערט
געוואָרן. די אַקטיאָרן, רעזשיסאָרן און אַנדערע זיילן פון רעאַליסטישן
טעאַטער, וואָס האָבן אזוי טריי און ערלעך געדינט דער ליטעראַטור,
האָבן זיך טיף באַליידיגט: — אויב עס איז ניטאָ קיין טעאַטער-
קונסט, זיינען דאָך ממילא ניטאָ קיין זעלבסטשטענדיגע, אויטאָנאָם-
שאַפּנדיגע טעאַטער-קינסטלער.

און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ לאַנגע און פּלפּול'דיגע דיסקוסיע.
אַקטיאָרן און רעזשיסאָרן האָבן פאַרשאַטן די ברענענדיגע פּראַגע
מיט אַ באַרג ווערטער, מיט קיילאַכדיגע פּראַזן האָט מען פאַרטומלט
דעם ווייטאָג, די גסיסה פון דער טעאַטראַלער קונסט.

קיין וואָגיגע און עפעס-זאָגנדע אַרגומענטן האָט מען ניט גע-
הערט, וואָרים וואָס האָבן די ליטעראַרישע לויף-אינגלאַך געקענט
אַרויסשטעלן אַנטקעגן דעם אומ'ברחמנות'דיגן פאַקט?

באַראַקטעריסטיש זיינען די טענות פון די בעסערע אַקטיאָרן:
מיר ווייסן ניט פון קיין באַווייזן, מיר פילן אַבער, אַז אייבענוואַלד
איז ניט גערעכט, מיר פילן, אַז עס איז דאָ אַ טעאַטראַלער קונסט;
מיר פילן, אַז מיר זיינען קינסטלער, פרייע קינסטלער, ניט קיין
ליימענע גולמ'ס, וואָס באַוועגן זיך נאָר אַ דאַנק דעם ליטעראַרישן
שם המפורש.

און דער דאָזיגער ווייגעשריי פון אַקטיאָרן איז מער איבער-
צייגנדיג פון די אַלע פּלפּולים פון די רעזשיסאָרן און אַלע אַנדערע
שיריים-כאַפּער און יורשים פון דער טעאַטער-קונסט.

דער אַקטיאָר פּילט זיך ווי אַ קינסטלער, ווי אַ פּאַרשטייער פון
אַ זעלבסטשטענדיגער קונסט. אונטער דעם שטויב פון ליטעראַרישע
חקירות אונטער דעם איינגען פּאַנצער פון רעאליזם קלאַפט אַ האַרץ
און לעבט איבער אַלץ טיף און זעלבסטשטענדיג אויף אייגענעם
טעאַטראַלן שטייגער.

די אַקטיאָרן, די אמת'ע טעאַטער-קינסטלער האָבן געפּילט, אַז
עס קומט פּאַר אַן אומפאַרשטייעניש. און יורי אייכענוואַלד און אַלע
אַנדערע קברנים פון דער טעאַטער-קונסט, וועלכע האָבן געוואַלט זי
שוין מספּיר זיין, זיינען געווען אפשר די דאָזיגע, וועלכע האָבן דעם
טעאַטער אויפגעטרייסלט, אים צום לעבן געבראַכט. אָדער, לכּל
הפּחות, אויפגעוועקט אין אים דאָס באַוואוסטזיין און שטרעבן
צו זעלבסטשטענדיגקייט.

2.

די טיפּע אומצופרידנקייט, וואָס האָט אַרומגעכאַפט די אַקטיאָר-
ריש קרייזן אין דער סאַמע התלהבות'דיגער עפּאָכע פון דער נאַטור-
ראַליסטישער דראַמע, איז ביסלאַכווייז פּאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן
אַפענעם קאַמף קעגן דער רעדעוודיגער דראַמע און קעגן איר דיק-
טאַטור אין טעאַטער.

ריינהאַרדט פּאַרלאָזט דעם טעמפל פון נאַטוראַליזם — בראַמ'ס
טעאַטער — און הויבט אָן בויען אַ טעאַטראַלישן טעאַטער. ער דער-
קלערט אָפּ און דייטלאַך, אַז טעאַטער איז ראַשית כּל טעאַטער און
האַט זיינע אייגענע מעטאָדן פון שאַפּן. דער טרעגער פון דער טע-
אַטראַלער קונסט איז דער אַקטיאָר, ער איז דער קינסטלער, וואָס
שאַפט די טעאַטראַלע קונסט. אַלץ, סיי די דראַמע און סיי די טע-
אַטראַלע טעכניק, זיינען זיינע הילפּס-מיטלען. אַלץ ווערט געקנאַטן
און געפורעמט לויט די באַגריפּן פון דער טעאַטער-קונסט. אַלץ, וואָס
קומט אויף דער סצענע, מוז האָבן אַ ספּעציעלע טעאַטראַלע פּאַרבונג
און ליניע.

דער דאָזיגער באמת טעאטראַלער גאון האָט קלאָר און דייטלאַך געשטעלט דאָס טעאטער־פראַבלעם. ער האָט מיט מעשים און קאָנ־קרעטע ביישפּילן באַווויזן די וועגן, וואָס פירן צו דער אויפלעבונג פון דער פאַרגעסענער טעאטראַלער קונסט. זיינע שעקספּיר־אופפּיר־רונגען, זיין חנדלען זיך מיט'ן אלטן באַראַק־טעאטער האָבן באַווויזן, אַז ער האָט געפונען דעם שורש פון דער טעאטראַלער קונסט.

נאָר דער דאָזיגער טעאטראַלער זוכער האָט אַ צו גרויסן אַפּע־טיט. ער קען ניט הונגערן און וואַרטן געדולדיג אויף די געריכטן, וואָס דאַרפן לאַנג געקאַכט ווערן. יאָגנדיג זיך נאָך ריינער טעאט־ראַלער קונסט, נאָך לויטערער טעאטראַלער שאַפונג, האָט ער איבער געכאַפט דאָס פאַר'חלש'ט האַרץ מיט עטלאַכע טויז נאַטוראַליסטישע דראַמעס. ער האָט זיך געוואָרפן פון גרויסן מאַסן־טעאטער צו שעקס־פּיר'ס אייביגער טעאטראַלישקייט, פון נאַטוראַליזם צו דער קאָמעדיע דעל־אַרטע. ער האָט מאַדערניזירט סאָפּאָקלען און „קלאַס־צירט“ הויפטמאַטעריען. ער האָט זיך געוואָרפן אַ צערייצטער פון איין טעאט־ראַלן איינפאַל צום אַנדערן; פון אַ גראַנדיזער אויפפירונג פון עטלאַכע טויזנט אַקטיאָרן און פיל טויזנטער פובליקום צו אַ שטילער קאמעראַליסטישער פירונג. ער האָט ניט געהאַט די אויסגעהאַלטנקייט, די געדולד פון אַ פּרינציפּיעלן מענטשן, וואָס וויל דורכפירן מיט אַלע כּחות אַ קלאָרן קינסטלערישן פּרינציפּ.

אַ גרויסער טעמפּעראַמענט — איז אים דער גערויש, דער גרוי־סער פאַרנעם, די ברויזנדיגע טעטיגקייט דער עיקר. זיי רייצן אים, צערודערן אים און באַפּרידיגן אים אויף אַ געוויסער צייט.

אין טומל און אין געפּילדער, וואָס ער האָט געשאַפן אַרום זיך, האָט ער אָבער ניט פאַרגעסן אינגאַנצן דעם הויפט־פּרינציפּ. ער האָט אין אַלע אויפפירונגען זיינע געלאָזן דורכשימערן די טעאטראַלע קונסט. ער האָט זיך אפילו אין דער נאַטוראַליסטישער דראַמע אַריינגעבראַכן מיט טעאטראַלישקייט, ער האָט אפילו דער דאָזיגער ריינער ליטעראַרישער באַשעפּעניש אַ טעאטראַלן מלבוש אָנגעטאָן און טעאטראַלע פאַרבן און ליניען איר געגעבן.

פּרוּאוון זיינען געמאַכט געוואָרן אויך אין אַנדערע לענדער. אין רוסלאַנד, למשל, האָט אין דערזעלביגער צייט יעוורייאַנאָוו פּרוד־בירט טעאטראַליזירן דעם טעאטער. אין ענגלאַנד איז גאָרדאָן קרעג

געווען עפעס ניט שוה בשוה מיט'ן רעאליזם און האָט פֿרוּבירט דעם ליטעראַרישן סימבאָליזם טעאָטראַליזירן. ער האָט דעם גרויסן רע-אליסטישן מלבוש פֿארביטן אויף אַ פֿאַרביגן און סימבאָלישן מלבוש. ער האָט אָנשטאַט דער נאַכמאַכערישער רעאליסטישער באַוועגונג געגעבן אַ סימבאָלישע באַוועגונג.

אין רוסלאַנד האָט שוין מייערכאָלד לאַנג דערשפּירט מיט זיין חוש די אייגנאַרטיגקייט פֿון דער פֿאַרגעסענער טעאָטעראַקונסט און האָט מיט יאָרן צוריק דעם אַלטן באַראַקטעאָטער מיט זיין אַקטיאָ-רישער פֿראַכט אויפגעלעבט. דער דאָזיגער ליידנשאַפטלאַכער טע-אָטראַל איז אָבער אַ ברויזענדיגער זוכער. איידער אַ טעאָטעראַידיע ווערט אין אים צייטיג, איידער זי באַקומט הויט און ביינער, פֿלאַמט אין אים אויף אַ נייע אידיע, זי ברייט נאָך און ברענט נאָך אין זיין פֿאַנטאַזיע און עס ברויזט שוין אַן אַנדער אידיע. און אזוי וואַרפט ער זיך מיט אַ גוואַלדיגן אימפעט פֿון איין אידיע צו דער אַנדערער, פֿון דער קאָמעדיע דעל־אַרטע צום גאַסן־באַלאַנאָן, פֿון באַלאַנאָן צו די גראַנדיעזע און פֿאַמפּעזע הויף־ספּעקטאַקלען, פֿון די הויף־ספּעקט-טאַקלען צום אַגיטאַציע־טעאָטער, וואָס איז אָרגאַניזירט מיליטעדיש און טרעט אויף לויט „טרעוואַגע“.

נאָר אין די אַלע פֿרוואַוזן און זוכונגען, וואָס זיינען בעצם גע-בונדן און געקייטלט איינע מיט די אַנדערע, אין דעם כאַאָטישן מומל עגבערט כּסדר איין געדאַנק, איין הייסער פֿאַרלאַנג אַרויסצעשיילן די טעאָטראַלע קונסט פֿון דעם ליטעראַרישן שאַלאַכץ, אַרויספירן זי אויף דער ווייסער וועלט פֿריי און זעלבסטשטענדיג.

און איטלאַכער אויף זיין שטייגער האָט געהאַלפֿן דעם טעאָטער צו באַפֿרייען זיך פֿון די ליטעראַרישע קייטן, איטלאַכער האָט גע-וועקט דעם טעאָטער פֿון זיין לאַנגן לעטאַרגישן שאַלאַח.

יעווריאַינאָוו מיט דער טעאָטראַלער אויסערלאַכקייט, גאַרדאָן קרעג מיט דער טעאָטראַליש סימבאָלישער פייערלאַכקייט, דיני-האַררט מיט די גראַנדיעזע מאַסן אַרויסטרעטונגען און מייערכאָלד מיט זיין בטול־דיגער באַציאָונג צום טעקסט האָבן געבראַכן דעם שטרענגן אויטאָריטעט, און די אומבאַשריינקטע אויבערמאַכט פֿון דער ליטעראַטור אין טעאָטער. פֿון דעם זעכל הויבן זיך אַן אַרויס-

צעשלענגלען די וועגן פון דער טעאטער-קונסט, פון דעם זוכונג-פיר-
בער און פון דער פארגעסענער טעאטראלער קונסט.

עס ווערט וואָס ווייטער אלץ קלאָרער, אז דאָס טעאטער קאָן
ניט גיין אויף איין וועג מיט דער ליטעראַטור, אז טעאטער מוז קודם
כל זיין טעאטער, ער קען זיך באַנוצן מיט דער דראַמע בלויז ווי מיט
א טעמאַ. די דראַמע קומענדיג אין טעאטער מוז זיך בויגן פאַר די
געזעצן און פאָדערונגען פון דער טעאטראַלער קונסט.

דאָס טעאטער האָט אַ גרויסן שותף אין זיין שאַפן, אַ שותף,
וועלכן די ליטעראַטור האָט ניט. דער גרויסער מיטשאַפער און מיט-
שפּילער אין טעאטער איז דאָס פּובליקום. דאָס ליטעראַרישע ווערק
ווערט באַשאַפן אין דער שטרענגער שטילקייט, ערגיץ אין אַ היימי-
לאַכן שווייגנדיגן קאַבינעט. דער אַקטיאָר מוז האָבן דאָס פּובליקום,
דעם גרויסן עולם מיט וועלכן ער שפּילט.

דער עולם ווירקט אויף דעם אַקטיאָר און דער אַקטיאָר אויפ'ן
עולם. דער אַקטיאָר אליין אָן פּובליקום קען גאָר ניט שאַפן. דאָס
פּובליקום פאַרוואַנדלט אים אין אַן אַקטיאָר און ער פאַרוואַנדלט
דאָס פּובליקום און מיטשפּילער. זיי ווערן ביידע צונויפגעוואַקסן און
פון דער דאָזיגער צונויפגעוואַקסונג קומט די ריכטיגע טעאטראַלע שאַ-
פונג.

דאָס פּובליקום דאַנקט דעם אַקטיאָר פאַרוואַס ער האָט עס באַ-
פרייט פון דער אַלטעגלאַכער גרויקייט און עס אויפגעהויבן צו דער
מדרגה פון עקסטאַז, פאַרנייגט זיך דער אַקטיאָר און דאַנקט צוריק
דאָס פּובליקום, זיין גרויסן שותף, וואָס האָט מיט אים געטאָן דעם
געמלאַכן חסד.

שעקספירס גרויסע אַקטיאָרישע דראַמעס, דער גרויסער טעאט-
ראַלער פאַרנעם זיינען באַשאַפן געוואָרן מיט'ן פּובליקום. שעקספירס
אַקטיאָרן זיינען געווען צווישן פּובליקום. שעקספיר איז געשטאַנען
אין מיטן פון אַ פּאָלק, וואָס האָט מיטגעשפּילט און אפשר דערפאַר
זיינען זיינע ווערק טעאטראַליש געניאַל. שעקספיר איז ניט געווען
קיין ליטעראַט, קיין שריפטשטעלער, ער איז געווען אַן אַקטיאָר.
און גערעכט איז אפשר מאַלסטאַי, וואָס קען זיט לייַדן שעקס-
פירן. ער גייט צו צו אים ווי צו אַ שרייבער, ניט ווי צו אַן אַקטיאָר.
דער שרייבער איז דער איינזאַמער פּילאָזאָף, ער קען ציילן די ווער-

טער, ער קען שליפן, פאלירן ריין אינדיווידועל, דער אקטיאר שאפט מיט'ן פובליקום, מיט דעם גרויסן טעמפעראמענט, מיט דעם וואל-קאן, וואָס שליידערט סנאָפּעס פייער אויף דער בינע און דער אקטיאר שליידערט זיי צוריק.

דאָ איז אַ וואַקאַנאַציע פון שאַפן, אַ מעשה בראשית אַרניע. און שעקספיר דער גרויסער אקטיאר אין דער דראַמע איז אַ שפּילער מיט דער אויפרעגונג און מיט דער היסטעריע פון דער מאַסע. אין שעקספירס ווערק ליגן קלאַר און בולט די קאַנטורן פון דער טעאַטראַלער קונסט און עס איז ניט קיין צופאַל, וואָס דער ניער אויפֿלעבנדיגער טעאַטער האָט זיך ארויפגעוואָרפן מיט אַזאַ התלהבות אויף שעקספירן.

שעקספיר פאַראייניגט דעם אקטיאר מיט'ן פובליקום, מיט'ן ריכטיגן קוואַל פון אקטיאָרישן שאַפן.

די ליטעראַטור, געטריי איר גאַנצן מהות, האָט ביים אקטיאר זיין מיטשפּילער צוגענומען. זי האָט געשאַפן אַ שטרענגע מחיצה צווישן אקטיאר און פובליקום — די ראַמפּע. די ליטעראַטור האָט דאָס פובליקום געהאַלטן ווייט פון דער סצענע, באַהאַלטן אין אַ הושך און האָט שטרענג באַפוילן, אַז דאָס פובליקום זאָל ניט אַרויסווייזן קיין סמנים פון לעבן, עס זאָל ניט געבן דעם אקטיאר פּילן, אַז עס איז דאָ ניט ווייט פון אים און לעבט איבער מיט אים צוזאַמען.

סטאַניסלאַווסקים טעאַטער, למשל, האָט אָפּגעשאַפּט די מאַדע פון אַפּלאָדירן —

— ליטעראַטור, התבודדות, שטילע דביקות — דאָס שטילע

שאַפן אין איינזאַמקייט.

דער ערשטער און וויכטיגער פּרינציפּ פון דעם נייעם טעאַטער איז — צוריק צום פובליקום, צוריק צום גרויסן מיטשפּילער. די ראַמפּע מוז צעשטערט ווערן — אויס מחיצה, אויס באַהעלטעניש. דער אקטיאר און דאָס פובליקום זיינען די געביטער אין טעאַטער. זיי שאַפן צוזאַמען.

דער דיכטער שאַפט ווען ער איז „אין דער שטימונג“. דער שווישפּילער מוז שאַפן אין אַ באַשטימטער שעה און זאָגאַר אין באַשטימטער מינוט. הויבט זיך אויף דער פאַרהאַנג, מוז ער אַרויס. די דאָזיגע שאַפונגס-צוזאַנג, די דאָזיגע שאַפונג לויט באַשטע-

לונג פאָדערט פון אַקטיאָר אַ גוואַלדיגע געשיקטקייט, פֿלינקייט און אַקטיאָרישע טעכניק. זיין קערפּער — זיין אינסטרומענט מיט וועלכן ער שפּילט — דאַרף פאַרמאָגן ווירטואַזע בויגניקייט, עלאַסטישקייט. די טעאַטער־קונסט האָט אירע אייגענע אויגן מיט וועלכע זי זעט די וועלט. דער מוזיקער זעט די וועלט אין קלאַנגען, דער מאָלער — אין פאַרבן, דער שווישפּילער — אין פֿלאַסטיק, אין באַוועגונג. דער מוזיקער איז שטענדיג טעאַטראַליש, ווייל מוזיק איז ניט געפּיל־אויסדרוק, מוזיק איז קינסטלערישער אויסדרוק. די איינפאַכ־סטע איבערלעבונג קען אויפּוועקן ביים מוזיקער די לוסט צו שאַפּן. די איבערלעבונג מוז אויסגעלייטערט ווערן. די גרויע ווירק־לאַכקייט מוז פאַרשוואַנדן ווערן. די איבערלעבונג ווערט פאַר־וואַנדלט אין פאַנטאַזיע און דאַן קען זי ערשט מוזיקאַליש אויסגע־דריקט ווערן.

אין דעם פרט איז מוזיק טעאַטראַליש.

דער מאָלער, ווען ער קומט אין טעאַטער, קומט ער מיט טעאַט־ראַלע ליניעס און פאַרבן. דעריבער זיינען מוזיק און מאַלעריי די נאָענטסטע שותפים, די לייבלאַכסטע מיטשאַפּער אין טעאַטער. דער נאַטוראַליזם, ד. ה. די קנעכטישע געבונדנקייט צו דער ווירקלאַכקייט, איז פרעמד דעם טעאַטער. דאָס טעאַטער האָט זיין ווירקלאַכקייט, וואָס איז גאַרניט ענלאַך אויף דער ליטעראַרישער. ניטשע האָט בנוגע טעאַטער געזאָגט פּאָלגענדן טיפּן געדאַנק: כּדי צו ווירקן וואָר, איז לחלוטין ניט נויטיג צו זיין וואָר. מיט דעם איז געמיינט, אַז די אילוזיע פון ווירקלאַכקייט דערגרייכט מען ניט דורך דער ווירקלאַכקייט גופּא.

די פּראַקטיק אין דעם נאַטוראַליסטישן טעאַטער האָט געוווּזן, אַז די נאָקעטע ווירקלאַכקייט איז ניט טעאַטראַליש און ווירקט ניט טעאַטראַליש.

דער באַוואוסטער פאַרזויער רעזשיסער, דער געטרייער נאַטוראַ־ליסט, אַנטואַן, האָט אַמאָל אין אַ שטיק, אין וועלכן עס האָט באַ־דאַרפט ארויסטרעטן די פּסולת פון דער פאַרזויער אונטערוועלט — אַפּאַשן, אַלפּאַנסן און געפאַלענע פּרויען — אַרויסגעלאָזן אויף דער סצענע עכטע אַלפּאַנסן, עכטע אַפּאַשן און עכטע גאַס־פּרויען, וועל־כע ער האָט צוזאַמגענומען אין די פינסטערע שענקלאַך. די אמת'ע

אונטערוועלט, ווי זי גייט און שטייט, האָט קיין רושם ניט געמאַכט. אַלע האָבן געפילט — עס איז ניט קינסטלעריש. ער האָט דערנאָך אַרויסגעלאָזן אַקטיאָרן, וואָס האָבן געשפילט די מענטשן פון דער אונטערוועלט. און דער קינסטלערישער איינדרוק איז געווען שטאַרק און גרויס.

עס איז שוין פון לאַנג קלאָר פאַר שווישפילער, אַז אימיטאַציע, נאָכקאָפירן עמיצן האָט לחלוטין ניט צוטאָן מיט שווישפילער־קונסט. די גלענצנדרסטע אימיטאַטאָרן זיינען ס'רוב גאָר קיין שווישפילער ניט. ווייטער איז מיט דער גרעסטער קלאַריקייט פּעסמגעשטעלט געוואָרן, אַז דער נאַטוראַליזם, וואָס האָט זיך אָנגעשטרענגט צו געבן אַן אילוזיע פון דער ווירקלאַכקייט, ד. ה. ער האָט געוואָלט ביים צושויער מוטושטש מאַכן דעם איינדרוק פון שפּילן אויף דער בינע, דער צושויער זאָל פאַרגעסן, אַז מען שפּילט, ער זאָל מיינען, אַז עס קומט פאַר עפעס ווירקלאַכעס, האָט אַבסאָלוט גאָרניט גע'פּוועלט'. דער נאַטוראַליזם האָט אויף דער סצענע אַרויפגעבראַכט אמת'ע מעבל, געשיר, מען האָט געטרונקען אמת'ן וויין, אמת'ע טיי, מען האָט געגעסן אמת'ע קאָטלעטן און מען האָט געקלאַפט מיט אמת'ע מעסער און גאַפּלען, הכלל מען האָט באַהאַלטן די שפורן פון שפּילן. דאָס פּובליקום האָט אָבער געזען, אַז מען שפּילט, נאָכמער, דאָס פּובליקום האָט געזוכט דאָס שפּילן אונטער דער מאַסקע פון דער ווירקלאַכקייט.

און אזוי אַרום איז קלאָר, אַז טעאַטער הייסט דוקא שפּילן, דאָס איז דער תּוך, דער מהות פון טעאַטער־קונסט. און דאָס שפּילן מוז בולט זיין. דאָס טעאַטראַלע גלאָז און פּלעשל, ד. ה. דאָס פּלעשל פון פאַפּע־מאַשע, פון קאַרטאָן מאַכט מער איינדרוק, גיט מער דעם איינ־דרוק פון שפּילן, ווי דאָס אמת'ע פּלעשל, און דאָס אמת'ע גלעזערנע גלעזל. דער טעאַטראַלער קאָסטיום, די טעאַטראַלע דעקאָראַציע, די טעאַטראַלע באַוועגונג, דאָס טעאַטראַלע וואָרט, וואָס ווייטער זיי זיינען פון דער ווירקלאַכקייט און וואָס מער זיי זיינען שפּילעריש, אַלץ מער טעאַטראַליש זיינען זיי און אַלץ נעענטער צו דער טעאַט־ראַלער קונסט.

טעאַטער איז אַ שפּיל אין איבערלעבונגען. אַ וועלט אין שפּיל. טעאַטער איז די קונסט, וואָס באַנעמט די וועלט טעאַטראַליש.

דאָס טעאָטער איז ניט באַשאַפן פאר דעם, צו געבן אַ תקון דער דראַמע. ניין, די דראַמע, די קאָמעדיע, דאָרפן העלפן אַרויסצובריינגן גען דאָס טעאָטראַלישע, צוגעבן השלמה דער טעאָטראַלער קאָמפּאָזיציע. אין צענטער, אין מיטל־פונקט פון דער טעאָטראַלער קאָמפּאָזיציע ערשיינט דער אַקטיאָר, דער דיכטער, דער טרעגער פון דער טעאָטראַלער קונסט.

די גרעסטע טעאָטראַלע ווערק זיינען געשאַפן געוואָרן פון דיכטער אַקטיאָרן — פון שעקספיר און מאָליער. די דאָזיגע האָבן טעאָטראַלישע ווערק געשאַפן, ווערק וואָס זיינען געבונדן מיט דער אַקטיאָרישער קונסט, ווערק וואָס וועלן בלייבן אייביג פאַר'ן טעאָטער, ווייל זיי זיינען דורכגעזאָפּט מיט דער טעאָטראַלער קינסט־לערישער וועלט־אָנשוואַונג. די דאָזיגע ווערק זיינען גרויסע טעאָטראַלע טעמעס פאַר'ן שוישפילער.

דער פּוּעל יוצא איז: דאָס טעאָטער קאָן און מוז שטיין אויף זיינע אייגענע קינסטלערישע פיס. דעם ערפּאָלג מוז ער מיט זיינע אייגענע מיטלען שמידן און אויסהאַמערן. ניט פון דער דראַמע דארף דאָס טעאָטער ערוואַרטן דעם ערפּאָלג, נאָר פון זיינע אייגענע שאַפּונגס־מעגלעכקייטן, פון דער אויפפירונג, פון דער טעאָטראַלער קאָמפּאָזיציע. דאָס פּובליקום קומט זען טעאָטער, ניט הערן טעאָטער, ניט הערן ווי מען לייענט אים פאַר דראַמעס און קאָמעדיעס. עס קומט זען דאָס שפּילן.

פאַר דער דאָזיגער קאַרדינאַלער פראַגע איז געשטאַנען דאָס אייראָפּעאישע טעאָטער, דאָס איז געווען זיין שווערער קריזיס. דאָס אייראָפּעאישע טעאָטער איז אַרויס פון קריזיס. דאָס טעאָטער האָט זיך געפונען. אין פיל אייראָפּעאישע טעאָטערן קומט מען זען אַן אויפפירונג, אַ טעאָטראַלע קאָמפּאָזיציע. מען פרעגט ווייניג און מען ווייסט אפּשר ניט וואָס מען שפּילט, מען פרעגט און מען ווייסט ווי מען שפּילט.

אונזער טעאָטער איז איצט דערנאָנען צו דעם דאָזיגן קריזיס. ער מוז זיך שידן מיט דער דערציילערישער, נאָווליסטישער און ליר טעאָטראַלישער דראַמע, ער מוז איבערגיין צו טעאָטראַלער דראַמע, ד. ה. דאָס אירישע טעאָטער מוז זיך אליין געפינען. ער מוז איבערגיין צו זעלבסטשטענדיגער טעאָטראַלער שאַפּונג.

גלגולים

נאך דאָ ניט לאַנג איז די אידישע ליטעראַטור געווען דער איינציגער קונסט־צווייג אין דעם אידישן קולטורעלן לעבן, וואָס האָט דערגרייכט אַ הויכע קינסטלערישע מדרגה און האָט דעריבער אויך געהאַט די גרעסטע ווירקונג אויף אונזער גייסטיגן לעבן.

די ריין קינסטלערישע און עסטעטישע שטרעבונגען זיינען געווען איינגפאַרברנדן און פאַרוויקלט מיט נאַציאָנאַלע שטרעבונגען, חלומות און אידעאַלן. די ליטעראַטור איז געווען דער העכסטער אויסדרוק פון דער אידישער נאַציאָנאַלער אויפֿלעבונג, דער העכסטער — ווייל זי איז געווען דער קינסטלערישער אויסדרוק, די עסטעטישע באַנעמונג פון נאַציאָנאַלער אויפֿלעבונג.

דער הייכער אָטעם פון אַ נאַציאָנאַלן אידעאַל האָט זי געוואָרן רימט און באַגייסטערט, גרויסע האַפֿנונגען און פאַרביגע חלומות האָבן איר פֿלינגען געגעבן, די שטרעבונג צו אַ ניי און יונג לעבן האָט איר מיט מוט און שאַפֿונגס־כחות באַשיינקט.

אַרויסגעוואַקסן פון לעבן, איינגעוואַרצלט אין לעבן האָט די אידישע ליטעראַטור געזוכט און געפונען עכט אידישע אויסדרוק מיטלען און אַן עכט אידיש קינסטלערישע פֿאָרם. און אזוי אַרום האָט זיך די אידישע ליטעראַטור אַריינגעקייטלט ווי אַ רינגעלע אין דער לאַנגער קייט פון אידישער קולטורעלער שאַפֿונג. די אַלטע, גרויסע קולטורעלע ירושה, דער גרויסער קולטורעלער פאַרמעגן פון דורות האָבן איר, דער יונגער ליטעראַטור, דעם הדרת־פנים פון געלייטער־טער אַלטקייט געגעבן און מיט דעם גרויסן ערנסט באַהויכט.

די יונגע אידישע ליטעראַטור האָט זיך אָבער גיך אויסגעלעבט. נאָך אַן עופֿעלע, וואָס הויכט ערשט אָן צו מאַכן די ערשטע זיכערע טריט, איז זי אַנטלאָפֿן פון דער היים און זיך געלאָזן וואַנאַבונדעווען איבער דער גרויסער וועלט. זי האָט דאָרטן איבערגענומען אַלע

וואוילערישע חנ'דלאך, אלע פרעמדע, הפקר'דיגע גרימאסן, אלע שפיציגע העויות'לאך און אלע קינסטלערישע שמד'שטיק.

אין דעם גרויסן וועלט-חורבן האָט אָנגעהויבן צו בושעווען דער שמד. שמד אין דער פּאָליטיק, שמד אין דער עקאָנאָמיק, שמד אין דער געזעלשאַפּטלאַכקייט, שמד אין דער רעליגיע, שמד אין דער פּילאָזאָפּיע און שמד אין דער קונסט.

עס איז אַ צייט פון גרויסע סקאַנדאַלן, די וועלט איז געוואָרן סקאַנדאַליעז, דאָס לעבן איז אַ ווירבל-ווינט פון סקאַנדאַלן: דער גרויסער מלחמה-סקאַנדאַל האָט געגעבן דעם סיגנאַל און נאָך איר האָט זיך אַראָפּגעלאָזן אויף דער וועלט אַ היישעריק פון קליינע סקאַנדאַלן, וואָס צעפרעסן דאָס לעצטע ביסל מענטשלעכע מאָראַל, דאָס לעצטע ביסל גלויבן, דאָס לעצטע ביסל יושר און רחמים, וואָס זיינען געבליבן אויף דער וועלט.

איז דער גייסט אויך געוואָרן סקאַנדאַליעז, איז די קונסט אויך געוואָרן צעווערימט. איז איטלאַכס ניי בוך אַ טרויפּער, צינישער שמייכל אויף פאַרוועלקטע ליפּן, און איטלאַכס ניי ליד אַ שעלמיש שמד-שטיקל און איטלאַכעס מאַלעריש בילד — אַ קודס'ישע הינטער-פּיסל.

האָבן מיר ניט געקאָנט היטן די פיר ווינקעלאַך פון אונזער לייטעראַטור, מיר האָבן זיי ניט געקאָנט שיצן פון חורבן, מיר האָבן ניט געהאַט קיין כשר'ע מזוזות, וועלכע זאָלן ניט דערלאָזן, אַז צו אונז זאָלן זיך אַריינרייסן די שדים און רוחות פון דער אומוויר-דיגער צייט.

האָט אונזער ליטעראַטור אויך גענומען שצירען מיט די ציין און כיביקען הייזעריג-וואוילעריש אויף דעם גרויסן אידישן בית-עלמין ווי אַ זייטיגע, ווי אווילד פרעמדע.

אַ ווילד פרעמדע איז איצט די נייע אידישע ליטעראַטור, זי האָט ניט קיין פּאָלק, זי האָט ניט קיין היימישע אידעאַלן, זי האָט ניט קיין היים, זי האָט ניט קיין נאַציאָנאַלע נשמה. אַ הפקר'דיגע בעטלעריין, וואָס לעבט פון די גייסטיגע ברעקלאַך פון פרעמדע טישן. אונזער יונגע ליטעראַטור האָט זיך אָפּגעריסן פון דעם אַלטן קולטורעלן בוים אונזערן. האָט זי ניט פון וואַנען צו ציען איר יניקה אַן וואיר פעלט דער געזונטער חיות.

אָפגעריסן פון אַלע אייביגע אידישע אידעאַלן, ווייט פון אַלטע
חלומות פעלט איר גלויבן, פעלט איר התלהבות, פעלט איר דבקות
און זי וויל אַלץ פאַרדעקן מיט שמד־שטיק, מיט בריה'שקייט און
פלינקייט.

אין דער צייט, וואָס די יונגע אידישע ליטעראַטור בלאַנדזשעט
אַרום אין גייסטיגן חושך צווישן אומהיימלאַכע חורבות, זיינען אויפ־
געוואַקסן אַנדערע קונסט־צווויגן, זיי האָבן אויפגעכאַפט די איבער־
גערעסענע פעדים פון עכט אידישער שאַפונג און וועבן ווייטער אונט
זער קולטור־געוועב.

עס האָט אויפגעבליט אַ אידישע מאַלעריי, וואָס איז נאַציאָנאַל,
אי לויט איר פאַרם, אי לויט איר אינהאַלט. עס האָט זיך באַוווּן
מאַרק שאַנאַל, וואָס האָט די מאַלערישע וועלט כּמש איבערראַשט
מיט זיין מיסטיש־אידישער פאַרבינקייט, מיט זיין רעמועלעהאַפּטער
אידישער פאַרם און מיט זיין טיפן אידישן געמיט. עס האָט זיך
באַוווּן נאַטאַן אַלטמאַן מיט זיינע וואונדערלאַכע אידישע גראַפישע
צייכונגען. עס האָבן אויפגעשיינט צענדליגער אידישע מאַלער, וואָס
זוכן און שאַפן מיט אַן אמת אידישן ברען.

די יונגע אידישע מאַלעריי האָט זיך געלאָזט זוכן די עכט איר
דישע פאַרם, די עכט אידישע מאַלערישע ליניע אין דער ווייטער און
אין דער נאָענטער פאַרגאַנגענהייט אונזערער; אין די אַלטע שולן,
אין אַלטע ספרים, אויף אַלטע בית־עלמין'ס און אין אַלע באַהאַלטענע
פאַרוואַרלאָזטע ווינקעלאַך פון אונזער עכטער אייגנאַרטיגער שאַפונג.
און עס איז פאַר זיי אַנטפלעקט געוואָרן אַ וועלט פון אידישע פאַרבן,
פון אידישע ליניען און פאַרמען.

און עכטע רעוואָלוציאָנערן זיינען זיי אין דער קונסט, ווייל זיי
זיינען געקומען צו דער וועלט מיט זייער אייגנס, מיט זייער בולט'ן
קלאַרן „איך“, מיט'ן דרייסטן און שטאַלצן אידישן „איך“.

דאָס נעמלאַכע האָט אויך פאַסירט מיט דעם גאָר יונגינקן, מיט
דעם נאָך גאָר אומבאַהאַלפּענעם קונסט־צווויג — מיט דער אידישער
מוזיק. זי האָט אָנגעהויבן מיט'ן פּרימיטיוון אידישן פּאָלקס־לידל און
איז דערנאַנגען צו די ווייטע קלאַנגען פון אידישער מוזיקאַלישער
מסורה.

דער מוזיקער מילנער, אחרון און אנדערע האָבן אין דעם ניגון פון קריאת התורה, אי זדעם ניגון פון אקדמות און אין אלע ווייטע, פאר'חלומ'טע און מיסטיש-פארהילטע רעליגיעזע ניגונים דערהערט דעם עכטן אידישן מוזיקאלישן קלאנג.

מען גייט צום אלטן מקור, צום אייביגן קוואַל, פון וועלכן הונט דערטער דורות האָבן זייער יניקה געצויגן, צו דער גרויסער פארגאנגענהייט, אין וועלכער דער אידישער גייסט האָט געשאפן פריי און עכט, און מיט דער דאָזיגער פארגאנגענהייט פארקוויקט מען די געגנווארט.

און עס איז ביים קינסטלער קיין סתירות ניטאָ, ווייל אמת'ע שיינקייט און קינסטלערישע עכטקייט ווערט ניט אויסגעטראַכט, זיי ווערן ניט ערפונדן פון קלוגע קעפ. עס איז אַ שאַפונגס-פראַצעס, עס ציט זיך דורך דורות, עס ליגט באַהאַלטן אין דער נשמה פון דורות און דער אמת'ער קינסטלער איז די אויסשטראַלונג פון דער קינסטלערישער ענערגיע פון דורות.

אויך אין אונזער טעאטער האָבן זיך אָנגעהויבן די זוכענישן נאָך עכטער אידישער קונסט.

דאָס אידישע טעאטער איז געווען אן אונטערגעוואָרפן קינד אין אונזער קולטורעלן לעבן. ער האָט ניט געהאַט קיין גייסטיגן טאַטן און מאַמען, ער האָט ניט געהאַט קיין גואל און קיין קרוב אין אונזער קולטור-וועלט.

אַ גאַסן-קינד, איז ער אין אלטן פרומען חדר אונזערן ניט גע- גאַנגען, ער האָט זיך אויך קיינמאָל ניט גע'חבר'ט מיט אונזערע איד- דעאָלן, ער האָט זיך ניט געשפילט מיט אונזערע נאַציאָנאַלע האָפ- נונגען.

מיר האָבן זיך גאָרניט געוואָלט דערגראַבן צו זיין שורש. געפיל- דיגע לעגענדעס האָבן געפירט זיין ספר היוחסין צום פריילאָכן שענקל, צום פארפיינסטערטן הינטער-געסל און צום גייסטיג-קבצנישן פּוּרִים-שפּיל. קיין אחיזה, קיין אָנהאַלט אין דעם אידישן גייסטיגן לעבן, קיין קרובה'שאַפט מיט דעם אידישן רעליגיעזן לעבן און קיין פאַרבינדונג מיט דער נייער אידישער קולטור.

חכלל, אן אונטערנעוואָרפן קינד, א קולטורעלער ממזל'ל.
און ניט בלויז די אידישע אָרטאָדאָקסיע האָט געהאַלטן דעם
אידישן טעאָטער פאַר אן אונגעזעצלאַך קינד, געדענקענדיג, אז טע-
אָטער איז שטרענג פאַרבאָטן און גע'אַסר'ט געוואָרן מיט דורות
צוריק, נאָר אפילו דער נייער דור האָט דעם אַלטן אסור און חרם
געהאַלטן פאַר אזא פּיזישן און מאָראַלישן כת, וואָ סהאָט אָפּגעטויט
אויף דורות לאַנג דעם טעאָטראַלן הוש באַ אידן און דעם אייביגן
מענטשלעכן דראַנג צום שפּיל, צו פּאָזע און צו פייערלאַכע אַרויס-
טרעטונגען. און עס איז גאָר קיינעם ניט איינגעפאלן צו זוכן די
וואַרצלען פון אידישער טעאָטראַלישקייט ערגיין אַנדערש ווי אין
דים חושך'דיגן הינטער-געסל. זוכן דעם מקור פון דער טעאָטראַ-
לישקייט אין דער אידישער רעליגיע, וואָס האָט גע'פּסל'ט דעם
טעאָטער, וואָס האָט אים באַטראַכט אַלס אַ געצנדינער, איז פאַר'ן
נייעם דור אַ לאַגישער אומזין.

אנב איז דער טרעגער פון דער טעאָטער-קונסט, דער אַקטיאָר,
געווען דער גרויסער עס-הארצות'שער מופקר און מען האָט אין זיין
שאַפן בשום אופן ניט געקאָנט הערן דעם אָפּקלאַנג פון רעליגיעזן
עקסטאַז, דעם אָפּשאַל פון ווייטער מיסטיק, מען האָט בשום אופן
ניט געקאָנט זען די פעדים, וואָס פאַרבינדן דעם אַקטיאָר מיט דער
אַלטער קולטור און אפילו וועלכע ס'איז קרובה'שאַפט מיט דער מאַ-
דערנער אידישער קולטור.

און די קורצזיכטיגע לאַגיק האָט געמוזט באַטראַכטן דעם אי-
דישן טעאָטער ווי אַ צופאַל, אָדער העכסטנס ווי אַ שוואַכע נאָכ-
אַמונג; ווי אן אומבאהאַלפּענע איבערקרימעניש פון דעם אייראָפּיי-
אישן טעאָטער. און די דערשראָקענע „פאַרשונג“ אונזערע איז מיט
איר דרייסטיקייט דערגאַנגען ניט ווייטער פון דעם פּוריס-שפּיל.

מען האָט געוואוסט, אז דאָס טעאָטער בכלל איז באַ אַלע אַנ-
דערע פעלקער אויסגעהאָדעוועט געוואָרן אין שוים פון דער רעליגיע,
אז ער איז לכתחילה געווען דאָס פייערדיגע געבעט צו דער געהיימ-
ניספולער אַלמעכטיגקייט, דער פאַרלאַנג און די שטרעבונג צו פאַר-
וואַנדלען זיך אין אן איבערמענטשלעכער געשטאַלט, פילן און דיין-
קען געטלאַך. מען האָט געוואוסט, אז קונסט איז ניט וואַכעדיגקייט,
פּוּזנדיגע גרויקייט, אז קונסט שלעפט זיך ניט אַפּאַטיש נאָך דער

אַלְטֶענגלאַכקייט און קאָפּירט נײַט נאָך אירע גרימאַסן. מען האָט גע-
וואוסט, אַז קונסט איז נשמה יתירה, זי שוועבט איבער דעם אַל-
טעגלאַכן, זי שוועסטערט זיך מיט רעליגיע.

מען האָט עס אַלץ געוואוסט, אָבער ביי אונז, אין אונזער
טעאטער, האָט מען נײַט געזעהן דעם שפיץ, וואָס דערגרייכט
אין הימעל און מען האָט נײַט געזעהן די טיפע וואַרצלען פון
אַ ווייטער פארגאַנגענהייט. האָבען מיר אָנגעהויבען אונזער גע-
שיכטע פון פורים־שפּיל. ווייטער זיינען אונזערע השגות נײַט
געגאַנגען. מיר זיינען געווען איבער גליקלאַך ווען מיר האָבן
אַנטרעקט, אַז מיט דריי הונדערט יאָר צוריק האָבן עטלאַכע אידי-
שע לציג געשפּילט קאָמעדיע.

האָבן מיר כאָטש אַ שטיקל יחוס־אבות, איז אונזער טעאטער
נײַט קיין ממזר.

דער אידישיזם, דער קורצזיכטיגער אידישיזם, וואָס האָט גע-
וואָלט אַדאַפּטירן דעם טעאטער און מאכן אים פאר זיין געזעצלאַך
קינד, האָט אַליין זיין יחוס־אבות, זיין געשיכטע נײַט געקאָנט
דערפירען ווייטער פון דעם פורים־שפּיל, דער אידישיזם האָט אַליין
נײַט געהאט דעם מוט און די דרייסטקייט צו פאַרקוקן זיך ווייטער,
ער האָט זיך אַליין דערקלערט פאַר'ן גייסטיג קינד פון דעם היינטיקן
„פּשוט'ן פּאָלק“.

האָט מען זיך גע'נחת'ט מיט דעם פּאָלקס לידל, האָט מען
געזוכט פּאָלקס נשמה אין דער פּאָלקס מעשה'לע, אין דעם פּאָלקס-
ווערטל. עס איז דעם אידישיזם גאָר נײַט איינגעפאַלן, אַז דאָס
אַלץ איז די שיחת־חולין פון פּאָלק. דאָס פּאָלק האָט געהאַט אַ
בית המדרש וואו ער האָט זיין שענסטע צייט, זיינע שבתים און
יום טובים פארבראכט. דאָס פּאָלק האָט תהילים געזאָגט, האָט
מעביר סדרה געווען. דאָס פּאָלק האָט יום כיפור געפאַסט און מיט
עקסטאַז מתפלל געווען. זיין גייסטיג לעבן איז געווען די רעליגיע.
דאָס פּאָלק איז געווען איינג פארבונדען מיט דער פארגאַנגענהייט,
מיט מיסטישער פארגאַנגענהייט.

דער אידישיזם האָט אין דעם פורים־שפּיל געזוכט א נצוץ
פון טעאַטראַלישקייט און האָט נײַט געזען די טיפע ברייטע
טעאַטראַלישקייט אין דעם רעליגיעזן לעבן פון פּאָלק.

דער סדר אין די צוויי נעכט פון פסח אין א גרויסע טעאטער שאפונג, קיין דראמאטישער מאמענט אין דער וועלט־דראמע איז ניט דערנאנגען צו אזא דערהויבענקייט ווי דער מאמענט ווען מען עפנט די טיר פאר דעם „אונגעזעענעם“ אליהו הנביא. וויפיל פייערליכקייט, וויפיל פאזע, וויפיל געזאנג, וויפיל פארקליידונג און פארוואנדלונגס־מאמענטן האָט אין זיך דער סדר!

אין סדר אליין ליגט פארטיג א גאנצע אידישע טעאטראלע קאנסעפציע; היינט וואו איז יום־כפור, ראש השנה, שמחת־תורה, שבת מיט זייער אויסערלאַכן טעאטראלן פראכט און אינערלאכע טיפע איבערלעבונגען?

דאָס פורים־שפיל און דאָס פאָלקס ליד זיינען לחלוטין ניט קיין גאנץ ריין אידישע שאפונג, זיי זיינען מייסטענס פרעמדע שטיפערייען, וואָס האָבן זיך צוגעקלעבט צום פאָלק, זיי זיינען אמת פאראידישט געוואָרן, אָבער עס זיינען שטארק ניכר די לאָד קאלע שפורן און די עטנאָגראַפישע קאָלירן. דאָס פורים־שפיל באַ פוילישע אידען האָט בולט'ע סמנים פון פוילישע פאָלקס־קאָמעדיעס. אין איטאַליען האָט דאָס פורים־שפיל אלע עלעמענטן פון דער איטאַליענישער קאָמעדיע דעל ארטע*.) דאָס נעמלאכע איז מיט דעם פאָלקס ליד — אין אוקראינע איז עס אוקראיניש, אין פוילען איז עס פויליש און א. וו.

פון דעם דאָזיקן מיש־מאַש פון פארשיידענע עטנאָגראַפישע פארבן און טענער פון די פארשיידענע לאָקאלע פסולת'ן איז פשוט אוממעגלאַך ארויסצושטילן אַן עכטן אידישן טעאטראַלן זשעסט. אַ ריכטיגע אידישע אינטאַנאַציע, אַן אויסגעקריסטאַליזירטע איד־דישע באוועגונג און אַרײַן אידישע מימיק.

און אין אידישן טעאטער אז טאַקי דאָ אַ משונה־דיגער תוהו ובוהו פון אינטאַנאַציעס, פון זשעסטן און באוועגונגען. מיר האָבן עטנאָגראַפישע טעאטערס: מיר האָבן אַ אידיש־פוילישן טעאטער, מיר האָבן אַ אידיש־רוסישן טעאטער און מיר האָבן אַ אידיש־אַמעריקאַנישן טעאטער.

(* זע: „געשיכטע פון דער אידישער טעאטער־קונסט“, פון דר. י. שיפער.

און עס איז לחלוטין ניט קיין צופאל וואָס אונזער טעאָטער
איז שטאַרק אין דער רעאליסטישער דראמע און מוראדיג אומ-
באַהאַלפּען אין דער קלאסישער, סימבאָלישער און אין דער דאָ-
מאַנטישער דראמע. פאר די דאָזיגע דראמעס האָבן מיר ניט
קיין אינטאַנאַציע, קיין זשעסט און קיין באוועגונג. מען שפּילט
באַ אונז גוט אַ פּוילישן אידן, א ליטווישן אידן, אַ רומענישן
אידן, אַ גאַליציאַנעם אידן, אַ דייטשן אידן, אָבער אַ אידן, אַ אידן
מיט אַלגעמיינע נאַציאָנאַלע שטריכן, אַ אידן, וואָס איז ניט גע-
בונדן מיט אַקאַלע רגילות'ן און ניט געפאַרבט מיט עטנאָ-
גראפישע פאַרבן קאָן אונזער טעאָטער ניט שפּילען.

עס איז פאַראן איין אָרט וואו דער איד איז פריי פון אַקאַ-
לע רגילות'ן, וואו ער איז גערייניגט פון עטנאָגראפישע פּסולות
וואו ער איז דער עכטער, דער אייביגער איד. דאָס איז די
רעליגיע: דער ניגון פון כל נדרי איז איינער פאר אלע אידן אין
גאַר דער וועלט. אין דער רעליגיעזער עבודה האָבן אידן אַן איי-
גענע אויסדרוק פאַרם פון געפילען, אַן אייגענע אינטאַנאַציע און
אַן אייגענעם זשעסט. דאָ רעדן זיי, דאָ באוועגן זיי זיך לויט
אוריאַטער מסורה, דאָ איז זייער אידישע וועלט. דער ניגון פון
איכה, פון שיר השירים, פון הקדמות, פון פארשיידענע תפילות,
סליחות, זמירות, — דאָ ליגט דער גרויסער אוצר פון אידישער
טעאטראלער אינטאַנאַציע. דאָ האָט דאָס אידישע פּאָלק אָפּגעהיט
זיין אידישע אייגענאַרטקייט, זיין נאַציאָנאַלע אויסדרוק פאַרם. דאָ
האָט ער געהאַלטן דיין זיין קינסטלערישען „איד“, דאָ איז זיין
באוועגונג אידיש מהודר'דיג, אידיש ברייט, דאָ איז זייער עכט
קייט געבליבן אומבאַרירט.

דאָס האָבן שוין באמערקט מיט הונדערטער יאָרן צוריק די
אידישע דיכטער און דענקער פון שפּאַניען. משה אבן עזרא,
למשל, אין זיין ספר „שירת ישראל“ רעדענדיג וועגען דער אידי-
שער פּאָעזיע אין שפּאַניען איז מודה, אז דאָס איז אראבישע
פּאָעזיע אויף העברעאיש, אַז בכלל זיינען אידן עכט און אייגענ-
אַרטיג נאָר אין דער רעליגיע.

דער אידישן זשעסט אין אלטעגלאַכן לעבן איז צעברעקעלט,
צעריסן, קרענקלאַך צעטערפעט, ער איז דראָבנע און קאָנוואַלסיוו.

אין בית המדרש אָבער באַם דאַווענען, באַ די תּפּלות, איז זיין זשעסט ברייט, מאַיעסטעטיש, ער איז גאַנץ און פול מיט פּאַטאָס. די אידישע אינטאַנאַציע אין גאָס איז אַ געמיש, אַ גרויסער טומל פון פארשיידענע אינטאַנאַציעס, אין בית המדרש אָבער איז זיין אינטאַנאַציע פּאַרביג, טיף מיסטיש און מוזיקאַליש. אין בית המדרש האָט דער איד פּאַזע, פייערלאַכע האַלטונג און זיין גאַנצע באַנעמונג איז טעאַטראַליש אייגענאַרטיג און אַריגינעל.

דער רעאַליזם אין אידישן טעאַטער איז קיינמאַל ניט געווען קיין קינסטלערישע שיטה, קיין פּרינציפּיעלע ליטעראַרישע ריכט טונג. דער רעאַליזם איז אָבער געווען די איינציקע קינסטלערישע שאַפונגס־מעגאַלכקייט פון דעם אידישן טעאַטער. דאָס וועלט טעאַטער אי זגעקומען פון קלאַסיציזם, פון פּסוּי־דאָקלאַסיציזם און פון ראָמאַנטיזם צום נאַטוראַליזם. באַ אונז איז דער רעאַליזם, אָדער נאַטוראַליזם געווען דער אָנהויב.

דער אידישיזם וואָס האָט גענומען די אפּוטרופּוסות איבער'ן אידישען טעאַטער, איז בעצם ניט קיין אידישע וועלט־אַנשוואַונג, עס איז בלוז אַ ליטעראַרישע ריכטונג: דער אידישיזם הייליגט דאָס צופּעליגע, דאָס לאַקאַלע און דאָס עטנאָגראַפּישע. דער איד־דישיזם האָט געוואָלט אויף דער אידישער שפּראַך, וואָס איז בעצם אויך אַ צופּעליקע, אויפבויען אַ וועלט־אַנשוואַונג, ער האָט אין דאָס צופּעליקע געוואָלט אויפדעקן דאָס אייביק אידישע. עס איז געווען אַ רעאַליסטישע שיטה. און ווי נאָר דער רעאַליזם האָט זיך אָנגעהויבן וואַקלען, האָט זיך אויך אָנגעהויבן וואַקלען דער אידישיזם.

און זאָל קיינעם ניט וואונדערן וואָס דער אידישיסט דר. ח. זשיטלאָווסקי איז מיט אַמאָל ארויס מיט דער לאָזונג: צוריק צו יעקב גאָרדין.

קיינער, אפילו די טרייסטע אָנהיינגער פון יעקב גאָרדין ווער לען ניט פּרובירען איינשמעסן די אידישע וועלט, אז יעקב גאָרדין איז געקומען צו אונז מיט אַ אידישער וועלט־אַנשוואַונג, באַ יעקב גאָרדין איז דאָס אידישע פּאַלסם לידעל, דאָס אידישע

ווערטל, דער אידישער שטייגער בלויז עטנאָגראַפיש־רעאליסטיש. יעקב גאַרדין איז לאַקאַל עטנאָגראַפיש: זיינע אידן זיינען לאַקאַלע, זיי זיינען רוסישע, אוקראינישע און אמעריקאַנישע. גאַרדין אליין איז דער לאַקאַלסטער איד, דאָס לאַקאַל רוסישע איז אין אים שטאַרקער ווי דאָס אידישע. ער איז דער איד, וואָס האָט אפילו די ביבעל געלערענט מיט אַ פראוואָסלאָוועם ניגון, ער האָט די ביבעל אויפגעפאסט קריסטלאַך ווי טאַלסטאָי, יעקב גאַרדין אין דער פּאָלשטענדיג גייסטיג אסימילירטער און פאַר־פרעמדטער איד.

איז געבליבן גאַרדינ'ס רעאליזם און דאָס איז אזוי טייער דעם אידיזשום, אז מען שרייט — צוריק צום אידיזשום!
די טעאטראַלן אונזערע געפינען אין גאַרדינ'ס דראַמעס טעאטראַלישקייט. וועלכע טעאטראַלישקייט?

רוסישע, עכט רוסישע טעאטראַלישקייט, קיין שפור, קיין זכר, קיין רמז פון אידישער טעאטראַלישקייט. יעקב גאַרדין האָט פאַררוסישט דעם אידישן טעאטער; ניטאָ קיין המשך, ניטאָ קיין פאַרבינדונג מיט דאָס עכט אידישע, ניטאָ קיין אָפּקלאַנג פון אַמאָליגע דורות, ניטאָ קיין קרובה'שאַפט מיט דער אַלטער איד־דישער קולטור, ניטאָ קיין גרויסער אידישער צער, ניטאָ קיין פונק פון אידישן רעליגיעזן ברען, ניטאָ קיין זכר פון אידישער מיסטיק, פון אידישן עקסטאַז.

מיט דער דאָזיגער עטנאָגראַפישער צופעליקייט ווילן די איד־דישיסטן אויפבויען עטוואָס אייביג אידישעם!

ניט מיט י. 5. פּרע'ן נאָר מיט יעקב גאַרדינען! ניט מיט י. 5. פּרע'ן, וואָס אין זיין „גאַלדענער קייט“ איז אָנגעמערקט די ברייטע שטריכן פון אידישער טעאטראַלישקייט, א טעאטראַליש־קייט אין וועלכער איר פילט דעם הייסן אַטעם פון א פּאַלק, א טעאטראַלישקייט, וואָס וויל געבן דעם אייביגן, עכטן און עיקר־דיגן זשעסט פון אַ פּאַלק, ניט מיט פּרע'ן, וואָס האָט געזוכט די עכטע אידיש קינסטלערישע ליניע, ניט מיט פּרע'ן וואָס האָט דאָס צופעליגע געגעבן דעם גייסט פון אייביקייט, ניט מיט פּרע'ן וואָס האָט געפונען א תיקון פאַר דער אידישער נשמה, וועלכע בלאַנזשעט אויף פרעמדע וועלטען, ניט מיט פּרע'ן וואָס

האָט פאר די אידישע וועלט-אידעאלן געפונען די ריינע אידישע פאָרם, נאָר מיט גאָרדינען וויל זיך דער קורצזיכטיגער אידישיזם פארבינדן.

ביי דעם דאָזיגן קורצזיכטיגן אידישיזם האָבן זיך געהאַלטן די גרויסע מאָס אידישיסטן פון דעם סאָציאַליסטישן לאַגער. דער אידישיזם איז ביי זיי קיינמאָל ניט געווען קיין אידישע וועלט אנשוואונג, קיין זעלבסט-צוועק, ער איז בלויז געווען אַ לויף-אינגל ביי אנדערע אידעאלן, אַ מיטל פון וועלכן מען זאָגט זיך אָפּ ווי נאָר דער צוועק איז דערגרייכט.

און דאָס האָט זיך ארויסגעוויזן קלאָר און בולט אין דער צייט פון דער גרויסער מלחמה און נאָך אָפּגענער האָט עס ארויסגעפלאַצט אין דער צייט פון דער רוסישער רעוואָלוציע.

אין רוסלאַנד איז אויפגעוואקסן אַ גאַנצע מתנה אידישע דיכטער און שריפטשטעלער, וואָס זייער שאַפונג איז רוסיש, אי לויט'ן אינהאַלט, אי לויט דער פאָרם. אין אנדערע לענדער, ווי למשל, אין פּוילן און אין אמעריקע אין די אידישע דיכטונג גע-וואָרן פּויליש און אמעריקאניש. די אידישע ליטעראַטור האָט פארלאָרען איר נאַציאָנאַלן פרצוף און איר אידישן אינהאַלט און אידישע נשמה.

דער רעאליזם אין דער ליטעראַטור האָט געצוואונגען דעם אידישן דיכטער און דעם אידישן שריפטשטעלער צו זיין לויט דער טעמא אידישלאַך, ער האָט געמוזט ציהען יניקה פון אידישן שטייגער, וואָס איז אים געווען נאָענט און באַקאַנט, ווי אָבער דער רעאליזם אלס ליטעראַרישע ריכטונג איז פארשוואונדען גע-וואָרן און מען האָט שוין ניט געדאַרפט זויגן די אייגענע פינגער איז מען אַוועק אין גאַנצן פון אידישן לעבן, מען איז אַוועק אין דער פרעמד.

איז באַשאַפן געוואָרען פאר דער קורצער צייט אַ פּרעמדע ליטעראַטור אויף אידיש.

און דער ערשטער אידישער קינסטלערישער טעאַטער, וואָס איז באַשאַפן געוואָרן אין מאַסקווע אין דער דאָזיקער צייט, איז ארויס מיט אַ מאַניפעסט, אין וועלכן ער דערקלערט אז ער וועט

ניט זיין קיין אידישער טעאטער, נאָר אַ טעאטער אויף אידיש.
דאָס איז געווען אזוי צו זאָגן, בלויז די טעאָריע, אין דער
פראַקטיק איז ער אוועק נאָך ווייטער — ער קעמפט פּרינציפּיעל
געגן דאָס אידישע, לאַכט אויס קינסטלעריש דאָס אידישע.

דאָס מאַסקווער קאָמער טעאטער שפּילט רעוואָלוציאָנער,
ד. ה. ער לאַכט אויס דאָס אלטע אידישע לעבן. ער מאַלט עס
קאָריקאטוריש, ער שאַרזירט עס מיט אַ פּאָליטישער כּונה. ער
איבערטרייבט, כדי צו פאַרמיאַס'ן די אידישע פאַרגאַנגענהייט
פון יציאת מצרים ביו דער אַקטאַבער רעוואָלוציע. דער רב איז
אזוי לעכערלאַך דאָרט, און ער בריינגט אַרויס שוואַרץ דעם גאַנצן
אַבסורד פון „חופּה שטעלן“ — אין שלום עליכם'ס „גרויס'ן גע-
ווינס“. אין דער סצענע — וואו דער בעל הבית קומט נאָך דירה-
געלט, ווערט ער, דער בעל הבית מיט גרויס כּעס אַרויסגעוואָרפּן,
דאָן בריינגט מען אַ שטרויענע ליאַלקע מיט אַ צילינדער, די
אַקטיאָרן שטעלן זיך אין צוויי רייען און וואַרפּדיג זיי איינער צום
אַנדערן מיט אַ צאָרן אָנגעקליבן פון יאָרן און יאָרן פון שטילן
ליידן, זינגען זיי מיט אַ טייוועלשן געלעכטער „דירה געלט דעם
בעל הבית“. נאָכדעם הענגען זיי אויף דעם שטרויענעם „בעל
הבית“.

אזוי אויף דעמזעלביגן אופן און מיט דערזעלביגער אפיקורסות
און מיט די זעלביגע האַמעטנע פּאָליטישע כּונות ווערן אויפגע-
פירט „אוריאל אַקאַסטאַ“, „מזל טוב“ און אנדערע.
דאָס טעאטער טוט אויף זיין אופן, מיט זיינע מיטלען דאָס
וואָס עס טוען דער „עמעס“ און דער „בעזבאָזשניק“.*
דאָס איז דאָס געזעצלאַכע קינד פון דעם אויבערפלעכלאַכען
אידישיזם, פון דעם אידישיזם, וואָס האָט אָנגעהויבן די אידישע
געשיכטע פון פּורים־שפּיל און פון דעם פּאַלקס־לידל.
אזוי איז דער ראַדיקאַלער אידישיזם אַריבער צו אָפּענער
אַסימילאַציע.

אין דערזעלבער צייט, אין דער צייט פון גרויסן גייסטיגן און
עקאָנאָמישן חורבן האָט די העברעאישע אידישע אינטעליגענץ

(* אַ רוסישער זשורנאַל וואָס קעמפט מיט רעליגיע

אויפגעכאפט די איבערריסענע פערדים פון אידישער שאפונג. עפעס
אינסטינקטיוו האָט זי דערשפירט, אז זי קאָן איצט קומען און פאַר-
נעמען דעם אָרט פון דעם צייטווייליגן אידישיזם. זי האָט דער-
פילט, אז איצט, ווען די אלע קולטורעלע קאָרטן-שטיבלאך פאַלן
אייך, קאָנען זיי קומען און בויען דעם אידישן קולטור בנין אויף
אַלטע יסודות.

און נעבן דעם אַסימילאַטאָרישן אידישן טעאטער ווערט גע-
שאפן א העברעאישער טעאטער. א טעאטער, וואָס איז דורך און
דורך אידיש, א טעאטער פון עכטן אידישן פאַטאָם, פון אידישן
רעליגיעזן עקסטאַז.

אין מאַסקווע, אי נָדער רעזידענץ פון קאָמוניזם, אין דער
הויפטשטאט פון דער מלוכה'שער אידישער אפיקורסות בליט אויף
א אידישער טעאטער, א טיף נאַציאָנאַלער טעאטער. עס בליט אויף
די "הבימה".

די "הבימה" איז דער אָפענער געגנזאַץ צו דעם מאַסקווער
אידישן קאמער-טעאטער. די "הבימה" איז די ריינע, עכטע אידישע
אויפפאַסונג פון דער טעאטער-קונסט.

דער צוגאַנג צו דער טעאטער-קונסט, ווי צו א תורה וועלכע
מען דאַרף לערנען מיט התמדה, לערנען מיט א ברען, איז שוין א
אידישער. די מיטלען מיט וועלכע די יונגע פאַנאַטיקער זיינען צו
געגאַנגען צו שאפן א אידישן טעאטער זיינען אַלטע, אויסגעפּר-
בירטע אידישע מיטלען: התמדה, דבקות, פרישות.

צום ערשטן מאָל אין דער געשיכטע פון טעאטער באווייזן
זיך אַקטיאָרן פרושים. אַקטיאָרן מיט פרומע פנים'ער, מיט
חסידישער דבקות, אַקטיאָרן מיט פרומער עניוות, מיט א ריינער
שפּראַך, אַקטיאָרן, וואָס אנטלויפן פון טומלדיגן, לייכטן ערפאַנג,
אַקטיאָרן וואָס לערנען און ווילן זיך ניט באווייזן פאַר'ן עולם.

צום ערשטן מאָל באווייזן זיך אַקטיאָרן ישיבה-בחורים, וואָס
לערנען טעאטער-קונסט לשמה. צום ערשטן מאָל באווייזן זיך
פאַר'רבי'לע אַקטיאָרן, אַקטיאָרן לומדים מיט בקיאות אין תלמוד
און אין דער אַלטער אידישער ליטעראַטור. צום ערשטן מאָל האָט
מען דערזען אין טעאטער רבנישע טעכטער, אידישע צנועות, וואָס
באווייזן זייער נאַקעט לייב לשם קונסט.

א עדה'לע פון טעאטער-מוסר'ניקעס.

די העברעאישע שפראך, וועלכע זיי האָבן אָפּגעהיט צו רעדן, ווי די אַמאָליגע פרומע אידן שבת, האָט פאר'שבת'ט זייער קליינע סביבה און האָט זיי אָפּגעטיילט, איזאָלירט פון דער ארומיגער וואָכעדיקייט. דער העברעאיש האָט זיי אָפּגעריסן פון דער טומל-דיגער גאַס, פון אירע אלטעגלאַכע השגות און באַגריפן. זיי האָבן געלעבט אין אַן אַלטער, ריינער וועלט, ווען ארום האָט די מענטש-לאַכע רשעות געבושעוועט. ווען הרוגים זיינען געלעגן אין די גאַסן, ווען די נויט און דחקות האָבן געריסן די הימלען מיט זייער געשרי. עס איז ניט זייער וועלט, ניט זייער מלחמה, ניט זייער רעוואָלוציע.

זיי זיינען פון דער אַלטער, אַלטער אידישער וועלט.

די העברעאישע שפראַך האָט אָפּגעקלונגען מיט'ן אַלטן, אַלטן ארץ ישראל, מיט'ן אַלטן בית-המדרש, מיט'ן ניגון פון תפילות, מיט דער אַלטער אינטאָנאַציע פון קריאת-התורה. אַלטע, אייגענע און עכט אידישע קלאַנגען ווירבלען אין העברעאיש.

די עכטע, די אידישע אינטאָנאַציע האָט זיך געמוזט באַהעפטן מיט'ן עכטן אידישן זשעסט, מיט דער עכטער אידישער באוועגונג, וואָס באַגלייט די מיסטישע דבקות.

אזוי איז מען געקומען צום קוואַל פון אידישער טעאטראַליש-

קייט.

דאָס אלץ איז פארקערעמפעוועט און פארפעסטונג געוואָרן מיט אַן עקשנות'דיגן פאַנאַטיזם, מיט אַ מין רעליגיעזן פאַנאַטיזם פון קונסט-מוסר'ניקעס, ניט נאָר לשם קונסט אַלס קונסט, נאָר לשם תחיה, קונסט פאַר ארץ ישראל. טעאטער-קונסט ניט נאָר פאַר'ן גלות, פאַר צופעליגע קולטורעלע גלגולים, נאָר פאַר אייביגער קולטור, פאַר קולטור וואָס פירט איר ספר היוחסין פון די נביאים.

און ניט סתם טעאטער, טעאטער פאַר ביליגע, צייטווייליגע ערפאַנגן, פאַר קינסטלערישע טריאומפן, נאָר טעאטער פאַר עלית נשמה, טעאטער צו פאַרטיפן דאָס אידישע פילן, צו פאַרשענערן דעם אירישן גייסט.

טעאטער אַלס אַ טייל פון אַחד-העמ'ס מרכז רוחני.

מעגן עס זיין פאַנטאַזיעס פון אַ געבראַכענער צייט, מעגן עס

זיין חלומות, מעגן עם זיין תחיה'שע האלוצינאציעס, אָבער דאָס איז דער וועג פון עכטער קינסטלערישער שאַפונג. דורכ'ן רעליג' גיעזן עקסטאז, דורכ'ן רעליגיעזן פאנאטיזם זיינען באשאפן געוואָרן די גרעסטע קינסטלערישע ווערק. אייביגע דענקמעלער פון קונסט האָט דער רעליגיעזער עקסטאז געשאפן אין אינדיען, אין עגיפטן, אין גריכנלאַנד, און א. וו.

און דער פאנאטיזם פון די פאָר צענדליק יונגע מענטשן איז געווען שטארקער פאָר אונזערע אַלע נייע קולטורעלע אויפטואַכצן פאָר די לעצטע יאָרן. דער אידישער באַלשעוויזם האָט אַלץ חרוב געמאַכט, עס איז געפאָלן ווי אַ שטרויעלע דער גרויסער שטארקער „בונד“. עס איז אָפגעמעקט געוואָרן דער נאַציאָנאַלער אידישער סאָציאַליזם, עס זיינען צושמעטערט געוואָרן אַלע איבריגע יונגע אידישע קולטורעלע און געזעלשאַפטלאכע בנינים.

נאָר די „הבימה“ איז געבליבן. די גרעסטע אנשטרענגונגען פון דער יעווסעקציע, פון דער דאָזיגער יעווסעקציע וואָס האָט אַלץ צעוואָרפן ווי עלנרע קארטן-שטיבלאך, האָט ניט געקאָנט אומוואַרפן דעם קליינעם בנין אין אַ זייטיג געסל אין מאַסקווע וואָס הייסט „הבימה“. זי האָט ניט געקאָנט נובר זיין די פאָר מנינים אידישע פאנאטיקער.

שטייט אַ העברעאישער טעאטערל אין מאַסקווע, אין דער רעזידענץ פון באַלשעוויזם, ארומגערינגלט פון אָפגענע, פאַרביסענע שונאים, ער שטייט פעסט אין דעם גרויסן חורבן פון דער אידישער קולטור, מען קאָן עס ניט חרוב מאַכן.

אַ טויז אַנדערע אידישע טעאטערס האָבן ארומגעוואַנדערט איבער רוסלאַנד, האָט מען זיי מיט דער גרעסטער זעלבסטפאַר-שטענדלאַכקייט פון אָנהויב ליקווידירט און דערנאָך גענומען זיי אונטער דער אפיטרופסות פון דער יעווסעקציע. דער דאָזיגער טויז אידישע טעאטערס האָט גאָרנישט פאַרזוכט צו קעמפן, די דאָזיגע טעאטערס האָבן זיך געפילט עפעס זינדיג און אומגערעכט און האָבן אַליין אויף זיך מצדיק את הדין געווען. זייער קיום איז געווען אַ צופעליגער, זיי זיינען בלודנע נשמות, אָן אַ אירעאַל, אָן אַ גלויבן און האָבן ווי גרויסע זינדער גענומען אויף זיך די גערעכטע שטראַף. דער נייער טעאטער „הבימה“, וואָס האָט לפנים גאָר קיין

„טראַדיציעס“ ניט געהאַט, אָבער באַמת האָט ער אויפגענומען די גרויסע נאַציאָנאַלע טראַדיציעס, האָט געהאַט פאַר וואָס צו קעמפן, אזוי ווי ער האָט געוואוסט פאַר וואָס ער דאַרף הונגערן, לייַדן נויט און קעלט.

און אלע, סיי די שונאים און סיי די באהאלטענע, דערשראָן קענע גוטע פרוינט, האָבן געוואוסט, אז דאָ קעמפט א טיפער גלויבן, דאָ קעמפט די אלטע אידישע עקשנות פאַר אַ וועלט־אַנשוואונג, פאַר פרינציפן און פאַר אַן אַלטן קיום.

האָבן פרעמדע דערשפירט אַ גרויסן כח אין דער קליינער עדה'לע, זיינען פרעמדע געוואָרן נאָענט, האָבן זיך אייניגע צוגע-טוליעט צו אים אין דעם גרויסן גייסטיגן עלנר.

איז די „הבימה“ געוואָרן דער איינציגער מקום מקלט פאַר'ן עכטן אידישן שאַפן אין רוסלאַנד. האָבן אפילו שטרענגע קאָמיר-סאַרן, ווי סטאַלין און קאַמעניעו, פאַרשטאַנען, אז טיפער גלויבן, ריינע מסירת־נפש פאַר אַ אידעאַל, ברענענדיגער שאַפונגס־באַגער, אומרואיגע זוכעניש פון אידישער טעאטער־קונסט איז ניט קיין קאָנטרעוואָלוציע, און די דאָזיגע קאָמיסאַרן האָבן דער „הבימה“, דעם קליינעם העברעאישן טעאטערל גענומען אונטער דער שוין פון דער רעגירונג!

וואו ליגט דער סוד, וואו ליגט דער וואונדערלאכער כח פון דעם דאָזיגן טעאטער?

עס איז בעצם פשוט און פארשטענדלאַך: דאָס דאָזיגע טעא-טער איז דאָס ערשטע אידישע טעאטער. ער איז דאָס טעאטער מיט אַ קינסטלעריש־אידישער וועלט־אַנשוואונג, ער איז דאָס טעאטער, וואָס איז געבוירן געוואָרן אין בית־המדרש און האָדעוועט זיך פאַר'ן אידישן עכטן, אייביגן אידישן גייסט און ניט מיט עטנאָגראַפישע צופעליקייטן.

„הבימה“ איז דערנאָנגען צום מקור פון אידישער טעאטראַ-לישקייט ניט דורך גאונות, ניט דורך גרויסע אַקטיאָרישע טאַלאַנטן, זי איז דערנאָנגען צו דעם דורך התמדה, דורך פרישות, דבקות און דורך טיפן אידישן באוואוסטזיין.

זיי זיינען צוגעגאַנגען צו דער טעאטער־קונסט ווי אידן. ניט

ווי פיזישע אידן, ניט ווי רעאלע, אלטעגלאכע אידן, נאָר ווי פּסיד
כישע אידן, ווי אידן וואָס זיינען אויסגעטאָן פון הבלי עולם הזה
און לעבן אין דער וועלט פון אידישן גייסט; פון אידישע אייביגע
האַפנונגען און חלומות.

גראַף קייזערלינג זאָגט אין זיין בוך „רייזע־טאָגעבוך פון אַ
פילאָזאָף“, אז די טיף רעליגיעזע אינדיער פאַרמאָגן דעם גרויסן כח
פון פּסיכישער פאַרוואַנדלונג, באַ זיי איז דאָס פּסיכישע מער ווירק־
לאַכקייט ווי דאָס פיזישע, ווייל דער רעליגיעזער אינדיער נעמט
דעם גייסט ערנסטער פון דער מאַטעריע. דאָס איז די טבע פון
יעדן טיף־גלויביגן, דאָס איז די טבע פון אמת'ן קינסטלער, באַ זיי
איז דער גייסט די ווירקלאכע ווירקלאכקייט און דאָס פיזישע בלוז
אַ מלבוש, אַ צופעליגער מלבוש.

אידישקייט איז אַ פּסיכישע ווירקלאכקייט, פיזיש איז זי אפשר
נאָר קיין ווירקלאכקייט ניט.

אידישע טעאטריקונסט איז קודם כל פּסיכישע אומוואַנדלונג
— ארויסרייסן זיך פון דער פיזישער, צופעליגער אידישער ווירק־
לאַכקייט און איבערטראָגן זיך אין דער פּסיכישער ווירקלאכקייט,
וואָס איז אייביג און וואָס ווייסט נישט פון קיין צופעליקייטן.

צו דער פּסיכישער פאַרוואַנדלונג דאַרף קומען די פאַסענדיגע
פיזישע פאַרוואַנדלונג. דער פיזישער איד איז כּסדר עטנאָגראַפיש
געפאַרמט און געפאַרבט, ער האָט ניט קיין באַשטימטן פּרצוף,
פאַרמאָגט ניט קיין גאַנצקייט, ער איז אַ שטיק צורודערטע, כאַאָר
טישע מאַזאָאיק. פּסיכיש אָבער איז ער נאָך גאַנץ, פּסיכיש קאָן
ער זיך אויפהויבן צו גאַנצקייט, פּסיכיש האָט ער אַ באַשטימטע
פאַרם, פּסיכיש איז ער פאַרבונדן מיט דער ווייטער פאַרגאַנגענהייט.

דער אידישיזם האָט געוואָלט שאַפן, אויסבילדן דעם גאַנצן,
דעם איינהייטלאַכן אידן פיזיש, פון דאָס פּרעמדע אויסקנעטן
און אויספאַרמען אַ נייעם נאַציאָנאַלן טיפ. דער העברעאיזם, דער
צינגיזם און דער „פּרציוז“ האָבן געוואָלט באַפרייען דעם אידן,
רייניגן אים פון דאָס צופעליגע, פון דאָס עטנאָגראַפישע און אויפ־
וועקן, פאַרשטאַרקן דאָס אייביגע — דאָס פּסיכישע.

און דער צווייטער נאַציאָנאַליזם, האָט זיך ארויסגעשטעלט,
איז שטאַרקער, טיפער, עכטער. דער דאָזיגער נאַציאָנאַליזם איז

געבליבן פעסט, ער האָט זיך ניט געוואַקלט אפילו אין דער צייט פון גרעסטן חורבן.

איז „הבימה“ שוין א טעאטער?

ניין, עס איז דער ווילן, דער שטארקער נאַציאָנאַלער ווילן צו שאַפן א איריש טעאטער, א טעאטער וואָס מוז אבסטראַקט קאָנ-סטרואירט ווערן, א טעאטער, וואָס דאַרף אויסגעפינען זיינע קינסטלערישע פאַרמען, א טעאטער, וואָס מוז ערשט זוכן דאָס סאַמע עלעמענטאַרע: דאָס וואָרט, די באַוועגונג און דעם זשעסט, קאָן אזוי גיך ניט אַרויס צו דער וועלט מיט גדלות — איך בין א פאַרטיגער טעאטער.

די „הבימה“ איז א טעאטער־שייבא און זי וועט עס נאָך לאַנג מוזן זיין.

און ווי א זוכענדיגע אויף ריכטיגע וועגן איז זי פאַר אונז וויכ-טיגער ווי די פאַרטיגע טעאטערס, וואָס שיטן גאַונות און גרויסע קינסטלערישע אויפטאונגען פון אַרבל.

די „הבימה“ דאַרף בלייבן א מרכז רוחני פאַר אירישן טעאטראַלן שאַפן. איצט, ווען עס איז אזוי קלאָר געוואָרן די אמת'ע כונות פון דעם באַלשעוויסטישן אירישיזם, איצט, ווען מיר האָבן איינגעזען, אז דער אירישיזם איז בכלל א שוואַכער בנין, וואָס פאַלט אום פון יעדן ווינט, איז די „הבימה“ די וועג־ווייזער פאַר אונזער ווייטערדיגער קינסטלערישער אַרבעט אויף אַלע געביטן.

מיר האָבן פאַר זיך קלאָרע צוויי ריכטונגען — א טעאטער אויף איריש און א אירישן טעאטער.

פון כאַאָס האָט זיך ארויסגעשיילט די בולט'ע פרינציפיעלע חלוקיה־דעות, זיי זיינען ניט בלויז סאַציאַלע מיינונגס־פאַרשידנ־הייטן, עס זיינען טיפע קינסטלערישע חלוקיה־דעות.

דער מאַסקווער קאַמער־טעאטער זאָגט זיך לחלוטין אָפּ פון אירישער שאַפונג.

די „הבימה“ פראַקלאַמירט דוקא אירישע שאַפונג.

אן א אידישע

1.

עס איז גאר קיין ספק ניט, אז די לעצטע יארן האָט באַ אונז אויפגעוואַכט אַ גאַנץ קלאָרע שטרעבונג צו טעאטער־ביואָנג. עס איז זיכער, אז באַ אונז שטאַרקט זיך דער ווילן צו טעאטער־שאַפונג. אידיש טעאטער איז שוין לחלוטין ניט קיין קאַפּריוז פון יתידים, אידיש טעאטער איז ניט קיין פרעמדע, אימפּאַרטימע אידישע און ניט קיין אויבערפלאַכליכער אָנמאַכטיגער ווילן צו אויספיינען זיך פאַר דער וועלט, צו זיין גלייך מיט אלע פעלקער.

עס איז שוין צייטיג געוואָרן אין פּאָלק דער פאַרלאַנג צו וועלטלאַכע קאָלעקטיווע איבערלעבונגען, עס איז שוין ברענענדיג דער באַגער צו טעאטראַלישער שאַפונג.

די רעליגיעזע טעאטראַלישקייט, די טעאטראַלישקייט פון עבודה און תּפּלה, די שבת־דיגע און יום־טוב־דיגע טעאטראַלישע פייערלאַכקייטן האָבן פאַרלאָרן זייער רעליגיעז־קינסטלערישע קדושה, זייער ברען, דעם נאַאיוון גלויבן און דעם עקסטאַז.

זיי זיינען געוואָרן מנהגיש־פּאַרמעל, שטייגערדיג־קאַלט, וואָך־כעדיג, אַפּאַטיש און גרוי. די הייסע דבקות איז אָפּגעקילט געוואָרן, דער רעליגיעזער אינהאַלט איז פאַרשוואַנדן געוואָרן און עס איז געבליבן בלויז אַ טרוקענע, אן איינגעשרומפטע אויסערלאַכע פּאַרם. די פּאַרם גופא איז אויך צערונען געוואָרן, די עכט אידישע ליניען, די ספּעציפּיש אידישע באַוועגונג, די ריינקייט פון דער אידישער אינטאַנאַציע זיינען געוואָרן שעטנז־דיג; קריסטליך־קירכישע און טעאטראַליש־וועלטלאַכע ליניען און באַוועגונגען האָבן זיך אַרײַנגעריסן אין אונזער רעליגיעזער טעאטראַלישקייט.

אחוץ דעם איז דאָס פּאָלק אוועק פון בית־המדרש, דער בית־המדרש האָט שוין ניט קיין ערנסטע פאַרבינדונגען מיטן לעבן!

דאָס אידישע לעבן איז געוואָרן דורך און דורך וועלטלאך, דורך און דורך גרויס־שטאָטיש.

זוכט דאָס פּאָלק טעאָטראַלישקייט אין זיין נייעם וועלטלאכן לעבן, עס זוכט אידיש־קאַלעקטיווע איבערלעבונגען אין דער נייער טומלדיגער וועלטלאכקייט.

און עס איז ניטאָ קיין ווינקל אויף דער וועלט מיט אַ אידישן קבוץ, וואָס זאָל ניט האָבן קיין טעאָטער. גרויסע אידישע קבוצים האָבן שטענדיגע טעאָטערס, קלענערע — האָבן דראַמאַטישע קרייז־לאַך, אַמאַטאָרישע טעאָטערלאַך.

אין די סאַמע פאַרוואָרפענע ווינקעלאַך, אין די סאַמע, פון גאָט פאַרנעמענע, שטעטלאַך ווערט געשפּילט אידיש טעאָטער.

לויט מיינע ידיעות (איך קאָן ליידער ניט גאראנטירן פאַר דער גענויקייט) זיינען איצט דאָ באַ אידן ביז פינף הונדערט טעאָטער קעמערלאַך און טעאָטער־אַרגאַניזאַציעס. א טייל צופעליגע, ניט־פּראַפעסיאָנעלע.

די דאָזיגע הונדערטער אַרגאַניזאַציעס, וואָס זיינען צעווארפן אין דער גאַנצער וועלט זיינען די שלוחים פון א שטארקן פּאָלקס־ווילן, זיי רייקן אויס זיין בענקשאַפט נאָך טעאָטער־גענוס, זיי אַטעמען מיט זיין שטרעבונג, זיי גאַרן, מיט זיין באַנער, נאָך טעאָטער־שאַפונג.

דער ווילן און די שטרעבונג וואַקסט ארויס פון די סאַמע געדיכטענישן פון די פּאָלקס־מאַסן, זיי שטראַלן ארויס פון זיין בלוט, פון זיין נשמה.

דאָס פּאָלק האָט אָנגעהויבן שפּילן טעאָטער, דאָס פּאָלק האָט פון זיך ארויסגעגעבן זיינע ערשטע טעאָטער־מענטשן, דאָס פּאָלק איז דער ערשטער געקומען אין טעאָטער.

קיינער פון אויבן האָט אים די טעאָטער־אידייע ניט אָנגעדבונדן, קיינער האָט אים ניט איינגעשמועסט און ניט איינגערעדט. אליין, זעלבסטשטענדיג איז דאָס פּאָלק געקומען צו דער וועלטלאכער טעאָטער־אידיע.

די אידישע אינטעליגענץ איז ביז די לעצטע יאָרן געווען פיינד־לאַך צום אידישן טעאָטער, אָדער זי האָט מיט אַ מבינ'שער פאַר־אַכטונג געקוקט אויף אים פון אויבן אַראָפּ. ערשט די לעצטע יאָרן,

ווען זי האָט איינגעזען, אז דאָס פּאָלק מיינט ערנסט מיט'ן טעאטער
האָט זי, די אינטעליגענץ, באווייליגט צו געבן איר ברכה און הסכמה.
אידיש טעאטער איז א פּאָקט, עס איז שוין איינגעוואָרצלט
אין אידישן לעבן, עס איז שוין א טייל פון אונזער קולטור.

* * *

— פרעגט זיך —

— ווי קומט עס וואָס דאָס אידישע טעאטער, האָבנדיג הינטער
זיך די פעסטע פּלייצעס פון א פּאָלקס־ווילן, וואַקלט זיך כסדר, האָט
ניט קיין קינסטלערישע תקומה, און איז כסדר ניט זיכער מיט זיין
לעבן, גלייך ווי ער וואַלט האָבן ווייבע קני און א ציטערניש אין די
לענדן? ווי קומט עס וואָס דאָס אידישע טעאטער איז ניט ענטור
זיאַסטיש אין זיין שאַפן, ניט פייערדיג אי זיינע שטרעבונגען?
ווי קומט עס, וואָס עס איז אזוי קרעמעריש, אזוי שפּל'דיג גייס־
טיג, אזוי בעל־מלאכה'ש, אזוי אויסגעשלאָסן קינסטלעריש, אזוי
פרימיטיוו־גרוי, אזוי פּאַרטאַטיש עס האַרצ'דיג? ווי קומט עס,
וואָס עס איז אָפּגעשטאַנען פון אונזער קולטור, פון אירע זוכונגען,
פון אירע שעפּפערישע ליידן און פּריידן? ווי קומט עס, וואָס עס
פּויעט אויף דע רערד און האָט קיין לוסט ניט צו רייסן זיך אין די
הימלען?

דער פּאָלקס־ווילן איז שטאַרק, אמת, ער דאַרף אָבער האָבן די
ליכטיגע אויגן פון קינסטלער.

אונזער טעאטער האָט ניט קיין קינסטלערישע פּערזענלאַכ־
קייטן, וואָס זיינען בטבע רעוואָלוציאַנערן, אונזער טעאטער האָט
ניט קיין קינסטלערישע אידייען וואָס זאָלן אים באַגייסטערן און
באַפּרוכפּערן.

א טעאטער אָן נאַציאָנאַלע און אָן קינסטלערישע אידייען איז
א פּאַרשאַלטענער עקר.

אונזער טעאטער איז בעל־מלאכה'ש.

אין רוסלאַנד און אין פּוילן איז דאָס אידישע טעאטער א
שטרויעלע וואָס ווערט געטראָגן און געשליידערט פון צופּעליגע
ווירבל־וווינטן.

דאָרט הויבט מען אָן מיטאַמאָל צו פּוּקן וועגן ישועות, וועגן גאָלות און מיטאַמאָל ווערט שטיל ווי אויף אַ בית־עלמין. מיט עטלאכע יאָר צוריק האָט עס געבליצט און געדונערט אין אונזער וועלטל מיט די ווילנער. פּלוצלינג האָבן זיך די ווילנער צעשפּאַלטן, צעברעקלט געוואָרן און האָבן זיך אַ לאַז געטאָן איבער דער וועלט קאָנקורירן.

ניט קיין קינסטלערישע חלוקידעות, ניט קיין פּרינציפּיעלע מיינונגספּאַרשידנהייטן האָבן אריינגעבראַכט דעם פרוד צווישן זיי. חלילה!

מאָסקווע צאָקעט זיך מיט אַ קאַמער־טעאַטער, אַ טעאַטער וואָס האָט ניט קיין נאַציאָנאַלע און קיין גאַנצע קינסטלערישע אידיע. אַ טעאַטער אָן די טרעגער פּון טעאַטער — די אַקטיאָריש־קינסטלערישע אומבאהאַלפּנקייט און דער גייסטיגער טעאַטראַלער דלות באַפּוצן זיך מיט שאַנאַל'ס און אלטמאַנ'ס געמעלן.

אין גאַליציען בלאַנדזשען ארום שאָטנס פּון אַלטן אירישן טעאַטער, קונדלעמען זיך, האַצמאַכ'ן זיך מיט אַ בעטלערישער שפּלות. אין לאַנדאָן לעבט איריש טעאַטער מיט פּיזם — מיט גאַסטראָן, מיט רייסנדיגע שטיק, מיט אַקטיאָרישער עזות, מיט עס־האַרצות'שן טומל. אין רומעניען וואַלגערן זיך ארום אירישע טרופּעס, וואָס פּעדלען מיט טעטער־פּאַרשטעלונגען.

און אין אַמעריקע, וואו איריש טעאַטער איז אַזוי שטאַרק איינגעפונדעוועט ווי דאָס אירישע לעבן, איז דער גייסטיגער דלות נאָך גאַנץ גרויס, די קינסטלערישע הפּקות נאָך גאַנץ בולט, די קינסטלערישע פּרינציפּלאַזיקייט נאָך גאַנץ האַמעטנע.

דאָס אַמעריקאַנישע אירישע טעאַטער פּאַרמאַגט לחלוטין ניט קיין נאַציאָנאַלע און קיין קינסטלערישע אידיע.

דאריבער איז ער באַ זיין זיכערהייט ניט זיכער, דאריבער איז ער באַ זיין פעסטקייט ניט פעסט און באַ זיין רייכקייט אַרים ווי מיטום הרשע.

טויט־אַנגסטן באַפּאַלן דאָך איטלאַכס טעאַטער ביים אָנהויב פּון יעדן סעזאָן. עס דוכט זיך אים, אז עס שטייט פאַר אַ תּהום, ער וועט מוזן ברעכן האַלז און נאַקן, נאָר דורך אַ נס קאָן עס ניצול ווערן.

דאָס איז די מורא פון דעם איינעם, וואָס ווייס ניט, וואָס ער
וויל און צו וואָס ער שטרעבט, עס איז די מורא פון איינעם, וואָס
האָט ניט קיין גאָט אין וועמען ער זאָל האָבן בטחון, עס איז דער
פחד פון איינעם, וואָס האָט ניט קיין געזונטע אידייע, עס איז די
הארץ־קלאַפעניש פון אַ קאָרטן־שפּילער, ווען ער זעצט זיך ביים
גרינעם טיש.

* * *

מיר האָבן פיל טאלאנטן, מיר האָבן אָבער ניט קיין קינסטלער
אין אונזער טעאטער.

א קינסטלער איז ראשית כל א פערזענלאכקייט, א באשטימטע
און אָפּגעטאָקטע פערזענלאכקייט מיט א שאַרפן, בולטן „איד“, די
קינסטלערישע פערזענלאכקייט בויגט זיך ניט לויטן באַדאַרף, ציט
זיך ניט אויס לויט באשטעלונג און ווערט ניט איינגערומפט לויט
באַפּעל. די פערזענלאכקייט בלייבט לויטער אומעטום און בא אלע
באדינגונגען.

דער קינסטלער פארקערפערט מיט זיך א קינסטלערישע
אידייע. ער איז דער טרעגער פון דער אידייע, זי פילט אים אויס,
זי איז זיין נשמה, זי איז די טרייב־קראַפט פון זיין שאַפן און זי איז
דער מהות פון זיין שאַפן.

דער קינסטלער איז אַ רעוואָלוציאָנער, אַ קעמפּער, וואָס צו-
שטערט אַלע אָפּגעלעבטע קינסטלערישע אידייען און קעמפט פאַר
זיין קינסטלערישע אידייע, פאַר איר קיום, פאַר איר הערשאַפט. ער
קעמפט פאַר זיך, פאַר זיין „איד“.

קיין אבסטראַקטע קינסטלערישע פערזענלאכקייטן זיינען ניטאָ.
זיי וואַקסן ארויס פון א באשטימטער סביבה פון אַ פּאָלק, זיי
זיינען די קינסטלערישע פּאָטענץ פון זייער סביבה, פון זייער פּאָלק.
דער קינסטלער איז, אזוי ארום, דער טרעגער פון אַ נאַציאָנאַל־
קינסטלערישער אידייע.

אַ פּראַנציוזישער קינסטלער קאָן מיטאַמאָל פון העלער הויט
ניט ווערן קיין רוסישער קינסטלער, אַ קינסטלער קאָן מיטאַמאָל ניט
פאַרלייקענען און פאַרטומלען זיין אייגענעם קינסטלערישן איד און
אַננעמען אַ פּרעמדע קינסטלערישע אמונה.
אַלעקסאַנדער מאָאיסי וועט קיינמאָל ניט ווערן אַן ענגלישער

שווישפילער, ווייל ער איז א דייטשער קינסטלער און ער איז אינעם
טערעסאנט פאר ענגלענדער און פאר דער גאנצער וועלט ווי א
דייטשער קינסטלער.

מאיאסי וועט ניט אויפטרעטן אין א טעאטער און אין א שטיק,
וואס פאסן זיך ניט צו צו זיין קינסטלערישן "איד".

קאטשאלאָוו וועט קיינמאל ניט ווערן א דייטשער שוישפילער,
ווייל ער איז א רוסישער, קיין אנדערער קאָן ער ניט זיין. ער וועט
ניט גיין שפילן אין טאאיראָוו טעאטער, ווייל ער איז ניט ביכולת
צו אונטערדריקן זיין קינסטלערישע פערזענלאכקייט, ער איז אויף
איר גאָר קיין בעל־הבית ניט.

שאַנאַל וועט קיינמאל ניט מאַלן ווי מאַקס ליבערמאַן, זיי
זיינען צוויי באַזונדערע קינסטלערישע אידייען, קינסטלערישע
פערזענלאכקייטן.

א אידישער שוישפילער אָבער קאָן היינט זיין א אידישער
שוישפילער און מאַרגן אן ענגלישער, שילדקרויט, דער גרויסער
אַקטיאָר, קאָן היינט שפילן שוילאק און מאַרגן א קוואַסיגן גויעץ.
זאָץ קאָן היינט שפילן אין אידישן טעאטער און מאַרגן אין ענגלישן
טעאטער.

אומגליקלאכע אידישע קינסטלער!

דער אמת'ער קינסטלער קאָן טאָן נאָר דאָס צו וואָס ער איז
באַשאַפן.

דער קינסטלער ראָדען, און טויוזנטער אנדערע קינסטלער
האָבן יאָרן לאַנג געליטן הונגער און נויט, ווייל זיי האָבן ניט געקאָנט
אַננעמען קיין פרעמדע קינסטלערישע אידייע, זיי האָבן ניט געקאָנט
אויסהאַמערן פיגורן, אָדער מאַלן בילדער ווי אלע דורכשניטלאכע
טאלאַנטן, אָדער ווי אנדערע קינסטלער.

די קונסט־אידייע באַזעצט זיך אין קינסטלער ווי א דבוק, זיי
זאָפט זיך איין אין זיין בלוט, אין זיין מאַרד. און יעדער אמת'ער
קינסטלער איז די ערשטע צייט א פרעמדער, א האַלב־משוגענער
צווישן די עלטערע קינסטלער. מיט ביטערן קאַמף און מיט ענווים
קומט ער צו אנערקענונג.

דע ריקנסטלער איז זיך קיינמאל ניט מוסר־נפש פאר אַא
סטראַקטע אידעאַלן, ס'איז א טעות, ער ליידיט ניט ווייל די ליידין

זיינען אים זיס, ער קעמפט ניט ווייל דער קאמף גופא איז אים ליב, דאָס איז א מעות, ער ליידט ווייל ער קאָן ניט זיין אַנדערש ווי ער איז, ער קעמפט, ווייל ער וויל דעם טריאומף און די אנערקענונג פון זיין קינסטלערישער אידייע, פון זיין קינסטלערישן איד.

דער קינסטלער איז גרוי און ניט שעפעריש, ווען ער איז אונטערטעניג א פרעמדער קינסטלערישער אידייע. די מייסטער קינסטלער זיינען אָבער גאָר ניט ביכולת צו דינען א פרעמדער קינסטלערישער אידייע. טאָאיראָוו, למשל, איז אַ געוויסע צייט אינגאנצן אוועק פון טעאטער, ווייל ער האָט זיך ניט געפילט ווי אַ קינסטלער, ער האָט געפילט, אַז ער איז טאַלענטלאָז אין די עקזיסטירנדע טעאטערס.

ער איז געוואָרן שעפעריש ווען ער האָט באקומען די מעגלאכקייט צו פאַרווירקלאכן זיין קינסטלערישע אידייע, צו ארויסברענגען זיין קינסטלערישן „איד“.

סטאַניסלאָווסקי וואָלט געבליבן אויסער טעאטער, ווען ער וואָלט ניט געהאַט די מעגלאכקייט צו דורכברעכן אין לעבן זיין טעאטראַלע אידייע.

נייע קינסטלערישע אידייען ווערן ניט באַגעגנט מיט תּוּפּים ובמחולות פון דעם עולם. עס איז לחלוטין גאַרניט אַזוי לייכט צו צעשטערן אלטע, געהייליגטע קונסט־געטער און אויף זייער אָרט אוועקשטעלן נייע.

יעדער קינסטלער איז אַן אפיקורס, א כּוֹפֵר אין אַלטע, אָנגענומענע קינסטלערישע אמונות, און אין דערזעלביגער צייט אַ נביא, א משיח פון אַ נייער קינסטלערישער אמונה.

קונסט איז רעליגיע. אַ קונסט־אידייע איז מאָניסטיש, זי וויל ניט קיין שכנים און קיין שותפים. קונסט איז א וועלט־אנשוואונג. און אַ קינסטלערישע אידייע איז גאַרניט טאַלעראַנט צו אנדערע קינסטלערישע אידייען. זי איז פאַנאַטיש און פאַרביסן, זי איז אינקוויזיטאָריש אין באַציאונג צו אַנדערש גלויביגע.

* * *

די לעצטע פּערציג יאָר איז דער אידיען־קאמף אין טעאטער פאַרביטערט און פאַרביסן, קינסטלערישע אידייען קעמפן פאַר זייער אנערקענונג מיט דער גרעסטער באַגייסטערונג און מוט. עס

אין שוין ניטאָ קיין סתם־טעאטערס, טעאטערס וואָס האָבן ניט קיין שטריינגן און ביזן קונסט־גאָט, טעאטערס וואָס ווייסן ניט וואָס זיי ווילן, טעאטערס, וואָס זיינען ניט פאנאטיש איבערגעגעבן א באַשטימטער קינסטלערישער אידיע.

יעדעס טעאטער האָט זיינע קינסטלערישע קנאים, וואָס זיינען גרייט צו מקריב זיין זייער לעבן פאַר זייער קינסטלערישן גלויבן. איטלאַכ'ס טעאטער דערציט און האָדעוועט אויס זיינע אַקטיאָרן, זיינע געטרייע תלמידים, וואָס זיינען פאנאטיש, און א ב ע ר - ג ל ו י ב י ש נאָך מער ווי זייערע רביים.

אין מאַסקווע פלעג איך אָפט באזוכן די דעבאַטן וועגן טעאטער צווישן טאַיאיראָוו'ן, מייערכאַלד'ן און סטאַניסלאָווסקי'ן. דאָרט האָט מען געקעמפט אָן האַנטשו, מען האָט זיך געראנגלט, געפירט אַ קאַמף אויף לעבן און אויף טויט. ארום יעדן זיינען געשטאנען זיינע תלמידים מיט ברענענדיגע אויגן, מיט ענטזיאַסטישער ליבע צום רבי'ן און מיט גיפטיגער שנאה צו די געגנער, צו די אפיקורסים, וואָס זיינען כופרים בעיקר.

איטלאַכס טעאטער איז אן עדה פון קינסטלערישע פאנאטיקער. אזוי ווי עס איז אונגעגלאַך, אז א פאנאטישער קריסט זאָל ווערן א איד, אָדער פארקערט, אזוי איז אומגעגלאַך, אז אן אַקטיאָר פון טאַיאיראָוו'ס טעאטער זאָל גיין שפילן אין סטאַניסלאָווסקי'ס טעאטער. דער דאָזיגער אַקטיאָר טראָגט אַ האַס אין האַרצן צו סטאַניסלאָווסקי'ס טעאטער, ער איז איבערצייגט, אז סטאַניסלאָווסקי'ס טעאטער־אידיע איז פאַלש ווי אן אָפגאַט, זי פאַרשוועכט און לעסטערט זיין אמת'ן קונסט־גאָט.

צערעטעלי קאָן שוין פיזיש און פסיכאָלאָגיש ניט זיין סטאַניסלאָווסקי'ס אן אַקטיאָר, אזוי ווי קאַטשאָלאָו קאָן פיזיש און פסיכאָלאָגיש ניט ווערן אן אַקטיאָר אין טאַיאיראָוו'ס טעאטער. כהנים פון פאַרשיידענע אמונות שטייען איינע קעגן די אנדערע.

* * *

אונזער אידישעס טעאטער האָט ניט קיין קינסטלערישע אידיע און ער האָט דערציגן און אויסגעהאָדעוועט אַקטיאָרן אָן קונסט־אידיען, ער האָט אויסגעהאָדעוועט בעלי־מלאכות, אַמאָל זייער גוטע

און אַמאָל מיטעלע, אָבער בשום אופן ניט קיין קינסטלער, אין העכערן זינען, קינסטלער-קעמפער.

אין עצם, בנוגע דער קינסטלערישער אידייע שטייען כמעט אלע אידישע טעאטערס אויף איין „קינסטלערישע“ שטופע, אין עצם זיינען אלע אידישע טעאטערס ענלאך ווי צוויי טראָפּנס וואָסער איינע אויף די אנדערע. זיי זיינען אלע נאָקעט פון קונסט-פרינציפן, זיי בלאָנדזשען ארום אָן אַ קונסט-אידיע.

איין טעאטער טוט קינסטלעריש בעל-מלאכה'ש בעסער זיין זאך און אן אנדערער ערגער, דאָס איז בלויז אַ פראַגע פון טעכנישער השלמה און פון בירגערלאכער געוויסנהאַפטיקייט.

בעצם האָבן מיר איין טעאטער. מען קאָן צעטאָשן די אַקטיאָרן און זיי וועלן אומעטום זיין אינדערהיים.

מענטשן אָן פרינציפן, אָן אַ קונסט-אידיע, אָן אַ קינסטלערישן גלויבן זיינען זיי גרייט צו טאָן אַלץ. צעשוואומענע, צערונענע קינסטלערישע פערזענלאכקייטן בויגן זיי זיך און ציען זיך ווי גומי לויטן באַדאַרף.

אין טעאטער איז פוסט, ניטאָ קיין פרינציפן, וואָס זאָלן זיך שטעלן אין וועג, ניטאָ קיין קונסט-גאָט, וואָס זאָל סטראַשען מיט גיהנום, ניטאָ קיין קינסטלערישע אידיע, וואָס זאָל באַגייסטערן, ניטאָ קיין קינסטלערישער „איך“, וואָס וויל עפּים איינגם.

אן עדה פון גוטע בעל-מלאכות זיינען אונזערע אַקטיאָרן און דער טעאטער איז אָן אַ קינסטלערישער חוט-השררה.

2.

אין דער קונסט, האָט גאנען געוואַנט, זיינען דאָ אָדער רעוואָלוציאָנערן, אָדער פּלאַניאַטאָרן. דאָס הייסט — אָדער אַ קינסטלער ענדעקט נייע וועגן און שאַפט נייעס, אָדער ער מאַכט נאָך, בע'גנב'עט פשוט די שאַפונגען פון אַלטע קינסטלער.

אין גייסטיגן, ווי אין מאַטעריעלן לעבן, שטייען מיר ניט אויף איין אָרט, מיר ווערן ניט פאַרגליווערט און פאַרשטיינערט. אַ כסדר'דיגע זוכעניש פאַר נייע וועגן.

דאָס נייע שפּרינגט אָבער ניט אַרויס פון העלער הויט ווי

אפראָדיטא פון ים־שוים. דאָס נייע קומט ניט אויף דער וועלט ווי אַ וואונדער, ווי אַ נס. דאָס נייע איז בעצם ניט גרעסער פון דאָס אַלטע, עס זעט אויס גרעסער, ווייל עס שטייט כסדר אויף די פלייצעס פון דאָס אַלטע. דאָס נייע איז שטענדיג דאָס געזעצליכע קינד פון דאָס אַלטע, עס איז פלייש און אַ ביין פון זיין ביין. דאָס ניי־אַנטפּלעקטע איז בלויז אַ ניי רינגעלע און דער לאַנגער קייט פון אַנטפּלעקונגען.

אין די נייע אַנטפּלעקונגען זעען מיר כסדר שפורן פון די פּרערדיגע אַנטפּלעקונגען. און געזונט, קרעפטיג זיינען די נייע אַנטפּלעקונגען אין דער קונסט, וועלכע האָבן זייערע ווייטע, ווייטע יחוס־בריה, וועלכע האָבן געזונטע עלטערן און אור־עלטערן.

קיין ממזרים, קינדער וואָס ווייסן ניט פון עלטערן זיינען אין דער קונסט ניטאָ.

יעדע קונסט שטאַמט פון דעם פּרימיטיוו, פון דעם איינפאַכן, פשוט'ן פּאַלקס־לעבן, פון דער פשוט'ער שטרעבונג, פון דעם איינ־פאַכן באַנער צו באַשיינען דאָס לעבן, צו „אויס־ראַכטן“ אַן אַנדער לעבן, וואָס איז שענער, אייביגער פון דעם ווירקליכן לעבן. די קונסט איז דאָס צווייטע לעבן. האָט דאָס פּאַלק געזונגען אָן נאָטן, האָט ער דערציילט וואונדערליכע מעשיות אָן טעכנישע קענד טענישן, האָט דאָס פּאַלק געשפּילט אויף דער ברייטער וועלט אָן אַ סצענע.

אויף שעקספּיר'ס טעאַטער איז געווען אָנגעשריבן :

“Totus mundus agit histrionem.”

די גאַנצע וועלט שפּילט זיך אין אַקטיאָרן. אַלע מענטשן זיינען אַקטיאָרן, די ווילדע און די ציוויליזירטע. די ווילדע טאַטור אירן זיך, פּוצן זיך אויס אין פּאַטשערקעס, די ציוויליזירטע מאַכן רעוועראַנסן און האָבן פּאַרשידענע צערעמאָניעס.

יעוורייאָינאוּ זעט טעאַטער אין דעם גאַנצן לעבנסשטייגער פון מענטשן. אַלץ איז טעאַטער אפילו די פּראַנציוזישע רעוואָלוציע, אַלץ איז פּאָעזיע, יעדע ענדערונג איז מאַסקירונג.

דאָס לעבן מיט זיינע פּרימיטיווע קענסטלערישע אויס־שטעלונגען, איז אַבער נאָך ניט קיין קונסט. עס איז בלויז

דער מקור, דער אָנהייב פון קונסט. אונזער לעבן איז אָרגאַניזירטער צופאַל, אונזער לעבן איז ביינקעניש נאָך לעבן, אונזער לעבן האָט ניט קיין האַרמאָניע: אין אונזער לעבן חלומ'ן מיר בלוז פון האַר-מאָניע.

אין קונסט איז דאָס ריכטיגע לעבן, אין קונסט איז דאָס לעבן פון וועלכן מיר חלומ'ן, עס איז אַ לעבן פול מיט האַרמאָניע. עמיל פּאַנגע, דער פּראַנצויזישער קריטיקער און ליטעראַטור-היסטאָריקער זאָגט: די קונסט אין אַלע אירע פאַרשיידענע פּאַר-מען, איז ניט, ווי מען מיינט, אַ בילד פון אונזער לעבן, עס איז אידעאָלאָגיש. קונסט איז ניט דאָס רעאַלע, דאָס ווירקליכע, קונסט איז דער גייסט פון דער ווירקלאַכקייט.

קונסט איז מיטאָס, זי איז געווען אין איר בלייציט באַהעפט מיט מיטאָס, אין מיטאָס איז דאָס צווייטע לעבן פון מענטשן, דאָס לעבן צו וועלכען מיר שטרעבן, אין מיטאָס איז די העכערע לאַגיק פון לעבן.

טעאַטער איז געווען דאָס שפּיל פון געטער, אָדער דאָס שפּיל פון מענטשן-געטער. זייערע טראַגעדיעס זיינען ניט קיין צופעליגע און ניט קיין אומזיניגע, זייער לעבן איז לאַגיש פאַרבונדן מיט'ן טויט.

קונסט איז אויסגעוואַקסן אין דעם שוים פון רעליגיע, ווייל רעליגיע האָט געהאַט די השגחה אויפ'ן לעבן, געזוכט אַ זינען פאַר אים, אַ העכערן זינען.

און גערעכט איז שעלינג ווען ער זאָגט — (אין זיין „פּילאָר-זאָפּיע דער קונסט“) די רעפּאַרמאַציע האָט אונטערגעהאַקט די פּליגלען ביים קריסטלאַכן מיטאָס און מיט דעם האָט זי געגעבן דעם שווערסטן קלאַפּ דער נייער קונסט. די פיבערדיגע זוכונגען אין אַלע צווייגן פון דער קונסט אין די לעצטע צייטן זיינען בעצם די גרויסע ביינקעניש נאָך אַ נייעם מיטאָס. דערווייל קומט פאַר אַ קאמפּ פאַר נייע פאַרמען, וואָס זאָלן קאַנען אויפנעמען דעם נייעם מיטאָס.

עס איז איינפאַכע עמיהאַרצות פון די, וואָס מיינען, אַז די בלוזע פאַרם איז קונסט, דער קאמפּ פאַר נייע פאַרמען איז אַ קאמפּ פאַר אַ נייעם אינהאַלט.

אין טעאטער קומט איצט פאר א קאמף פאר נייע פארמען
און די נייע פארמען פאדערן א נייעם אינהאלט.

די קאמעדיע דעל ארטע איז געווען, אמת, בלויז א נאקעטע
טעאטראלע פארם, זי איז אבער געווען אזא פארם, וואס האט
געקאנט אויפנעמען א גרויסן אינהאלט. וואס ווייטער איז אבער
די פארם פארפלאכט געווארן, וואס ווייטער איז זי איינגער און
שמעלער געווארן ביז זי איז דערנאנגען צו דער נאטוראליסטישער
פארם, וואס איז ביכולת צו קאפירן בלויז דאס אלטעגליכע, דאס
דעאלע און צו באנעמען בלויז די ד' אמות פון דעם גרויען לעבן.
דער נאטוראליזם איז די מעכאניזירונג פון דער קונסט. דער אויפ-
שטאנד קעגן דעם קורצזיכטיגן נאטוראליזם, וואס האט דערני-
דעריגט די טעאטער-קונסט צו דער פאטאגראפישער מלאכה איז
בעצם דער אויפשטאנד קעגן דעם גרויסן און נישטיגן אינהאלט
פון דער טעאטער-קונסט.

נאטוראליזם איז ניט בלויז די באשריינקטע פארם, זי איז
די סודס-בעטל פאר'ן אינהאלט, זי האקט אראפ קעפ.

און עס איז ניט קיין צופאל, וואס דאס נייע טעאטער גייט
צוריק צו דער גרויסער טעאטראלער פארם פון דער קאמעדיע דעל
ארטע און זוכט פאר איר א לעגענדארן, א נייעם, העראיישן
אינהאלט.

דאס איז די קינסטלערישע אידיע אין דעם נייעם טעאטער —
גרעסערע און ברייטערע קינסטלערישע פארמען פאר א גרויסן און
מעכטיגן אינהאלט.

די געגנער פון טאאיראָו'ן ווייזן כסדר אָן, אז זיין טעאטער
איז דערווייל בלויז א טעאטער פון נייע טעאטראלע פארמען, זיין
טעאטער האט נאך קיין נשמה, ער האט נאך ניט קיין אינהאלט.
דאס איז אין א געוויסער מאס ריכטיג. טאאיראָו איז עס אליין
מודה, דאָ אבער שטייען מיר פאר דער אלטער רעטעניש — וואס
איז געקומען פריער אויף דער וועלט: די איי צי די הון? קומט
פריער די פארם און דערנאך דער אינהאלט, צי עס קומט פריער
דער אינהאלט און דערנאך די פארם?

מיר מיינען, אז פריער דארף צוגעגרייט זוערן די מעגלאַכקייט
פאר א נייעם אינהאלט, די מעגלאַכקייט איז די נייע פארם.

**

אונזער אידישער טעאטער איז געקומען אויף דער וועלט אין דער צייט פון דער סאמע אָרימסטע טעאטראַלער פּאָרם און אביונישן אינהאַלט. און דאָ שטייען מיר דערשטוינטע פּאָר דער גרויסער אינטואיציע פון דעם ערשטן אידישן טעאטראַל — אברהם גאַלדפּאַרן. אין דעם תּוהו ובוהו פון דער טעאטער־קונסט אין זיין צייט, שטייט איינער מיט די טיפּסטע און עכטסטע באַגריפּן פון טעאטער־קונסט.

ער וויל דעם אידישן טעאטער לכתחילה אַרויספירן אויפ'ן ברייטן אמת־קינסטלערישן וועג. ער קומט מיט אַ גרויסער טעאט־ראַלער פּאָרם און מיט דעם ריכטיגן אינהאַלט. שולמית און בר־כוכבא איז טעאטראַלע פּאָרם מיט אידישן מיטאס אַלס אַן אינהאַלט.

איז דען דאָ אידישע טעאטראַלישקייט? — וועט מען פרעגן. געוויס איז דאָ. עס איז צעזויט און צעשפּרייט אין אידישן לעבן און דער קינסטלער מיט'ן אמת'ן קינסטלערישן חוש ווייס וואו עס צו זוכן. גאַלדפּאַרן איז ניט גענאַנגען, ווי די נאַטוראליסטן, זוכן זי אין דעם טומל פון גאַס, ער איז גענאַנגען זוכן ביים אמת'ן קוואַל — אין דעם רעליגיעזן לעבן. דאָרט וואו די עכטע. די העכערע אידישע טעאטראַלישקייט געפינט איר אויסדרוק.

דער פּאָלקס־אינסטינקט צו שפּילן, צו טעאטראַלער פּאָזע, צו דערקאָמיווע פייערלאַכקייטן האָט ער דערשפּירט אין רעלי־גיעזן לעבן. דאָרט האָט ער דערפּילט טעאטראַלן עקסטאַז, אמת'ע דבקות, עכטע התפּשטות הגשמיות, גרויסע פּאַרוואַנדלונגס־פּיאי־קייטן, דאָרט האָט ער דערזען די פּאַרוואַנדלונג פון אַ קרעמער אין אַ נביא, דאָרט האָט ער געזען דאָס צווייטע לעבן פון גרעסטער האַרמאָניע.

אין דער צייט פון גרויסער טעאטראַלער שכתה, ווען דאָס טעאטער האָט פּאַרגעסן, וואָס עס האָט אין זיין גרויסער קינדהייט געלערנט, אין דער צייט, ווען דאָס טעאטער האָט פּאָטאַגראַפּירט נודע גאַס־בילדלאַך, איז געקומען איינער און האָט אונז לכתחילה געגעבן אַ גרויסע און עכטע טעאטראַלע פּאָרם מיט אַ גרויסן אינהאַלט.

אברהם גאלדפארן איז געווען דער וואונדער, דער נס אין א גרויער צייט, א צייט וואָס איז ניט זוכה צו זען א נס.
דאָס אידישע טעאטער איז אָבער באלד אוועק הינקענדיג נאָכ'ן אמעריקאנישן טעאטער. ער איז פארפרעמדט געוואָרן און פאר פלאַכט געוואָרן.

האָט דאָס אידישע טעאטער קיין טעאטראלע פאָרם ניט און קיין ריכטיגן אינהאַלט.

דאָס וועלט־טעאטער האָט כאַטש דערפילט זיין ירידה. ער האָט דערזען, אז מען וויל אים פארשלעפּן אין שיינק ער זאָל דאָרט אַמוזירן האַלב־בלופינ'דיגע פארשיינען און זאָל מאַכן לאַכן זאטע און זויערע בירגער. ער האָט דערפילט די שפלות פון זיין מצב און ער האָט זיך צעבונטעוועט.

דעם טעאטער איז קלאָר געוואָרן, אז זיין ירידה קומט פון דעם, וואָס ער האָט לכתחלה געמאַכט שותפות מיט אַן אַנדער קונסט־צווייג — מיט דער ליטעראַטור און צום סוף איז ער געוואָרן א סארווער בא דער ליטעראַטור. ער האָט מיט קנעכטישער געדאָרנט אַקמייט געטאָן, וואָס די ליטעראַטור האָט געהייסן (*).

די טעאטער־קונסט איז פארלאָזט געוואָרן, דער אַקטיאָר איז געוואָרן א שטאַמלער און ניט קיין באוועגליכער. דאָס טעאטער האָט איצט ניט קיין אַקטיאָרן פאר שעקספיר־ראַלען.

קעמפט איצט דאָס טעאטער פאר זיין זעלבסטשטענדיקייט און גייט מיט זיינע זיכערע טריט צו אומאַבהיינגיגער שאַפונג.

די טעאטער־קונסט איז ניט קיין סינטעז פון עטלאַכע קונסט־צווייגן, פון טעאטער, ליטעראַטור, מוזיק און מאַלעריי, ווי די לעצטע פשרה־מאַכער ווילן האָבן. ניין, טעאטער איז די קונסט, וואָס באַנוצט זיך אין איר שאַפן מיט'ן וואָרט, מיט'ן מוזיקאלישן קלאַנג און מיט דער מאַלערישער ליניע.

סינטעז איז פשרה. פשרה הייסט — ניט מיר אינגאַנצן און ניט דיר אינגאַנצן, די טעאטער־קונסט וויל זיין אינגאַנצן טעאטער־קונסט, ד. ה. זי וויל, אז די ליטעראַטור מיט וועלכע זי באַנוצט זיך אַלס טעמא צום שפילן זאָל זיין דורכאויס טעאטראַליש, אז די

(* אַרטיקל: „טעאטער פאר זיך“.

מוזיק און די מאַלעריי זאָלן איר העלפן אַרויסבריינגען איר טע-
אַטראַלישע ווערק מיט מער השלמה.

דאָס טעאַטער דינט קיינעם ניט, ניט דער ליטעראַטור, ניט
דער מוזיק און ניט דער מאַלעריי, עס דינט זיך אליין!

אויפ'ן פּאָליטישן זשאַרנאַן, וואָלט מען געזאָגט — די
טעאַטער־קונסט איז געוואָרן באַוואוסטזיניג.

די דאָזיגע באַוואוסטזיניקייט פעלט אונזער טעאַטער.

ניטאָ קיין קונסט אויסער דער נאַציע. דאָס ווייסן שוין
אפילו דער־אינגלאַך, די קונסט אין תוך איז אינטערנאַציאָנאַל, איר
פאַרם איז אָבער נאַציאָנאַל.

קאַנקרעט —

טרויער, פרייד איז געוויס אַלמענטשאַך. אָבער איטלאַכס
פאַלק טרויערט און פרייט זיך אויף זיין אופן. דער עצם איז דער-
זעלביגער, די פאַרם איז בלוז אַן אַנדערע.

אַלע מענטשן באַוועגן זיך, אָבער איטלאַכס פאַלק האָט זיין
אייגענטימלאַכע באַוועגונג. אַלע מענטשן ריידן אָבער איטלאַכס
פאַלק באַפאַרבט און באַטאַנט זיין וואָרט פאַרשיידן.

דאָס זיינען די פשוט'ע ווירקלאַכע אויסערלאַכע נאַציאָנאַלע
סימנים.

דער קינסטלערישער טרויער, דאָס קינסטלערישע וואָרט און
די קינסטלערישע באַוועגונג איז דאָס אידעאָליזירטע, דער גייסט
פון דאָס ווירקלאַכע. די אידישע מאַלעריי, אין די לעצטע יאָרן
האָט עס פאַרשטאַנען. שאַגאַל, אַלטמאַן, ריבאַק און פיל אַנדערע
האָבן געזוכט און אַנטפּלעקט די אידישע ליניע און די אידישע
פאַרבן. אַ איד מיט אַ באָרד, אַ איד אין אַ טלית, אַ איד מיט אַ
ספר תורה איז לחלוטין ניט קיין אידישע מאַלעריי, עס קאָן
העכסטנס זיין — אידישער אינהאַלט. אידישע מאַלעריי זעט די
וועלט אין אידישע פאַרבן און ליניען. דער אינהאַלט קאָן זיין ניט
קיין אידישער, אָבער די באַנעמונג אַ אידישע. דאָס איז בשום
אופן ניט קיין פלאַכער און שרייענדיגער נאַציאָנאַליזם. שאַגאַל
האָט קאַטעגאָריש דערקלערט, אַז ער איז ניט קיין אידיש נאַציאָ-

נאלער מאלער, ער זעט און באנעמט די וועלט ווי א אנוווערסאלער
קינסטלער.

די נייע אידישע מאלעריי מאַלט ניט קיין „היליגע“ סענ-
טימענטאלע מנורות, קיין מגן-דוד'ס און קיין לאַקרייזיסע אידן,
זי קומט צו דער וועלט מיט אַ אידישער מאלערישער פאַרם, וואָס
איז ס'רוב אויך דער מאלערישער אינהאַלט.

איינער אַ נאַאיווער, האָט אויפגעכאַפט די ווערטער „קינסט-
לערישע נאַציאָנאַלע אידיע“ אין מיין ערשטן אַרטיקל („טעאַליט“
נומ. 1) און האָט זיך צושריען, אַז איך פּאָדער נאַציאָנאַליזם פון
טעאַטער, אַ צווייטער, פשוט אויס בייזוקייט, האָט געוואָלט
כלומר/שט טרעפן, אַז איך מיין מיט דעם ארויסבריינגען אויף דער
סצענע ספּיריטורות, טליתים און מזוּוות.

ביידע ווייסן מסתמא ניט, אַז די דאָזיגע קינסטלערישע
נאַציאָנאַלע אידיע זוכט אפילו דער אידישער מאַסקווער קאַמער-
טעאַטער, וואָס שטייט אונטער דער השגחה פון כשר'ע קאָמוניסטן,
אין שאַנאַלס געמעלען אויף די ווענט פון קאַמער-טעאַטער,
וואָס הייסן „אַריינפיר אין אידישן טעאַטער“ ליגט אָפן די קאַנ-
צעפציע פון דער קינסטלעריש-נאַציאָנאַלער אידיע אין אידישן
טעאַטער. דאָרט האָט איר די אידישע טעאַטראַלישקייט, די אמת'ע
קינסטלערישע באַנעמונג פון אידישן טעאַטער.

און די בעסטע שאַפונג פון דעם דאָזיגן טעאַטער איז
שלום-עליכמ'ס „מזל-טוב“, ווייל שאַנאַל האָט זי געשאפן.
די אידישע מאלעריי איז גענאַנגען זוכן די אידישע ליניע
און די אידישע פאַרבן באַ דעם אידישן מיטאָס, באַ דער רעלי-
גיעזער שאַפונג.

רעליגיע איז קונסט, קונסט איז רעליגיע!
אין די אַלטע שולן, אויף אַלטע בית-עלמנס, אויף אַלטע שער-
בלעטער פון אַלטע ספרים, אין אַלטע הגדות און מגילות האָבן זיי
אַנטפלעקט דעם שורש, די נשמה פון דער אידישער מאלעריי.
דער אידישער טעאַטער דאַרף אויך גיין זוכן אידישן זשעסט,
די אידישע טעאַטראַלע ליניע, די אידישע אינטאַנאַציע באַ דעם
אידישן מיטאָס און ניט באַ דער גרויער הענדלערישער נאַס.
אין דעם נגון פון אקדמות, פון „איכה“, פון „מגלות אסתר“

און פון אַנד. ליגט אפשר דער אמת'ער פאטאס, די אמת'ע קינסט-
לערישע אינטאנציע. אין דער עבודה, אין דבקות בא תפלה ליגט
אפשר די ריכטיגע אירישע טעאטראלע באוועגונג. טעאטער איז
אַרויסגעוואקסן פון רעליגיעזן מיטאס. אין זיין שוים איז ער
אויפגעהאָדעוועט געוואָרן און דאָרט דאַרף מען זוכן די אמת'ע
טעאטראלישקייט.

די נייע אירישע מוזיק האָט שוין אויך געפונען דעם ריכטיגן
וועג צו דעם אירישן מוזיקאלישן קלאַנג אויף אזא אופן.

דאָס הייסט אָבער ניט, אז מען זאָל אַרויסשלעפּן דעם בית-
המדרש אויף דער סצענע. דאָס הייסט בלויז זוכן די עכטע אירישע
אינטאנציע, די ריכטיגע באוועגונג אין דעם טעאטראלן מקור.

מיט דער עכטער אירישער באוועגונג און אינטאנציע קאָן
געפריידיגט ווערן די גרעסטע אַפיקורסות און ערשט דאָן וועלן
זיי זיין קינסטלעריש.

די קיעווער סטודיא איז אין דער אויפפירונג פון שטיינמאַנ'ס
„משיח בן יוסף“ געגאנגען אויף דעם אמת'ן וועג פון קינסטלערישן-
נאַציאָנאַלן שאַפן.

איך האָב ליידער די אויפפירונג ניט געזען, אָבער פון די אָפטע
שמועסן מיט די פירער פון דער סטודיא, פון די עסקיזן צו די
דעקאָראַציעס, און פון דעם גאַנצן רעזשיפּלאַן איז קלאָר און
בולט די גאַנצע טענדענץ.

אפילו די מאַסקווער „הבימה“, וואָס האָט באַקומען איר
ערשטע דערציאונג אין דער פרעמד, אין רוסישן רעאַליזם פון
סטאַניסלאַווסקי, האָט אין דער אויפפירונג פון „דבוק“ אָנגעהויבן
זוכן דעם ריכטיגן מקור פון אירישער טעאטראלישקייט.

אין דער ליטעראַטור האָט געזוכט דעמועלבינג וועג י. ל. פּריץ,
איצט זוכט עס, פאַר'עקשנ'ט, דער נסתר ד. איגנאַטאָוו און א גאַנצע
ריי אַנדערע שריפטשטעלער.

עס איז אוועק די עפאָכע פון נאַכאמונג, די עפאָכע פון
משכיל'ים, אויף אלע געביטן פון אונזער קונסט-לעבן הערט זיך
דער „רוח צו זיך“. צו אירישע קינסטלערישע עכטקייט.

אמת, אין סאַמע מיטן פון אונזערע זוכונגען האָט זיך איצט
ווידער אַרײַנגערױסן דער משכיל'ים, די מאַלפּישע נאַכמאַכונג,

וואָס אַנדערע טוען. אונזערע כלומר'שט "נייע" דיכטער זיינען בעצם נייע משכילים וואָס זינגען נאָך פרעמדע לידער. דער משכיליות, ווי עס שטעלט זיך אַרויס, איז אַ היסטאָרישע קרייז, וואָס כאַפט אונז אָן אין יעדער טומלדיגער עפאָכע. די נייסטע דיכטער אונזערע זיינען בעצם י. ל. גאַרדאַנס, א. גאַטלאַכערס, נאָר אַ ביסל אַנדערש געשלייערט.

דער דאָזיגער משכיליות איז אַריינגעדראַנגען אין דער ליטע-ראַטור, אין דער מאַלעריי און אין אונזער טעאַטער. אָבער קעגן דעם שלים-מזל'דיגן נאָכאַמישן קעמפן איצט די אידישע קינסט-לער, וואָס ריידן צו דער וועלט מיט אידישער קינסטלערישער עכטקייט.

אן פלינגען

(העלד און אינטרויגע)

דאָס גליענדע פייער פון פראַמעטענס איז אויס-
געלאָשן געוואָרן. פייערווערק איז געקומן אַנשטאַט
אויס, אַ פייער מיט וועלכן מען קאָן אפילו אַ פאַפּיר-
ראָס ניט פאַררויבערן. אַ שענדליכער דור, א דור
פון עקר'ס, וואָס קאָן נאָר מעלה-גרה'ן די העלדישע
מעשים פון דער פאַרגאַנגענהייט, פאַרשוועבן די
העלדן פון אַלטערטום און אַרומגרייזן זייערע ביינער
אין טראַגעדיעס.

— שילער.

עס איז געווען אַ צייט ווען דער פשוט'סטער איד, דער
גרעסטער עס-הארץ האָט געקאָנט שיין און פאַרביג דערציילן אַ
לעגענדע. עס איז געווען אַ צייט, ווען די אידישע פּאַנטאַזיע איז
געווען לייכט און פלאַטערנדיג. עס איז געווען אַ צייט ווען אַ איד
האָט געזען אין דער פאַרגאַנגענהייט און אין דער געגענוואָרט
ניסים, מופתים.

דער נס, דער וואונדער איז געווען היימיש אין אונזער לעבן.
ער האָט זיך אַריינגעוועבט אין אַלטעגליכן לעבן. דער פאַרשמירטער
קרעמער פלעגט פון זיין פינסטערער וואַכעדיגער קראַם אַריין אין
בית-המדרש און באַפליגעלט ווערן, דער אידישער פאַר'חושב'טער
בעל-מלאכה פלעגט פון ווארשטאַט אַריינכאַפן זיך הערן די
וואונדערליכע מעשיות פון עין יעקב. בטלנים פלעגן זיצן אין די
בתי-מדרשים און דערציילן וואונדערליכע מעשיות וועגן צדיקים,
פאַראומערטע מאַמעס פלעגן שבת פאַר הברלה, אין דער האַלבי
טונקלקייט דערציילן אזעלכע שיינע, אזעלכע ציכטיגע לעגענדעס.

אין דעם פינסטערן אידישן לעבן פלעגן ווי גליווערימלאך אין א טונקעלער נאכט ארומשפאצירן למד-וואוויניקעס, צדיקים, גלות-אפריכטער, בעלי-מופתים, עלויים און בעל-שם'ס.

דאָס לעבן איז געווען דורכגעוועבט און אָנגעזאָפּט מיט סודות, מיט וואונדער. הימל און ערד זיינען געווען אזוי נאָענט איינער צום אנדערן און די אידישע פּאַנטאַזיע פּלעגט דריי מאָל א טאָג זיך אויפהויבן פון דער ערד צום הימל.

יעדער שטאַמלער, יעדער פּאַנפּאַטער און יעדער אַרימער בעל-לשון האָט אזוי שוין, אזוי פּאַרביג און אזוי פּאַנטאַסטיש-נעפּל-דיג געקאָנט דערציילן אַ מעשה'לע.

און מיטאַמאָל איז אויסגעטריקענט געוואָרן די אידישע פּאַנ-טאַזיע, מיטאַמאָל איז באַ אונז דער שיינער פּאַרבינער לשון אָפּ-גענומען געוואָרן, מיטאַמאָל זיינען מיר עפעס פּאַרבן-בלינד גע-וואָרן, מיטאַמאָל איז אונזער לשון געוואָרן אזוי פשוט-פּלאַך, אזוי נישטער-פּוויזנדיג און אזוי טעמפּ-פּאַרשטענדלאַך.

געשטאַרבן די שיינע אידישע מעשה'לע.

קיינער האָט נישט וואָס צו דערציילן, קיינער קאָן גאָרניט דערציילן.

מיר זעען אין מענטשן עפעס אַ נאַרישע מאַשינקע וואָס אַרבעט און אַרבעט, אַרבעט די מאַשינקע בלוז אויפ'ן פעטס וואָס זי דאַרף האָבן כדי זי זאָל זיך קאָנען דרייען אויף דער וועלט. איז געקומען י. ל. פּרץ און האָט איבערדערציילט אַמאָליגע מעשה'לאַך, זיינען געקומען אַנדערע און מעלה'גרה'ן די וואונדער-לאַכע געשיכטן, וואָס אונזערע זיידעס און באַבעס האָבן דער-ציילט.

מיר אַליין קאָנען גאָרניט דערציילן.

און נישט בלוז מיט אונז האָט פּאַסירט דאָס דאָזיגע אומגליק, די גאַנצע וועלט האָט פּאַרגעסן די קונסט צו דערציילן אַ מעשה, אַ שיינע מעשה, אַ מעשה מיט אַ טשיקאַוון פּלאַנטער, אַ מעשה מיט אַ לאַבירינט פּון געשעענישן, אַ מעשה מיט אַ נס, אַ מעשה מיט העלדישע מעשים, אַ מעשה מיט אַ ליכטיגע כּונה, אַ מעשה מיט שטראַלענדיגע צדקות און גיהנום'שע רשעות.

בא דער גאנצער וועלט איז די פאנטאזיע אויסגעטריקענט געוואָרן.

דרוקן זיך מיליאָנען טויטע ביכער, ווערן געשפּילט טויזענטער נוסח־למות'דיגע דראַמעס.

גייען ארום מענטשן מיט'ן „קאָדאַק“ און „פּיקטשור'ן“ דאָס לעבן. זיי באַוווּיזן אונז דאָס וואָס מיר זען און דאָס וואָס עס איז אונז שוין נמאס ומאים געוואָרן צו זען, דערציילן זיי דאָס וואָס מיר אַלע ווייסן און דאָס וואָס עס איז שוין אונז ביו צו עקל דער-עסן געוואָרן.

דאָס לעבן איז דאָך די גרעסטע אינטריגע. די גרויסע אינטריגע, וואָס הייסט לעבן טוט און פּרוכפּערט מיט אינטריגעס און מיר זעען זיי ניט, מיר זעען נאָר עפעס שטילע, באַשיידענע און זיס־ווערע אידליעס, אָדער פּאַרושאַווערטע טאַג־טעגלאַכע האַר־ווענישע, נורע און קורצזיכטיגע געשעענישלאַך.

עפעס פּלעכטן מיר ווערטער, מיר בלאָזן אָן די ווערטער ווי פּענכערס, מיר לאָזען זיי גיין אויף שטאַלצעס, מיר טוען זיי אָן הערנער.

און די ווערטער שרעקען אונז ניט.

האָט דאָך עמיל זאָלאַ, דער פּאַרביסענער נאַטוראַליסט געזוכט אין גרויסן לעבן אַ גרויסע אינטריגע.

ער האָט פון די גרויסע לעבענס־פּעדיס אויסגעוועבט שטאַר־קע פּאַרפּלאַנטערטע אינטריגעס.

ער האָט געקאָנט דערציילן אַ מעשה.

די עלטערע זיינען געווען וואַונדערלאַכע מעשיות דערציילער, למשל, וויקטאָר הוגאָ, באַלזאַק און אפילו די שפּעטערדיגע, טאַלסטאָי, מאַפּאַסאַן, דזשעק לאַנדאָן, איבאַנעז און אנדערע האָבן אין לעבן געזען גרויסע אינטריגעס.

און אין דער אינטריגע איז פּאַראַן שטענדיג אַ העלד, און אַ העלד האָט אין זיך עטוואָס לעגענדאַרישעס.

קונסט איז דאָך סוף כל סוף לעגענדע, לעגענדע איז דאָך סוף כל סוף די גרעסטע ווירקלאַכקייט, ווייל די ווירקלאַכע וועלט נאָך אַלע קלוגע און ניכטערע וויסענשאַפּטלאַכע דערקלערונגן, איז דאָך אַ לעגענדע.

די קונסט צו דערציילן א מעשה איז אַלט ווי די מענטשהייט.
די אלע אמונות זיינען געקומן צו מענטשן מיט א וואונדערלאכע
מעשה, מיט וואונדער, מיט גרויסע אינטריגעס און מיט אן אַל-
מעכטיגן העלד, וואָס הייסט גאָט.

עס וואָלטן אפשר קיין אידן ניט געווען אויף דער וועלט,
ווען אין דער ביבל וואָלטן געווען בלויז די שטריינגע געבאָטן, די
עשרת הדברות אָן די וואונדערלאכע מעשיות, אין וועלכע די דאָזיגע
געבאָטן זיינען איינגעדראַמט און איינגעפאַסט, וואָלטען זיי אפשר
אזוי פייערלאַך ניט געווען.

עס וואָלטן אפשר קיין קריסטן ניט געווען אויף דער וועלט,
ווען די קריסטלאכע אמונה וואָלט ניט געהאַט אַזאַ גרויסע אינ-
טריגע און אַזאַ מערקווערדיגן העלד ווי יעזוס.

סוף כל סוף נערט און שפייזט דער רעליגיעזער מענטש זיין
גלויבן מיט די וואונדערלאכע מעשיות און ניט מיט די פרומע,
שטריינגע און טרוקענע געבאָטן.

די דערציילונגען פון דער ביבל זיינען אייביגער פון די דינים
און געבאָטן.

די מעשה בראשית דערציילונג, יעקב'ס חלום, די פּלגש
בגבעה, די וואונדערלאכע לעגענדע מיט יפתח'ס טאָכטער, דינאל
אין לייבן-גרוב האָבן אין זיך מער רעליגיעזיטעט ווי די דינים און
געבאָטן.

די מעשה'לע באַגלייט כסדר די מענטשהייט אין איר לאַנגן
היסטאָרישן וועג, די אינטריגע האָט זי פאַרכאַפט כסדר באַס
אַמעס און דער העלד איז כסדר געווען דער פאַרגעטערטער און דער
געהיליגטער.

וויילדע פעלקער, מענטשן-פרעסער דערציילן מעשיות אין
וועלכע עס ליגן באַהאַלטן אלע סודות פון זייער לעבן.

נישטיג און אומבאַמערקבאר איז דער מענטש, וועגן וועלכן
מען קאָן גאַרנישט דערציילן, טויט איז דאָס לעבן ווען איבער אים
פלאַטערט נישט די לעגענדע.

סייזוויסיי דערציילן מענטשן איינע די אנדערע מעשיות.
זיי דערציילן מעשיות אָן דער ליטעראַטור און אָן דעם טעאַטער;

סייבוייסיי זוכן אויס מענטשן זייערע העלדן אין לעבן, ווען די ליטעראטור און דער טעאטער זוכט עם ניט אויס פאר זיי.
דער מאָדערנער סאָציאַליזם האָט טעאָרעטיש ניט אַנערקענט דעם העלד, דער ניכטערער מאַטעריאַליזם האָט אָפּגעליקענט די ראָל פֿון דעם יחיד אין לעבן, דער מאָדערנער סאָציאַליזם האָט אין לעבן געפונען אַ פשוט'ע און אָפענע אינטריגע און האָט פאר'ן העלד געקרוינט דעם קאַלעקטיוו, די מאַסע, דעם קלאַס.
די מאַסע, דאָס פּאָלק האָט אָבער אין לעבן געקרוינט זיינע העלדן-יחידים.
איז לענין געוואָרן אַ העלד ארום וועלכן עם פּלאַטערן לע- ווענדעס, איז די דאָזיגע ראַציאָנאַליסטישע פיגור מיט'ן ניכטערן קלוגן קאָפּ פארנעפּלט געוואָרן מיט פּאַנטאַסטישע פּאַרבן.
דער סאָציאַליזם איז געוואָרן די גרויסע אינטריגע און לענין דער העלד.

אינטריגע און העלד דאָס זיינען די צוויי זיילן פון דער מענטשלאַכער פּאַנטאַזיע. אַרום זיי שפּילט די פּאַנטאַזיע, ארום זיי שאַפט זי.
גאָט וואָלט קיין גאָט ניט געווען, ווען ער וואָלט קיין העלד ניט געווען און אמונה וואָלט קיין אמונה ניט געווען ווען זי וואָלט ניט געהאַט די גרויסע און טיפע אינטריגע.
מענטשן ווילן זען זייערע חלומות און אידעאַלן אין פּלאַסטיד שע פּאַרמען.
דער העלד איז די פּלאַסטישע פּאַרם פון זיינע חלומות און אידעאַלן.
דער העלד איז רייך, דער העלד איז מוטיג, דער העלד איז כלו אמת און ערלאַכקייט.
דער העלד פירט אַן אייביגן קאַמף מיט דאָס בייזע און שלעכטע אויף דער וועלט.
די אינטריגע איז אַ קנויל פון רשעות'ן, די אינטריגע פּאַרד שפּרייט נעצן אונטער די פיס פון דעם העלד, די אינטריגע שטעלט שטרויכלונגען אויף זיין וועג.
אין דעם נעץ פון אינטריגעס ווייזט דער העלד זיין גבורה.

העלד און אינטריגע זיינען דער וואונדערלאכער טייג, פון וועלכן די מענטשלעכע פאנטאזיע קנעט אויס די וואונדערלאכע מעשיות, די רייצענדיגע לעגענדעס.

די אינטריגע איז פאראן אין לעבן. אויף טריט און שריט איז זי דאָ. זי איז דאָ אין דער נאָטור, זי איז דאָ אין די מענטשן. איך ווייס ניט ווער איז פריער באשאפן געוואָרן, דער העלד צי די לעגענדע, די וואונדערלאכע דערציילונג וועגן העלד. אפשר זיינען גאָר פריער קיין העלדן ניט געווען. פריער האָט זיי די מענטשלעכע פאנטאזיע אויסגעקלערט און דערנאָך זיינען די העלדן געקומן אויף דער וועלט. די לעגענדע האָט זיי ארויסגערופן.

די דיטערלאכע לעגענדעס האָבן באשאפן אַ קאָריאָטאָרישן העלד ווי דאָן קיכאָט, אָבער וויפֿל אמת'ע דיטער האָבן די לעגענדע דעם באשאפן !

די גרעסטע רייזענדע האָבן זיך אוועקגעלאָזן רייזן איבער דער וועלט ווען זיי האָבן זיך אָנגעלייענט פאנטאסטישע דערציילונגען וועגן מוטיגע רייזענדע.

יעדע דערציילונג וועגן העלדן און העלדן-טאָטן, וועקן אין מענטשן מוט און לוסט צו העלדישע מעשים.

די רעליגיע האָט באשאפן זייער פיל לעגענדעס פון הייליגע און האָט אָפטמאָל אין פשוט'ע מענטשן ארויסגערופן דעם פאר-לאַנג, דעם ברענענדיגן פארלאַנג צו הייליגן זיך.

די יעזוס לעגענדע האָט הונדערטער יאָרן גערייצט די פאנ-טאָזיע פון מענטשן און טויזענטער קליינע און גרויסע יעזוס'ן האָבן זיך באוויזן אין ווירקלאכן לעבן.

קיינער האָט גאָט ניט געזען, קיינער קאָן אים ניט און געט-לאַכע מענטשן האָבן מענטשן געזען אויף טריט און שריט.

די קלוגע וויסענשאפט, די פראקטישע מאשין האָבן געטויט די לעגענדע אין דער ליטעראטור.

עס איז געקומען דער ניכטערער נאטוראליזם און האָט דעם העלד אַנטקרוינט.

ניטאָ קיין העלדן, ניטאָ קיין אינטריגע. די מענטשלעכע

פאנטאזיע איז געבונדן געוואָרן מיט שטריינגע כללים און געזעצן פון מאַטעמאַטיק און פון דער נאַטור־וויסענשאַפֿט.
דער מענטש זעט נאָר דאָס וואָס ער קאָן אַנטאָפֿן מיט זיינע צען פינגער.

אין דער מינוט וואָס די העלדן האָבן צוגעמאַכט די אויגן אין דער ליטעראַטור זיינען פיל פון זיי געשטאַרבן אין לעבן.
און אויף דער סצענע, וואָס האָט געלעבט און געאַטעמט מיט"ן העלדישן גייסט, האָבן זיך באַוווּזן גרויע פאַרשווינען, לאַנג־וויליגע באַשעפענישן, נודנע שאַטנס.
און ווען דער העלד איז נעלם געוואָרן, איז די אינטריגע ממילא געוואָרן איבעריג.
זיינען באַשאַפֿן געוואָרן דראַמעס אָן העלדן און אָן אינ־טריגעס.

נודנע און לאַנגוויליגע דראַמעס.
די סצענישע קינסטלער האָבן פאַרנעסן ווי צו האַלטן שטאַלץ דעם קאָפּ, ווי צו שטעלן אַ פּוס מוטיג, ווי צו מאַכן אַ פּיערלאַבע געביטערישע באַוועגונג.

און די גרויסע אידעאלן זיינען אַנטרונען געוואָרן סיי פון דער ליטעראַטור און סיי פון דער סצענע.

וואָרים דער העלד איז געווען דער טרעגער פון די אידעאלן, מיט'ן טויט פון העלד זיינען פאַרשוואַנדן געוואָרן די אידעאלן.
די אידישע דראַמע איז געקומען אויף דער וועלט אָן אַ העלד און אָן אַן אינטריגע. זי איז געקומען אַ גרויאַנקע, אָן פאַנטאַזיע און אָן ברויזענדיג בלוט.

גאָלדפאַדן איז געווען דער איינציגער, וואָס איז געקומען מיט אַ העלד און מיט אַ פאַרוויקעלטער אינטריגע, ער האָט אָבער קיין העלדן־שפּילער ניט געפונען, אויף קיין דראַמאַטישע אינטריגאַנט'ן זיך ניט אָנגעשטויסן.

אין „שולמית“ און „בר כוכבא“ זיינען דאָ העלדן, עס' איז דאָ אַן אינטריגע.

אָבער שפּילן דעם העלד קאָן נאָר דער העלד!
דער דאָזיגער העלד איז ניט געווען אין זיין סביבה, צווישען זיינע אַקטיאָרן.

נאך גאלדפארן האָבן זיך אַ שאַט געטאָן אויף דער סצענע
גרויע אידלאך, לעפישע פארשוניען און טעמפע לצים.
נאָכמער, די אמת'ע העלדן, וועלכע מען פלעגט לייען באַ
דער אידישער געשיכטע זיינען פאר'בעל-הבית'עלט געוואָרן.
דער אידישער טעאטער האָט פאר זיינע פופציג יאָר עקזיסט
טענץ ניט געהאט איין ריכטיגן אוריאל אַקאָסטא, איין ריכטיגע
יהודית.

אוריאל אַקאָסטא פון גוצקאָוו איז געשפילט געוואָרן אויף
אַלע סצענעס אין דער וועלט, נאָר באַ אונז האָט מען עס ניט גע-
קאָנט און מען קאָן נאָך ער היום ניט שפילן.

איז די אידישע יוגנט גענאָנגען זוכן אירע העלדן אין לעבן,
ווייל אין ליטעראטור האָט זי זיי ניט געפונען.

האָט זי געפונען דעם פשוט'ן אידישן בעל-מלאכה הירש
לעקערט, וואָס האָט געמאַכט אן אַטענטאַט אויף דעם ווילנער
גובערנאַטאָר, זי האָט געפונען העסי העלפמאַן, די דאָזיגע פשוט'ע
אידישע מיידל, וואָס האָט אויפגעהויבן אירע הענט אויפ'ן צאר.
פאר נאָמבערג'ס פליגלמאַן האָט זיך די יוגנט דערשראָקן.

ווער דאַרף וויסן וועגן דעם דאָזיגן טויגעניכטס ?
איז באַשאַפן געוואָרן אַ ניט-געשריבענע ליטעראטור, אַ ליי-
טעראטור וואָס שוויבלט און גריבלט פון העלדן און פון גרויסע
אינטריגעס.

מען פלעגט זיך צונויפקומען און דערציילן לעגענדעס וועגן
העלדישע רעוואָלוציאָנערן, וועגן די אינטריגעס פון דער אַכראַנקע.
וואונדערלאַכע מעשיות, זיי פארכאַפן דעם אַטעם, רייצן די
פאנטאַזיע און שטויסן צו העלדן-טאַטן.

און אויף דער אידישער גאס האָבן זיך אויפגעהאָדעוועט
העלדן אויף להכעיס דער ליטעראטור, אויף להכעיס דעם
טעאטער.

ליטעראטור און טעאטער האָבן דערציילט נודע מעשיות און
אין דער שטיק, פון אויער צו אויער האָבן זיך געטראָגן אַנדערע
מעשיות, מעשיות מיט העלדן, מיט אינטריגעס.

און געלעבט האָט מען ניט מיט די קלוגע מעשיות פון דער
ליטעראטור, נאָר מיט די פאנטאסטישע מעשיות פון לעבן.
פונקט פארקערט ווי עס האָט באַדאַרפט צו זיין.
אין דער ליטעראטור פלינגלמאַן און נאָך אַזעלכע מלמדים
און אין לעבן לעקערט און אנדערע מוטיגע, אירישע העלדן. אויף
דער סצענע נאַרישעוואַטע בעל־הבית'לאַך און אין לעבן פאַר־
שטעלטע העלדן, באַהאַלטן אונטער פרעמדע נעמען, העלדן, וואָס
די אַכראַנקע יאָנט זיך נאָך זיי און קאָן זיי ניט כאַפֿן, העלדן, וואָס
אַנטלויפן מיט ניסים פון תּפּיסות.
איז גערשוני דער העלד אין לעבן און פלינגלמאַן דער העלד
אין דער ליטעראטור.

רעדט מען גלאַט אין דער וועלט אריין וועגן אַ קרויזס אין
דער ליטעראטור און אין טעאַטער.
אונזער ליטעראטור און אונזער טעאַטער האָבן ניט געהאַט
קיין דעה אין לעבן.
געווען אַ צייט ווען די רעליגיע האָט באַהערשט אונזער לעבן.
זי האָט דאָס לעבן מיט לעגענדעס באַשיינט און באַפּוצט. זי האָט
העלדן געהאַט, זי האָט ניסים און וואונדערלאכע מעשיות דער־
ציילט.

האָט מען זיך צו איר צוגעהערט.

מען האָט געגלויבט.

עס איז קיין פאַרזאַקס —

מענטשן גלויבן דוקא אין דאָס אומגלויבלאכע, זיי ווילן
גלויבן, זיי ווילן האָבן העלדן.

אָט האָבן די שטריינגע מאַרקסיסטן, וואָס לייקענן די ראָל
פון העלד אין לעבן, אליין געשאפן לעגענדעס ארום זייערע
פירער.

איז לענין געוואָרן אַ לעגענדע. אַ העלד פון אַ גרויסער לע־
גענדע. זיי ווילן גלויבן און גלויבן אין דער איבערנאַטירלאַכער
קראַפט וואָס דער דאָזיגער טרוקענער ראַציאָנאַליסט האָט פאַר־
מאַנט.

און מיט'ן כּח פון דער לעגענדע־לענין וועלן זיי לעבן!

מיר זיינען אוועק פון דער רעליגיע. האָט די ליטעראַטור
געוואָלט פארנעמען איר אָרט.
האָט זי ניט קיין משה רבינו, האָט זי ניט קיין בעלי-שם-
טוב'ס.

זי האָט פליגלמאַנס.
און דער טעאָטער האָט אפילו קיין פליגלמאַנס אויך ניט.
אַנטלויפט מען פון אזא גרויקייט.
יעדער וועבט זיך אין דער שטיל זיין אייגענע לעגענדע, יעדער
האָט זיינע אייגענע העלדן...

דער אקטיאָר

אין דעם אלטן גריכישן טעאטער איז דער דראמאטורג געווען אויך דער אקטיאָר. עסכיל איז געווען דער לעצטער, וואָס האָט אליין געשפילט זיינע טראגעדיעס.

פאר סאָפאָקלען שפילט שוין דער פראָטאָגאָניסט. פון דעם מאָמענט אָן ווערט פארשוואונדן די קינסטלערישע גאַנצקייט און איינהייט אין טעאטער. צוויי קינסטלער אָנשטאַט איינעם מוזן שאַפן איין קונסטווערק און דער שאַפער קאָנפליקט צווישן פארפאַסער און אקטיאָר רייסט זיך אריין אין טעאטער.

עס איז ניטאָ קיין שלום צווישן די צוויי קינסטלער, עס קאָן קיין שלום ניט זיין, עס קאָן קיין גלייכבאַרעכטיגונג ניט זיין. יעדער קינסטלער איז עגאָצענטריש, יעדער וויל אַרויסבריינגען זיין קינסטלערישן „איך“, זיי קאָנען זיך ניט בויגן איינער פאַר דעם אנדערן, זיי קאָנען ניט פאַרלייקענען זייער „איך“.

צוויי מאלער קאָנען ניט מאַלן איין בילד, צוויי סקולפּטאָרן קאָנען ניט אויסהאַמערן איין סטאַטוע, צוויי אמת'ע שריפטשטעלער קאָנען נישט שרייבן איין בוך און צוויי קאָמפּאָזיטאָרן קאָנען ניט שאַפן קיין איין קאָמפּאָזיציע.

עס איז בכלל ניט מעגליך, אז צוויי קינסטלער זאָלן באַנעמען אַ קינסטלערישן פראָבלעם גלייך, מיט אַן אַבסאָלוטער ענלאַכקייט. עס זיינען לחלוטין ניטאָ אויף דער וועלט צוויי אַבסאָלוט ענליכע דערשיינונגען און אפילו אַ ב ס אָ ל ו ט ענליכע קעגנשטאַנדן.

דער אקטיאָר, עוון ער זאָל אפילו וועלן זיין געהאַרכזאַם דעם דראמאטורג, ווען ער זאָל אפילו מיט לייב און זעל „אריינלעבן“ זיך אין דעם דיכטער'ס שאַפונג וועט ער קיין דיכטער ניט זיין, ער וועט פאַרט זיין אַן אקטיאָר, אַ קינסטלער מיט אַנדערע קינסטל'ערישע מעטאָדן און מיט אַן אַנדער קינסטלערישער באַנעמונג פון דערשיינונגען.

עם קאן ניט פאסירן, אז צוויי אקטיאָרן זאָלן שפּילן דיזעל-
ביגע ראָל גלייך. שוין מיט דעם אַליין, וואָס אקטיאָרן זיינען בלוז
קערפּערלאַך ניט ענלאַך איינער אויפ'ן אנדערן קאָן זייער שפּילן
ניט זיין אין אַלע איינצלהייטן גלייך. כּפרט, אז גייסטיגע צווילינגס
זיינען גאָר ניט בנמצא.

דער אקטיאָר-קינסטלער זעט און באַנעמט די דערשיינונגען
פון לעבן גאנץ אינדיווידועל און ער קנעט און ער פּאַרמט דאָס
דיכטערישע ווערק גאנץ זעלבסטשטענדיג.

און דער דיכטער, וואָס זיצט אין טעאַטער און זעט, וואָס
דער אקטיאָר-קינסטלער האָט געמאַכט פון זיין ווערק, האָט די
גרעסטע יסורים, ער זעט ניט זיין ווערק, ער זעט ניט זיין שאַפונג,
ער זעט אַ פרעמד ווערק, אַ פרעמדע שאַפונג.

עס האָבן זיך שוין געלאָזט הערן אַזעלכע משונה'דיגע
פּאַדערונגען פון די דראַמאַטורגן: דער אקטיאָר זאָל ניט שפּילן,
דער אקטיאָר זאָל ניט איבערלעבן זיין ראָל, דער אקטיאָר זאָל זיין
אַ רעדעוודיגע מאַריאַנעטע.

„די ערשטע שטערונג, וואָס דאַרף אין טעאַטער באַזייטיגט
ווערן“, זאָגט פ. סאַלאָגוב, „איז דער שפּילנדער אקטיאָר. וואָס
גרעסער דער אקטיאָר אַלס מער טיראַניזירט ער דעם דיכטער,
וואָס מער טאַלאַנט ער האָט, אַלץ מער איז ער שעדלאַך פאַר דער
דראַמע.“

דער אקטיאָר מוז זיין אַ קאַלטע, גאָרניט פּילנדיגע ליאַלסע,
ער דאַרף נאָר מעכאַניש לייענען די דיכטונג.

איז פ. סאַלאָגוב ניט גערעכט אין עצם, ער שטעלט אָבער די
פראַגע שפּיצגי, שאַרף — אָדער דער אקטיאָר, אָדער דער דיכטער:
דער אקטיאָר שעריגט דעם דיכטער, דאָס איז אמת, עס איז
אָבער אויך אמת, אז דער דיכטער שטייט אין וועג דעם אקטיאָר.

פ. סאַלאָגוב, וואָס פאַרטרעט דעם דיכטערישן צד אין טעאַ-
טער, וויל פון קיין פּשרות ניט וויסן, ער טענה'ט: כּלֹּ שְׁלִי —
דער טעאַטער איז אינגאַנצן מיינער.

דער אקטיאָר, אָבער, וויל אויך אויף קיין פּשרות ניט אויב
גיין, ער טענה'ט אויך כּלֹּ שְׁלִי — דאָס טעאַטער איז אינגאַנצן
מיינער, איך בין דער בעל־הבית.

הכלל קיין שלום-בית איז אין טעאטער ניטאָ.
פיל טעאטער-קריטיקער האָבן אָנגעוויזן, אז עלעאָנאָדע רוזע „באָקעמפּט“ כסדר דעם דיכטער. און וואָס שטאַרקער די פּערזענ-
לאַכקייט פון דיכטער אַלץ פאַרביטערטער איז איר קאַמפּ מיט
אים. אמת, ניט שטענדיג ניט זיך איר איין צו באַקעמפּן דעם
דיכטער. אָפּטמאָל איז דער דיכטער שטאַרקער פאַר איר.
און גרויס איז רוזע, ווען זי באַקעמפּט דעם דיכטער אינגאַנצן
און פאַרדעקט אים מיט איר שטאַרקער קינסטלערישער פּערזענ-
לאַכקייט.

און גרויס, געניאַל איז זי דוקא אין נישטיגע דראַמען, ווייל
דאָרט באַקעמפּט זי לייכט דעם דיכטער און קאָן אָן שטערונגען
שאַפן אַקטיאָריש.

אזוי מיינט, למשל, האָמאָ נאָוואוס.

און ניט נאָר דער דראַמאַטורג זעט אין דעם אַקטיאָר-
קינסטלער זיינעם אַ קעגנער, נאָר אפילו טעאטער-מענטשן ווי
גאַרדאָן קרעג וויל דעם אַקטיאָר פאַרוואַנדלען אין אַ מאַריאַנעטע.
„דאָס טעאטער וועט וואַקסן“, זאָגט ער, „און די אַקטיאָרן
וועלן נאָך פיל יאָרן שטערן זיין אנטוויקלונג“.

פון קיין פשרות און קאָמפּראָמיסן קאָן דאָ גאָר קיין רייד
ניט זיין.

דאָ מוז קלאָר ווערן איין פראַגע —

צי איז די אַקטיאָרישע קונסט אַ זעלבסטשטענדיגע און ניט
קיין הייל־מיטל פאַר דער ליטעראַטור, אָדער זי איז גאָר קיין קונסט
ניט, זי איז בלויז אַ טעכנישע פּלינקייט און געשיקטקייט.
טענה'ן אייניגע, אז דער אַקטיאָר איז בלויז אַן אימיטאַטאָר,
אַ נאָכמאַכער.

דער נאַטוראַליסטישער טעאטער האָט טאַקע געפאָדערט פון
די אַקטיאָרן פּאָטאַגראַפישע קאָפּיעס, אָפּטיפונגען פון דעם ווירק-
לאַכן לעבן. ער האָט טאַקע דערצויגן אַ גאַנצן דור אַקטיאָרן-
נאָכמאַכער.

דער פאַרטיפּטער רעאַליזם האָט געפאָדערט אויך פון אַקטיאָר
„איבערלעבונגען“ ד. ה. ע רוזאַל איבערלעבן זיין ראָל. די איבער-

לעבונג מוז ער באזירן אָדער אויף אייגענע ענלאַכע איבערלעבונגען
פון זיין פערזענלאַכן לעבן אָדער אויף די איבערלעבונגען פון אַנ-
דערע, וועלכע ער האָט באַאָכטט באַ אַנדערע מענטשן.
סיי אזוי און סיי אזוי מוזן זיי האָבן דעם אמת פון דער
ווירקלאַכקייט.

איז גערעכט אָבער טאָאיראָוו ווען ער זאָגט, אז די „קונסט“
צו איבערלעבן שטאַרק און נ א ט י ר ל א ך פרעמדע ליידן
אָדער פריידן איז אַ פּסיכאָ־פּאַטאָלאָגישע דערשיינונג. פאַראַן
קראַנקע, וואָס לעבן איבער מיט אַלע ענויים און יסורים פרעמדע
ליידן ווי זייערע אייגענע.

דאָס האָט גאַרניט צו טאָן מיט קונסט.
די לעבנס־עכטיקייט און די לעבנס־אויפריכטיגקייט זיינען גאַר
ניט קיין סימנים פון אַקטיאָרישער שאַפונג.
דער פראַנצויזישער שווישפילער קאַקלען דער עלטערער
פרענט :

„אויב אַן אַקטיאָר מוז אַליין וויינען כדי צו מאַכן וויינען
אַנדערע, דאַרף די לאַגיק זיין אויסגעהאַלטן און פאַדערן, אז דער
אַקטיאָר דאַרף זיך אַנ'שכור'ן, ווען ער שפילט אַ שכור און ווען ער
שפילט אַ מערדער דאַרף ער בעטן אַ היפּנאָטיזיאָר, אז ער זאָל אים
אַריינפּלעקלען אין קאַפּ אַ געדאַנק צו דערשטעכן זיין פאַרטנער
אָדער, לכל הפחות, דעם סופּלאָר.“

דערזעלביגער קאַקלען דערציילט, אז ער איז אַמאָל געקומען
אַ מידער שפּילן אין אַ טעאַטער. אין זיין ראָל האָט ער זיך באַדאַרפט
אַנטרינקען, שכור ווערן און איינשלאָפּן. איז די סצענע פון
אַנ'שכור'ן זיך געאַנגען גוט, אָבער אז ער איז געקומען צום איינ-
שלאָפּן, איז עס אים אזוי געפּעלן געוואָרן און ער איז טאַקע באמת
איינגעשלאָפּן.

אין דעם מאָמענט ווען ער איז באמת איינגעשלאָפּן אויף דער
סצענע איז ער שוין קיין אַקטיאָר ניט, כאַטש ער האָט געשלאָפּן
עכט און אויפריכטיג, ער איז שוין קיין קינסטלער ניט געווען.
קלאָר איז, אז אין דער אַקטיאָרישער קונסט איז פאַראַן אַן
אַנדער עכטיקייט און אַן אַנדער אויפריכטיקייט און דאָס איז די
קינסטלערישע עכטיקייט און אויפריכטיקייט.

קינסטלערישער אמת איז גאָר פון אן אנדער מאטעריע
געוועבט.

דער דערמאָנטער קאקלען זאָגט — „אויב פשוט'ער אמת קאָן
ערגעץ אויסזען ווי אַ ליגן, איז עס נאָר אויף דער סצענע.“
קיינער לייקנט ניט, אַז דער קינסטלערישער אמת אויף דער
סצענע דאַרף זיין רעאַליסטיש. ער קאָן אנדערש ניט זיין. ראשית
לעבן מיר אין אַ רעאַלער וועלט און אויף יענער זייט פון דער
רעאַלער וועלט קאָנען מיר קיין פוס ניט שטעלן. צווייטנס איז דער
אַקטיאָר גופא אַ רעאַלע באַשעפעניש און דריטנס — דער מאַטע-
ריאַל פון וועלכן דער אַקטיאָר שאַפט איז אַ רעאַלער. רעאַל איז
זיין קערפער און רעאַל זיינען זיינע עמאָציעס.
דאָס הייסט אָבער לחלוטין ניט קנעכטישער נאַטוראַליזם,
שקלאַפישע נאָכמאַכונג!

דער אַקטיאָר־אימיטאַטאָר איז ניט קיין קינסטלער, ווייל ער
איז אין זיין שאַפן ניט באַפליגלט מיט פאַנטאַזיע און מיט דעם
שאַפונגס־עקסטאַז.

אין אַקטיאָר־קינסטלער באַגעגענען מיר צוויי מתנות פון גאט:
ער איז ערשטנס אַ וויזיאָנער און איז צווייטנס — געבענטשט
מיט דער פיזיקייט צו געבן זיין וויזיאָן אַ פלאַסטישע פאָרם.
דער אַקטיאָר־אימיטאַטאָר איז שטענדיג פאַסיוו און ניט אינ-
דיווידועל אין זיין שאַפן. ער איז שטענדיג ווי דער קאַלטער שפּיגל,
וואָס נעמט אויף אַלץ קלאָר, דייטלאַך און אמת'דיג, אָבער אָן
אייגענעם ברען, אָן אייגענע פאַרבן און אָן פאַנטאַזיע.

דער אַקטיאָר־קינסטלער איז אַקטיוו און אינדיווידועל אין
זיין שאַפן. יעדע דערשיינונג קנעט ער איבער קינסטלעריש אויף
זיין אינדיווידועל קינסטלערישן אופן.

דער אַקטיאָר־קינסטלער האָט אַ לעבעדיגע באַצויאונג צום
לעבן, ער איז אַ הערשער, אַ געביטער אין לעבן. ער קעמפט, ער
באַפעלט, ער בונטעוועט זיך. דער אַקטיאָר־אימיטאַטאָר איז גלייכ-
גילטיג צו אַלץ און צו אַלעמען ווי דער שפּיגל.

דער אַקטיאָר־קינסטלער שעפט אַלץ פון דעם ברוינדיגן
לעבנס־קוואַל. אין זיין שאַפונג איז פאַראַן ווירקלאַכקייט, ער נעמט
אָבער ניט די ווירקלאַכקייט ווי זי גייט און שטייט, ער זוכט פון

איר ארויס די אמת'ע לעבנס-זאפטן, ער נעמט איר ניוסט, איר נשמה.

פאר'ן אקטיאָר-אימיטאַטאָר איז דער פארפאסער פון דער דראמע אַלץ, ער איז זיין הערשער און געביטער. פאר'ן אקטיאָר-קינסטלער איז דער פארפאסער בלויז א סופלאָר.

בלויז א סופלאָר, וואָס זאָגט אים אונטער דעם ריכטיגן וואָרט, וואָס פעלט צו זיין אקטיאָרישער שאַפונג.

דער אקטיאָר איז דער איינציגער קינסטלער אויף דער וועלט, וואָס נעמט ניט קיין זייטיגן פּרעמדן מאַטעריאַל פאר זיין שאַפן. דער מאַלער האָט פאַרבן און לייוונט, דער מוזיקער האָט מוזיקאַ-לישע אינסטרומענטן, דער דיכטער האָט פאַפּיר, דער אקטיאָר האָט זיין קערפער.

זיין שאַפונג שטראַלט אַרויס פון זיין פלייש און בלוט.

זיין שאַפונג ווערט ניט פאַרגליווערט און פאַרהאַרטעוועט אין אַ וועלכע ס'איז פאַרם. באַם מאַלער בלייבט זיין שאַפונג אייביג אויפ'ן לייוונט, באַם מוזיקער און דיכטער — אויפ'ן פאַפּיר. די שאַפונג פון אקטיאָר לעבט ווען ער שפּילט און שטאַרבט אָפּ ווען ער הערט אויף צו שפּילן.

באַם מאַלער, באַם מוזיקער און באַם דיכטער בלייבט דאָס איינמאָל געשאַפענע ווערק פאַרגליווערט אויף אייביג אין איר פאַרם, באַם אקטיאָר האָט דאָס איינמאָל געשאַפענע ווערק פאַר-שיידענע פאַרמען. יעדן מאָל ווען ער שפּילט דיזעלביגע ראָל שאַפט ער און ער שאַפט זי אַנדערש. ער שאַפט כסדר אין איין ווערק. דיזעלביגע ראָל וואָס ווערט געשפּילט היינט אַזוי, ווערט מאַרגן אַנדערש געשפּילט; מאַרגן קומען אַנדערע שטימונגען, מאַרגן קומען אַנדערע פאַרטיפונגען, מאַרגן שלענגלען זיך אַרויס אַנדערע שטריכן, מאַרגן פאַלן אויף איין אָרט העלערע פלעקן און אויף אַן אַנדערן אָרט טונקעלערע פלעקן.

און דער אקטיאָר איז ניט נאָר איין מאָל אין קאָנפליקט מיט'ן פארפאסער נאָר יעדן אָונט ברעכן אויס נייע קאָנפליקטן.

דער אקטיאָר איז דער קינסטלער פון טעאטער. ער איז דער טרענער פון דער טעאטער-קונסט.

דאָס איז פאר די לעצטע יאָרן געוואָרן אַ פאקט. רעדט מען וועגן טעאטער-קונסט דארף מען דער'עיקר'שט ריידן פון אקטיאָר, וועגן זיין קונסט. וואָס זיינען די פאָדערונגען, וואָס מיר שטעלן דעם קינסטלער פון טעאטער ?

אמאָל גאָר אין די אלטע צייטן איז עס געווען קלאָר. דער אור-אלטער אינדישער טעאטער האָט געשטעלט דעם טעאטער-קינסטלער אַזעלכע פאָדערונגען: פריש, שיין דארף זיין דער אקטיאָר, ער דארף האָבן אַן אָנגענעם און ברייט געזיכט, רויטע ליפן, שיינע ציין, אַ קיילעכדיגן האַלז, ווי אַ בראַסלעט, שיינע הענט, עלעגאַנטן וואַקס, פעסט געבויט, חן, גראַציע, ווירדע, פיינקייט, שטאַלץ דארף ער פאַרמאָגן און אַ חויז דעם — טאַלאַנט. אונטער די דאָזיגע אלטע פאָדערונגען קאָנען מיר זיך אונטערשרייבן מיט ביידע הענט.

דער אקטיאָר שפילט מיט זיין קערפער. מוז דער דאָזיגער אינסטרומענט זיינער זיין אזוי טעכניש-דראַפּינירט, אזוי בויגן און פלינד ווי די סטרונעס פון אַ גוטן פידל. אַלע זיינע גלידער און מוסקולן דאַרפן זיין אזוי באַוועגלאַך, אַז אויף דעם מינדעסטן וואונק פון ווילן זאָלן זיי אָננעמען די פאָרם, וואָס דער ווילן פאַר-לאַנט.

דאָס זיינען די טעכנישע פאָדערונגען. אינערלאַך מוז ער זיין דער שאַפּנדער קינסטלער. דער קינסט-לער מיט אַ לעבעדיגער פאַנטאַזיע און אַ ברענענדיגן שאַפּונגס-באַגער.

גאָרדאָן קרעג האָט מורא צו פאַרלאָזן זיך אויף די עמאָציעס פון אקטיאָר, זיי קאָנען פאַרפירן אמאָל דעם אקטיאָר ערגיץ אויף אַ זייטיגן וועג, וואָס גייט ניט פאַראַלעל מיט דעם וועג פון דער טעאטער-קאָמפּאָזיציע.

גאָרדאָן קרעג האָט עפעס אַ קונסט, וואָס שטייט איבער דער קונסט פון אקטיאָר און וואָס איז בילכער, וויכטיגער און עצם'דיגער. די טעאטער-קונסט איז די אקטיאָרישע קונסט און די וועג

אויף וועלכע דער אקטיאָר גייט זיינען אירע וועגן.
גאַרדאָן קרעג וויל אַ מאַריאַנעטע, אַ בפירוש'ע מאַריאַנעטע.
אַנדערע האָבן מורא פאַר דעם דאָזיגן וואָרט און פאַרשלייערן די
מאַריאַנעטע.

זיין ווילן מאַטעמאַטיק, שטריינגען ראַציאָנאַליזם אין דער
אַקטיאָרישער קונסט. אַלץ, יעדער טראַט, יעדע באַוועגונג און
איטליכס וואָרט איז אויסגערעכנט אויף אַ סענטימעטער. דאָס איז
דיזעלבע מאַריאַנעטע נאָר אַנדערש געשלייערט.
דער וועג פון טעאַטער־קינסטלער איז דער וועג פון אַלע
קינסטלער־פרייע, אינדיווידועלע שאַפונג.

עס איז אַ פאַלשער שרעק פון גאַרדאָן קרעג, אז די עמאַציע
פאַרכאַפט און באַהערשט דעם אַקטיאָר, אז אין איין רגע, ווי אַ
בליץ, איידער דער ווילן און פאַרשטאַנד וועלן קאָנען פּראָטעסטירן,
וועט שוין די עמאַציע האַלטן דעם אַקטיאָר געפאַנגען און ער וועט
ניט קאָנען איבערגיין צו אַן אַנדער עמאַציע.

די קונסט פון אַקטיאָר, איז די קונסט פון האַסטיגע אימפע-
טיגע פאַרוואַנדלונגען — אַ סעקונדע צווישן וויינען און לאַכן, אַ
האַלבע סעקונדע צווישן צער און מילדקייט.

דערצו איז נויטיג אויסער טאַלאַנט אויך אַ גוואַלדיגע טעכניק.
קאָן דער מוזיקער מאַכן האַסטיגע שפּרונגען אויף זיין אינ-
סטרומענט, מוז עס אויך קאָנען דער אַקטיאָר אויף זיין אינסטרומענט
— אויף זיין קערפּער.

אַבער מיט בלוזע קערפּערליכע פּלינקייט קאָן מען אַרײַנפאַלן
אין אַקראַבאַטיק, די פּלינקייט איז ניט קיין זעלבסטצוועק, אַזוי
ווי די פּלינקייט פון פּיזל־שפּיל איז ניט קיין זעלבסטצוועק. די
„טעכניק“ דינט דעם קינסטלערישן צוועק, דער קינסטלערישער
קאַמפּאָזיציע.

קערפּער און גייסט דאַרפן צונויפגעגאַסן ווערן האַרמאָניש.
און וואָס גרעסער די טעכניק אַלץ ווייניגער וועט זי זיין
זעלבסטצוועק, פאַרקערט — זי וועט אַלץ מער און מער דער-
נענטערן זיך צום גייסט פון דער קאַמפּאָזיציע.

די אַקטיאָרישע קונסט איז אַ פּילזייטיגע, זי איז די שווערסטע,
אַבער דערפאַר אַ טיף־ווירקנדיגע!

א ט ע ר ד ו ר

(לעזן קאברין. „זכרונות פון א אידישן דראמאטורג“)

טעאטער־עפאכן, טעאטער קינסטלער קאָנען פאראייביגט ווערן נאָר דורך זכרונות.
דאָס איז דער גורל פון דער טעאטער־קונסט און פון דעם טע־ אטער־קינסטלער.
בלויז א טייל פון דער טעאטער־קונסט, דער ליטעראַרישער טייל, בלייבט פאראייביגט אין דער בוך־פאָרם פון זיך אליין.
דעם דראמאטורג קאָן מען לייענען, די אויפֿפירונגען און דעם אַקטיאָר קאָן מען נאָר זען ווען זיי לעבן.
מיר ווייסן און מיר קאָנען גוט דעם דראמאטורג וויליאַם שעק־ ספיר, אָבער מיר ווייסן כמעט גאָרניט וועגן שעקספיר דעם אַקטיאָר און נאָך ווייניגער ווייסן מיר וועגן מאָליער דעם שוישפילער, וועגן מאָליער דעם רעזשיסאָר, וועגן מאָליער דעם אָרגאַניזאַטאָר פון ספעקטאַקלען.
און די איבערגעריסענע, נעבלדיגע ידיעות, וואָס מיר האָבן וועגן טעאטער־קינסטלער און וועגן אויפֿפירונגען אין די פריערדיגע צייטן, האָבן מיר א דאַנק די דאָ-און־דאָרט פאַרשריבענע זכרונות.
פיל גרויסע טעאטער־קינסטלער זיינען אַוועק פון דער וועלט און האָבן נאָך זיך גאָר קיין שפורן ניט געלאָזן. מיר ווייסן בלויז זייערע נעמען, אָבער מיר האָבן ניט קיין ידיעות וועגן דעם ארט פון זייער שאַפן, וועגן זייער קינסטלעריש לעבן.
האָבן דאָס טעאטער און דער טעאטער־קינסטלער דערפילט זייער קורצן קינסטלערישן אַטעם, זייער צייטווייליג לעבן און זייער אייביגן טויט און זיי ראַטעווען זיך אין דער אייביגקייט דורך זכרונות.

איז ניטאָ נאָך אַ קונסט־צווייג אויף דער וועלט, וואָס זאָל
האַבן אזא רייכע מעמוואַרן־ליטעראַטור ווי די טעאטער־קונסט.
שוישפילער שרייבן זכרונות וועגן זיך אליין, אַנדערע שרייבן
זכרונות וועגן זיי.

דאָס איז דער איינציגער וועג צו פאַרהיטן זיך פון קינסטלעך־
רישן טויט, דאָס איז דער איינציגער וועג דורך וועלכן דער טעאט־
טער־קינסטלער קען קומען צו „אומשטערבלאָכקייט“.
און נאָך עפעס :

די טעאטער־קונסט איז לאַקאַל, זי איז צוגעבונדן, צוגעשמידט
צו איין אָרט.

דאָס בילד, דאָס בוך, די מוזיקאַלישע קאָמפּאָזיציע צעשפּרייט
זיך איבער דער גאַנצער וועלט.

דער שווישפילער, וואָס שפּילט, למשל, אין פאַרזי, איז ער אין
לאַנדאָן ניטאָ, לאַנדאָן האָט אים ניט. לאַנדאָן זעט אים ניט.

און ווי ער איז געבונדן לאַקאַל אזוי איז באַשריינקט אין צייט;
זיין קונסט לעבט כל זמן ער לעבט, נאָכמער — זיין קינסטלערישע
שאַפונג איז אַ מאַמענטאַלע :

אַט שפּילט דער גרויסער שווישפילער היינט אין אָווענט.

ער האָט אָפּגעשפּילט די פּאָר שעה און פאַרפאַלן, זיין מאָרגן־
דיג שפּילן איז גאָר אַן אַנדערש, אַנדערע טענער, אַנדערע פאַרבן,
אַנדערע ניואַנסן, אַנדערע שאַטירונגען.

דאָס זיינען אפשר גאָר צוויי באַזונדערע שאַפונגען.

און ביידע לעבן בלויז אַ פּאָר שעה ביידע באַווייזן זיך אויף
אַ באַשטימטן אָרט און פאַר אַ באַשטימטער צאָל מענטשן.

פאַר אַן אַנדער צייט, פאַר אַן אַנדער אָרט און פאַר אַנדערע
מענטשן עקזיסטירן זיי ניט, זיי זיינען גאָרניט געווען.

דאָס איז די גרויסע טראַגעדיע פון אַ קונסט, וואָס איז פאַר־
בונדן מיט'ן לייב פון קינסטלעך, פון אַ קונסט, וואָס דער גוף איז
איר אינסטרומענט.

איר דראַפּט האָבן פאַר זיך דעם גוף, כדי איר זאָלט דערשפּירן
דעם גייסט.

קומען זכרונות און ווילן עפעס ראַטעווען פאַר דער אייביגקייט,

וויילן גובר זיין די לאקסאלע צוגעבונדנקייט און ווילן דעם גייסט אָפֿ-
טיילן פֿון דעם גוף.

דער כח פֿון זכרונות איז אָבער זייער קליין.
זיי זיינען בלויז מצבות אויף די טויטע קינסטלער, זיי זיינען
לחלוטין ניט קיין תחית-המתים מאכער.
מער ניט ווי מצבות.

אמאָל שענערע, קליגערע, עפעס זאָגנדיגע וועגן ברמינן און
אמאָל מליצה'דיגע גוזמאות און בלומענדיגע הספדים.
אָבער די דאָזיגע מצבות זיינען די איינציגע, וואָס פֿארבינדן
די טויטע טעאָטער-קינסטלער מיט די לעבעדיגע.
דאָס איז דער איינציגער „חסד של אמת". וואָס מען קאָן טאָן
מיט'ן טראַגישן קינסטלער, מיט דעם טעאָטער-קינסטלער.

* * *

און אָט האָט לעאָן קאָברין געטאָן אַ גרויסן „חסד של אמת"
מיט אַ גאַנצן טעאָטער-דור.

ער האָט אים געשטעלט אַ שיינע און מאָנומענטאַלע מצבה.
אויף מצבות שרייבט מען שבחים.

דאָס איז דער חסד פֿון די לעבעדיגע צו די טויטע.
און אפשר דאַרף אזוי זיין...

דאָס שלעכטע, דאָס אלטעגלאַכע, דאָס גרויע איז געשטאַרבן
מיט'ן גוף, געשטאַרבן און פֿאַרנעסן. דאָס גוטע און דאָס שיינע
דאַרף בלייבן, מוז בלייבן אייביג פֿאַר די קומנדיגע דורות.

מיר טוען עס דאָך כסדר אין לעבן, פֿון אַלץ נעמען מיר אַרויס
די גוטע זאַפטן און דאָס שלעכטע, די שאַלאַכץ, וואַרפֿן מיר אַוועק.
דערציילט מען אויף מצבות נאָר די מעלות פֿון די נפֿטרים.

פֿון די מעלות קאָן מען עפעס לערנען, אַראָפֿנעמען אַ מוסר
השכל, די חסרונות פֿאַרשווייגט מען, פֿון זיי קאָן מען גאַרניט לער-
נען, פֿון זיי קאָן מען קיין מוסר השכל ניט אַראָפֿנעמען.

אין הספד באַוויינט מען דאָס גוטע און דאָס שיינע אין דעם
מענטשן, וואָס איז אַוועק פֿון דער וועלט.

דאָס שלעכטע דאַרף מען ניט באַגלייטן מיט אַ הספד.
האָט לעאָן קאָברין אזוי געטאָן —

ער דערציילט אונז וועגן דאָס שיינע, וועגן דאָס שטאַרקע,

וועגן דאָס געוונטע און וועגן דאָס פּרוכטבאַרע אין דעם פאַרגאַנגע-
נעם טעאַטער־דור.

פון דעם קאָן מען עפעס לערנען, פון דעם קאָן מען זיך אַראָפּ-
נעמען אַ מוסר השכל.

דאָס קאָן צונויף קומען דעם קינפטיגן טעאַטער־דור.

און דאָס הייסט לחלוטין ניט צופאַרבן געשיכטע, דאָס הייסט
לחלוטין ניט צופוצן און אויסגרייזלען געשיכטע, דאָס הייסט —
ארויסזויגן פון אן עפאָכע דאָס וויכטיגסטע, דאָס בעסטע און דאָס
שענסטע און באַווייזן עס פאַר מענטשן, דאָס הייסט דערציילן פאַר
דער וועלט דאָס, וואָס איז דעם מחבר ליב און טייער געווען אין
דעם פריערדיגן טעאַטער, דאָס וואָס איז אים נאָענט און אינטיים,
און דאָס וואָס איז אים געוועזן צום האַרצן.

און מען דאַרף ניט שליסן פון דעם, אַז דער פאַרפאַסער האָט
געזען אין דעם פאַרגאַנגענעם טעאַטער־דור לויטער גוטעס און
שיינעס.

ניין, ער האָט אויך געזען מסתמא דאָס קליינלאַכע, דאָס גרויע,
דאָס פלאַכע און דאָס שלעכטע.

אַבער ער וויל דערציילן נאָר וועגן דאָס גוטע און דאָס שיינע,
וואָס יענער טעאַטער־דור האָט פאַרמאָגט.

איז מיר צום האַרצן דער דאָזיגער צוגאַנג פון לעאָן קאַברין.
מיר איז דוקא אינטערעסאַנט צו וויסן גראַד וועגן די חן־פינ-
טעלאַך פון יענעם דור און ניט וועגן זיינע שלעכטע העוויות.

איך בין נייגעריג צו וויסן מיט וואָס האָט זיך יענער דור
אויסגעצייכנט און איך בין גאָרניט נייגעריג צו וויסן מיט וואָס ער
האָט זיך ניט אויסגעצייכנט. איך בין נייגעריג צו וויסן אין וואָס
איז באַשטאַנען זיין שטאַרקייט און מיך אַרט ניט אויב איך וועל ניט
וויסן אין וואָס איז באַשטאַנען זיין שוואַכקייט.

און דאָס איז ניט קיין איינזייטיגקייט.

ניין, דאָס איז די באַטראַכטונג פון אַ דור בלויז פון איין זייט,
פון דער גוטער זייט.

וועט קומען אַן אַנדערער און וועט באַטראַכטן פון אַן אַנדער
זייט, פון דער טונקעלער, פון דער שוואַכער און פון דער שלעכטער,
וועל איך אפשר אויך לייענען, אַבער ניט מיט אַזאַ פאַרנעניגן, ניט

מיט אזא אינטערעס ווי איך האָב געלייענט לעאָן קאַבריןס צוויי שיינע ביכער.

דער טעאָטער־דור, וועלכן לעאָן קאַברין באַשרייבט, איז באַמט רייך מיט קינסטלערישע ניסים, ער איז באַמט רייך מיט קינסטלע־רישע איבערראַשונגען. ער איז באַמט רייך מיט אומערוואַרטעטע טעאָטראַלע אויפברויזן, און איז באַמט געבענטשט מיט שטאַרקע, קערנדיגע און אַריגינעלע סצענישע טאַלאַנטן.

פון כאַאָס, פון טאַפעניש אין דער פינסטער, פון נאַאיווע און אומבאָהאַלפֿענע סצענישע פּויענישן און קריכענישן, וואַקסן מיט אַמאָל אויס גרויסע אַקטיאָרן, עס באַווייזט זיך פּלוצלונג אַ יעקב אַדלער, אַ דוד קעסלער, אַ זיגמונד מאַנולעסקא, אַ ליפּצין, אַ בערטאָ קאַליש, אַ רעגיאַ פּראַגער און פּילע אַנדערע.

ווי אַפּראָדיטא פון דעם ים־שוים זיינען זיי אַרויסגעשפּרונגען. פון תּוהו ובוהו זיינען אַרויסגעשפּרונגען גרויסע טאַלאַנטן.

ווער האָט זיי ערצויגן, ווער האָט זיי אויסגעהאַדעוועט?
עס האָט זיך אָנגעקליבן אַ שפּע פון טעאָטראַלע ענערגיע באַ די אַרויסגעוואַרצלעטע פון טעאָטראַלן אידישן לעבן און זי האָט אַרויסגעפּלאַצט.

יאָרן האָט זיך עס געקליבן.

נאָך קליינע טראַפּנס פון דער דאָזיגער נייער טעאָטער ענער־גיע האָבן זיך וואו ניט וואו אַרויסגעוויזן אין די פּוריס־שפּילער, אין דער ברחנות און אין אַנדערע פּאַרשטיקטע ווינקעלאַך פון דעם פּאַלקס־לעבן.

דאָ אין דעם דור, אין דער דאָזיגער טעאָטער־עפּאָכע, האָט עס אַרויסגעפּלאַצט מיט גרויסער און בריווענדיגער קראַפּט.

מיט אַמאָל, פּעקלאַכווייז, האָבן זיך באַוויזן אַזעלכע קרעפּטיגע, אַזעלכע אַייגנאַרטיגע, אַזעלכע דערפּאַרענע טאַלאַנטן.

פון וואַנען האָט זיך גענומען מיט אַמאָל די גרויסע אַקטיאָרי־שע דערפּאַרונג באַ די דאָזיגע פּאַלקס־מענטשן?

הינטער זיי איז קיין טראַדיציע ניט געווען, פאַר זיי בלאָג־דזשעניש און קינדישע אומדערפּאַרנקייט.
איז עס באַמט אַ וואונדער.

דער זעלביגער נס איז געשען אין דער אירישער ליטעראטור.
מיט אמאָל, כמעט באַ די ערשטע טריט אירע, באַווויזן זיך
מענדעלע מוכר ספרים, פּרץ, שלום עליכם און אַנדערע.
פּאַרטיגע ריזן.

ווידער ווי אַפּראָדיטא פון ים־שום זיינען ארויסגעשפּונגען.
לאַנגע טעאטער־דורות האָבן אויסגעהאָדעוועט באַ אַנדערע
אזא דוד קעסלער, הונדערט־יעריגע טעאטער־קולטור האָט ערצויגן
באַ אַנדערע אזא זיגמונד מאַגולעסקא, אזא יעקב אַדלער.

באַ אונז האָבן זיי זיך באַווויזן פּלוצלונג.
שטייט לעאָן קאַברין און וואונדערט זיך.
ער האָט אַ נס געזען, מיט זיינע אויגן האָט ער עס געזען און
מיט אַלע זיינע חושים האָט ער עס איבערגעלעבט.

פאַר זיינע אויגן איז עס פּאָרגעקומען.
פון אַ גרויען און וויסטן טעאטער מצב וואַקסט פּלוצלונג אויס
אַ טעאטער, אַ טעאטער מיט גיגאַנטישע אַקטיאָרן, אַ טעאטער מיט
אַ גרויסער שאַפּונגס־פּרויע, אַ טעאטער מיט בריוונדיגער קינסטלע־
רישער ענערגיע.

ער האָט געזען אומבאַהאַלפּענע קרימענישן, ער האָט געזען
וויסטע טאַלאַנטלאַזיגקייט און טעאטער־חושך און מיט אמאָל האָט
ער דערזען העל־ליכט און וואונדערלאַכן רייץ.
פאַרשטיי איך זיינע התפעלות, פאַרשטיי איך זיין פאַטאָם,
פאַרשטיי איך זיין באַגייסטערונג.

און עס איז ניט זיין פּערזענלאַכע באַגייסטערונג, עס איז אויך
די באַגייסטערונג פון דעם דאַמאָלסטדיגן אירישן טעאטער־באַזוכער,
עס איז די התפעלות פון דעם דאַמאָלסטדיגן טעאטער־עולם.

מען דארף באַ די מעמואַרן־שרייבער ניט זוכן קיין שטריינגע
אַביעקטיוויטעט, בפרט ווען דער שרייבער פון די מעמואַרן איז אַ
קינסטלער, און בפרט ווען דער שרייבער פון די מעמואַרן איז אַליין
געווען פאַרבונדן און פאַרקניפט מיט דער עפּאָכע, ווען ער איז אַליין
געווען איינער פון די וויכטיגסטע שאַפּונגס־כחות אין דער עפּאָכע,
וועלכע ער באַשרייבט.
אַבער קיין צד, קיין טוען, קיין צד פאַר דער פאַרגאַנגענער

עפאָכע און קיין טוען געגען דער איצטיגער טעאטער־עפאָכע, דאָרף דער מעמואַרן־שרייבער בשום אופן ניט ווערן.

דאָס האָט שוין דעם בייגעשמאַק פון פּאָלעמיק, דאָ קומט אויך ניט ווילנדיג, אַ חשד, אַז די פאַרגאַנגענע עפאָכע ווערט מיט אַ כּונה העל באַלויכטן און פעט צוגעפאַרבט, כּדי די איצטיגע עפאָכע זאָל אַרויסקומען קליין און נישטיג.

און לעאָן קאַברין באַהאַלט גאָרניט, ער פאַרשלייערט גאָרניט זיין באַציאונג צום איצטיגן טעאטער.

ער איז אָפּן ניט צופּרידן מיט דעם נייעם טעאטער אונזערן, ער זעט אין אים אַ גרויסע ירידה, ער זעט אין אים פשוט'ע פאַר־שוועכונג פון די אמת'ע און עכטע קינסטלערישע טעאטער־פּרינציפּן.

ער גייט אזוי ווייט, אַז ער רופט אונז צוריק צו יעקב גאָרדין'ען. יעקב גאָרדין איז פאַר אים דער אידישער שעקספיר און ער רופט מיט דער גאַנצער נייער טעאטער־וועלט :

צוריק צו שעקספירן, צוריק צו דער ברייטער און שטורמישער טעאטראַלישקייט, צוריק צו דעם גרויסן זשעסט, צוריק צו דער אַקטיאָרישער ברויזיגקייט, צוריק צו דער הייסער סצענישער פאַנטיאָיע.

אין יעקב גאָרדין'ס דראַמעס איז דאָס אַלץ פאַראַן. דאָ ווערט דער באַגריף פון טעאטראַלישקייט פאַרטונקלט, דאָ ווערט אַנייע און אַ לעבעדיגע שטה אָנגעמאַן אין תּכריכים. יעקב גאָרדין איז סוף כל סוף אַ פּובליציסט, ער האָט דראַ־מאַטיזירט די אידישע ראַדיקאַלע פּובליציסטיק פון זיין צייט. ער האָט דעם פּובליציסטישן אַרטיקל פון דער דאַמאָלסטדיגער צייטונג אַריבערגעטראָגן אויף דער סצענע ווי ער גייט און ווי ער שטייט.

ער האָט אפילו די שפּראַך ניט געענדערט עס איז די טרוקענע, שטריינגע שפּראַך פון פּובליציסטיק, ער האָט אפילו דעם פּובליציס־טישן נוסח געלאָזן גאַנץ און אומבאַרירט, ער האָט דעם פּועל יוצא, דעם מוסר השכל אויף אַ מינוט פון אויג ניט אָפּלאָזן, ער האָט אפילו די פּאָפּולערישקייט פון דעם אַגיטאַטאָר אָפּגעהיט. באַ אים איז דאָס שפּיל, דאָס שפּיל פון דעם מענטשלאַכן קער־

פער, דאָס שפּיל פון די מענטשלאַכע ליידנשאַפטן, דאָס שפּיל פון פאַרבן, דאָס שפּיל אַלס קונסט, לחלוטין ניט געווען דער עיקר. זיינע מענטשן שפּילן מיט ווערטער און ווערטלאַך, זיינע מענטשן שפּילן אַ סאָציאלע פּראַבלעם, זיינע מענטשן שפּילן אַן אָנגעווייטאָגטע פּראַגע.

זיינע מענטשן שפּילן ניט קיין שפּיל.
לעאָן קאַברין טענה'ט :

יעקב נאָרדין האָט געגעבן אַקטיאָרן ראָליען, ער האָט זיי גע- געבן קלאַרע און גאַנצע מענטשן צום שפּילן, ער האָט זיי געגעבן מענטשן מיט בלוט און פלייש, מענטשן מיט אַ לשון, מענטשן מיט שטאַרקע ליידן און פּריידן.

מיט אַנדערע ווערטער : יעקב נאָרדין איז געווען אַ רעאַליסט, ער האָט דאָס לעבן גענומען פאַר די הערנער און האָט עס אַרויפגע- בראַכט אויף דער סצענע.

אַבער דאָס דאָזיגע לעבן איז אָפּן פאַר אַלעמען.

דער קינסטלער דראַמאַטורג דאַרף אַנטפלעקן דאָס, וואָס איז נראָד ניט אָפּן פאַר אַלעמען, דאָס וואָס דאָס געוויינלאַך מענטש- לאַך אויג זעט ניט און באַמערקט ניט און דער קינסטלער אַקטיאָר דאַרף אונז באַווייזן אַזעלכע באַוועגונגען, אַזעלכע זשעסטן, וועלכע זיינען גאָר באַהאַלטן און ווייל זיי זיינען באַהאַלטן זאָגן זיי מער און דריקן אויס מער.

דער דראַמאַטורג, וואָס קאָפּירט דאָס לעבן און דער אַקטיאָר, וואָס קאָפּירט זיינע באַוועגונגען און זשעסטן זיינען העכסטנס גוטע נאָכאַמער, פלינקע אימיטאַטאָרן, אָבער בשום אופן ניט קיין שאַפּנ- דיגע קינסטלער.

עס איז מיר פאַרשטענדלאַך פאַרוואָס די אַקטיאָרן פון יענעם דור האָבן זיך מיט אַזאַ אימפעט אַרויפגעוואָרפּן אויף גאָרדינ'ס דראַמעס : זיי האָבן זיך געלאָזן שפּילן אַן אַנשטריינגונג, פשוט נעם מענטשן און קאָפּיר זיי, נעם מאַך זיי נאָך, נעם רייד מיט זייער שפּראַך, נעם טו זיך אַן אין זייערע קליידער.

אַלץ צו דער האַנט.

און זאָל עס ניט קלינגען ווי אַ פאַראַדאָקס —

אין דער אַלטער, נאַרישער און טעמפּער אַידישע אָפּערעטע

האב איך אפט געזען מער אקטיאדישע אינטואיציע, מער שאפונג ווי אין דער קלאָר רעאליסטישער דראַמע פון יעקב גאַרדין און זיין גלייבן.

אין גאַלדפאָדענס פּרעכטיג ווערק „שולמית“ האָבן זיך די אַלטע אירישע אקטיאָרן באַוווּזן מער אַלס טעאטער־קינסטלער ווי אין „מירעלע אפרת“.

דער לעפּישער צינגיטאָן איז גאַרניט דער ערך מער טעאטראַ־ליש פאַר דער נודנעם נחומ'צע חנה דבורה'ס אין „מירעלע אפרת“. צינגיטאָן שפּילט מיט אַלע חושים און נחומ'צע חנה דבורה'ס שפּילט בלוז מיט די עטלאַכע ווערטע : „מחכי תיתי, וואָס איז די נפּקה מינה“.

לעאָן קאַברין איז אָבער אַ צד אין דעם דאָזיגן וּכּוּח. דאָ איז ער ניט קיין אָביעקטיווער מעמואַרן־שרייבער, דאָ איז ער אַ קעמפּער פאַר אַ געוויסער טעאטער־שטה.

זיינען עס ניט קיין זכרונות פון איינעם, וואָס האָט דורכגע־לעבט זיין וועלט און פירט אונטער אַ סך־הכל, נאָר פון איינעם, וואָס האָט געזונטע עלנבויענס און זוייל מיט זיי מאַכן אַ וועג פאַר זיינע אַנשוואונגען.

דאָס מאַכט אפּש זיינע זכרונות אַקטועלעך, לעבעדיגער און אינטערעסאַנטער.

און מהאי טעמא דאַרף מען אים מוחל זיין, וואָס ער לאָזט זיין אייגענע פּערזאָן פיגורירן מיט דער זעלביגער שאַרפקייט און סוב־יעקטיוויטעט ווי ער לאָזט פיגורירן זיינע „ליבלינגע“.

ער אַליין געהערט אויך צו זיינע ליבלינגע.

ווייל ער איז מיט זיי, ווייל ער איז פאַר זיי.

און ער איז ניט אוועק, האָט זיך ניט פאַררוקט אין אַ זייט, רעזיגנירט, ער מאַנט, ער האָט טענות און תביעות.

גערעכטע צי ניט גערעכטע, דאָס איז אַן אַנדער פּראַגע.

דער לעבעדיגער מענטש מוז האָבן טענות און תביעות צום לעבן!

לעאָן קאַברין איז אָבער אַ קינסטלער, און ער מאַלט זיין דור מיט ליכט און שאַטן.

דעם שפיל פון ליכט און שאַטן קאָן דער קינסטלער ניט פאַר-
בייגיין; אַמאָל דאַרף ער דעם שאַטן כדי צו מאַכן בולט'ער דאָס
ליכט, אַמאָל דאַרף ער דאָס ליכט, כדי דער שאַטן זאָל זיין ניכר'-
דיגער.

זעט איר דעם טונקעלן שאַטן, וואָס ליגט אויף יענעם טעאַטער-
דור, און אפשר דערפאַר וואַרפט זיך דאָס ליכט אזוי שטאַרק אין
די אויגן.

אפשר איז דוד קעסלער אַרויס באַם פאַרפאַסער מיט אַזעלכע
העלע און שניידדיגע ליכט-פּלעקן, ווייל דאָס ליכט שיינט אַרויס פון
אַ געדיכטן שאַטן...

אַט זעט איר פאַר זיך אַ מענטשן ניט קיין געהובעלטן, ניט
קיין פאַלירטן. אַ שטיק רוייער מאַטעריאַל, אַ קינסטלער מיט דעם
פרימיטיווסטן פאַרשטאַנד, מיט ווילדע, האַלב חי'ה'שע אינסטינקטן
און מיט קלאַציגע, בערישע באַוועגונגען.

און מיט דעם דאָזיגן מענטשן פאַסירט אַלעמאָל אַ נס, ווען ער
איז אויף דער סצענע, עס פאַלט אַראָפּ פון אים דער גראַבער שאַ-
לאַכץ און עס ווערט אַ צאַרטער קינסטלער.

און אַמאָל קאָן ער פון זיך זיין גראַבע שאַלאַכץ ניט אַראָפּ-
וואַרפן אפילו אויף דער בינע.

איז ער ווילד, איז ער אַ גאַסן-מענטש, איז ער פרימיטיוו, און
פאַרוואַנדלט די סצענע אין אַ שענק, אין אַ חזיר-שטאַל.

דער היינטיגער טעאַטער וויל מיט אַזעלכע ניסים ניט לעבן.

דער היינטיגער טעאַטער וויל, אז דער אַקטיאָר זאָל זיין אַ
ראַפינירטער מענטש, אַ מענטש מיט אַ גרויסן קינסטלערישן טאַקט,

מיט טיפער פיינפיליקייט, און מיט אַכטונג צו זיין קונסט.

דער היינטיגער טעאַטער וויל האָבן אַ גאַנצן אינסטרומענט
מיט אַלע סטרונעס; ער וויל ניט, אז מען זאָל שפּילען אויף איין
סטרונע...

אזוי האָט קאַברין זיין גרעסטן ליבלינג, זיין אַקטיאָרישן אי-
דעאַל, ניט-ווילנדיג אַרויסגעגעבן.

דאָ איז געקומען די קינסטלערישע אַביעקטיוויטעט און האָט
צום ליכט צוגעגעבן שאַטן.

און אזוי, ניט-ווילנדיג, רוקן זיך צונויף שאַטנס אַרום דער

„פארגעטערטער“ פערזענלאַכקייט פון י. גאַרדין, און אזוי איז מיט דער שילדערונג פון די אַנדערע גיגאַנטן פון יענעם דור. איר זעט ווי פון חושך רייסט זיך ליכט, ווי פון כאַס קנוילן זיך אַרויס העלע ליכט-פֿלעקן.

זעט איר קאַפּריזן, צופּעליגע בליצן, זעט איר אפשר מעשה בראשית פון טעאַטער, אָבער ניט קיין אַרגאַניזירטע, ציל-באַוואוסטע קינסטלערישע וועלט.

קאָן מען זיך וואונדערן, קאָן מען שטיין פאַרגאַפּט, אָבער מען קאָן פון דעם קיין טעאַטער-קולטור ניט בויען.

מעשה בראשית איז זייער שיין, מעשה בראשית איז דער אָנהויב, דער אָנהויב פון אַלע אָנהויבן.

נאָך מעשה בראשית ווערט דער כאַס געלעס, עס הויבט זיך אָן רואיגע און לאַגישע אַנטוויקלונג.

לעאָן קאַברין שטייט נאָך אַלץ פאַרגאַפּט פאַר דער וואונדער-לאַכער מעשה בראשית עפּאַכע פון אירישן טעאַטער.

ניט דורך ניסים זיינען מיר געקומען צו מאַרים שוואַרץ'ס קונסט טעאַטער, צו דעם מאַסקווער אירישן קאַמער-טעאַטער, צו דער „הבימה“, צו דעם געוועזענעם ווארשאַווער קונסט-טעאַטער און צו אַנדערע טעאַטערס.

דורך באַוואוסטזיניגע קולטורעלע אַנשטריינגונגען, דורך שווע-רער דערפאַרונג, דורך אַ לאַנגזאַמען, אָבער געזונטן אַנטוויקלונגס-פּראָצעס, זיינען מיר צו זיי געקומען.

יענסמאָלט האָבן מיר געהאַט אַ נס מן השמים, און איצט האָבן מיר דעם גרויסן רעזולטאַט פון אַ גרויסער קולטורעלער אַרבייט, וואָס מיר האָבן פאַר די לעצטע פּאַר צענדליג יאָר אָפּגעטאָן.

דער נס, אַז ער וויל קומט ער און אַז ער וויל ניט קומט ער ניט, אָבער דאָס פאַרהאַרעוועטע, דאָס כשר-פּאַרדינטע איז אונזערס, זי-כער אונזערס, פּעסט אונזערס, קיינער קאָן עס באַ אונז ניט צונעמען.

דאָס איז געזאַגט בלויז וועגן דער „פּאַלעמיק“ און וועגן די טעאַטער-פּרינציפּן, וועלכע לעאָן קאַברין פאַרטיידיגט.

אָבער מיט צוויי פּרעכטיגע ביכער איז אונזער אַרימע טע-אַטער-ליטעראַטור באַרייכערט געוואָרן.

איר האָט פאַר זיך אַ שטיק טעאָטער־געשיכטע געשריבן פון אַ קינסטלער. זעט איר דעם דורך פון טעאָטער־מענטשן ניט בלויז אין זייערע יום־טוב־דיגע קונסט־מלבושים, איר זעט זיי אַלס קינד־סטלער, אַלס מענטשן, אויף דער סצענע, הינטער די קוליסן, באַ זיך אין הויז, אין קאַפּע.

איר זעט אפילו דאָס פובליקום, מיט זיינע טעאָטער־פּאַטריאָטן. איר לייענט אַלץ מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם, עס איז אינטערע־סאַנט און טשיקאַווע.

לעאָן קאַברין ווייסט אויסגעבונדן דעם דאָזיגן טעאָטער־דורך, ער ווייסט אים מיט אַלע זיינע קנייטשן, מיט אַלע זיינע קלענסטע העוויות־לאַך און מיט אַלע זיינע קלענסטע קאַפּריזן.

ער געהערט מיט לייב און לעבן צו דעם דאָזיגן דורך. און דער, וואָס ווייסט אזוי גענוי אַלץ, דער קאָן דערציילן, דער, וואָס האָט אַלץ אזוי טיף איבערגעלעבט, דערציילט עס שוין, קערנדיג און פאַרביג.

און קענען אַ גאַנצע טעאָטער־עפּאָכע, ווי לעאָן קאַברין קען זי, דאַרף מען זיין אַליין בלוט און פלייש פון דער עפּאָכע. מען דאַרף זיין איינער, וואָס איז אַן אייגענער און אַ נאָענטער.

טעאָטער אויף דער סצענע איז בלויז אַ טייל פון טעאָטער־לעבן, אמת דער בעסטער טייל, דער וויכטיגסטער טייל.

אַבער מיר ווילן אַלעמאָל וויסן, וואָס עס טוט זיך אין קיך, אין קיך וואו די קונסט־מאַכלים ווערן צוגעגרייט.

און ווי באַקאַנט, קאָכט מען אַ מאַכל עטלאַכע שעה און עסן עסט מען אים סך־הכל אַ פּאָר מינוט.

די פּאַרשטעלונג גופא געדויערט אַ פּאָר שעה, פאַר דער פּאָר־שמעלונג ושרייבט מען אַ פּיעסע, מען לייענט זי, מען רעפּעטירט, הכלל — דאָס גאַנצע טעאָטער־לעבן שפּילט זיך אָפּ אין באַהעלטע־ניש.

דער עיקר איז באַהאַלטן.

און דאָס איז אזוי וויכטיג; פון די לאַנגע צוגרייטונגען קומט אַרויס דער קונסט־מאַכל.

האָט לעאָן קאַברין געעפנט פאַר אונז די קיך פון יענער טע־

אטער-עפאכע, ער איז דאָרט געווען, ער האָט דאָרט מער איבערנע-
לעבט ווי אין די קורצע פּאָד שעה פון אַן אויפּפירונג.
און ווען מיר זען די קיך, וואונדערן מיר זיך נאָך מער ווי אַזוי
עס זיינען אַרויס פון דאָרט אַזעלכע אַפעטיטנע קונסט-מאכלים...
מיר וואונדערן זיך און באַוואונדערן עס מיט לעאָן קאַברין'ען
צוזאַמען.

דער קרומער שפיגעל

די פרעמדע, ניט אידישע סצענע, איז פאר אירן א קרומער שפיגעל.

אָדער מיר זען דאָרט אויס משונה'דיג פייערלאך, איבער-טריבן אָנגעבלאָזן, גוזמא'דיג מאַיעסטעטיש, אָדער מיר זיינען דאָרט שרעקלאַכע פאַרזענישן, שלים-מול'דיג, קליינלאַך געלרגייציג, האָ-זען-שרעקענדיג, עקל'דיג, טריף און אויסטערליש קאָמיש.

אָדער מיר זיינען אימפּאָזאַנטע ביבלישע געשטאַלטן, וואָס ריידן מיט פּסוקים און שטייען אין אַ גוואַלדיג ריטערלאכער פּאָזע געגן דער צוויי טויזנט יעריגער אומגערעכטיגקייט, אָדער מיר זיינען נאַרישע אויסוואורפן, קאָמישע רשעים און גלאַט כּרואים פון אַ נידעריגן סאָרט.

די פרעמדע פּריינט אונזערע זיינען מגזם אונזערע מעלות, אונזער וועלט-שמערץ און אונזער עלנד אין דער וועלט, די שונאים אונזערע זיינען מגזם אונזערע הסרונות, אונזער ביסל איינגארטיג-קייט און אונזער כלומר'שטן סעמיטישן אויסזען.

און אָנגעהויבן האָט זיך עס מיט דורות צוריק. און די גרויסע, די לייבן פון דער וועלט-ליטעראַטור, זיינען ווי די מיטעלע און ווי די גאָר קליינע און טאַלענטלאָזע שמירער. שעקפּירס שיילאָק און לעסינגס נתן החכם זיינען די קלאַ-סישע ביישפּילן.

און נאָך זיי קומען הונדערטער קליינינקע שיילאָקלאַך און קליינינקע נתן החכם'לאַך.

און עס האָט זיך אזוי איינגעשטעלט אין דער וועלט-ליטעראַ-טור: אירן זיינען אָדער שיילאָקס אָדער נתן החכם'ס.

און די דאָזיגע טראַדיציע האָט אָנגענומען דער אַקטיאָר אויף דער וועלט-בינע; אָדער ער שפּילט אַ שיילאָק אָדער ער שפּילט אַ נתן החכם.

אָדער אידן גוואַלדיג מיסטישע, אידן פון אַן—סקי'ס „דבוק“,
אָדער אידן פון „אייבי'ס אייריש ראָוו“.

די דאָזיגע טראַדיציע האָט זיך אזוי איינגעגעסן אין טעאָטער,
אז ווען מען שפּילט אפּילו אַ טעאָטער שטיק פון אַ אידישן פּאַרפּאָ-
סער האַלט מען זיך שטרענג ביי דער אומגליקלאַכער טראַדיציע.
איך האָב אַמאָל געזען יעקב גאַרדין'ס אַ שטיק אויפגעפירט
אין אַ רוסישן טעאָטער האָב איך געזען פאַר זיך שיילאַקס און נתן
החכמ'ס.

דער טעאָטער האָט בכלל ליב אייביגע כאַראַקטערן, שטענדיגע
מאַסקעס.

אין טעאָטער וועט איר זיך נאָך היינט אָנשטויסן אויף כאַ-
ראַקטערן, וועלכע האָבן געלעבט מיט עמלאַכע הונדערט יאָר צוריק,
אין טעאָטער בלאַנדזשען נאָך היינט אַרום שאַטנס פון מאַסקעס,
וועלכע זיינען שוין לאַנג אויף דער וועלט ניטאָ.

אין די וואַדעווייל-הייזער פון דער גאַנצער וועלט וועט איר
זען אידן, וואָס זיינען שוין לאַנג אויף דער וועלט ניטאָ.

דער טעאָטער האָט זיך זיינע טראַדיציאָנעלע אידן.

דאָ ניט לאַנג האָט זיך אַן ענגלישער אַקטיאָר אַרומגעזען, אַז
דער טעאָטער אידל מיט'ן האַרטן קאַפּעליש, מיט'ן ציגן בערדל,
מיט די קרחת'דיגע באַוועגונגען און מיט'ן האַסטיגן דבור'ל איז
שוין לאַנג אַ ברמינן, מען זעט און מען הערט אים שוין ניט פון
צענדליגער יאָרן, עס איז אַ אידל פון טעאָטער אַרכיוו, אַ שאַטן,
וואָס איז פאַרבליבן הינטער די קוליסן פון טעאָטער, וואָס דער
דזשורקאָמידען האָט אים פאַטענטירט אויף דורות.

אין דעם ערגסטן און אין דעם שלים-מול'דיגן אידישן טעאָטער
ווערן אידן געשפּילט גאָר ניט דער ערך בעסער, ריכטיגער, אמת'די-
גער און קינסטלעריש ערלאַכער ווי אין די בעסטע און גרעסטע
טעאָטערס.

איך האָב אין סאַאַניסלאַווסקי'ס קונסט טעאָטער אין מאַסקווע
געזען ס. יושקעוויטשעס אַ שטיק מיט'ן נאָמען „מיזירערע“, עס
איז געשפּילט געוואָרן מיט'ן גוואַלדיגן ערנסט און מיט דער גוואַל-
דיגער דבקות אויף וועלכע נאָר די דאָזיגע מאַסקווער קינסטלער

זיינען פייאייג, אָבער עס זיינען פּאַרט אַרויס טראַדיציאָנעלע טע-
אַטער מאַסקעס.

דערנאָך האָב איך געזען דאָס דאָזיגע שטיק געשפּילט פּון אַ
שליס־מול־דיגער אידישער טרופּע און די אידן זיינען געווען לעבע-
דיגע, אידן מיט בלוט און פלייש.

און אַ רוסישער אַקטיאָר, וואָס איז מיט מיר געווען אין טע-
אַטער, האָט געוואָגט:

אידן קען מען ניט איבערזעצן אויף אַנדערע שפּראַכן, אַזוי
ווי מען קען ניט איבערזעצן רוסיש אויף פּראַנצויזיש; איך האָב גע-
זען אין פּאַרזי אַ רוסישע פּיעסע בין איך אַנטלאָפּן פּון טעאַטער.

אַ פּנים, אַז די שפּראַך האָט זייער פּיל צו זאָגן.

די שפּראַך איז אַ שטיק עכטקייט, די שפּראַך איז דער ריכטי-
גער קאָליר און דער לייבלאָכער לכּוש פּון דעם געשילדערטן מענטשן.

און מיט דער שפּראַך פּראַנע פּלאַגן זיך כּסדר די פּרעמדע טע-
אַטערס, ווען זיי שפּילן אַ שטיק פּון דעם אידישן לעבן.

אין דער פּרעמדער טעאַטער וועלט איז דאָס אַן אָנגעווייטאַגטע
פּראַנע, וואָס פּאַרשאַפט שמערצן ערלאַכע שוישפּילער, ווען זיי גייען
שפּילן אַ שטיק פּון אידישן לעבן.

זאָל אַ איד ריידן, לַמשלָ, רוסיש מיט אַ גוטן, ריכטיגן און
זאַפּטיגן אַקצענט ווי אַ רוסישער רעדט, וועט דער איד ניט זיין קיין
איד, ווייל צו דער עכטער רוסישער שפּראַך מוזן קומען עכטע רוד-
סישע באַוועגונגען, ווייל אַ גרויסער טייל פּון דער מימיק איז פּאַר-
בונדן, ממש איינגעפּליישט אין דער שפּראַך, זאָל אַ איד ריידן רוד-
סיש מיט אַ אידישן אַקצענט און מיט אידישע באַוועגונגען, וועט
ער ווערן קאָמיש, ער וועט זיין קאָמיש, אפילו אין די סאַמע דראַ-
מאַטישע מאָמענטן.

דאָס אידישע וואָרט האָט זיין מימיק, דאָס פּרעמדע וואָרט
האָט אַן אַנדער מימיק. גיט מען דעם פּרעמדן וואָרט די אידישע
מימיק מערקט מען באַלד דעם אומנאַטירלאַכן זיווג, און דאָס, וואָס
עס איז אומנאַטירלאַך איז קאָמיש. דאָס נעמלאַכע וועט אַרויסקומען
ווען איר וועט געבן דעם אידישן וואָרט אַ פּרעמדע מימיק.
און דאָס, וואָס פּאַרשאַפט דעם ערלאַכן שוישפּילער עגמתי־נפש

איז ממש א גליק פאר'ן ביליגן קאמעדיאנט, ער פאָרט כסדר אויף דעם דאָזיגן אומגליקלאַכן פערדל, דאָס איז זיין באַשערט גליק. ער רעדט ענגליש, רוסיש, דייטש און פראַנצויזיש מיט דער אידישער מימיק און דער עולם לאַכט.

דאָס איז דער אויבערפלאַכלאַכער קאָמזום, מיט וועלכן דער דזשוקאָמדיען לעבט אָפּ זיין קינסטלעריש לעבן. אין דער נאָנצער וועלט איז ער דער זעלביגער.

דער האַרטער קאָפעליושל, וואָס דער דזשוקאָמדיען טראָגט כסדר, איז אויך פון דעם זעלביגן מין קאָמזום.

דער האַרטער קאָפעליוש איז אן אַריסטאָקראַטיש היטל, „דויר-בי“ הייסט עס, צו איהם געהערט אַ געוויסע מימיק, ווען אָבער מען צע'העויה'ט דאָס פנים אידישלאַך האָט דער דערבי ניט זיין מימיק און דער איד ווערט קאָמיש אומזיסט און אומנישט, בלויז צוליב אַ פאַרגרייזטער מימיק.

דאָס איז דער ביליגסטער קאָמזום, דאָס איז דער פלאַכסטער קאָמזום.

שפראַך קאָמזום און היטל קאָמזום זיינען עס.

זיי פאַרשריינען דעם אמת'ן קאָמזום, דעם קאָמזום, וואָס וויר-בלט אַרויס פון כאַראַקטער, פון מענטשלאַכע שוואַכקייטן און פון מיספאַרשטענדנישן.

דער מענטש מיט'ן קאָמישן „דוירבי“ און מיט'ן קאָמישן דבור'ל וועט קיינמאָל זיך ניט דערקלייבן צו אייער האַרץ און צו אייער מת, ווען ער זאָל זיין רירנד אפילו ווי ירמיהו הנביא און קלוג ווי שלמה המלך.

אין אייראָפּע האָט זיך דער דאָזיגער ביליגער טעאַטער נוסח אויסגעהאָדעוועט אין די אַנטיסעמיטישע טעאַטערס און אין די גע-מיינע וואָדעוויל-הייזער.

אין אַמעריקא האָט זיך דער דאָזיגער גראַבער נוסח פאַר-קליבן אין ענגלישן טעאַטער און האָט זיך דאָרט צעלייגט רחבת'דיג; מיט סטאַרס, מיט שיינע טעאַטערס, מיט טייערע דעקאָראַציעס און מיט ברייטער פּובליסיטי.

צענדליגער פּיעסן פון „אידישן לעבן“ גייען אויף באַרדוויי.

און אין אלע איז די שפראך און היטל קאמיוז דער עיקר, נאָר
אויף דעם דאָזיגן עלנרן קאמיוז פאָרט מען ארויס.
אירן ריידן ענגליש מיט דער אידישער מימיק, אירן טראַגן
נאַריש זייערע קאפּעליושן.

עפעס טוען זיי נאָך עפעס, זיי קריגן זיך, זיי האָבן עפעס עגמת
נפש, זיי ליידן מפתמא אויך, אָבער דאָס דערגייט צו אויך ניט, אַלץ
ווערט פאַרקאָמישט און פאַרשטעלט דורך דעם אויסערלאַכן גראַבן
קאמיוז.

פּאָטאָש און פּערלמוטער, לַמשלָה, דאַרפן זיין גאַנץ בראַווע
מענטשן, זיי טוען קיינעם קיין שום שלעכטס ניט, זיי טוען — פאַר
קערט גאַנץ שיינע זאַכן, זיי זיינען לחלוטין ניט קיין נאַראַנים, זיי
זיינען אויף זייער שטייגער ערלאַך, אָבער זייער גוטסקייט איז קאָ-
מיש, זייער ערלאַכקייט איז קאָמיש און זייער קלוגשאַפט איז נאַריש.
און אַלץ, ווייל דער לבוש, די שפראַך און די קליידונג זיינען
קאָמיש, זייער אויסערלאַכקייט שטימט ניט מיט זייער אינערלאַ-
כקייט.

און אויף דעם זעלביגן שניט זיינען די אלע איבעריגע פיעסן
פון אידישן לעבן, וואָס גייען אויף בראַדוויי.
עפעס זיינען אידישע טרערן דאָרט זייער קאָמיש, עפעס איז
דאָרט אידישער עגמת־נפש זייער לעכערלאַך, עפעס זיינען דאָרט
אפילו אידישע חסרונות קאָמיש.

א ווילדע תּשוקה צו לאַכן האָט אַרומגעכאַפט אַמעריקע.
אַמעריקע וויל לאַכן.

און ווען מען איז פאַרכאַפט פון אַ תּשוקה, פון אַ לייַדנשאַפט
קען מען זיך ניט פונאַנדערקלייבן, וואָס איז ווערט אויסגעלאַכט
צו ווערן און וואָס איז באמת לעכערלאַך.

קינדער צעלאַכן זיך אַמאָל ניט וויסנדיג פון וואָס, אָט זיצנדיג
באַם טיש צעלאַכן זיי זיך און מען קאָן זיי ניט אָפּשטעלן, פאַרקערט
— וואָס מער דו ווילסט זיי אָפּשטעלן אַלץ שטאַרקער, אַלץ היס-
טערישער לאַכן זיי.

די איינציגע עצה איז — לאָזן זיי זיך אויסלאַכן.

מען דאַרף לאָזן אַמעריקע זיך אויסלאַכן...

לאַכן איז אַנשטעקענר אַזוי ווי געניצן. איז געווען אַ צייט, ווען

מיר האָבן זיך אָנגעשטעקט מיט רוסישן געניץ און איצט האָבן מיר זיך אָנגעשטעקט מיט דעם אמעריקאנישן לאַכן.

אָבער עס מוז דאָך געזאָגט ווערן, אז די אמעריקאנער לאַכן קלינער און שענער.

מיר האָבן אין דער ברענענדיגער תשוקה צו לאַכן זיך אַליין אויסגעשמירט די פּנימ'ער, מיר אַליין האָבן איבערגענומען די מער טאָדן מיט וועלכע אַנטיסעמיטן לאַכן אונז אויס, מיר אַליין האָבן דעם וואָדעוויל פאַר טעאַטער געמאַכט.

איך בין זיכער, אז עס איז אַן איבערגאַנג, עס איז דער לעצטער מער געלעכטער פון דעם דזשורקאמדיען, דאָס גיט ער אונז זיינע לעצטע פאַרשטעלונגען איידער ער ווערט פאַרשוואונדן.

נאָך דאָ גיט לאַנג, די לעצטע יאָרן, האָבן מיר געמיינט, אז מיר זיינען שוין פּטור געוואָרן פון אים; דער ערפּאָלג פון „דבוק“ אויף ענגליש, דער ערפּאָלג פון דעם „דזשעז זינגער“ האָבן אונז געגעבן דאָס רעכט צו מיינען, אז דער אידישער קאָמעדיאַנט, וואָס קרימט נאָך אירן, גייט אוועק פון דער ענגלישער סצענע.

מיר האָבן געזען אויף די אויפפירונגען פון די דערמאָנטע פּיעסן די נייע אמעריקאנישע יוגנד, א יוגנד, וואָס איז אמת, אַסימילירט, אָבער וואָס איז שטאַליץ, ערלאַך און וויל זען דענקענרע, פיר לנדע און נאָך עטוואָס ביינקענדיגע אידן.

אמת, שלעכט, זייער שלעכט ווערט דער איד אויסגעדריקט אין אַן אנדער שפּראַך, אָבער די דאָזיגע יוגנד איז אָפּגעריסן גע- וואָרן פון דעם בעסטן קוואַל, פון דער אידישער שפּראַך, אָדער ריכטיגער — שפּראַכן, און זי האָט קיין אנדער ברירה ניט.

איך האָב געזען די דאָזיגע יוגנד אויף די דערמאָנטע אויפפיר- רונגען און איך האָב מיר געקלערט: די דאָזיגע יוגנד וועט פאַר- טרייבן דעם דזשורקאמדיען פון דער סצענע, איר יונגער שטאַליץ וועט ניט קאָנען אַריבערטראָגן די אומזיניגע כיכיקעניש.

און איך בין איצט אויך זיכער, אז זי וועט עס טאָן.

דער מבול פון וויסטע קאָמעדיעס פון דעם אידישן לעבן, וואָס האָט זיך איצט אַ גאַס געמאַן אויף בראַדוויי, שרעקט מיך ניט אַפּ.

א גרויסער רעגן דויערט ניט לאנג, לאנג דויערט דאָס קליין
און זלידנע רעגנדל.
עס איז אַ גרויסער רעגן פון אידישער נאָכקרימעריי אויף
בראָדוויי און ער וועט ניט לאַנג דויערן.
עס איז אַ שטיקל בהלה: דער דושיקאָמדיען מיט זיינע נאָ-
רישע בעביכעס קלייבט זיך אריין אין דער פאַרגעסנהייט.
דער סוף איז אַלעמאַל בהלה'דיג.
דאָרף אונז אויך ניט אַפּשרעקן דאָס, וואָס פיל אידישע שוין
שפילער זיינען אין דער בהלה אַריבער צום ענגלישן טעאַטער שפילן
דאָרט דאָס, וואָס דער אידישער טעאַטער האָט שוין לאַנג אויסגע-
שפּיט.
זיי האָבן די בהלה אָנגענומען פאַר אַ נייער עראָ.
ווי נאַאיוו זיי זיינען.
דער אַמעריקאַנער איד וויל שוין זיך ניט זען אין אַ קרומען
שפּיגל.
דער אידישער קאָמעדיאַנטישער טומל אויף בראָדוויי איז אַ
צייטווייליגע בהלה, — ניט מער...

ד"ר. א. מוקדוני
(געמאלן פון בארימטן מאלער אברהם מאניעוויטש, 1926)

פארטרעמן

א. ר. קאמינסקי

(די זאגערין)

הויך געוואקסן, ניט שלאנק. קנאָכיק, ביינערדיק איז זי געווען. אזוי זען אויס אידישע פרויען, וועלכע ארבעטן, האָרעווען שווער פיזיש, אזוי זען אויס פרויען, וועלכע וואָשן וועש, קנעטן ברויט און טוען אונטערטעניק אלע עבודת־פרך.

ערנסטער זאָרן, מידיקייט און עפעס מענערשע הארטקייט זיינען געלעגן אויף איר געזיכט.

און גערעדט האָט זי מעשה־מאָנסביל: יאָדערדיג, זאכלאָך און עפעס קלוג, עקרת־הבית־דיג, האלב וואוילעריש און האלב אַפּאַטיש.

זי איז די אידישע אשת־היל.

א אידישע שוישפילערין.

דער קערפער שפילט ניט, ער הן־דלֶט זיך ניט, ער מאַכט ניט קיין רייצענדיגע העוויל־לאָך, ער איז ניט בייגיק שלאַנגיש און ער איז ניט קעזיש עלאַסטיש.

זי איז נאָך פון יענעם דור, פון יענער צייט, ווען די אידישע פרוי איז געקומען אויף דער וועלט אַ פּאַרזאָרגטע מאַמע.

קליינע, יונגינקע מיידלאַך זיינען מאַמעלאַך, זיי האָדעווען אינגערע ברידערלאַך און שוועסטערלאַך און ארבעטן ערנסט און פּאַרזאָרגט גלייך מיט די מאַמעס.

קיין געליבטע זיינען זיי קיינמאָל ניט געווען, זיי זיינען גער־ווען כשר'ע בלות־לאַך, שטילינקע און פרומינקע ווייבעלאַך און זיפצענדיקע מאַמעלאַך.

אויף דער וועלטבינע איז די שוישפילערין א פרוי, א פרוי וואָס שפילט מיט איר קערפער, א פרוי, וואָס בלענדט מיט איר

ווייבערשען רייזן, א פרוי וואָס שפּילט ליבעס, וואָס צאָצקעט זיך מיט עראָטישע תנועות'לאַך און מיט ווייבערשע חו'דלאַך. די אידישע שוישפּילערין איז אַ מאַמע, כסדר אַ מאַמע. די סאַמע יונגע אידישע שוישפּילערין, שפּלט זייער גוט מאַמעס.

אסתר רחל קאַמינסקי איז געווען אַ מאַמע אין אלע אירע ראָלן, זי איז געווען אַ מאַמע, ווען זי האָט אפילו געשפּילט אַ יונג מיידל, ווען זי האָט אפילו געשטימט קינדיש. איר האָט כסדר געהערט די ברייטע, ווארימע מאַמע־שטימע. איר האָט כסדר געהערט אַ זיפּצעלע, ווען זי האָט אפילו „אויסגע־לאָסן“ געלאַכט.

זי האָט געשפּילט איבסענס „נאָראַ“, זודערמאַנס „מאַנדאַ“ און איר האָט געהערט כסדר דעם עקרת־הבית'דיקן טאַן פון מירעלע אפרת, דעם טרערענדיקן קול פון דער אייביק פאַרדאַנה'־טער אידישער מאַמע.

עס איז איר אייביג געלעגן אַ גוטער און קלוגער מאַמעשער שמייכל אויף די ליפן און אַ היימלאַכער אידישער מאַמע־טרויער. האָט ארויסגעשטראַלט פון אירע אויגען. האָט זי די ליאַלע נאָראַ אידישלאַך פאַרמאַמעט, האָט זי די וועלט אַקטריסע מאַנדאַ פאַר־מוטערט אויפן אידישן שטייגער.

זי האָט די דאָזיקע וועלט־ווייבער עפעס פאַרפרומט און געכשר'ט.

זי האָט די טאַראַנטעלע אין „נאָראַ“ געטאַנצט ווי אַ כשר־טאַנצ.

זי איז געווען אַ אידישע פרוי, אַ אידישע מאַמע, און האָט די וועלט געזען מיט די גוטע, פרומע אויגן פון אַ מוטער. צו פערציק יאָר, ווען שוישפּילעריןס אויף אַנדערע בינעס זיינען נאָך יונג, איז איר בעסטע ראָלע געווען די מוטער און כאַבע מירעלע אפרת.

אַ יונגע פרוי, איז איר אויף די ליפן געלעגן דער הכל־הכלים־דיגער שמייכל פון דער פּקחות מירעלע.

וועט מירעלע פאַרוואַרפן פאַרשייט אַ פּוס אויף אַ פּוס און באַווייזן אַ שוין באַזאָקטן פּוס? וועט מירעלע באַווייזן אירע נאָ־

קעטע אָרעמס, אירע אַנטבלויזטע פלייצעס? וועט מירעלע בליצן
תאוה'דיק מיט די אויגן? וועט מירעלע פארציען מיט די ליפע-
לאַך קאָקעטיש? וועט מירעלע לאַכן הייליג און אויסגעלאַסן?
זאָג איך מיר:

צו גוט שפילן אונזערע שוישפילערניס מירעלע אפרת, צו
גוט שפילט מען באַ אונז מאמעס, אויף קיין סצענע אין דער וועלט
שפילט מען ניט אזוי גוט מאמעס ווי מען שפילט זיי אויף דער
אידישער סצענע.

סארא בערנארד האָט צו זיבעציק יאָר געשפילט מיט שאַר-
פען פרויען רייזן די פארליבטע קאָקעטע, די קאמעליען-דאמע.
זי האָט קיינמאָל קיין מאמעס ניט געשפילט, זי האָט זיי
ניט געקאָנט שפילן. זי איז ביזן טויט געווען א פרוי און ניט קיין
מאמע.

אונזער טעאטער איז א מאמע און טאטע-טעאטער.
אונזער ליטעראטור איז א טאטע און מאמע-ליטעראטור.
ניט זאָרגלאָז-בחרוש און ניט שטיפעריש-מיידלש זיינען;
אונזער טעאטער און אונזער ליטעראטור.

יעקב גאָרדינס דראמעס זיינען געווען אסתר רחל'ס וועלט,
און אין דער וועלט פון טאטעס און מאמעס איז זי געווען היימיש,
אין די דאָזיקע היימישע, פלאַכע וואסערן איז זי געשוואומען
בריה'ש.

פון דאָרף, פון א פינסטער און אַרים שטיבעלע איז זי גע-
קומן צו דער סצענע.

ניט הייסער און הפקר'דיקער טעמפעראמענט, ניט אַוואַנ-
טיוריסטישע פאנטאזיע און ניט ברענענדיקע לוסט צום פרויען
באַהעמישן לעבן האָבן זי געטריבן צו דער סצענע.

מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן, א פארשעמטע און אַ נידערשלאַג-
גענע איז זי געקומען זינגען אין אַ כאָר אין דעם דאָמאָלסט זייער
אַרימען און פינסטערן טעאטער.

אַ דאָרפיש מיידל, אַן אַרימען חונט אַ טאָכטער האָט געזוכט
אַרבעט אין דער גרויסער שטאָט וואַרשע. זי האָט געאַרבעט באַ

א שניידער און דערנאך האָט זי גאנץ צופעליק אָנגעהויבן אַרבעטן
אין טעאָטער.

ניט דער שטורם האָט זי פארוואָרפן אין טעאָטער, נאָר די
קאלטע נויט און דער בלינדער צופאל.

זי איז אויסגעוואַקסן און האָט אַ גרויסן נאָמען באַקומען,
זי האָט געהאַט גרויסע קינסטלערישע ערפֿאַלגן אין פעטערבורג
אפילו און זי איז געבליבן אַ דאָרפיש מיידל, אַ חזנס אַ טאָכטער.

עס איז אונזער קללה: אונזערע פּאָלקס מענטשן ווען זייער
טאַלאַנט בליצט אויף, בלייבן זיי באַ זייער אַרימען קולטורעלן
צושטאַנד. דער פארביקער טאַלאַנט בלייבט אין אַן אַרימער
גרויער ראם.

אזוי זיינען דאָך אַלע אונזערע גרויסע אידישע קינסטלער;
טאַלאַנט און מורא'דיגע קולטור-אַרימקייט.

דאָס רוסישע פּאָלק האָט פאר די לעצטע עטלאַכע צענדליק
יאָר אַרויסגעשטויסן פון זיינע אַרימע כאַלופּקעס גרויסע טאַלאַנטן
ווי, למשל, גאָרקי און שאַליאַפּין און אנדערע, זיינען זיי אָבער
געוואָרן גרויסע קולטור-מענטשן, גרויסע פּערזענליכקייטן און
פעסטע קולטור-זיילן.

זיי האָבן געאַרבעט אויף זיך, זיי האָבן געלערנט, זיי האָבן
זיך באַהעפּט מיט דער העכסטער קולטור פון זייער פּאָלק און
זייער גרויסער טאַלאַנט האָט כּסדר געהאַט זאפּטן, ער האָט באַ-
קומען נאַרונג און ער איז געוואַקסן, געוואַקסן.

באַ אונז אז עס בליט אויף אַ טאַלאַנט האָט ער ניט קיין
קולטור-זון, וואָס זאָל אים וואַרימען, ער האָט ניט קיין קולטור-
זאפּטן, וואָס זאָלן אים שפּייזן און נערן.

אַסתר רחל קאַמינסקי איז געבליבן באַ איר קולטורעלער
אַביוונות ווען איר טאַלאַנט האָט רייך אויפגעבליט. זי איז געבליבן
אַ פּשוט'ע, אומגעבילדעטע אידישע מאַמע, אַ מאַמע — אַ האַל-
בער טאַטע.

איז זי געווען פּרימיוו, איז זי געווען אומבאַהאַלפן, איז זי
געווען קליינשטעטעלדיק.

ארום איר איז א טעאטער-וועלט געוואקסן, רוסיש טעאטער, פויליש-טעאטער און זי איז געבליבן בא גארדינגען, בא א טויז מוטער-ראָלן.

און זי וואָלט געקאָנט אויפבויען א איריש טעאטער אין רוסלאַנד, ווען זי וואָלט געוואוסט ווי מען מאַכט עס. עס איז געווען א צייט, ווען אלע האָבן געמיינט, אז אַט-אַט שאַפט זי א טעאטער אין רוסלאַנד, זי, די פשוטע, פארוואָרנטע אירישע פרוי האָט אָבער ניט פארשטאנען, וואָס מען וויל פון איר.

טאַלאַנט און מענטש האָבן זיך ניט געפאַרט, דער מענטש האָט ניט געקאָנט אַניאָגן זיין טאַלאַנט, דער מענטש איז כסדר אָפגעשטאַנען, כסדר געווען הינטערשטעליק.

דאָס איז די טראַגעדיע פון אונזער טעאטער ביז היינטיקן טאָג, דאָס איז אויך די טראַגעדיע פון אונזער ליטעראַטור. טאַלאַנט אָן קולטור, ברייטער טאַלאַנט אויף אַרומע, איינ-געראַטע פלייצעס.

א פאַלקס-פרוי איז געווען אסתר רחל קאַמינסקי, א אירישע פאַלקס-פרוי.

איז איר מירעלע אפרת ניט געווען קיין אַריסטאָקראַטין, ניט קיין אַנטקרוינטע קיניגין; זי איז געווען א טיכטיקע, קלוגע באַלעבאָסטע, א יוסטע באַלעבאָסטע מיט א בינטל שליסלען און א גוטע, האַרציקע מאַמע.

זי איז געווען בעצם די אלטע, גוטע און ליבע זאָגערין. פון דער זאָגערין, וואָס פלעגט וויינען איבער די תחינות און נאָך איר אלע ווייבער, וואָס קאָנען ניט לייענען, איז ארויסגעקור-מען די אירישע דראַמאַטישע אַרטיסטין.

די זאָגערין פלעגט מאַכן וויינענדיק די עדה ווייבער אין דער ווייבערשער שול און די אירישע דראַמאַטישע אַרטיסטין האָט אויך געוואוסט, אז זי דאַרף מאַכן וויינענדיק דעם עולם.

די זאָגערין האָט ניט געשפילט, זי האָט ראשית כל אליין זיך גוט אויסגעוויינט, האָט אליין אויסגעגאַסן איר ביטער האַרץ.

אסתר רחל קאמינסקי איז געווען א שוישפילערין זאגערין, זי האט זיך אליין גוט אויסגעוויינט אין אירע מוטער-ראָלן און אנב געמאכט וויינענדיק אנדערע.

זי האט געהאט אלע „הנדלאַך“ פון דער אלטער, גאָטס-פאַרכטיקער זאָגערין.

די זאָגערין האָט ניט געקוקט אין שפיגל צי וויינט זי שוין, צי ווערט איר געזיכט ניט צעקרימט כאַס וויינען, צי שפילט איר פנים ווען זי וויינט.

עס האָט איר פאַרכאַפט כאַס האַרצן און זי האָט געוויינט, מעג דער פנים צעלייגט ווערען אין קנייטשן, מעגן די אויגן און דער נאָז רויט ווערן — וויינען איז ניט קיין שפיל. א שפיל איז מחיוב צו זיין שוין, די זאָגערין שפילט אָבער ניט. . .

אמת די זאָגערין איז זייער אויפריכטיק, זי „זאָגט“ מיט האַרץ, אָבער אזא אויפריכטיקייט האָט ניט דעם רייז פון שפיל, אזא אויפריכטיגקייט איז איינטאָניג און איינפאַרביג.

פילע פון די אידישע שוישפילערנים זיינען זאָגערנים. פילע פון אונזערע שוישפילער זיינען שטיקלאַך מגידים און שטיקלאַך חזנים.

צום אמת'ן, עכטן טעאַטער-שפיל זיינען מיר נאָך ניט דערגאַנגען, מיר גייען ערשט צו אים.

דאָס זאָגערשע איז געווען דאָס שטאַרקסטע, דאָס בולטסטע אין אסתר רחל קאמינסקיס שפילן.

מירעלע אפרת איז געווען איר שענסטע און שטאַרקסטע ראָלע, ווייל מירעלע אפרת איז דורך און דורך א זאָגערין, זי זאָגט מוסר, זי זאָגט תהילים, הכלל זי תחינה'ט.

זאָגערין איז בלויז א קליינער טייל פון שוישפילער-קונסט, די הויפטזאך איז דאָך פאָרט דער שפיל פון קערפער.

עס איז אָבער לעכערלאַך צו פאַרערן פון מירעלע אפרת, אז זי זאָל שפילן מיט איר קערפער. מירעלע אפרת'עס קערפער איז באַהאַלטן און פאַרבאָרגן פון מענטשלאַכע אויגן.

ביי מירעלע אפרת איז איין כח בולט און דאָס איז דער כח הדיבור.

און געלעבט האָט די טאלאנטפולע שוישפילערין ניט שמור-מיש ווי אַ קינסטלערין; ניט שטיפעריש-לייכטזיניק, ניט זאָרגלאָז-הפקר'דיק, ניט פיקאַנט-פריי, זי האָט געלעבט ווי אַ מאַמע, ווי אַ גוטע, קלוגע מאַמע.

קיין שפור פון קינסטלערישער סביבה ארום זיך — ווי אלע אירישע שוישפילער לעבן.

עס זיינען געווען אירישע שריפטשמעלער אין ווארשע, געווען אירישע מאַלער, געווען אַ אירישע ליבע באַהעמע און אַלץ האָט געקאכט און געברויזט ארום דעם גרויסן י. ל. פריז, זי אסתר רחל קאַמינסקי איז געווען פרעמד דעם דאָזיקן לעבעדיקן און שאַפענדיקן קרייז.

איך בין אַ פאַר מאָל געווען באַ איר אין הויז און פלעג אוועקגיין אַ צעקלעמטער: אַ קליינבירגערלאַך הויז, גרוי, עלנד און וויסט...

און איך פלעג זיך דערמאָנען די באַשיידענע וואוינונג פון י. ל. פריז, דאָרט האָט ממש די קינסטלערישע שכינה גערוט אויף אַלץ, איר זייט אַרײַן אין די שטילע פיר ווינקעלאַך און עס האָט אויף אייך אַ בלאָז געטאָן מיט קינסטלערישער ראַפינירטקייט, מיט לױטערקייט און הייסן קינסטלערישען אָטעם.

און פון אזא גרויער אַלטעגליכקייט און אזא הויז פלעגט זי קומען שפילן אויף דער סצענע.

עס זיינען געווען מאַמענטן ווען זי פלעגט אַרויסוואַקסן פון איר סביבה, דאָס זיינען געווען ליכטיקע מאַמענטן ווען דער דער-שטיקטער, קינסטלערישער געמיט פלעגט זיך אַרויסרייסן פון די פענטעס.

עס זיינען געווען אזעלכע ליכטיקע מאַמענטן.

זי האָט געקאַנט זיין אַ סך אַ גרעסערע שוישפילערין, זי וואָלט געקאַנט מער אויפטאָן, איר האָט געפעלט די קינסטלערישע אומרו... .

אברהם פישזאן

ער האָט פרעטענדירט אויף דער פּאָטערשאַפט פון אידישן טעאַטער, ער האָט באַ א. גאָלדפּאדען די בכורה געוואָלט אָפּנעמען. קאָן געמאַכט ווערן אזא פּשרה: א. גאָלדפּאדען איז דער פּאָטער פון גאַנצן אידישן טעאַטער און ער בלויז דער פּאָטער פון דעם אידישן אַקטיאָר.

און ער איז באַמט דער ערשטער אידישער אַקטיאָר, דער ער-שטער וואָס איז אַקטיאָר דורך און דורך, אַקטיאָר מיט זיין אויס-זען, אַקטיאָר מיט זיין פּילן און דיינקן, אַקטיאָר מיט זיין באַנעמונג און מיט זיין באַציאונג צו דער וועלט און מענטשן. אַלס אַ אינגל האָט ער אָנגעהויבן שפּילן און איז ביז זיין טויט ניט אַראָפּ פון דער בינע.

און זיין אַקטיאָריש לעבן האָט ער אין זכרונות פאַראייביגט. זיינען זיינע זכרונות די געשיכטע פון דעם אידישן טעאַטער, זכרונות פון פּופּציג יאָר אידישן טעאַטער.

מיט די זכרונות פון אברהם פישזאן האָבן זיך מיט יאָרן צוריק פאַרינטערעסירט אין רוסלאַנד די רוסישע פּרעסע און די אידישע. אברהם פישזאן קאָן דערציילן און האָט וואָס צו דערציילן.

אַסקאַר ווילד האָט אַמאָל געזאָגט, אַז די מייסטע זכרונות-שרייבער האָבן אַ שלעכטן זכרון. זיי געדיינקן גאָרניט, אָדער ווען זיי האָבן שוין יע זכרון, געדיינקן זיי גראָד דאָס, וואָס עס לוינט ניט צו געדיינקן.

אברהם פישזאן, דער דאָזיגער פּשוט'ער מענטש, האָט פאַר-מאַנט אַ וואונדערלאַכן זכרון און זיין זכרון האָט איינגעהאַלטן גראָד דאָס היסטאָריש וויכטיגע, דאָס היסטאָריש אמת'ע און היסטאָריש עיקר'דיגע.

אין אונזער ליטעראַטור איז געווען נאָך איינער אזא וואונדערלאַכער זכרונות דערציילער, און דאָס איז געווען יחזקאל קאָטיק. יחזקאל קאָטיק איז שוין אָבער געווען אַביסל פאַרכאַפט מיט „ליטעראַטור“, ער האָט אַמאָל צוליב בילדלאַכקייט און צוליב אַ שוין וואָרט געזינדיגט געגן דעם היסטאָרישן אמת.

אויף אברהם פישזאן האָט דער יצר הרע פון „ליטעראַריש-קייט“ קיין שליטה ניט געהאט.
און ער דערציילט אלץ מיט דער ריינסטער תמימות. ער איז ווייט פון ליטעראַטור.
דערפאר איז ער אָבער געווען אן אַקטיאָר און ער האָט אַק-יאָריש רעאליסטיש געשילדערט מענטשן. ער האָט זיי פלאַסטיש געשילדערט.
רעדן זיינע מענטשן ווייניג, זיי באַוועגן זיך אָבער און אלץ ארום זיי באַוועגט זיך.
און אין דער באַוועגונג איז דאָ אמת און רוישיגע לעבעדיגע ווירקלאַכקייט.
ער באַשרייבט ניט קיין מענטשן, ער גרימירט זיי.
אַט האָט איר סצעניש דאָס בילד פון דעם ערשטן אידישן אַקטיאָר ישראל גראָדנער:
דער ישראליק איז געווען אַ שיינער, געפּוצטער בחור, קורץ געקליידעט, שטיוועלאַך אויף סקריפעס און דאָס היטעלע נאַבאַק.
דער ערשטער אידישער אַקטיאָר קומט איינהאַנדלען „רע-פּערטואַר“ באַם אינגל אברהם פישזאן. אלס האָנאָראַר ניט ער אים אַ זשמעניע טאַבאַק. . .
דער ערשטער אידישער אַקטיאָר איז געווען אַ מיטן-שניידער. האָט איר פאר זיך אַ לעבעדיגן דעם טאַטן פון דעם ערשטן אידישן אַקטיאָר-דור.

אברהם פישזאן איז געווען 50 יאָר אן אַקטיאָר.
פאר אברהם גאָלדפאדען, „דעם פאָטער פון אידישן טעאַטער“ האָט ער שוין געשפּילט.
פּופציג יאָר טעאַטער אין רוסלאַנד.
עס קומען פארשידענע גזירות, עס קומט דער פארבאָט פון דעם 82טען יאָר, אברהם פישזאן שפּילט כּסדר טעאַטער, פישזאנ'ס טרופּע איז די איינציגע אויף וועלכע עס זיינען עפעס ניט חל אַלע גזירות און רדיפות.
אברהם פישזאן איז אַ גרויסער בריה, ער קאָן דורכקומען מיט

די צארישע ביוראקראטן. ער מאכט מיט זיי פשרות, ער נארט זיי אָפּ, הכלל ער געפינט זיך אין יעדער עת צרה. פופציג יאָר וואנדערט ער מיט זיין טעאטער איבער אלע שטעט און שטעטלאַך פון רוסלאַנד.

ער הויבט אָן מיט בדחנישע לידלאַך, וואָרפט זיך דערנאָך אויף גאָלדפאָדענ'ס רעפערטואַר, פון גאָלדפאָדענ'ס אָפּערעטעס גייט זיין טעאטער איבער צו לאַטיינער'ס אָפּערעטעס, דערנאָך צו יעקב גאַרדינ'ס דראמעס, פון יעקב גאַרדין צו ל. קאַברינ'ען, צו דוד פינ-סקי, הירשביין און אזוי ווייטער.

די גאַנצע געשיכטע און אַטוויקלונג פון אידישן טעאטער מאכט דורך די טרופע פון אברהם פישזאָן. פישזאָן איז דער גרויסער סטראטעג אין דער אידישער טע-אַטער וועלט אין רוסלאַנד.

ער איז באַקאַנט געווען ווי איינער וואָס קאָן „נעמען שטעט“. „נעמען שטעט“, דאָס הייסט — אַרויסבאַקומען אן ערלוי-בעניש און קיינן א טעאטער אין א וועלכער ס'איז רוסישער שטאַט, און דאָס איז געווען שווערער ווי איינצונעמען די פעסטונג פון פאַרט-אַרטור.

אברהם פישזאָן פלעגט נעמען די סאַמע באַפעסטיגסטע שטעט, די שטעט, וואָס האָבן געהאַט די שטריינגסטע גובערנאַטאָרן אין די סאַמע פינסטערע און פאַרביסענע צארישע ביוראקראטן.

אברהם פישזאָן האָט געקאַנט דורכברעכן די אייזערנע ווענט פון שנאה און רשעות.

און ניט ווי אַ שתדלן, ניט ווי אַן אַדוואָקאַט האָט ער געוווּן זיינע בריה'שקייטן, נאָר ווי אַן אַקטיאָר. מיט סצענישע, מעלאָ-דראַמאַטישע און אָפּערעטישע טריקס פלעגט ער גובר זיין אלע מכשולים.

אַ מענטש מיט אַ געזונטן פּאָלקסטימלאַכן הומאָר, אַ מענטש מיט'ן אייביגן פּאָלקסטימלאַכן אָפטימיזם און זיכערקייט, דער ציילט ער וועגן די גרויסע ענויים פון דעם אידישן טעאטער אין רוסלאַנד אָן טרערן, אָן ליריק, אָן מאַרטירערישע פּאַזע.

ער דערציילט וועגן די גרעסטע צרות פון טעאטער מיט אַן

אקטיאָרישן ברייטן געלעכטער און מיט אַ טעאטראלישער לעבע-
 דיגקייט און באוועגלעכקייט.
 אברהם פישזאָן איז געווען א פארביגע אקטיאָרישע פיגור.
 ער איז געווען דורך און דורך אקטיאָר.
 איך גערענק ווען איך האָב זיך מיט אים דעם ערשטן מאל
 באַגעגנט, האָט מיך איבערראשט אַ מערקווערדיגע ערשיינונג.
 ער זיצט און רעדט ברייט אויף אַ הויכן קול און עפעס קלינגט
 שטיל ארום אים.
 ער רעדט און עס קלינגט פון אים, ארום אים. עס קלינגען
 עפעס קליינע גאַלדענע גלעקלאַך.
 אזוי קלינגען די גלעקלאַך פון אַ קרוין אויף אַ ספר תורה ...
 איך האָב אָנגעהויבן זוכן פאַרוואונדערט, וואָס אזוינס קלינגט
 עס אויף דעם אַלטן פישזאָן.
 און איך האָב אַנטדעקט, אז ער איז באַהאַנגען מיט גאַלדענע
 טאַוועלאַך, מיט קייטעלאַך, מיט ברעלאַקסן און מיט נאָך אזעלכע
 גאַלדענע צאַצקעלאַך.
 אויף זיין קייט פון זייגער איז געהאַנגען אַ גאַנצע ביבליאָטעק
 פון גאַלדענע טאַוועלאַך, אויפ'ן האַנט אַ בראַסלעט מיט גאַלדענע
 קייטעלאַך און ווייטער טאַוועלאַך.
 דאָס איז געווען די געשיכטע פון אירישן טעאַטער אויף טאָר
 וועלאַך און ברעלאַקסן.
 דאָס זיינען מתנות פון צענדליגע כענעפיסן, דאָס זיינען אַנ-
 דיינקונגען פון צענדליגער שטעט, וואָס מען האָט אונטערגעטראָגן
 דעם אקטיאָר און דעם טעאַטער-דירעקטאָר אברהם פישזאָן.
 און זיי האָבן געקלונגן אויף דעם אַלטן אקטיאָר.
 ווען איך האָב זיך מיט אים באַגעגנט האָט ער שוין ניט גע-
 שפילט, ער איז געווען בלוז דירעקטאָר, ער האָט שוין אויסגע-
 האָדעוועט אַן אייגענע משפּחה פון אקטיאָרן און ער, דער טאַטע,
 דער שווער, איז געווען דער בעל הבית.
 דער קערן פון דער טרופע איז געווען זיין אייגענע פאַמיליע:
 מישאַ פישזאָן, דראַגנינסקאַ, זיין פרוי, זאַסלאַווסקאַ, מישאַ פיש-
 זאָנ'ס פרוי, און אַרקאַ דער איידעם.
 די מיטגלידער פון דער פאַמיליע זיינען געבוירן געוואָרן הינ-

טער די קוליסן און ווי נאָר זיי האָבן געקאָנט שטעלן אַ פּוס, זיינען זיי ארויס אויף דער סצענע.

עס איז געווען אַ פּאַמיליע, וואָס האָט קיינמאָל קיין היים ניט געהאַט. מען האָט כּסדר געוואַנדערט, מען האָט געלעבט אין האָטעל און אויף דער סצענע.

עס איז געווען אַ טרופּע וואָס איז געווען ענלאַך אויף די טרופּעס פּון די אַמאָליגע פּראַנצויזישע און איטאַליענישע וואַנדער־רענדע קאָמעדיאַנטן־טרופּן.

דאָס זיינען געווען מענטשן, וואָס האָבן קיין אַנדער זאך אויף דער וועלט, אויסער טעאַטער, ניט געזען און פּון קיין אַנדער לעבן אויסער דעם אַקטיאָרישן, ניט געוואוסט.

קאָמעדיאַנטן, פּריוואַטע זאָרגלאָזע קאָמעדיאַנטן. אַמאָל פּלעגט אַ צופּ טאָן דעם אַלטן פּישזאָן דער אַקטיאָרי־שער יצר הרע און ער פּלעגט אַ שפּיל טאָן אין גאָלדפּאַדענ'ס כּשור־מאַכעריין, די באַבע יאַכנע.

דאָס איז געווען זיין נחת אויף די אַלטע יאָרן. און זיכער איז ער געווען, אז קיינער אויף דער וועלט קאָן ניט שפּילן ווי ער די באַבע יאַכנע. אז מיט אים גייט אַוועק פּון דער וועלט די גאַנצע כּשור־מאַכעריין.

ער ווייסט דעם סוד, ער האָט דעם אַקטיאָרישן שם־המפורש פאַר איר ...

און אַ דערציילער איז ער געווען אַ זעלטענער. האָט ער אייך דערציילט וועגן אַ מענטשן, איז דער מענטש געשטאַנען פאַר אייך מיט אַלע זיינע העוויות, מיט אַלע זיינע תּנועות און דער מענטש האָט גערעדט פאַר זיך.

און אַ זכּרון האָט ער געהאַט אַ וואַנדערלאַכן, ער האָט גע־האַט דעם טיפּישן זכּרון פּון אַ מעמואַריסט. אַלץ איז באַ אים געווען אויפ'ן ריכטיגן אָרט. אין דער ריכטיגער צייט און באַ דער פּאַ־סענדער סיטואַציע.

און דער עיקר — ער האָט געהאַט וואָס צו דערציילן. פּופּציג יאָר טעאַטער אויף זיינע פּלייצעס. און זיין זכּרון האָט זיך ניט צעברעקלט, האָט זיך ניט צע־שטויבט אויף פּאַרשידענע געביטן פּון לעבן.

ער האָט געלעבט בלויז מיט'ן טעאָטער און זיין זכרון האָט
 זיך קאָנצענטרירט אויף זיין טעאָטער-לעבן.
 ער איז געווען אן אַקטיאָר, מער ניט ווי אן אַקטיאָר, ער האָט
 געשפּילט די פּופּציג יאָר טעאָטער-געשיכטע.
 דאָס איז געווען זיין ראָלע.
 און דאָס איז אפשר געווען די איינציגע ראָלע, וואָס ער האָט
 געדיינקט אויסענווייניג און האָט זי געקאָנט שפּילן אָן א סופּלאָר.
 און עפעס א חוש פון אַ היסטאָריקער האָט געהאַט דער דאָזיג-
 גער וואַנדערער אַקטיאָר.
 אַלץ וואָס איז נוגע טעאָטער האָט ער אָפּגעהיט.
 ער האָט אָפּגעהיט די ערשטע אפּישע (פּאוסטער) פון 1875,
 דעם ערשטן דאָקומענט פון אידיש טעאָטער אין רוסלאַנד.
 אין אייביגן וואַנדערן האָט ער געוואוסט וואָס אָפּצוהיטן.
 קיינער פון די אלטע אַקטיאָרן האָט עס ניט פּאַרשטאַנען.
 ער האָט זיין זכרון ניט באַלעסטיגט מיט אַנדערע זאכן; ער
 האָט איינגעקריצט אין זיין זכרון נאָר דאָס, וואָס האָט אַ שייכות
 צום טעאָטער.
 זיינען זיינע זכרונות לעבעדיגע, פּרישע און פּאַרביגע
 זכרונות.
 זיינען זיינע זכרונות דער בעסטער מאַטעריאַל פאַר טעאָטער
 געשיכטע.
 זיינען זיינע זכרונות אינטערעסאַנט און פּאַרכאַפּענדיג, ווייל
 זיי זיינען שטיקער לעבן, ווייל זיי זיינען עכט, ווייל זיי חכמה'ן זיך
 ניט, ווייל זיי פּילאָזאָפּירן ניט, ווייל זיי זיינען ניט אויפגעבלאַזן.

בינא אבראמאָוויטש

אין קיין טעאָטער אין דער וועלט פארנעמט ניט די מאַמע
אזא וויכטיג און גרויס אָרט ווי אין דעם אידישן טעאָטער.
עס איז ניט קיין בלינדער צופאַל, עס איז ניט קיין קאַפּריז
פון די אידישע דראַמאַטורגן.

די אידישע מאַמע איז די ליבסטע און שענסטע געשטאַלט
אין דעם אידישן לעבן.

זי איז עס געווען ביז די לעצטע צענדליג יאָרן.

זי איז געוון די גרויסע מאַרטירערין.

זי האָט גענומן אויף זיך מיט דער פרומסטער אונטערטער
ניגקייט דעם שווערן עול פון גדול בנים, זי האָט זיך פאַרמויערט
אין די ד' אמות פון איר היים, זי האָט זיך פאַרריגעלט אין דער
קלייניקער וועלט — אין דער פאַמיליע.

און מיט אַן אייביגען שרעק אין די אויגן און מיט אַן איי-
ביגער אומרו אין האַרצן האָט זי געציטערט און געפלאַטערט איבער
איר נעסט מיט אירע עופ'עלאַך.

דאָרט אין דער גרויסער וועלט קריצט די שנאה מיט אירע
ציינ, דאָרט זיינען פאַרזויט שטרויכלונגן, באַהאַלטענע נעצן זיינען
אויסגעשפּרייט אויף טריט און שריט, דאָרט איז מסוכן'דיג; מען
כאַפט אידישע קינדער, טויזענטער הענט זיינען אויסגעשטדעקט.

די אידישע מאַמע איז לחלוטין ניט ענליך אויף די מאַמעס
פון אנדערע פעלקער.

די אידישע מאַמע איז מער מאַמע ווי פרוי, זי איז אפילו אַ
מאַמע צו איר מאַן.

און אַ אידיש הויז איז אַמאָל געווען באַשטראַלט מיט דעם
ליכטיגן צער און פרייד פון דער אידישער מאַמען.

און דער אידישער טעאָטער, דער פאַרשייטער חוק-מאַכער,
דער הפּקד'דיגער שטיפּער, וואָס וועט פאַר אַ ווייז, פאַר אַ שמד'-
ישע העויה'לע, פאַר אַ קונדס'שען ווערטל און פאַר אַ טריפ'ע
גרימאָסע קיינעם ניט שאַנעווען, שטייט מיט'ן גרעסטן דרך ארץ
און מיט דעם טיפּסטן יראַת הכבוד פאַר דער אידישער מאַמע.

די מאמע איז אין דעם אידישן פאָלקס־שאַפּן, אין פאָלקס־
לידער, אין פאָלקס מעשה'לאך פארהייליגט געוואָרן.
איר צער, איר פרייד, איר גרויסע ליבע און איר גרויסער
שרעק זיינען עפעס מיסטיש פארשלייערט געוואָרן.
האַט יעדע אידישע דראַמע און יעדע אידישע מעלאָדראַמע
א מאַמען.

און ווען זיי האָבן ניט קיין מאַמעס, איז דאָס גופא דער
שטאַרקסטער דראַמאַטישער מאַמענט; איז דאָרט געוויס דאָ אַ
יתום'ל, אָדער אַ יתומה'לע.

און אמת'ע יתומים אין דער אידישער דראַמע און מעלאָד־
דראַמע זיינען קינדער, וועלכע האָבן ניט קיין מאַמע.

איז באַשאַפּן געוואָרן אַ מין מאַמע־קולט אין אידישן טעאַ־
טער, אַ קולט מיט איבעריגע סענטימענטאַליטעטן, מיט געדיכטע
זיסגייטן און מיט אַ לאַקרעצדיגן לעקסיקאָן.

אָבער דער קערן איז אַ געוונטער, אַן עכטער און אַ פּוֹל־
בלוטיגער.

די אידישע פּאַמיליע איז געווען און איז נאָך היינט דער
פעסטער און שטאַרקסטער קעמערל אין אונזער לעבן.

און אין דער פּאַמיליע איז די אידישע מאַמע דער זייל, דער
פעסטער זייל אויף וועלכן זי האַלט זיך.

איז דער מאַמע־קולט ניט קיין אויסגעטראַכטער.

און עס איז באַשערט געווען דעם דאָזיגן קולט צו האָבן די
שענסטע באַזינגערן, די עכטעסטע קינסטלערין, וועלכע האָט אים
באַ'חנ'ט און באַשיינט.

בינע אַבראַמאָוויטש איז די דיכטערין, די גרויסע דיכטערין,
וואָס באַזינגט די אידישע מאַמע.

די אידישע מאַמע איז מער מאַמע ווי פּרוי.
אין איר ווערט די ליבע גערייניגט פּון אַלע פּסלות'ן, זי ווערט
ריינע, לויטערע מוטער־ליבע.

דעם דאָזיגן שיינעם אמת שפּירט איר אין יעדער מוטער־

ראַלע, וואָס בינע אַבראַמאָוויטש שאַפט, איר שפּירט עס אין יעדן קלאַנג פון איר שטימע, אין יעדן וואָרט און יעדער באַוועגונג. איר שטימע איז די כשר'סטע, וואָס איך האָב אַמאָל געהערט. זי איז געלייטערט, זי איז פרום, זי האָט אין זיך קיין רמז אויף גשמיות.

זי פארמאָגט די ריינסטע קאָלירען.
עס איז די שטימע פון דער מאַמע:
ווייבקיט, הארציגקייט, ווארימקייט און כשר'קייט שטראַלן ארויס פון איר.

מען קאָן קיינמאָל ניט פארגעסן ווי די גרויסע מאַמע פון דער אידישער סצענע זאָגט „גאָט פון אברהם, פון יצחק און פון יעקב“ אין שלום עליכם'ס „טוביה דער מילכיגער“.

איר הערט דעם קול פון „רחל מבכה על בניה“, די מאַמע פון פאַלק ישראל גיסט אויס איר האַרץ פאַר'ן גאָט ברוך הוא. צער פון דורות שרייט ארויס מיט טיפן גלויבן און מיט אונטערטעניגקייט.

עס איז צער פון א גרויס האַרץ פול מיט דער לויטערסטער ליבע.

טוביה האָט כעס, אין אים פלאַקערט אויף צאָרן, ביי אים רייסט זיך ארויס אַ שווערע קללה פון מויל, די ציינער גיבן ניט ווילענדיג אַ קריץ פון ווייטאָג.

גאָלדע האָט קיין כעס ניט, גאָלדע טענה'ט בלויז:
„גאָטעניו, גאָטעניו! אָדער גיב מיר אָפּ מיין קינד, אָדער נעם מיך צו“...

גאָלדע וויינט, הערט איר ניט קיין געשריי, וואָס פסל'ט דעם שטילן, הייליגן צער, איר הערט די ריינע שטימע פון הייליגן צער.

און דער צער איז אירער, אין איר האַרצן טראָגט זי אים. זי האָט מורא אים באַווייזן פאַר אירע ליבסטע און טייער-סטע, זיי וועלן האָבן ענמת נפש, זיי, די קינדער אירע דאַרף זי טרייסטען.

זי איז אַ מאַמע, זי איז טוביה'ס מאַמע אויך...
זי איז געקומען אויף דער וועלט נאָר צו ליבן, נאָר צו האַלדן בען אירע ליבסטע.

איך האָב אין קיין טעאָמער אין דער וועלט ניט געזען אזא הייליגע מאַמע.

הייליגע, דאָס איז אן אָבנעדראָשן וואָרט, אָבער איך קאָן זיך גאָרניט העלפן, אויף בינע אַבראַמאָוויטשעס מאַמע ליגט פאָרט קרושה.

אַט אַזוי איז זי אַ מאַמע אין לייַוויק'ס „שמאַטעס“.

איז זי דער סימבאָל פון שלום אין דעם צערודערטן הויז.

זי פלאָטערט, זי ציטערט די גרויסע מאַמע איבער דעם שלום בית, וואָס ווערט פארצויגן מיט אומהיימלאַכע וואָלקענס.

זי וויל מיט איר ליבע אַלץ פארדעקן, אַלץ פארגלעטן און אַלץ באַשיינען.

זי קאָן זיך גאָר ניט העלפן; זי האָט אַלעמען ליב, די שיינע

מאַמע, זי האָט ליב דעם טעמפען באַי אירען, זי האָט ליב די נאָ-

רישע טאָכטער אירע און זי האָט ליב דעם בייזן צערודערטען מאַן

אירען.

זי איז אַלעמענס מאַמע, איר ליבע דאַרף אויף אַלץ מכפר

זיין.

און אַט צעבייזערט זי זיך אויף איר מאַן.

דוכט זיך זי שרייט, דוכט זיך זי בייזערט זיך ...

ניין, דאָס פארשטעלט זיך די הייסע ליבע, איר פילט עס,

איר זעט עס קלאָר און דייטלאַך.

איך ווייס ניט נאָך אַן ארטיסטין, וואָס זאָל קאָנען צארט

דורכוועבן גאַלדענע פעדים פון ליבע, וואָס זאָל זיך בייזערן און

פון בייזערן זיך זאָל שטראָמען הייסע געטרייקייט.

איך ווייס ניט נאָך איינע, וואָס זאָל זיין בכוח צוויי

סותר'דיגע געפילן אזוי דין און אזוי פיין צענויפשמעלצן, אז איר

זאָלט זיי בייזן בולט זען, ביידע קלאָר פילען און ביידע צוזאמן

עכט איבערלעבן.

און ביידע סותר'דיגע געפילן זיינען עכט.

עס באַקומט זיך אַ פאראַדאָס — ליבע-בייזקייט.

באַ בינע אַבראַמאָוויטש איז עס ניט קיין פאראַדאָס.

זי ווייס דעם גרויסן סוד, זי ווייס ווי אַ מאַמע בייזערט זיך,

ווי אַ מאַמע שלאָגט איר קינד און קושט עס.

אלע סודות פון אונזער מאמעס נשמה זייענן פאר איר
אנטפלעקט.

רעדט זי צו איר קינד, הערט איר ממש דאָס פלאַטערן פון
איר האַרץ, לאַכט זי, איז ליכטיגער נחת אויף איר געזיכט. וויינט
זי, איז הייליגער טרויער אין אירע אויגן, קוקט זי אויף מענטשן,
שפיגעלט זיך צניעות אויף איר פנים.

איך האָב עטלאַכע מאָל געזען ווי די גוטע, ליבע מאַמע בינע,
לאַזט אירע נאַרישע קינדער זיין קלוג...
די מאַמע ווייס נעבאָך, אז אירע קינדער זייענן ניט קלוג.
זי ווייסט און וויל עס ניט וויסן. זי ווייסט און וויל ניט די קינדער
מצער זיין...

איז די מאַמע גליקלאַך פון די נאַרישקייטן. זי איז גליקלאַך
און אומגליקלאַך און ביידע געפילן שפילען אויף איר וואונדערלאַך
אַקטיאָרישן געזיכט.

מינען זיך ליכט און שאַטן אויפ'ן געזיכט, צער און פרייד
בייטן זיך מיט זייערע קאָלירן, ווייטאָג און נחת שפילן זיך.
א ים פון מוטערלאַכע געפילען טראַגט די וואונדער-
לאַכע שוישפילערין אין איר האַרץ און געבענשט איז זי מיט דעם
פיינסטן חוש פאר גאַנצקייט און אויסגעהאַלטנקייט.
פאר יעדער מאַמע האָט זי די ריכטיגסטע, די עכטעסטע
מלבושים.

קיין ברעקל שעטנז וועט ניט אריינפאַלן אין די מלבושים,
קיין פרעמדער פאָדים וועט זיך ניט אריינגענען אין זיי.
און אין די מלבושים באַזעצט זיך דער גוף, וואָס איז געבוירן
פאר זיי.

עס קומט דער ריכטיגער עלטער, דער ריכטיגער הלך, די
עכטע באַוועגונגען, דער צוגעפאַסטער בליק און די ריכטיגע
פארבן פארן וואָרט.

דאָס איז גרויסער קינסטלערישער חוש, טיפע אינטואַציע,
וואָס שאפט אַן קאַפּ-ברעכעניש גאַנצע וועלטן מיט טויזענטער
איינצעלהייטן, וועלכע פאַסן זיך אריין איינע אין די אנדערע, צע-
נייפגעקייטלט פון אַ פארבאָרגן האַנט.

בינה אבראמאָוויטש האָט די ווייכע, וואַרימע און האַרציגע
שטימע פון אַ מוטער. עס איז די שטימע, וואָס גלעט אייך, וואָס
ריט אייך ביז די סאַמע טיפּענישן פון אייער נשמה.

איר פאַרנעסט אַז איר האָט שוין גרויע האָר אויפ'ן קאַפּ, איר
פאַרנעסט, אַז איר זייט קלוג, איר פאַרנעסט אַז איר זייט אַ וועלט-
שטורמער, איר פאַרנעסט, אַז איר זייט אַ גרויסער בעל דעה אין
לעבן, איר פאַרנעסט, אַז איר זייט אַליין אַ פאַטער; איר ווערט אַ
קינד, איבער וועלכן עס שטייט מיט ליבע און צער אַ מאַמע.
אַ קינד, וואָס דאַרף האָבן אַ מאַמען און האָט זי, ווערט
איר.

עס איז אזוי גוט מיט איר, מיט דער מאַמען און עס איז אזוי
פּינסטער אַן איר, אַן דער מאַמען...

בינה אבראמאָוויטש האָט עפעס אַ וואַנדערלאַכן ציטער אין
איר שטימע, אזאַ שטיין, אזאַ באַהאַלטענעם, אזאַ כּשופ'דיגן און
אזאַ יימלאַכן, אַז אַ זיסע צערודערטקייט צעניסט זיך באַ אייך
אין האַרצן, אַז אַ מחיה'דיגער אומעט דרינגט אַריין אין אייך און
צערטלט אייך.

און אַמאָל ווערט דער דאָזיגער געטלאַכער ציטער דורכגע-
דריזעלט מיט אַ טרער, אויך אזאַ שטילע, אויך אזאַ ציטערדיגע און
אויך אזאַ מחיה'דיגע.

און אַמאָל גיט זי אייך דעם געמיש פון פּרייד און שרעק, אזאַ
פּיינער געמיש; פּרייד דרינגט אַריין אין שרעק, שרעק רייסט זיך
אַריין אין פּרייד, וויקלען זיך איינע אין די אַנדערע, קנוילן זיך
איינע אין די אַנדערע.

דאָס איז פּרייד פון אַ מוטער, דאָס איז פּרייד, וואָס איז פאַר-
וואַלקנט מיט אַ ביסעלע פּחד.

אידישע מאַמעס אין די מינוטן פון זייער גרעסטן נחת און
פון גרעסטן גליק דערשרעקן זיך פאַר אַן עין הרע; אַ אידישע מאַמע
ציטערט איבער איר גליק.

בינה אבראמאָוויטש האָט זיך דערקליבן צו די השגות פון
דעם גרויסן שעקספּיר: זי שפּילט די אייביגע, מוטערלאַכע לייד-
שאַפטן און געפּילן. זי שפּילט ניט קיין מוטערס, זי שפּילט מר-
טערלאַכקייט.

דאָס דאָזיגע גרויסע מענטשלעכע געפיל שפילט זי כסדר.
מוטערלאַכקייט מיט אירע טויזענטער קאָלירן, מוטערלאַכ-
קייט מיט אירע טויזענטער געשטאַלטן און טויזענטער אַנטפּלע-
סונגן, שפילט זי.

מעג זי זיין אין שמאַטעס, מעג זי זיין אין אָפּגעריסענעם
דלות, די גרויסע פּיל-פאַרביגע מוטערלאַכקייט שטראַלט ארום ווי
די זון פון צערויסענע און צעשמאַטעטע וואַלקענס.

אין ה. ליוויק'ס „בעטלער“ שפילט זי אַ בעטלערין, אַן
עלנדע בעטלערין אָן קינדער אויף דער וועלט, אַן אייביגע עקרה,
אַ מאַמע, וואָס האָט ניט קיין קינדער און האָט זיי אפשר ניט
געהאַט.

האָט די דאָזיגע בעטלערין אַ קאַנאַריקל, איז זי די מאַמע
פון דעם דאָזיגן קאַנאַריקל. זי איז אַ גרויסע מאַמע פון אַ קליין און
אַרים פּויגעלע.

שטראַלט ליכטיג ארום אַ גרויס און ברענענדיג מוטער-גע-
פיל, וואָס האָט געזוכט אַ קינד אויף דער וועלט און האָט געפונען
אַ פּויגעלע.

ווערט ליבע פאַר מיליאָנען קינדער אויסגעגאַסן אויף דאָס
קליינע קעפעלע פון אַ קליין פּויגעלע.

דאָס גרויסע מוטערלאַכע געפיל האָט געפונען זיין תקוה, אַ
פאַלשן תקוה. . .

עס קאָן ניט און עס טאָר ניט בלאַנדזשען אויף דער וועלט אַ
מוטער אָן ליבע!

בינה אַבראַמאָוויטש'עס בעטלערין איז איינע פון די שאַרפֿ-
סטע און טיפּסטע שאַפונגען; עפעס שלענגעלט זיך דורך אַ דינער
סאַרקאָזם אין דער מוטערלאַכער ליבע צו אַ קאַנאַריקל, עפעס
שווימט ארום אַביסל יאָוש, עפעס איז דאָ פאַראַן אַ שטילער צור-
להכעיס-שפּיל מיט זיך אליין און מיט אומגערעכטיגקייט אויף דער
וועלט. עפעס איז דאָ אַ באַהאַלטענע פאַרביסענקייט און אַ היילי-
גער ציניזם.

אַ מענטשלעכע מוטער איז אַ פאַרשאַלטענע עקרה, אָבער זי
ווייל ניט זיין קיין עקרה — איז אַ קאַנאַריקל איר קינד, האָט זי

דאָס קאַנאַריקל ליב, נאָך שטאַרקער, נאָך הייסער ווי אַ מוטער
קאָן ליבן איר קינד.

זי איז אויף צו־להכעים אלעמען אַ מאַמע!

און פון דער דאָזיגער געפעלשטער מוטערלאַכער ליבע, פון
דער דאָזיגער אומגליקלאַכער מוטערלאַכער ליבע קאָן זי לייבט
אַריבערגען צו פאַרטיפטער, מיסטישער מוטער־ליבע.

אַט וואַקסט פאַר אייך אויס אין ה. סעקלער'ס „זכור“ די סני-
נהור'טע, די דאָזיגע אַלטע בלינדע פרוי מיט איר מיסטיש־געהיימ
ניספולער מוטערלאַכער ליבע. דאָס איז שוין די ריינסטע, די געליי-
טערסטע מוטער־ליבע, עס איז שוין די מוטער־ליבע, וואָס איז
שוין אין נאַנצן אויסגעטאָן פון גשמיות, וואָס האָט שוין ניט קיין
רמו אויף קערפערלאַכקייט, דאָס איז שוין עפעס רעליגיעזע מוטער-
ליבע, דאָס איז שוין מוטער־ליבע מט געטלאַכע שטריכן.

און אַט איז זי די שרה בת־טובים אין פּרץ הירשבייני'ס
„שדים ווייסן וואָס“, אַ מאַמע וואָס פירט אַלע אָרימע אידישע
טעכטער צו דער חופּה, זי דערשפּירט ערגיז אַ שמחה באַ אידישע
קינדער, באַ אָרימע אידישע קינדער, באַ קינדער יתומים, באַ קינדער
פאַרוואַרפענע אין וועלדער, קומט זי זיין אַ מאַמע.

און זי איז אַ מאַמע...

שטיל, באַהאַלטן, פאַרשטעלט איז זי אַ מאַמע...

זי איז די ברכה פון אונזער סצענע, די שיינע ברכה, וואָס
פאַרדעקט אַלע אירע קללות; זי בענשט איטלאַכעם שטיס אין וועלכן
זי שפּילט, מעג עס זיין אַ ליטעראַרישער ממזר, מעג עס זיין אַן
אונטערגעוואַקסן טעאַטראַליש קינד, מעג עס זיין אַ שלעכט און
אויסגעלאַסן סצעניש נפּש'ל, מעג עס זיין אַ ביהנען־הויקערל און
אַ שונד־פאַרזעהעניש, זי בענשט עס מיט איר פּרומען מויל, זי
טוליעט עס צו מוטערלאַך, זי חיה'ט עס אַב מיט איר קינסטלערישן
טאַלאַנט און זי געפינט פאַר דעם אַ תקון.

די גרויסע אידישע מאַמע, פאַר אלעמען האָט זי אַ הייסע
ברכה.

איר וואָרט איז אזוי ריין און זאַפּטיג, איר שטימע איז ווייך

און גלעטענדיג, איר באוועגונג איז אזוי צניעות'דיג, איר זשעסט איז אזוי שלום'דיג.

אירע אלטע אויגן קאָנען אזוי שטרעלן מיט מוטער ליבע, איר אלטער קערפער קאָן אזוי בליען פון מוטער גליק.

ערניץ אין סאראטאָוו, אין אַ רוסישער שטאָרט, צווישן רובֿן טישן פּאָלק, וואו שכור'ע מענער שלאָגן זייערע פרויען די מאַמעס פון זייערע קינדער, איז זי געבוירן געוואָרן, ערניץ אין דער פרעמד איז געקומען אויף דער וועלט אונזער מוטער בינה.

אזוי ווי עס פאסירט אין אלע וואונדערלאכע מעשה'לאַך.

דער גרויסער טאַלאַנט איז דאָך אַ נס, מען ווייס דאָך קיינ-

מאָל ניט פון וואנען ער קומט און ווי אזוי ער קומט.

אַט איז זי געקומען צו אונזער טעאטער ווי אַ נס.

אנא אפער

אין אלטן גרוישישן טעאטער פלעגט דער אַקטיאָר שפילן אונטער אַ מאַסקע.

די מאַסקע פלעגט זיין אַ טראַגישע, אַ קאָמישע — לויט די ראָלן.

שניידיקן, שטאַרקן, בולט'ן און איבערטריבענעם טראַגזום פלעגט געבן די טראַגישע מאַסקע; ברייטן, שרייענדיגן און שטאַרק גוזמא'דיגן קאָמיזם פלעגט געבן די קאָמישע מאַסקע.

דאָס לעבעדיגע מענטשלעכע פנים קאָן ניט געבן אַזעלכע שאַר-פע, אַזעלכע ברייט-גראַטעסקע און אַזעלכע קאָנצענטרירט-סימבאָ-לישע ליניען.

עס קאָן זיך ניט צעקרימען מיט אַזעלכע סקולפטור-ממשות'דיגע טראַגישע שטריכן, עס קאָן ניט צעפאסעווען זיך מיט אַזעלכע ברייטע, פעטע און נכר'דיגע ליניען.

דאָס לעבעדיגע פנים קאָן ניט אויפרייסן דעם מויל אזוי ברייט די אויגן קאָנען ניט פארגליווערט ווערען אין גרויסן ברייטן טרויער, דער שטערן קאָן ניט אזוי טיף צעאקערט ווערן מיט קנייטשן און די נאָז קאָן ניט בייטן אזוי משונה'דיג אירע נאַטירלאַכע ליניען.

היינט באמאָלט מען דאָס לעבעדיגע פנים.

מען צייכנט, מען מאָלט אויף אים ווי אויף אַ לייזענט.

אַבער זעלטן גיט זיך עס איין צו איבערמאָלן און צו איבער-
צייכענען דאָס פנים מיט אַזאָ סימבאָלישע קאָנצענטרירטקייט און
מיט אַזאָ אומפארענדערלאַכער שאַרפקייט ווי די גריכישע מאַסקעס.
דאָס פנים פון דעם אַקטיאָר רייסט זיך כסדר צו זיין נאַטיר-
לאַכן צושטאַנד און די ליניען און די פאַרבן, וועלכע מען האָט אויף
אים אַרויפגעלייגט, הענגען, באַמבלן זיך און שפּרינגען אָפּ פון
פנים.

זעט איר אָפט סתירות אויף דער לעבעדיגער מאַסקע, זעט
איר לעבעדיג פלייש, וואָס וויל זיך ניט אונטערגעבן די אָנגעמאָלטע
שטריכן פון שמינקע-שטיפט.

ניט פיל זיינען דאָ אזעלכע גליקלאַכע אַקטיאָרישע פנים'ער,
וועלכע קאָנען זיך פאַרגליווערן, פאַרשטיינערן אין אַ שניידענע
מאַסקע.

אַנזאָ אַפּעל איז איינע פון די דאָזיגע גליקלאַכע שוישפּילערנים
מיט'ן וואַנדערלאַכן פנים, וואָס קאָן פאַרגליווערט ווערן אין אַ
ברייטער גרימאַסע און וואָס קאָן פאַרשטיינערט ווערן אין אַ האַרטן
טרויער און אין אַ סקולפּטאָרישן קאָמיוזם.

זי קאָן איבערקנעטן איר פנים, זי קאָן עס איבערפאַרמירן, זי
קאָן עס צעברעכן אין קרומע, צעשויערטע ליניען, זי קאָן עס צע-
קנייטשן מיט אַן אומהיימלאַכן עלענד, זי קאָן עס אויסברייטן אין
אַן אומענדלאַכן קאָמיוזם.

איר מימיק איז געבענשט מיט שאַרפקייט, מיט קלאַרקייט און
מיט אַ וואַנדערלאַכער בולט'קייט.

זי ווייס ניט פון קיינע דראַבנע ליניען און שטריכן, זי ווייס
ניט פון קיינע קורצע העוויות'לאַך, זי ווייס ניט פון קיינע פיטשינקע
חנ'דלאַך, זי ווייס ניט פון קיין פאַרעווע פאַרבן, פון קיין לעבלאַכע
גרימאַסן און פון קיין קורע-אַטעמדיגע זשעסטן.

יעדע ליניע, אימלאַכער שטריך איז פעט און ברייט, יעדע
גרימאַסע שטורמט, יעדע מינע בייסט מיט איר שאַרפקייט, יעדע
באוועגונג איז סקולפּטאָריש אויסגעהאַמערט.

א שפע פון רחבות, שארפקייט, קלאַרקייט און ממשות'דיגקייט
שטראַמט ארויס פון איר.

זי איז אפשר די איינציגע ביי אונז, וואָס פארמאָגט דעם ריכ-
טיגן חוש פאר גראַטעסקע ליניען און שטריכן.

זי איז אפשר די איינציגע, וואָס קאָן דערפירען א שטריך און
א ליניע צו גראַטעסקען אַבסורד.

און דער אַבסורד ווערט ניט אָבגעהאַקט, ער ווערט ניט צע-
נויפגעקנייטשט אין א וואָדעוויליסטישע אָדער בורלעסק קרומע
העויה, ער איז אזוי פול-בלוטטיג, ער איז אזוי אמת'דיג, ער איז אזוי
קינסטלעריש און אזוי גראַציעז, אז דער גראַטעסקער אַבסורד ווערט
טיף סימבאָליש.

אין פּרץ הירשביין'ס שטיק „שרים ווייסן וואָס“, באַווייזט זיך
אַננא אַפעל ווי א דאָרפישע, קליינשטעטעלדיגע מומע אויף דער
סצענע.

זי שניידט זיך דורך ווי א טשיקאווע באַשעפעניש און ווערט
נעלם. עפעס עטלאַכע געציילטע ווערטער האָט זי, שניידן זיי זיך
אויך דורך מיט גראַטעסקער גראַציע און ווערן פארשוואַנדן,
פארשטומט.

א פאַר סעקונדן...

ניט מער.

און א שאַרף בילד, א פאַרביגער סימבאָל, א גראַטעסק מיט
הונדערטער קאפּריזן איז געבליבן לעבעדיג אויף אייביג פאר אייערע
אויגן.

נאָר מאַרק שאַנאַל קאָן ארויסלאָזן פון זיינע געבענשמע הענט
אזא פערל פון גראַטעסק.

אין מאַסקווער אידישן הומאָר-טעאַטער איז אויף איינער פון
די ווענט, וואָס זיינען באַמאָלט מיט מאַרק שאַנאַל'ס וואַנדערלאַכע
קאפּריזן, פאראן א מומע.

א מומע וואָס טאַנצט ברייט אויף א חתונה.

ווייס איך ניט וועמעס מומע איז שאַרפער, ווייס איך ניט
וועלכע מומע איז מער אידיש-מומיש, מער מומיש-פאַרביגער און
מער מומיש-סימבאָלישער: צי מאַרק שאַנאַל'ס צי אַננא אַפעל'ס?

די מומע אין איר קליינשטעטלדיגן יום־טוב אויף אַ חתונה.
זי איז די אַטמאָספּערע, זי איז די פארב, זי איז די באַוועגונג,
זי איז דער גאַנצער שטייגער און זי איז די הויפט פיגור אי דער
קאָמפּאָזיציע פֿון דער אידישער חתונה־בילד.

דאָס איז איינע פֿון אַנאָ אַפּעל'ס אומבאַדייטענדסטע ראָלן.
דאָס זיינען אזוי צו זאָגן, אירע קינסטלערישע שטיפערייען.
און אין אירע שטיפערייען איז די גראַטעסקע ליניע פרייער,
היימישער און באַוועגלעכער.

ווייל איך אַמאָל זען מימיק, אַבסטראַקטע מימיק, מימיק וואָס
דאַרף ניט ארויסהעלפֿן אַן אומגליקלעכען דראַמאַטורג און אַפּלעבן
זיינע דראַמאַטישע בר'מיננ'ס, ווייל איך זען קלאָר און דייטלאַך ווי
ס'לייגט זיך אויס אויפ'ן מענטשלעך פנים האַס, ליבע, טרויער,
הומאָר, איראַניע, שטעכעדיגע סאַטירע און צענדליגער אנדערע
מענטשלעכע געפילן, קוק איך געשפּאַנט אויף אַנאָ אַפּעל'ס גע-
זיכט ווען זי שפּילט.

אייז עס אַ באַזונדער גענוס.

איר דאַרפט די דראַמע ניט, עס זיינען אייך איבריג די ווער-
טער, וואָס קריכן פֿון דעם סופּלאַר־ביידל, עס גייט אייך ניט אָן די
אינטריגע און איר פּאָרגעסט די אנדערע בעבעכעס, וואָס רינגלען
אַרום דעם אַקטיאָר.

איר זעט ווי אויף דעם קליינעם שטח, וואָס הייסט פנים
לעגן זיך אויס גאַנצע וועלטן.

איר זעט ווי: וואונדערלאַך דאָס מענטשלעכע לייב איז,
ווי דאָס שפּילט, ווי עס וואַרפט ארויס פֿון זיך טויזענטער שטריכן
ווי עס שפּע'ט מיט פּאַרבן, ווי עס שטראַמט פֿון אים לייכט און
שאַטן, ווי עס איז פלינק, ווי סודות'דיג פלינק עס בייט, ענדערט
זיינע פּאַרבן, זיינע ליניען און שטריכן.

מיליאָנען פּאַרבאָרגענע סטרונעס שפּילן אויפ'ן פנים.

אַנאָ אַפּעל שפּילט אַ שטיף־מאַמע אין דער „כשוף־מאַכערן“.
וועט איר זי מיט ווערטער, מיט די רייכסטע, מיט די פּאַר-
בינסטע ווערטער אזוי קלאָר און בולט ניט שפּילן ווי אַנאָ אַפּעל
שפּילט זי מיט איר פנים.

די שטייה-מאמע האָט דעם באַוועגלאַכסטן מויל.
פאַלשע ליבע און אמת'ע שנאה שפּילן זיך ווי קאָץ און מויל
אויף די ליפּן.

אָט גיט אַ שטראַל אויף די ליפּן כלומרשט ליבע און באַלד
ס'המות'ט אי די ווינקלען פון מויל גיהנם'דיגע שנאה, דאָ פּויל
זעט אַ פאַלשער שמיכעלע און דאָ שפּיזלט מיט שלאַנגען גיפט.
דאָ צעלייגט זיך אַ צביעות'דיגער רהמנות און דאָ פארטרייבט
זי אַ מכשפה'דיגע אַכזריות.
אין די צוויי קליינע ווינקעלאַך פון מויל און אין רגע'ס
שפּילט זיך עס אָפּ.

עס שפּילט זיך אַזוי ברייט, אַזוי אָפּן און אַזוי שאַרף ווי אויף
דעם גרעסטן שטח און ווי אין לאַנגע, לאַנגע שעה'ן.
אַזוי פאַרשאַרפּן, אַזוי פאַרגרעסערן, אַזוי פאַר'בולט'ן און אַזוי
פאַרשפּיצן די מימיק קאָן נאָר חנה אַפעל.
אַלץ ווערט אויסגעדריקט קנאַליג, ברייט און פיקאַנט.

און דאָס וואָרט בויגט זיך פאַר איר מימיק, דאָס וואָרט מי-
מירט באַ איר אויך.

מאַכט זי אַ זויערע מינע, זיינען די ווערטער באַ איר זויער,
ממש זויער, מימירט זי גרימצאָרן, איראַניע, בייזקייט, צביעות,
חניפה באַקומען די ווערטער מוסקולען און מאַכן דיזעלכע העוויות,
דיזעלביגע גרימאַסן.

זי איז אַמאָל צופיל אַקטיאָר פאַר די איידעלע, שפּינדוועביגע
דראַמעס, זי איז אַמאָל צופיל שוישפּילערין פאַר דיניקע, נוטה
למות'דיגע געדאַנקעלאַך.

אַננא אַפעל נעמט אויף אַלץ קודם כל מימיש.
אַבער סוף כל סוף לאַזט זיך אַלץ נייט אויסמימירן מיט'ן לייב,
עס איז פאַראַן נאָך אַ מימיק, אַ מימיק פון האַרץ.
דאָס האַרץ קאָן זיך נייט אַלע מאָל אויסלייגן אינגאַנצן אויפ'ן
פנים, עפעס בלייבט אַזוינס, וואָס איז נייט קערפּערליך, לחלוטין
ניט ממשות'דיג, און דאָס דאַרף נאָר מיט אַנדערע מיטלען אַרויס-
געבראַכט ווערן.

דאָ וואַקלט חנה אַביסל.

זי וויל עס גובר זיין מיט קערפערלאכער מימיק.
 זי איז עס גובר.
 אָבער דאָס שאַרפע אויג פון טעאַטראַל וועט באַמערקן די אָנ-
 שטריינגונג.
 אין י. ד. בערקאָוויטש'עם דראַמע „מאַשקע חוּזר“ שפּילט אַננאָ
 אַ ברייטע, יאָדערדיגע מאַטראַנע.
 איז אַוודאָטיאַ געדיכט־פאַרביג, מיט אַ פעסטער, זיכערער
 האַנט איז פון שטיין אויסגעהאַקט געוואָרן די רוסישע פּאָלקס־פרוּי.
 אויסערלאַך ברייט, געזונט, עפעס גייט זי אויף דער וואַסקלדיגער
 ערד מיט פעסטע, שווערע טריט.
 די ערד טראַגט מיט נחת אויף זיך איר געזונט פלייש און בלוט.
 אין דער דאָזיגער געזונטער פרוי גנב'עט זיך אָבער אַמאָל אַרײַן
 אַ רעליגיעזער פּחד.
 אפשר נאָר ניט קיין פּחד, פּחד איז צו ממשות'דיג, עס איז
 ערגעץ דאָ אַ קליינער רײס.
 אינערלאַך, טיף אינערלאַך איז ער.
 מיט דער קלינגסטער מימיק וועסטו אים ניט אַנטאַפּן.
 דאָס איז דינער פאַר באַוועגונג, דאָס איז אומקערפערלאַך.
 אַננאָ אַפעל שרייט עס אַרויס, דריקט עס אויס מיט'ן לייב.
 אפשר זיינען טאַקע אַזוינע שיטערע איידלקייטן ניט פאַר דער
 סצענע. אויף דער סצענע איז דאָך אַלץ גוף.
 אפשר.

די אַקטיאָרישע בריה'שקייט פון דער דאָזיגער שוישפּילערין
 פאַרדעקט איר פּערזענלאַכקייט.
 איך האָב זי, די פּערזענלאַכקייט, ניט געזען אין קיין איינע
 פון אירע ראָלן.
 און די פּערזענלאַכקייט פון שוישפּילער איז דאָך דער געווייריק,
 וואָס ניט דעם אייגנאַרטיגן טעם, דאָס איז די פאַרב, וואָס ניט דעם
 גרונט־טאָן.
 פאַראַן אַקטיאָרן, וועלכע זיינען גרויס בלוז מיט זייער פּער-
 זענלאַכקייט.

אזא, למשל, איז געווען די גרויסע לעאָנאַראַ דווע.
זי האָט געשפּילט זיך.

קיין אַנדערער ...

דאָס איז אַ וואונדער, אַ נס.

אַבער באַ יעדן אַקטיאָר איז דאָ עפעס אייגנס, עפעס לייבלאָר
כעס, וואָס וועכט זיך אַרײַן אין דער פרעמדער פּערזאָן, וועלכע ער
שפּילט.

באַ אַננאַ אַפּעל זעט איר בלויו דעם אַקטיאָר.

דער אַקטיאָר איז שאַרף.

ער דעקט די פּערזענלעכקייט.

פּעלט אַמאָל דאָס, וואָס מען רופט באַציאונג, פּערזענלעכע באַ-
ציאונג צו דער וועלט און צו מענטשן.

זי שפּילט אַליץ און אַלעמען מיט דער גלייכער אַקטיאָרישער
אומפּאַרטייאַלישקייט, מיט דער גלייכער אָביעקטיוויטעט.

פּעלט אַמאָל אייגענער צער, אייגענער שמערץ, אייגענער פּראָ-
טעסט, אייגענער צאָרן, אייגענער האַס און טיפּע, וואַרימע אייגן-
ליבע.

דאָס איז דער אידעאל פון אַ אוונדערלעכער מאַריאַנעט.

וועגען אזא שווישפּילערין חלומ'ען פּיל נייע טעאַטראַלען.

וועגן אזא לעבעדיגן סצענישן אינסטרומענט חלומ'ט דער שאַרף-
פּער און קאַפּריזונער ענגלישער רעזשיסאָר און טעאַטראַל גאָרדאָן
קרעג.

ער וויל בלויו אַקטיאָרישע השלמה.

אזא השלמה, וואָס זאָל זיך לחלוטין ניט נויטיגן אין דער הילף
פון דער פּערזענלעכקייט.

איז דאָס, וואָס איינע וואָלטן געהאַלטן פאַר אַ קליינע פּגימה
אין אַננאַ אַפּעל'ס קערנדיגן טאַלאַנט, וואָלטן אַנדערע האַלטן פאַר
דער גרעסטער מעלה.

לאָזן מיר עס אָפּ :

זאָל יעדער אַליין באַשטימען, צי ער זאָל האַלטן מיט גאָרדאָן
קרעג, צי ער זאָל האַלטן מיט די אַנדערע.

מאלי פיקאן

קליין, צארט ווי א קינד איז זי, א פאך כשר'ע אויגן און א פרום מייכלע פארמאגט זי.

און זי שפילט אין דער שווערלידיגער אידישער אָפּערעטע! אין אַמעריקא נעבוירן און אויסגעוואקסן, רעדט זי דעם קאָר ליררייכסטן אידיש, אַלע ליבע חן'דלאַך, אַלע פארביגע קאפּריזן, אַלע גראַציעזע קלאַנגן און אַלע שפּילענדיגע סודות פון דער איר-דישער שפּראַך זיינען דאָ אין איר אידיש.

הינטער די קוליסן פון א פּראָווינציעלן ענגלישן וואָדעוויל-טעאטער האָט זיך איר אַרטיסטישע קאריערע אָנגעהויבן און איז געקומען אויף דער אידישער בינע א געאידעלעטע. דער שטויב פון הינטער-קוליסן איז אויף איר ניט געפאלן און די גראַבקיט, וויג קלדיגקייט און די שוישפּילערשע הפּקות פון וואָדעוויל האָבן זיך צו איר נײַט צוגעקלעפט.

זי איז ארויס פון דאָרט א שפּילענדיג קינד.

קינדער זיינען גרויסע שפּילער.

א קינד איז מאַלי פיקאָן, אָבער זי איז שוישפּילערש אַזוי קלוג. א קינד אז זי, אָבער די שוישפּילערשע בריה'שקייט אירע איז אַזוי גרויס. א קינד און זי פילט אויס די סצענע מיט איר קינדישן קערפּער.

ווערט די אידישע אָפּערעטע עפעס גע'כשר'ט דורך איר, זי ווערט א ליבע שטיפּעריי, א הארציג שפּיל און א ריינע שמחה'לע. דער סאַמע צוויידייטיגסטער ווייז גייט ארויס פאַרפרומט פון איר מויל, די סאַמע דרייסטע באַווענונג איז באַהויבט מיט צניעות, דער סאַמע טרייפּער פינטל מיט'ן אויג איז צניעות'דיג און די שניידיגסטע אָפּערעטן-מאַנירן זיינען ווייך, צארט און באַשטראַלט מיט קינדישע גראַציע.

איר פּריילאַכקייט קאָן קיינמאַל ניט זיין אויסגעלאָסן. איר טרויער האָט ניט קיין קללע און איר דראַמאַטיזם קריצט ניט מיט די ציין.

אירע געשמאַקסטע ראָלן זיינען קינדער-ראָלן. איר יענקעלע

איז א ליד פון אינגלישקייט, פון עכטער, פול-בלוטיוגער אידישער
אינגלישקייט. אלע קאלירן האָט איר פאר זיך, אָנהויבענדיג פון
דער סאַמע ווילדער אינגלישער שטיפעריי און ענדיגענדיג מיט דער
פיינסטער ליריק. אָנהויבענדיג מיט די גרעסטע שני'ערייען און
ענדיגענדיג מיט'ן טיפסטן אומעט, וואָס פלאַגט און נאַנט דאָס
אינגלישע הערצל, אָנהויבענדיג פון טיווילשער אינגלישער פליני-
קייט און ענדיגענדיג מיט גרויסן אומשולדיגן טרויער.

אין דער אָפערעטע „מאלי דאלי“ שפילט זי א „קאָזאק“ א
מיידל. די מיידלשע קאָזאקן אין אונזער אָפערעטע זיינען געווייני-
לעך האַמאָטנער פאר די אמת'ע קאָזאקן.

זעט איר ממש ווי מאלי פיקאן נעמט אַראָפּ דעם חלב פון דעם
„קאָזאק“, זי באַהויכט אים מיט נאַאיוויטעט און באַזאָלכט אים
מיט אומשולדיגקייט.

מאלי פיקאן געטרוי איך צו שפילן דאָס מיידל-קאָזאק אין
דער אידישער אָפערעטע. זי וועט כשר'ן די פסולות, זי וועט זיין
א צאצקעלע א קאָזאקל, א שפילאַכל און א גראציעזע שטיפעריי.
און ווען דאָס קאָזאקל זינגט „וואָס קאָן איך העלפן, אז איך
האָב אים ליב“ הערט איר דעם רירענדן געוויין פון א קינדיש
הערצל.

קיינ זכר פון א קאָזאק...

דאָס פרעכטיגסטע אין איר רעפערטואר איז איר דאָלע אין
דער אָפערעטע „דאָס מאַמעלע“.

„דאָס מאַמעלע“ (פון מ. שוואַרץ) איז א קאָמיש-ערנסטע
מעשה'לע וואָס פאסירט אָפּט אין אונזער פּאָלקס-לעבן.

אין אן ארבעטער פאמיליע שטאַרבט די מוטער. אלע קינדער,
שוין דערוואקסענע, אַרבעטן, ווערט דאָס אינגסטע מיידעלע, א
קינד פון א יאָר פופצען די בעל-הבית'טעטשקע אין שטוב.

זי ווערט די בעל-הבית'טעטשקע און דאָס מאַמעלע. זי לעבט
זיך איין אין איר דאָלע פון א מאַמעלע, אז זי הויבט אָן צו רעדן,
צו דינקן און צו באַציען זיך צו די עלטערע שוועסטער און ברודער
ווי א מאַמע.

א קינד, נעמט זי אויף זיך דעם שווערן יאָך אזוי ערנסט, אזוי קלוג און אזוי אונטערטעניג, ריכטיג ווי איר גוטע און טיכטיגע פארשטאָרבענע מאַמע. זי קאָפּירט, זי מאַכט נאָך איר פארשטאָר-בענער מוטער.

א קינד, טראָגט זי אויף אירע פּלייצקעלאַך ניט בלויז די שווערע און אַרימע בעל־הבית'ישקייט פון הויז זי טראָגט אויף זיך אלע זאָרגן פון אַ מוטער, זי זאָרגט זיך פאר דער אַנשטענדיגקייט פון אירע „קינדערלאַך“, פאר זייער צוקונפט, פאר זייער מאָראַל און זייער גוטער אויפפירונג.

הכלל — אַ ליבע אירישע מאַמע מיט איר פרומען קרעכצעלע מיט איר גאָטספּאַרכטיגן זיפצעלע, מיט איר אייביגן שרעק פאר'ן גורל פון אירע קינדער, מיט איר שטענדיגן פחד פאר זייער געזונט און מיט דעם כסדר'דיגן אומרו פאר זייער וואוילזיין.

און ווי די כשר'ע אירישע מאַמע דארף דאָס קינד־מאַמעלע פאר זיך אַליין גאָרניט; אַלץ פאר אירע עוף'אלאך, אַלץ פאר אירע קינדערלאַך, פאר איר אַליין איז גענוג דאָס ביסעלע נחת, וואָס זי האָפט צו האָבן פון זיי.

טאָן מיט זיי לייטישע שדוכים און ארויסלאָזן זיי אויף דער וועלט געזונטע, ערלאַבע און פארשטענדיגע.

א קינד, אַ פּיצל קינד איז דאָס ערנסטע פארזאָרגטע מאַמעלע.

אין אירישן פּאָלקס־לעבן שטויסט מען זיך אָפט אָן אויף אזעלכע רירענדיגע פּאַסירונגן.

יעדע קליינע שוועסטערל איז אין אן אָרים הויז אַ מאַמעלע צו אירע קליינע ברודערלאַך און שוועסטערלאַך.

און די קליינע מאַמעלע איז אן אַלטימשקע מיט טרויער און שרעק אין אירע יונגע, קינדישע אויגעלאַך, מיט קנייטשעלאַך פון זאָרג אויף איר פּריש און יונג פּנים'ל.

אזא איז דאָס מאַמעלע אין דער דאָזיגער אָפּערעטע.

און אלע, דער פּאָטער, די עלטערע שוועסטער, דער עלטערער ברודער און דער קליינער ברודער'ל האָבן זיך איינגעלעבט מיט דעם, אַז דאָס קינד איז די בעל־הבית'טע און די מאַמע אין הויז. אלע מאַנען כסדר עפעס באַ דאָס מאַמעלע, אַלעמען איז זי

עפעס שולדיג, פאר אלעמען דארף עס אלץ טאן און פאר אלעמען
דארף עס זארגן, אָבער קיינער איז ניט מחויב צו טאן עפעס פאר
איר, פאר דער גרויסער מאמע...

אָ, די ענגאאיסטען, די קינדער!

די מאמע איז די לעצטע אלע מאָל, די לעצטע אין עסען, די
לעצטע צו קויפן פאר זיך אַ מלבוש, די לעצטע צו האָבן אַביסל
פאַרגעניגן...

די מאמע איז די לעצטע און אין אַרומקייט בלייבט דאָך פאר
דער לעצטער גאַרנישט... דאָס ביסעלע, וואָס איז פאראן צעכאַפן
די קינדער.

שמייכלט אונטערטעניג דאָס גוטע מאמעלע...

וואָס דארף די מאמע האָבן... אַבי די קינדערלאַך זיינען
זאט, באַשוכט און באַקליידט...

אָט אזא איז דאָס קינד, אויף וועלכן עס איז געפאלן דער
גורל צו ווערען אַ מאמעלע.

און אָט וואַקסט אויף דאָס מאמעלע, וואַקסט אויף און זעט
ווי אירע קינדער ווערען וואָס ווייטער ענגאאיסטישער, זי וואַקסט
אויף און ווערט אַ פרוי...
און זי צעבונטעוועט זיך.

זי וויל מער קיין מאמעלע ניט זיין...

מאַלי פּיקאַן איז דאָס מאמעלע.

דאָס איז איר באַשערטע ראָלע, עס איז איר ממש באַשערט
דאָס שענסטע קינסטלערישע גליק. די ראָלע איז געבוירן פאר איר
און זי פאר דער ראָלע. זיי האָבן זיך שוין לאַנג באַדאַרפט באַגע-
גענען...

אַלע חו'דלעך פון מאַלי פּיקאַן צעבליען זיך ממש אין דער
דאָזיגער ראָלע, אַלע אירע שווישפּילערישע מעגלעכקייטן צעשפּילן
זיך מיט זייער גאַנצער פּראַכט און אַלע אירע איינגעבאַרענע אייגנ-
שאַפטן באַקומען אַ שטראַלענדיגן תקון דאָ.

דער ליבער, קינדערשער הומאָר צעשטראַלט זיך דאָ.

קינד און מאמעלע — קאן מען עפעס בעסערס און שענערעס
אויסקלערן פאר מאלי פיקאן?

מען האָט אויפגעבויט פאר איר דאָס אייגן וועלטל אירס, און
זי לעבט מיט אַלע חושים, שטיפט מיט'ן גרעסטן קינדישן ברען,
לאַכט, זינגט, טאַנצט און מאמעוועט אין דעם דאָזיגן וועלטל.
יעדער קער און ווענד איז אָנגעזאַפט מיט געשמאַקן קאַמיוזם.
יעדע מינעלע און איטלאַכס וואָרט איז באַשטראַלט מיט שיינענדיגן
הומאָר.

אַ כשר'ער הילכיגער געלעכטער שטייט כסדר אין טעאַטער.
קיין איין פסול'ע העויה'לע און קיין איין ביליגע גרימאַסע.
דאָס קינדישע פנים'ל הויבט אָן מאַכן די ערנסטע העוויות פון
אַ מאַמען.

די מאַמע פאַרגעסט אויף אַ וויילע אז זי איז אַ מאַמע און
ווערט אַ קינד.

די מאַמע און דאָס קינד צעשפילן זיך צוזאַמען און דער
ליבסטער פּלאַנטער פון מאַמע און קינד קנוילט זיך פאַר אייך...
אַ געמיש פון צוויי ליבע מענטשן.

עס שנורלען זיך כסדר איינע נאָך די אנדערע פערל פון קאָ-
מיוז, פערל פון גוטן מענטשלעכן הומאָר, עס בליצן אויך כסדר
חכמה'דיגע איינפאַלן:

און אָט וויל דאָס קינד־מאַמעלע זאָגן מוסר איר אַלטער
שוועסטער, אַ פאַרזעסענע מויד, און ווי באַ אַ מאַמע אי זאין איר
מוסר דאָ צער, טיפער עגמת־נפש און גרויסער שרעק.

אַן אַלטע מויד זיצט איר אויפ'ן קאַרק. אן אַלטע מויד, אַ
פחד פאלט אָן אויף דער מאַמען וואָס איז אַ קינד.

אָט זעט זי, אז איר עלטערע, צווייטע שוועסטער, איז לייכט
זיניג, זי גייט אויס ניט מיט דעם ריכטיגן באַן, פאלט איין דאָס
האַרץ באַ דער קינד־מאַמע.

שרייט, בייזערט זיך די מאַמע... דאָס האַרץ ציטערט און
פּלאַטערט...

באַלד אָבער פאַרגעסט זי איר מאַמעשקייט און איר פאַרווילט
זיך שפילן ווי איר קליין ברידערל.

דאָס קינד פֿרובירט שפּילן... און פֿארשעמט זיך... זי איז דאָך
אַ מאַמע.

פֿלעכט זיך אַרײַן די מאַמע אין קינד און דאָס קינד אין דער
מאַמע, שפּילן זיך צוויי נשמה'לאַך.

און דאָס ווערט געמאַכט אַזוי אײדל, אַזוי פּײַן און אַזוי
ברײה'ש, אַז איר זיצט און גאַפט.

דער קאַמישער שפּיל דערנױכט זײַן העכסטן פּונקט און ער
גײט אײבער אין דראַמאַטיזם.

דאָס קינד־מאַמעלע וואָס וויל פֿאַר זיך גאָרניט און דאַרף פֿאַר
זיך גאָרניט, ווערט האַרט און בײז אױסגעלאַכט פֿון דער ענאָאײס־
טישער און לײכטזײניגער שוועסטער.

די אײביגע אַנטױשונג פֿון מאַמעס, אפּילו פֿון אמת'ע מאַמעס.
ווערט מיט אַמאָל דאָס קינד־מאַמעלע אױס קינד און אױס
מאַמע, עס ווערט אַ מענטש, עס ווערט אַ פֿרוי, עס הױבט אָן וועלן
עפעס פֿאַר זיך, עס ווערט אױך ענאָאײסטיש...

דער דאָזיגער אײבערברוך איז דער פּײַנסטער דראַמאַטישער
מאַמענט אין דער אָפּערעטע.

און מיט גאָר ראפּינירטן שױשפּילערישן טאַקט פֿירט אים
דורך מאַלי פּיקאַן.

ווײך, עלאַסטיש פּיקט זיך אַרױס דער דראַמאַטישער מאַמענט,
קײן אײן אײנציגער פּאַלשער און רײסענדער טאַן, קײן בראַך און
רײס, גאָר אײבערברוך אײבערריס.

דאָ באַװױזט זיך מאַלי פּיקאַן אױך ווי אַ זײער געניטע דראַ־
מאַטישע שױשפּילערן.

מאַלי פּיקאַן איז די שענסטע מתנה פֿאַר דער אײדישער אָפּע־
רעטע. און ווי אַלע שײנע מתנות איז זי געקומען אומדערװאַרטעט
ווי אַן אײבערראַשונג.

אַזוי קומען מתנות.

ניט מיט אירע זאַפטען האָט די אײדישע אָפּערעטע זי אױס־
געהאַדעוועט, ניט מיט איר גײסטיגן שפּײז האָט זי זי גענערט.
אַ וואונדער־קינד.

אַלע אונזערע קינסטלער זײנען כמעט וואונדער־קינדער; אין

אָרימע, פינסטערע און קינסטלעריש-אביונישע היילאך בליצט אויף
פֿלוצלונג אַ טאַלאַנט ווי אַ וואונדער.
אין אונזער אביון'ישער אָפּערעמע האָט אויפגעבליצט אַ
דימענטל.
מאָלי פּיקאַן !

מאָרים שוואַרץ

ער וואָלט געווען אַ גרעסערער אַקטיאָר, ווען ער וואָלט קיין
דירעקטאָר ניט געווען. ער וואָלט אפשר געווען אַ בעסערער דיר-
רעקטאָר, ווען ער וואָלט קיין אַקטיאָר ניט געווען און וואָלט מסתמא
געווען אַ בעסערער רעזשיסאָר, ווען ער וואָלט אי קיין אַקטיאָר אי
קיין דירעקטאָר ניט געווען.

אַזאַ דרייאַייניגקייט איז אַ גרויסע זעלטנקייט.
די דאָזיגע דריי טאַלאַנטן קאָנען זיך זעלטן איינלעבן אין איין
מענטשן האַרמאָניש.

„דריי זעלן אין איין ברוסט“.
איז דאָרט אַ שרעקלאַכע ענגשאַפט, אַ שטויסעניש, אַ שטור-
פעניש.

קיין איין „זעלע“ האָט ניט די נויטיגע רחבת, דעם נויטיגן
שוואַנג און די נויטיגע פּרייהייט.

מיר ווייסן בלויז פון איין מענטשן אין אונזער צייט, באַ וועלכן
די דריי פאַרשידענע טאַלאַנטן זיינען צונויפגעגאַסן אין דער שענ-
סטער און האַרמאָנישסטער דרויאַייניגקייט.
און דאָס איז סטאַניסלאָווסקי.

ער איז דער ריכטיגער אַקטיאָר פון זיין טעאַטער, ער איז דער
מזל'דיגער רעזשיסאָר פון זיין טעאַטער און ער איז דער פּיינער,
קלוגער און ראַפּינירטער דירעקטאָר פון זיין טעאַטער.

און עס איז קיין שום סתירה ניטאָ צווישן זיי, עס איז קיין
פּנימות אויף קיין איינעם פון זיי ניטאָ, עס איז דאָרט אַ געבענטש-
טע האַרמאָניע.

דער דירעקטאָר איז אַזוי פּיין און אַזוי ציכטיג ווי דער אַקטיאָר.
און דער רעזשיסאָר איז פּלויש און בלוט פון דעם אַקטיאָר
און פון דעם דירעקטאָר.

א הימלשער שלום בית.
 מען שטייט געהאלזט און מען קוקט איינע די אנדערע אין
 די אויגן ווי פארליבטע.
 עס שטייט איבער זיי אלעמען א גרויסע און קערנדיגע פערזענ-
 לאַכקייט און פאראייניגט זיי און בענשט זיי מיט האַרמאָנישער
 אַהדות.
 איז דער טעאָטער זיינער, זיינער אין אַ העכערן זין, ניט אין
 דעם האַמעטנעם און גראָבן אייגענטום-זין.
 איז דער טעאָטער אַ גאַנצער, עפעס מעור אַחד.
 שוועבט די זעלבע קרושה, וואָס איבער דער סצענע, אויך
 איבער דער קאַסע.
 הויכט שטאַלץ און ציכטיגקייט אין אַלע ווינקלען, איז דאָ
 עלית נשמה אומעטום.
 דער אָשער באַ דער טיר שטייט מיט דער ווירדע פון קאַטשאַ-
 לאָוו'ן אויף דער סצענע...
 מאָרים שוואַרץ, וויל אויך זיין אזא איינער.
 איז ער אָבער צעדריטלט.
 זעט איר אַמאָל דעם דירעקטאָר אויף דער סצענע, דעם אַק-
 טיאָר באַ דער קאַסע און דעם רעזשיסאָר, דעם קינסטלער, וואָס איז
 אַ רואה ואינו נראה, זעט איר אין דער פּובליסיטי...

און דאָך מוזט איר אים נעמען ווי אַ דריי-אייניגקייט.
 איר האָט קיין אנדער ברירה ניט.
 ער האָט מיט דערדאָזיגער דריי-אייניגקייט געשאַפן דעם בע-
 סטן אירדישן טעאָטער, דעם „קונסט טעאָטער“.
 דער אַקטיאָר מאָרים שוואַרץ אַליין וואָלט עס ניט געשאַפּען,
 דער דירעקטאָר מאָרים שוואַרץ אַליין וואָלט עס געוויס ניט גע-
 שאַפּן און דער רעזשיסאָר מאָרים שוואַרץ אַליין אודאי און אודאי
 ניט.
 אַלע צוזאַמען האָבן זיי עס געשאַפּן.
 אַלע צוזאַמען מיט זייערע בולט'ע סתירות, מיט זייערע
 פּנימות און מיט זייערע רייסנדיגע ווידערשפּרוכן האָבן באַשאַפּן
 איין גאַנצע זאַך.

א גאנצע זאך — מיט פגומות און מיט סתירות.
די שטורמישע ענערגיע פון אן אמעריקאנישן דירעקטאָר, די
ברענענדיגע אמביציע פון אן אַקטיאָר און די קינסטלערישע נייד-
גיריגקייט פון אַ רעזשיסאָר, זיי אַלע האָבן זיך קאָנצענטרירט אויף
איין פונקט.

און עס איז געשאפן געוואָרן דאָס קונסט טעאָטער.
שטייען מיר פאַר אַ רעמעניש, פאַר אַ וואונדער, וואָס הייסט
פּאָלקס־מענטש.

אַ שטאַרקער, אַ קערנדיגער פּאָלקס־מענטש.
זיין גרעסטע מעלה איז אפשר, וואָס ער איז ניט קיין צעפיעס-
טשעטער אינטעליגענט, וואָס ער איז ניט קיין צעקראַכענער, נאָגנ-
דיגער פיינשמעקער, וואָס ער איז ניט קיין זיידענער יונגערמאַנ-
טשיק, וועלכער גייט אַרום אין לעבן און היט זיך כסדר, אַז קיין
שטויבעלע זאָל אויף אים חלילה ניט פאַלן.

די אינטעליגענטן אונזערע האָבן שוין אַ פאַר צענדליג מאָל
פרובירט צו בויען קונסט טעמפלען און נאָר ווי זיי זיינען געקומען
אין באַרירונג מיט דער קאַסע, מיט די אַלע טריפה און האַרטע
חשבונות פון לעבן און מיט וואַכעדיגע פראגן האָבן זיי זיך דער-
שראָקן אויף טויט ...

דער געזונטער פּאָלקס־מענטש שטויסט זיך מיט זיינע געזונטע
עלנבויענס אין לעבן, ער שטייט ניט און וואַרט, אַז אימזער זאָל
קומען און באַשיטן פאַר אים דעם שווערן לעבנס־וועג מיט בלומען.
מיט זיינע שווערע און פעסטע טריט טרעט ער אויס דעם וועג.

און אידעלע ספקות, שיטערער פעסימיזם און דראַבנער יאוש
קריכן ניט, פּויווען ניט נאָך אים און פענטען ניט זיינע פיס.

דער פּאָלקס־מענטש איז געקומען אויף דער וועלט מיט אַ פאַר
גרויסע שטיוול צו קריכן אין דער גרויסער בלאַטע פון לעבן.

אפילו צו גאָט גייט ער מיט זיינע גרויסע שטיוול און ער קומט
צו אים, זיכערער און גיכער ווי די פאַרצערטלעטע אינטעליגענטן אין
זייערע זיידענע שיכלאַך...

פּאָלקס־מענטשן האָבן געשלעפט ליים און ציגל פאַר'ן אויפבויו
פונ'ם אידישן טעאָטער און פּאָלקס־מענטשן וועלן אים זיין עליה
און זיין תקון געבן.

מארים שווארץ איז דאס אייניקל פון די דאזיגע וואונדער-
לאכע פאלקס-מענטשן, וועלכע האבן אָנגעהויבן בויען דעם אי-
דישן טעאטער.

און צו וואָס דער אינטעליגענט, דער למדן, דער מופלג איז
דערגאנגען דורך באַנק קוועטשעניש איבער ספרים, דערגייט אַמאָל
דער פאלקס-מענטש דורך געזונטע אינטואיציע, דורך זיין געזונטן
חוש און דורך זיינע עכטע איבערלעבונגען.

מארים שווארץ, דער פאלקס-מענטש, דער פאלקס-מענטש מיט
זיינע גרויסע חסרונות און מיט זיינע גרויסע מעלות, האָט געשאפן
דעם בעסטן אידישן טעאטער און ניט דער אידישער אינטעליגענט,
בא וועלכן עס ליגט אייביג אויפ'ן פנים אַ זויערע מרה שחורה.

און מיר מוזן אָננעמען פאַר גוט די גרויסע חסרונות פון דעם
פאלקס-מענטש צוליב זיינע גרויסע מעלות.

מוזן מיר געדולדיג זען אין קונסט טעאטער פייער מיט געדיכטן
רויך.

דארפן מיר ניט איבערראשט ווערן ווען אין די בשמים פאלט
אריין אַ טראָפן דזשעגאָכץ.

פעלט דעם קונסט טעאטער אויסערלאַכע עלעגאַנץ, פאַרמאָגט
ער ניט קיין קינסטלערישע ראַפּינירטקייט, הערט מען אים נאָך
סאָפענדיג און שטעלנדיג שווער די טריט כאַם שאַפן...

רייסט ער זיך צום הימל מיט דעם שטויב פון דער ערד אויף
זיינע פיס.

וואָרים דאָס איז מאַרים שווארץ און אַזוי איז זיין טעאטער.

דער טעאטער האָט זיין פרצוף.

און דאָ ווייזט זיך אַרויס כאַראַקטער פעסטקייט.

ער וועט ניט ערלויבן, אַז זיין טעאטער זאָל זיין פיל גרעסער,

אָדער אַביסל קלענער פאַר אים.

אין זיין געשטאַלט האָט ער אים געשאפן.

ניטאָ קיין שמריינגע אויסגעהאַלטענע שטח. ניטאָ קיין קלאַרע,

דורכגעדאַכטע קונסט פּרינציפן, ניטאָ קיין טיפע ביינקענישן און

ניטאָ קיין שטאַרקע פליגלען אויף וועלכע ער זאָל זיך אויפהויבן

אין דעם נעפל פון אַבסטראַקציע.

זוא שווישפילער איז מאָרים שוואַרץ.
ער איז פרעכטיג, ער איז פאַרביג, ער איז שניידיק, ער איז
שאַרף, ער איז וויציג, ווען ער פילט די פעסטע ערד אונטער זיינע
פֿיס.

ער איז דער קינסטלער, וועלכער מוז האָבן אַ מאָדעל פאַר זיך.
האַט ער דעם מאָדעל, האָט ער שוין די ריכטונג, האָט ער שוין
די ליניע און האָט שוין די בעסטע פאַרבן.

זיינע קינסטלערישע אויגן מוזן האָבן עפעס צום אָנטאָפּן, זיי
מוזן האָבן אַ וועלכע עס איז אחיזה.

האַבן זיי עס, דאַן נעגלען זיי זיך אַרײַן אין דעם ממשות'דיגן,
זײַגן אַרויס פון אים אלע זאַפּטן, זיינע באַהאַלטענע חן'דלאַך און
אַלע פאַרדעקטע העויות.

און נאַנץ השלמה'דיג, און אויסגעהאַלטן ביז דער קלענסטער
מימישער איינצלהייט איז ער.

אויף דעם וואַקלדיגן באָדן פון אַבסטראַקציע, וואו דער געד
דאַנק פאַרקליידט זיך אין אַ מענטשלאַכער געשטאַלט, אָדער ווען
דער מענטש שײַלט זיך אַרויס פון זײַן שטײַגער, פון זײַנע אויסער-
לאַכע סמנים און פון זײַן אויסערלאַכן, קערפּערלאַכן אינדױוידואַל
לײַזם און וויל ווערן בלוז אַ באַגריף, בלוז דער אויסדרוק פון אַן
אידיע, דאָ בלאַנדזשעט ער, דאָ וואַקלט ער זיך, דאָ איז ער אומד
באַהאַלפּן.

זײַן נולײַם אין „אַנאַטעמאַ“ און זײַן שאַפּיראַ אין „שווער צו
זײַן אַ איד“, זײַן וואַלף אין „שדים ווייסן וואָס“ און זײַן אידל אין
דימאָווים „ברויט“ זײַנען די פינגער, וואָס ווייזן ממש אָן וואו עס
לײַגט זײַן שטאַרקײַט.

נולײַם איז אַ אידיע, וואָס איז פאַרקליידט אין אַ מענטשן,
שאַפּיראַ איז אַ מענטש מיט פּלײַשיגן, אויסערלאַכן אינדױוידואַל
לײַזם.

איז נולײַם אַ בלאַסער שאַטן און שאַפּיראַ איז אַ מענטש מיט
בלוט און פּלײַש.

איז וואַלף אַ מטושטש'דיגע באַשעפּעניש און דער אידל אין
דימאָווים „ברויט“ איז מײַסטעריש געצײכנט און געמאַן.

און אזוי איז דער רעזשימאַר שוואַרץ.

האָט ער אַ מאָדעל, האָט ער אָנגעטאַפּט דעם דופּס פֿון ריזלענ-
דיגן בלוט, באַוועגט זיך אַלץ מיט אַ זיכערהייט און מיט האַרמאָניע.
דעם דופּס פֿון אַ אַידיע קאָן ער ניט אָנטאַפֿן און ער קאָן
דאַריבער ניט געבן אַ אַידיע פֿלאַסטישע באַוועגונגען, ער קאָן זי
ניט פעסט צייכענען, ער קאָן זי ניט קלאָר מאַלן.
זי האָט ניט קיין פֿאַרטיג פֿלייש אין וועלכן ער זאָל זיך קאָנען
אַרייננעגלען.
פֿאַרקערט, — עס דאַרף ערשט אויף דעם שאַטנדיגן סקעלעט
אַרויפגעצויגן ווערן פֿלייש.

מערקווירדיגע פֿשטות איז דאָ אין זיין שפּילן.
אַמאָל צופּיל פֿשטות.
אַמאָל דאַכט זיך אייך, אַז ער איז גאָרניט מחדש, ער איז אַ
פֿאַטאָגראַפּישער אַפֿאַראַט, וואָס נעמט אויף אַלץ מיט דער טויטער
אַביעקטיוויטעט.
אַמאָל דאַכט זיך אייך, אַז ער האָט ניט קיין באַציאָונג צו דעם
מענטשן, וועלכן ער „טיפּט“.
אַבער באַלד דערשפּירט איר אַ שאַרפֿן קוק פֿון אַ הומאָריסטיש-
שאַרף אויג.
אויף דער פֿאַטאָגראַפּיע צעגיסט און צעשטראַלט זיך אַ מחיה-
דיגער, שטילער הומאָריסטישער חן, עס צעבליט זיך לויטערער
קאָמיזם.
און דאָס חן־פּינטעלע איז ניט שרייענדיג, ניט רייסנדיג, עפעס
קלוג פֿאַרהוילט איז דאָס, עפעס ווי אַ מזוה'לע איז זי דאָס, וואָס
קוקט אַרויס פֿון איר בלעכענעם שיידל מיט איר הייליגן שד"י.
דאָס איז מאָריס שוואַרצ'ס שוישפּילערישער טאַלאַנט.
דאָס שפּילן און דאָס צערטלען זיך פֿון דעמדאָזיגן חן־פּינטעלע
זעט איר מיט אַנטציקונג אי נדעם אידן, וואָס הייסט בערלינער, אין
ב. גאָרניט „אין יעדן הויז“ און אין צענדליגער אַנדערע ראָלן.
מיט אַזאַ ליב־שטראַלנדן חומאָר ווערן באַרייפֿלט די מענטשן
זיינע, זעט איר, פּילט איר דעם מייסטער.
און דאָס זעלביגע חן־פּינטעלע איז אַריבער אויף זיין טעאַטער.

אין פיל אויפפירונגען זעט איר עס :
עס גייט אַ פאַרשטעלונג מיט דעם געוויינלאַכן שאַבלאַן און
מיט אַמאָל בליצט עפעס אויף אזוי שיין און אזוי ריין... יעדע אויפ־
פירונג האָט ערגעץ אַ חן־פינטעלע.
מאָרים שוואַרץ איז באַ אונז אַ זוכער אין דער טעאָטער־
קונסט.

ער ברענט אָבער פון קינסטלערישער נייגעריגקייט.
ער האָט אַ גרויסע תּשוקה צו נייעם.
דאָס איז אפשר ניט קיין קינסטלערישע אומרויאַגקייט, עס
איז אפשר ניט קיין קינסטלערישע ביינקעניש נאָך נייע פאַרמען,
עס איז לחלוטין ניט קיין שווערע ענטווישונג אין די אַלטע פאַרמען
און ס'איז לחלוטין ניט קיין אויפשטאַנד געגן דעם אָפּגעלעבטן.
עס איז נייגעריגקייט, געזונטע נייגעריגקייט מיט אירע גרויסע
נאַאיווע אויגן.

און דידאַזיגע נייגעריגקייט טרייבט אים צו עקספּערימענטן,
צו נייע וועגן און צו נייע שטרעמונגען.
די נייגעריגקייט וואָלט געקאָנט אויסוואַקסן צו ערנסטע זוך־
כעניש.

די נייגעריגקייט פון קינסטלער מאָרים שוואַרץ ווערט אָבער
אָפּגעגאַסן אַמאָל מיט קאַלט וואַסער פון דעם דירעקטאָר מאָרים
שוואַרץ...

דער דירעקטאָר מאָרים שוואַרץ איז ניט אַלע מאָל צופּרידן
מיט'ן שוישפּילער מאָרים שוואַרץ און דער רעזשיסאָר מאָרים שוואַרץ
איז מסתמא זייער זעלטן מיט ביידן צופּרידן.
דריי זעלן אין איין ברוסט...
דריי זעלן אין איין קונסט טעאָטער.

באַוואונדער איך דעמדאָזיגן קינסטלער און מענטשן.
איך באַוואונדער זיי ער האַלט זיך פעסט אויף דער משקולת־
דינגער הוידע און פאַרלירט ניט דעם גלייכגעוויכט.
דער אַקטיאָר האָט ניט אויפגעגעסן דעם דירעקטאָר, דער די־
רעקטאָר האָט ניט אויפגעגעסן דעם אַקטיאָר — און דער רעזשיסאָר
האָט זיי ביידן ניט אויפגעגעסן.

יעדער פון זיי האָט דאָך באַזונדערע אַמביציעס.
און אַמביציעס זיינען מכשפות, וואָס קריצן מיט די ציין.
און דאָך איז פאַראַן אַ שטיקל שלום צווישן זיי, אַ שטיקל
וואַפּנשטילשטאַנד איז אַלע מאָל דאָ, ווען עס איז זייער נויטיג.
און דורך דעם דאָזיגן שלום איז אויסגעוואַקסן דער שענסטער
און קולטורעלסטער טעאַטער באַ אידן.
פאַרגעס איך אַמאָל, אַז מאָרים שוואַרץ איז אַ דריילינג און
זע אים בלויז אַלס שוישפילער אין צענדליגער ראָלן, וואַקסט מיין
באַוואַנדערונג פאַר אים.

ער איז דער קאָלירנרייכסטער שוישפילער באַ אונז, ער פאַר-
מאַנט אַזאַ רייכע טעכניק, וואָס כמעט קיין אַקטיאָר פאַרמאָגט ניט,
ער איז אַזוי דיין, אַזוי פיין אין שילדערונג, ער איז אַזוי ציכטיג און
אַזוי לויטער אין זיין באַנעמען מענטשן, ער איז דער מכשף אין פאַר-
וואַנדלונג און דער בריה'שסטער מאַסקן-שאַפּער.

און אַ באַזונדער חן, עפעס אַ שטיקל, אַ האַרציגן און אַ פּערל-
דיג'שימערינדיגן חן גיסט ער אויס אויף אַלע זיינע מענטשן.
מאָרים שוואַרץ'ס סצענישע געשטאַלטן מוזט איר ליב באַקן-
מען; זיי גנב'ענען זיך אריין צו אייך אין האַרצן און באַקן זיך
דאָרט איין, זיי שאַרן זיך עפעס צו צו אייך מיט סאַמעטענע באַ-
וועגונגען און ווערן מיט אייך אַזוי היימיש.

ער איז דער מייסטער צו פאַר'בולט'ן שטריכן פון אַ מענטש-
לאַכן כאַראַקטער אַזוי, אז איר קאָנט זיי ניט אָנטאַפּן. פונדעסט-
וועגן האָט עפעס די בולט'קייט נאָך אַ שלייערל, וואָס באַהאַלט
עפעס און דאָס באַהאַלטענע איז אַזוי רייצנדיג סודות'דיג, אַזוי
שפּילעוודיג רמז'דיג...

דאָס איז די וואַונדערלאַכע ברכה פון יעדן גרויסן קינסטלער;
ער באַווייזט ניט דעם גאַנצן פּנים, ער דערזאָגט עפעס ניט און אין
דעם ניט-דערזאָגטן ליגט מער ווי אין דעם אַרויסגעזאָגטן.
אַבער דאָס ניט-דערזאָגטע אין מאָרים שוואַרץ'ס שילדערונג
איז ניט קיין טעכנישער טריק, בשום אופן ניט; עס איז די פּולקייט,
די שפּע פון קינסטלערישער זעאונג וואָס מוז זיך אַליין אַמאָל
באַגרעניצן.

אַ גרויסער שוישפילער.

און ווער ווייסט ווי גרויס ער וואָלט נאָך געקאָנט זיין, ווען מען וואָלט פון אים די גרויסע און שווערע טאַגטעגלעכע זאָרגן פון אַ פּראַקטישן טעאַטער-בויער אַראָפּגענומען.
בא אונז צערטלט מען אָבער ניט קיין גרויסע קינסטלער; אַלע שווערע פעקלאַך וואַרפט מען ארויף אויף זייערע פּלייצעם...

יעקב בן עמי

ער איז דער איינציגער טראַניקער אויף דער אידישער ביהנע. טראַניזם איז בעצם פרעמד דעם אידן; אָבער ווייל דער איד האָט געהאַט טויענטער יאָרן צו קעמפן מיט אַנדערע, מיט אויסער-לאַכע שונאים, האָט ער קיין קאמף מיט זיך אַליין ניט געקאָנט פירן.

דאָס אידישע טעאַטער פאַרמאָגט ניט קיין שוישפּילער-טראַניקער.

בן עמי איז דער איינציגער שוישפּילער טראַניקער בא אונז. ער האָט געדאַרפט שפּילן האַמלעט, דעם אומגלויבליכע טראַגישן פּרינץ.

ער וואָלט געווען דער רירענדיגסטער, דער פיינסטער און דער אומגליקלאַכסטער האַמלעט.

ער וואָלט געווען אזוי שוין, אזוי צאַרט, אזוי ליריש און אזוי אומבאַהאַלפן.

יעקב בן עמי האָט געזוכט אַ האַמלעט ראָלע און ער האָט זיך אָנגעשטויסן אויף איר. עס איז די ראָלע פון דעם דיכטער פעטער אין שמשון און דלילה.

און דאָ איז ער האַמלעט, דער טרויעריגער האַמלעט.

אין דעם דאָזיגן שטיק האָט יעקב בן עמי זיין קרוין ראָלע.

ער האָט געהאַט דאָס גליק צו אָנשטויסן זיך אויף זיין ראָלע און אַנטפּלעקן זיך פאַר דער וועלט.

דאָס איז אַ גליקלאַכער צופאַל.

וואָרים זעלטן דערשלאָגט זיך אַן אַקטיאָר צו זיין ראָלע.

ער קאָן זיין גאַנצן לעבן שפּילן פרעמדע ראָלן, ער קאָן זי

גוט שפילן, פיין שפילן און ערלאך שפילן, אבער די ראָלע, וואָס איז זיינע, די ראָלע, וואָס רירט אָן אלע סטרונעס פון זיין געמיטה, די ראָלע וואָס איז צוגעפאָסט צו זיין פערזענלאַכקייט, די ראָלע וואָס בריינגט אין באַוועגונג אלע שרייפלעך און רעדלאך פון זיין מענטשלעכן מעכאַניזם קומט אים ניט אויס צו שפילן.

דער אַקטיאָר גייט ארום אַן אומצופרידענער און אַ ביינקענ־דיגער נאָך זיין ראָלע.

אַמאָל קאָן ער זי אליין ניט געפינען און אַמאָל לאָזט מען אים זי ניט געפינען.

און האָט איינער זיין מזל, דיגן מאַמענט און זיין ראָלע קומט און באַהעפט זיך מיט אים, איז ער דער גליקלאַכסטער.

אַזאַ גליק האָט געטראָפן אונזער יעקב בן עמי.

די ראָלע פון דעם דיכטער פעטער איז זיין ראָלע.

עס האָט געבלאָנדזשעט אין דער טעאַטער ליטעראַטור אַ נשמה פון אַן אומגליקלאַכן דיכטער און האָט געזוכט אַ תקוה, גע־זוכט איינעם, וואָס זאָל זי דערשפירן מיט אַלע זיינע רמ"ח אברים ווי אַן אייגענע.

און אַ מינסקער יונגערמאַן האָט זי דערשפירט...

יעקב בן עמי'ס פעטער איז מער ווי געשפילט.

עס איז מער ווי דורכגעלעבט.

עס איז שוין אויף יענער זייט פון שפילן און איבערלעבן.

עס איז שוין טיפע אינטואיציע, עס איז שוין טראַנס, עס איז

שוין אויפלייזונג פון דער אייגענער פערזענלאַכקייט אין אַן אַנדערער.

דאָ שטייטן מיר אין טעאַטער פנים אל פנים מיט מיסטיק.

איז פאר מיר גאָר קיין חידוש ניט, וואָס בן עמי איז דורך דער דאָזיגער ראָלע אזוי נתעלה געוואָרן, און עס איז פאר מיר ווייטער קיין חידוש ניט פארוואָס מען איז אַביסל אַנטוישט גע־וואָרן זעענדיג אים אין אַנדערע ראָלן.

קיין אַקטיאָר, דער גרעסטער און בעסטער, קאָן ניט זיין אזוי גרויס אין אלע ראָלן ווי בן עמי אין זיין ראָלע פון דעם דיכטער פעטער, און בן עמי קאָן דאָס אויך ניט.

דער דיכטער פעטער איז די אייביגע לעגענדע פון דעם אומ-
גליקלאַכן שמשון הגבור.

שטאַרק איז שמשון, מעכטיג איז שמשון און קיינער ווייסט
ניט דעם סוד פון זיין גבורה.

נאַרט באַ אים אויס אַ פרוי זיין גרויסן סוד און ניט אים
איבער די פלישתים, און פלישתים האָבן ליב צוהלומען זיך איבער'ן
גבור, פלישתים שטעכן אויס זיינע אויגן און שטעלן אים אוועק
אַ בלינדן באַ זשאָרנעס.

אויסגעלאַכט ווערט דער גרויסער סוד, דער גבור שטייט
געשמירט אין קייטן... פלישתים קומען זיך צוזאמען חווק'ן איבער
פארשוואַכטע גבורה.

פלישתים האָבן פיינט שמשון'ס. דלילה'ס נאָרן אויס באַ די
שמשון'ס דעם סוד פון זייער גבורה און פארקויפן עס צו די
פלישתים פאר גראַשענס...

אַן אייביגע שוידערלאַכע לעגענדע: זי חורט זיך תאיבער כסדר
שין טויזענטער יאָרן.

די שנאה און האַס צום שמשון וואַקסט, וואַקסט, אָבער די
גבורה פון שמשון ווערט אלץ קלענער; דער אַמאָליגער שמשון האָט
כאָטש געקאָנט מיט זיין טויט אויך אומבריינגען אַ גאַנצע מחנה
צינישע פלישתים, דער היינטיגער שמשון שטייט מיט אַ רעוואָל-
ווער קעגן זיינע שונאים און קאָן זיי קיין שלעכטס ניט טאָן, ער
קאָן זיי ניט אומבריינגען, און ער דערשיסט זיך אליין.

די פלישתים זיינען געבליבן די זעלביגע, דלילה איז אויך גע-
בליבן די זעלביגע, נאָר שמשון איז צו זיין אומגליק שענער גע-
וואָרן...

שמשון ווערט כסדר שענער און אומגליקלאַכער...

פֿלאַנטערט זיך אויף דער וועלט אַ דיכטער און קיינער פאר-
שטייט אים ניט און ווייל מען פאַרשטייט אים ניט האָט מען אים
פיינט; מען פאַרשטייט אים ניט, אָבער מען פילט בלינד, אז ער
איז שטאַרקער, העכער און בעסער, האָט מען אים נאָך מער פיינט.
בן עמי'ס מאָדערנער שמשון איז די גרויסע טראַגישע פיגור
פון אונזער צייט, ער איז שמשון אין דעם 20טן יאָרהונדערט.

זיין שטאַרקייט איז זיין גרעסטעס אומגליק, זיין קלוגשאַפט

מאכט אים פאר'ן גרעסטן שלים-מוזל, זיין פיינקייט מאכט אים פאר'ן גרעסטן לא יוצלח און זיין ערלאכקייט מאכט אים פאר א טויגעניכטם.

און וואונדערלאך קנעט אויס בן עמי דעם מאָדערנעם שמשון. אָט איז ער שטאַרק. — דלילה און די פלישתים אירע דער-שרעקן זיך, און אָט ליגט ער אַ צעבראָכענער און אומבאַהאַלפּער נער צו די פים פון דער טעמפּער דלילה, אָט איז ער קלוג, אָט איז ער שאַרף זעענדיג: דלילה און אירע פלישתים ווערן צעקנייטשט און צעמורשט אונטער זיינע שאַרפע בליקן, און אָט איז ער בלינד און ער שטייט אַ בלינדער באַ די זשאַרנעם, אָט איז ער שטורמיש און גיפטיגע פּיילן זעצן זיך אריין אין די פלישתים און דאָ איז ער שוואַך ווי אַ לעמעלע און לאָזט זיך בינדן.

א תהום פון פארבן בלענדן אייך די אויגן, א שטורם פון ברענענדיגע ליידישאפטן שמייסט אייך, שטילער אומעט און זיסע פארצווייפלונג נלעטן אייך, אויפברויז און מידקייט מינען זיך פאר אייך, מענטשלאכע לויטערקייט און משוגעת צערודערן אייך.

אלע מענטשלאכע חושים זיינען אין באוועגונג, די גאַנצע רייכקייט און אוצרות פון מענטשלאכע געפילן אַנטפלעקט בן עמי פאר אייך.

נאָר איין ראָלע קאָן אַן ארטיסט אזוי שפּילן, בלויז דאָס ליד פון זיין „איך“ קאָן אַן אקטיאָר אזוי אויסזינגען.

אין אלע זיינע ראָלן איז ער טראַגיקער.

ער איז דער מאָדערנער אידישער אינטעליגענט, וואָס זיין נבורה ליגט אין טיפן פּילן און זיין שוואַכקייט אין מעשים. מיט אַ פיינעם ציטער איז דורכגעדרונגען זיין פּילן און מיט אָפּהענטיקייט זיינע טאַטן. מיט אַ לויטערער טרער איז באַנעצט זיין וואָרט און ווייך בייניג איז זיין ווילן.

אַ זיידענער איז ער ווען אפילו ער שפּילט דעם מגושם'דיגן מענטשן. צאַרט, ווייך איז ער ווען ער שפּילט אפילו דעם גראַב-הויטיגן, אומעטיגע אויגן און אַ פיינעם גראַציעזן שטערן האָבן אלע מענטשן, וועלכע ער שפּילט.

ביים אָנהויב פון זיין שווישפּילערישע קאריערע האָב איך אים

געווען אין שלום עליכם'ס מענטשן, ער שפילט דאָרט אַ אידן, וואָס לעבט צווישן קיך און שטוב, באַ די קיך־מענטשן איז ער אַ הערשער און באַ די שטוב־מענטשן אַ דינער, און דאָ אין דער דאָזיגער ערשטער ראָלע איז ער שוין אַ האַמלעט.

עס איז געווען די ערשטע ראָלע אויף דער אידישער בינע, וואָס איז אויפגעפירט געוואָרן טראַגיש. דער „עקאָנאָם“ איז ניט קיין פאַרדאָרבענער און דורכגעטריבענער איד, וואָס קאָן לעבן צווישן צוויי וועלטן; ער איז דער מענטש, וואָס ווערט געפלאַנט און געפייניגט פון זיין צוויי־פנים־דיגקייט. עס איז דאָ אַ טיפער רים אין זיין נשמה, עס איז דאָ אַן אייביגער פּיין אין זיין האַרצן — הכלל ער איז טראַגיש.

עס איז געווען דאָס ערשטע מאָל ווען טראַגיום האָט זיך באַ־ווין אויף דער אידישער בינע.

און יעקב בן עמי איז ניט קיין צופאַל אויף דער אידישער בינע; מיט אים האָט זיך באַווין דער אידישער מענטש פון אַ קולטור־עלי־העכערן פּאָלקס־שיכט אויף דער בינע. עס איז געקומען דער פּאַרשטייער פון דעם אידישן מיטל־קלאַס צום אידישן טעאַ־טער. מיט פרץ הירשביין בראַש האָט זיך אַרײַנגעריסן אין דעם אידישן טעאַטער אַ גאַנצע גרופע פון דער מיטעלער אידישער איג־טעליגענץ. צום ערשטן מאָל איז דער דראַמאַטורג אַרויס מיט שוישפילער זיין גלייכן, זיין חבר, זיין נאָענטן און זיין אייגענעם. צום ערשטן מאָל איז אַ קליינע גרופע פון אידישע אינטעליגענץ געקומען מיט איר וואָרט אין טעאַטער.

דער אידיש־רוסישער אינטעליגענט מיט 20 יאָר צוריק האָט נאָך געלעבט אין אַ אידישער סביבה און די רוסישע קולטור, דאָס רוסישע טעאַטער און די רוסישע ליטעראַטור, האָבן אים ניט אַסימילירט, זיי האָבן בלוז פארטיפט און פאַרברייטערט זיין איר דיש דענקן און פילן, זיי האָבן בלוז מאַדערניזירט דאָס אידישע, אָבער ניט דערשטיקט, ניט פאַרפלאַטשיגט און ניט פאַר־עם־האַרץ־עווט.

עס איז געווען אַ חיות צו קוקן אויף דער קליינער ערה פון מיטעלע אידישע אינטעליגענטן, וואָס האָבן זיך פאַרמאָסטן צו שאַפן אַ מאַדערנעם אידישן טעאַטער; אַ ליבער ענטוויאָזם, אַ

הארציגע נאאוויטעט, א לויטערע דבקות האָבן זיי געבראכט אין טעאָטער. און דאָס איז געווען אזוי פריש, אזוי ניי און אזוי פּרעמדלאַך פאַר דעם דאָמאַלסטיגן אידישען טעאָטער.

אין דער עדה פון נייע אַקטיאָרן זיינען געווען יונגע, פריי-לאַכע און חנ'עוודיגע בעל-הבית'ישע טעכטער אַקאָרשט פון גימנאַזיע ארויס (נעמי אַרלאָווסקי), יונגע בחורים אַקאָרשט פון ביכל אוועק (יעקב בן עמי, פריד און אנד.).

מאַסקים גאַרקי און י. ל. פּרין, אַנדרייעוו און שלום עליכם, זיינען דאָרט געווען עפעס פארברידערט. אידישע און רוסישע קינסטלערישע און נעזעלשאַפּטלאַכע פּראָבלעמן צענויפגעפאָרט, אידיש און רוסיש פאר'חבר'ט.

פון דעם נייעם אידישן לעבן האָט זיך אָפגעשפּאַלטן א שפּליי-טער פארן אידישן טעאָטער.

יעקב בן עמי איז געווען דער קאָנטינסטער און דער טיפּיש-סטער אין דער דאָזיגער נייער עדה פון אַקטיאָרן.

ער איז געווען דער ערשטער שוואַלכ וואָס האָט אָנגעזאָגט א נייע תקופה אין דעם אידישן טעאָטער.

א פּיאַניר איז ער געווען, א פּיאַניר, וואָס איז געקומען א ביסל צו פרי, ער האָט זיך ניט געקאָנט דורכברעכן מיט זיין נייעם טעאָטער אין אידישן לעבן, זיין טעאָטער'ל, דאָס איין איינציגע שוואַלכל האָט קיין זומער ניט געבראכט אין אידישן טעאָטער.

ער מאַכט דורך זייער פיל גלגולים. זיין אַרטיסטישער מזל איז זייער קאָפּריוז, זיין שווישפּילערישע קאַריערע מאַכט אָפּט א „סאַל-טאַ מאָרטאַלע“; פון א מיטעלן אַקטיאָר אין אידישן-אַמעריקאַנישן טעאָטער ווערט ער אין א שיינעם פּרימאָרגן דער פּאָפּולערסטער שווישפּילער אויף דער אַמעריקאַנישער בינע, און פון דער ענגלישער בינע קומט ער צוריק צום אידישן טעאָטער.

ניט קיין צושעדיגטער קומט ער צוריק. איצט ערשט איז זיין צייט געקומן אין אידישן טעאָטער, איצט האָט ער זיין פעסטן און זיכערן אָרט אויף דער אידישער בינע.

אלע אידישע אינטעליגענטן פאר די לעצטע 20 יאָר האָבן דורכגעמאַכט אַזעלכע גלגולים.

מוני וויזנפריינד

מוני וויזנפריינד איז א שוישפילערישער קריסטאָל, אַ שטיק אַקטיאָרישער גינגאָלד.

מיט אים באַווייזט זיך אויף דער אידישער סצענע די שוין שפיל־קונסט אין איר עכטער ריינסטער און קריסטאָליזירטעסטער פּאַרם.

עס באַווייזט זיך די שוישפיל־קונסט אָן אימיטאַטאָרישע פּסולת, אָן דעם אַלטן, אויסגעדראָשענעם אַקטיאָרישן נוסח און שאַב־לָאָן און אָן אַלע גרויע און דראָבנע טראַדיציעס, וועלכע האָבן זיך צוגעקלעפט צו איר פון דער היימישער און פרעמדער טעאַטער־וועלט.

ער איז אפשר דער איינציגער, וואָס קאָן זיך באַפרייען פון דער דאָזיגער חכבדה, וואָס דריקט און פענטעט דעם אַקטיאָר אין יעדן אויפטריט זיינעם.

פון זיין שוישפילערישער שטאַרקייט און לויטערקייט שרעקט זיך אָפּ אפילו דער ליטעראַרישער חן'דל, דער ליטעראַרישער קלוי־נער קאַפּריוזל און דער ליטעראַרישער פּשט'ל, וואָס שוויבלען און גריבלען אין אונזערע ליטעראַרישע דראַמעס און קאָמעדיעס.

אומעטום זעט איר אים, אומעטום פילט איר אים, דעם שוין שפילער און זעלטן, זעלטן דעם דראַמאַטורג און נאָך זעלטענער די אַלט־פעטערלאַכע בעבעכעס, וואָס דער טעאַטער האָט באַקומען בירושה.

ער איז דער שוישפילער גבור, וואָס באַווייזט שוישפילערישע גבורות.

זיינע שוישפילערישע מיטלען זיינען אַלע מאָל רייכער, אַלע מאָל שאַרפּער, אַלע מאָל לויטערער פאַר די ליטעראַרישע קונסט מיטלען פון דעם דראַמאַטורג, און פאַר די טעאַטראַלע טראַדיציעס אונזערע.

יאָגט ער זיך ניט נאָכ'ן וואָרט, ער קלאַמערט זיך ניט אָן דער פּראַזע און לויפט ניט נאָך טעאַטראַלע זכות־אבות, אז זיי זאָלן אים העלפּן, אז זיי זאָלן אים אונטערשטופּן.

פאַרקערט, וואָס אַרימער די ראָל־זיינע איז אין ווערטער און

וואָס פּרעמדער זי איז, אַלץ שטאַרקער און אַלץ מער שווישפּילעריש
איז ער.

זיין קאָפּל אין „גרויסן געווינס“, זיין איוואַנאָוו אין „שווער
צו זיין אַ איד“ האָבן אַזוי ווייניג ווערטער און זינען שווישפּילעריש
אַזוי רייך, אַזוי פּיל־קאַלערדיק, אַזוי פּלאַסטיש און אַזוי וואונדער־
לאַך מימיש.

דאָ ווירבלט עס פון מימישער שפע, פון שווישפּילערישער מזל־
ברכה און פון אַקטיאָרישער רחבת.

איר קאָנט גאָר ניט נאָכיאַגן דעם שטורם פון מימישער שפע.
פּרעכטיגע ליניען, שטריכן און פאַרבן־פּלעקן קנוילן זיך איינע
אין די אַנדערע, פּלייסן זיך אין געשווינדקייט, אין בריה'שקייט,
שווישפּילערישע איינפאַלן יאָגן זיך מיט אימפעט איינער נאָך דעם
אַנדערן.

איך ווייס ניט צי עס איז פאַראַן אזא שאַרף טעאַטראַל אויג
וואָס זאָל זיין ביכולת צו זען אַלץ, צו זען אַלע דינינקע שטריבעלאַך,
אַלע מיקראַסקאָפּישע קנייטשעלאַך, אַלע זיידן־דינע איינפאַלן און
אַלע מיניאַטורישע פאַרבן־פּלעקן אין מוני וויזענפריינד'ס שפּילן.

און אַמאָל טוט דיר שטאַרק וויי :

אַזוי פּיל שווישפּילערישע פּיונקייטן, אַזוי פּיל אַקטיאָרישע
ראַפּיניטעט קומט ניט צום אויג און עס גייט לאַיבד.

עס דערמאָנט מיך די וואונדערלאַכע מעשה'לע מיט יענעם
עושר, וואָס ניט ער און ניט אַנדערע האָבן געקאָנט איבערצייילן זיין
עשירות.

קיינער האָט מיט ציפּער ניט געקאָנט איינשטעלן די גרעניצן
פון זיין עשירות.

אַ תּהום, ציפּער קאָנען אים ניט דערגרונטעווען, ציפּער קאָנען
אים ניט אַרומנעמען.

האָט זיך אַרומגעוועבט אַ סוד אַרום די עשירות.
דער סוד קומט אַלע מאָל, ווען די מענטשלעכע הושים קאָנען
עפעס ניט אַנטאָפּן...

אין מוני וויזענפריינד'ס שפּילן איז אויך דאָ אַ סוד, ווייל

ניט אלץ לאָזט זיך אָנטאָפּן מיט די חושים, ניט אלץ לאָזט זיך אויס-
צייַלן מיט די אויגן...

עס ליגט דאָך עפעס פאַרהוילנס, עפעס סודות'דיגס אין מוני
ווייזענפריינד'ס פאַרוואַנדלונגס־קראַפט, מיט'ן שכל וועט איר ניט
באַנעמען דעם איבערגאַנג פון אַ רוסישן גוטן, געזונטן בחור'עץ
איוואַנאָוו, פון „שווער צו זיין אַ איד“ צו דעם ראַפּינירטן אַריסטאָ-
קראַט אין ראָלאַנ'ס „וועלף“.

צוויי פאַרשידענע פיזישע און גייסטיגע קאָמפּלעקסן, צוויי
פאַרשידענע וועלטן, יעדער שמריך זייערער האָט ניט די ווייטסטע
ענלאַכקייט, פון דער קלענסטער באַוועגונג שטראַלט אַרויס אַ באַ-
זונדערע מענטשלאַכע נשמה, אַ באַזונדער מענטשלאַך פּילן, אַ באַ-
זונדער מענטשלאַך דיינקען. טויזנטער דינע חלוקים, טויזנטער פאַר-
שידענע פעדימלאַך, פאַרשירן געפאַרבט און פאַרשירן געוועבט האָבן
געשאַפּן די דאָזיגע צוויי אייגנאַרטיגקייטן.

און הינטער זיי, אפשר אין זיי, ליגט באַהאַלטן איינער, וואָס
האָט קיין שייכות ניט צו בידן, הינטער זיי שטייט מוני ווייזענ-
פריינד.

יעדער אַקטיאָר מוז זיך פאַרוואַנדלען אין אַן אנדערן בשעת
ער שפּילט, אָבער מייסטנס איז די פאַרוואַנדלונג אַן אָפּנאַרערישע,
זי איז מייסטנס אַן אויסערלאַכע, די אויסערלאַכע קאַפּאַטע האָט
אָבער כסדר ריסן און איר מוזט זען דאָס לייב פון דעם אַקטיאָר.

באַ מוני ווייזענפריינד איז זעלבסט־איבערשאַפונג.

מיט'ן קאַפּ, מיט'ן שכל קאָן עס ניט געמאַכט ווערן, קיין זכרון
וועט ניט איינהאַלטן אַזוי פיל דינע איינצל־הייטן, אַזוי פיל פרעמדע
שמריכן און אַזוי פיל פרעמדע העויות און באַוועגונגען און קיין
קלוגער קאַפּ וועט ניט זיין בכח צו קאָמבינירן זיי, צו צעשטעלן זיי
אויפ'ן ריכטיגן פּלאַץ און אין דעם ריכטיגן מאָמענט.

די מייסטע אַקטיאָרן נעמען איין גלייכע, פעטע ליניע פון אַ
כאַראַקטער און קלאַמערן זיך אָן איר, האַלטן זיך פעסט באַ איר,
ווייזענפריינד האָט הונדערטע ליניען, הונדערטער שמריכן,
הונדערטער פאַרבן.

און קיין ריס, וואָס זאָל אייך אַנטפּלעקן זיין אייגענעם קערפּער
וועט איר ניט זען, קיין שפעלטלעך פון וועלכן ער אליין זאָל אַרויס-
קומען וועט איר ניט באַמערקן.

עם איו א פארוואנדלונג ביו זעלבסט־פארגעסונג, ביו זעלבסט־
פארלייקענונג און ביו זעלבסט־פארניכטונג.

און בליציגקייט איז דא אין זיין שאפן, דער שטריך בליצט
אויף און באלייכט אייך, האסטיג און שארף, א־פינסטערן תהום'ל
אין מענטשלעכן כאראקטער, און ווייטער א בליץ און עס שפרינגט
עפעס ארויס פון טיפער באהעלטעניש אין דער מענטשלעכער נאָר־
טור, עס שפרינגט ארויס עפעס אזוינס, וואָס איז אסוד און באַלד
וועט עס פארשווינדן און עפעס אנדערש אנטפלעקט זיך פאר אייך.
ער האַלט אייך כסדר געשפּאַנט, ער רייצט זיך מיט אייער קינד־
סטלערישער נייגעריגקייט.

מיט טויזנטער אויגן קוקט איר נאָך, מיט פארשפיצטע אויערן
הערט איר אַלץ.

און שמענדיג בלייבט עפעס ניט דערוואַגטעס. ניט דערוואַגטעס,
וואָס זאָגט פיל מער ווי דאָס פארענדיגטע, ווי דאָס ביו'ן סוף אַרויס־
געזאָגטע און ווי דאָס ביו'ן לעצטן טראָפּן אַרויסגעקוועטשטע.

און באַ דעם ראשיגן שאַפונגם־שפּיל פילט איר קיין פיזישע
און גייסטיגע אָנשטריינגונג, אַלץ וואַקסט אַרויס ווי אונטער אַ
צויבער־רעגן.

פון הונדערטער שטריכעלאַך, קנייטשלאַך און דינע מימישע
בליצן וואַקסט אַרויס דאָס וועלטל און איר זעט ניט די פעדים מיט
וועלכע עס איז גענייט, עפעס מער אַחד איז אַלץ געמאַכט, פון איין
שטיק שטיין איז אַלץ אויסגעהאַקט.

און אַ באַזונדער חן שטראַלט אַרויס פון ערגעץ און באַצירט
אַלץ מיט אַ לויטערן קינסטלערישן אמת, אַ האַרציגקייט און מילד־
קייט שטראַמען אַרויס פון דעם יענס־זייט פון זיין פערזענלעכקייט
און מאַכן אַלץ אַזוי ליכטיג־אינטיים, אַזוי נאָענט מענטשלאַך.

אַן אַמעריקאַנער באַי, וואָס האָט אין זיין לעבן רוסן, פראַנצויזן
און אפילו אידן פון דער אַלטער היים ניט געזען, שילדערט ער רו־
סישע, פראַנצויזישע און אידישע מענטשן מיט אַזאַ פרייער היי־
מישקייט און מיט אַזוי פיל נאַציאָנאַלע פאַרביגקייט.

דער קינסטלער האָט אויסער די פּאָר אויגן פאַר'ן טעגלאַכן
געברויך, נאָך אַ פּאָר אויגן, וועלכע זען מער, זיי זען די וועלט פון
איין עק ביו'ן אנדערן.

גרעניצן, בערג שטייען זיי ניט אין וועג.
און מיט די אויגן זעט ער אפשר ריכטיגער, עכטער און שאר-
פער.

א וואונדערלאכע קינסטלערישע לאָגיק קייטלט און קניפט אלץ,
מעסט און וועגט אלץ, צייכנט און פארבט אלץ אזוי קלאָר, אמת'דיג,
אזוי בולט וואַרהאַפטיג.

און אַמאָל דאַכט זיך מיר, אז די אויגן פון דעם טאַגטעגלאַכן
לעבן דאַרפן זיך ניט מישן אין דער קונסט־שאַפונג; זיי זען דאָך
בלויז אַ קאַפּאַטע, זיי זען דאָך דאָס, וואָס איז ניט כדאי צו זען,
זיי זיינען בלינד די טאַגטעגלאַכע אויגן, זיי זיינען אָפּגעניצט פון
שמענדיגן וואַכעדיגן געברויך, פון רייבן זיך כסדר אָן טויונטער
גאַרניט זאַגנדיגע זאַכן, אָן טויונטער גאַרניטמיינענדיגע זאַכן.
מוני זויזענפרינד איז דער קלאַרסטער באַווייז פאַר דעם.

און אַ קינסטלער אָן קאַמפּראָמיסן און אָן פּשרות איז ער.
ער וועט פאַר'ן עולם און צוליב'ן עולם ניט פאַרבויען דעם
קלענסטן קינסטלערישן פּרינציפּ. ער וועט פאַר'ן עולם און צוליב'ן
עולם זיין קינסטלערישע גדלות ניט מינערן.
ער קאָן ניט ווערן וואַכעדיג, ווייל שפּילענדיג איז ער כסדר
שבת'דיג.

דאָס איז ניט, חלילה, אויפגעשרויפטער קינסטלערישער אַסר
קעטיזם, אָדער אָנגעבלאָזענע קינסטלערישע פּרישות, דאָס איז ניט
קיין ביזע קינסטלערישע צדקות און אָנגעצויגענע קינסטלערישע
קרושה.

דאָס איז די געבענטשטע קינסטלערישע עכטקייט, וואָס קאָן
זיך ניט בויען פאַר אַ פּרעמדן ווילן, דאָס איז קינסטלערישע פּער-
זענלאַכקייט, וואָס קאָן בשום אופן ניט ווערן וואַלגאַר.
וועט ער אין שונד בלייבן דער שטאַלצער קינסטלער.

ניטאָ דער פינסטערער כח, וואָס זאָל אים פאַרפירן אין בלאָטע,
ניטאָ דער יצר הרע, וואָס זאָל אים אַריינשושקען אין אויער אַרין
טריפה סודות און זאָל פּסל'נען זיינע קינסטלערישע כשרות.
איך בין זיכער מיט אים אומעטום.
ניט דאָס שטיק און ניט דער עולם וועלן אים אַפ'שמד'ן.

ער וועט קיינמאל ניט זיין דער ליבלינג פון ברייטן, טעמפן
עולם, טעאטער-דירעקטארן וועלן צו זיינע פיס ניט לייגן קיין קאָנ-
טראַקטן מיט משוגע'נע התחיבות'ן.

ער וועט בלייבן דער שאַרפער קינסטלער פאַר'ן בעסערן, נע-
קליבענעם עולם.

מיט זיין קינסטלערישן זכות וועט וואַקסן, אויב ניט דאָס טע-
אטער בכלל, איז די אידישע שוישפיל-קונסט.

ווייזענפריינד איז ניט בלויז אַ גרויסער אַקטיאָר, ווייזענפריינד
איז אַ תקופה אין דער אידישער שוישפיל-קונסט.

מיט אים איז געקומען די עפאָכע פון פיינער עכטקייט, פון
לויטערער אויפריכטיגקייט, מיט אים איז די שוישפיל-קונסט אויף
דער אידישער בינע נתעלה געוואָרן און אַ תקון באַקומען.

זי איז פון אויסערלאַכע קנאַלעריי אַריבער צו השבון הנפש,
זי איז פון כאַאָס אַריבער צו סיסטעמאַטישקייט. זי איז פון הפקרות
אַריבער צו פרישות'דיגער שטריינגקייט, זי איז פון אַקטיאָרישער
גרילצעריי אַריבער צו דער פאַרטיפטער און איידל געפאַרמטער
באוועגונג.

מיט ווייזענפריינד'ן קומט אויף דער אידישער סצענע די שוי-
שפילערישע וועלט-באַנעמונג.

און געקומען איז זי אַזוי שטיל, אַזוי באַשיידן, געקומען איז
זי שעמעוודיג פון דער הינטער טיר.

געקומען איז ער עפעס פאַרבייגייענדיג, כלאחר-כך, אָן די
גלעקלאַך פון אַ סטאַר, וואָס וויל מיט זיין גוף די גאַנצע בינע פאַר-
נעמען און מיט זיין טאַלענט די גאַנצע קאַסע פאַרכאַפן. געקומען
איז ער ניט מיט גאַולות און ניט מיט ישועות פאַר דער אידישער
טעאטער-קונסט. געקומען איז ער ניט מיט אַן אויפטוערישער פּאָזע
און מיט טענות און תביעות צום אידישן פּאָלק.

ער איז געקומען ווי אַ שטילע ברכה, איר ווייסט ניט פון ווע-
מענס געבענטשטע ליפן איז זי אַראַפּגעפאַלן, געקומען איז ער ווי
אַ מת'בסתר, איר ווייסט ניט וועמענס גוטע האַנט האָט אים אונז
געגעבן...

אַמעריקע האָט אונז אומדערוואַרטעט די דאָזיגע מתנה געגעבן.
עס גלויבט זיך גאַרניט.

און ווער ווייסט וואָס אַמעריקע וועט אונז נאָך אַמאָל געבן!
אפשר וועט דער שוים אַוועק און דער נאַרמאַלער שטראָם פון
לעבן וועט צו אונזער ברעג צוטראָגן שטיף נאָך אַזעלכע ליבע מתנות
ווי ווייזענפריינד.

ווער ווייסט?

לודוויג זאָץ

אין לעבן, אָן אַ מאַסקע און אָן דעם טעאַטער קאַסטיום, האָט
ער אַ קליין, צאַרט, מיידלש פנים, אין לעבן זעט ער בכלל אויס ווי
אַ יונג מיידל אין מאַנסבלשע קליידער.

אין לעבן איז ער עפעס אַ צאַצקעלע, גלאַט, ליאַלקעוואַטע,
ניטאָ קיין שאַרפקייט ניט אין דער באַוועגונג, ניט אין אויסדרוק.
פאַרקערט: בן־יחיד'ישע ווייב־קייט, האַלב־קינדישער עלעגאַנץ, צע־
פיעסטשעטקייט, פאַרצערטלטיקייט אין באַוועגונג און אין
אויסדרוק.

איך האָב אים אַמאָל געזען אין דער ראַל פון אַ צדיק, אַ יונג
גינקער צדיק'ל איז ער געווען, אַ צדיק'ל מיט אַ זיידן בערדל און מיט
זיידענע פּאה'מעלאַך, אַ צדיק'ל מיט מיידלשער סאַמעטענער באַ־
וועגלאַב־קייט און מיט שפּילנדיגן קאַפּרוי, אַ צדיק'ל, עפעס אַ מין
יורש־עצ'ל פון אַ גרויסן רבי'אישן הויף, אַ צדיק'ל, וואָס חוץ־למט
זיך פאַר'ן רבונג של עולם און פאַר זיין פּאַלק־חסידים, אַ צדיק'ל
אַ פּרינצל, דער זון פון אַ חסיד'ישן מלך'ל.

האָב איך מיר געקלערט: דאָס וואָלט ער אפשר געווען אין
לעבן, ווען ער וואָלט קיין אַקטיאָר ניט געווען, ווען ער וואָלט אין
גאַלציען געבליבן און ווען ער וואָלט אַ רבי'ס אַ זונדל געווען.
בא אונז צדיק'ט מען זיך בעל־עגלה'ש, בא אונז צדיק'ט מען
זיך אַזוי שווער־לייביג, בא אונז צדיק'ט מען זיך מיט אַזאַ אָנ־
שטריינגונג און ער, זאָץ, האָט עס געמאַכט אַזוי לייכט, אַזוי שפּיר־
לעוודיג, אַזוי גראַציעז און אַזוי זעלבסטפאַרשטענדלאַך.
ער האָט געשפּילט אַ פּאַלשן צדיק'ל און אין אים איז געווען
אַזוי פּיל אמת, אַזוי פּיל אויפריכטיגקייט און אַזוי פּיל עכטע פּייער־
דיגע חסידות.

און דער וואונדערלאכער, ברויזנדיגער און שארפער קאמיקער
איז דאָ גאָרניט געווען קאָמיש —
אפשר וואָלט ער עס געווען אין לעבן, ווען ער וואָלט קיין אַס
טיאָר ניט געווען.

אַבער סיי מיר און סיי ער דאַרפן דאַנקען דעם צופאַל, וואָס
האָט אים פאַר אַן אַקטיאָר געמאַכט. ער וואָלט אַ קליין, צאַפּליג
צדיק'ל ערגעץ געווען און איצט איז ער אַ גרויסער טעאַטער-קינ-
סטלער.

אין לעבן, אין אַלטעגלאַכן לעבן דאַרף מען אין אַ טעאַטער-
קינסטלער גאָרניט זוכן, וויייל דאָ לעבט ער כמעט ניט, זיין אמת
לעבן לעבט ער אויף דער סצענע, אין אַלטעגלאַכן לעבן איז דער
אַקטיאָר אַ נסתר, אַ רואה ואינו נראה, ער זעט אונז און מיר זעען
אים ניט, אין אַלטעגלאַכן לעבן זוכט ער שטיל חיות פאַר זיין סצע-
נישן לעבן, פאַר זיין שאַפּנדיגן לעבן.

לודוויג זאָץ איז אפשר דער איינציגער קינסטלער באַ אונז,
וואָס לעבט, לעבט אין פשוט'ן זינען פון וואָרט, נאָר אויף דער סצע-
נע, דאָס איז זיין גרעסטע מעלה און דאָס איז אַמאָל זיין חסרון —
ער איז אַמאָל צו היימיש אויף דער סצענע; די סצענע איז
זיינע פיר ווינקעלאַך, די פיר ווינקעלאַך פון זיין גאַנץ לעבן, ער
לעבט דאָ מיט אַלע זיינע חושים און ער פאַרגעסט אַמאָל צו פאַר-
שלייערן קינסטלעריש, צו באַפאַרבן, צו באַפּוצן און צו פאַר'שבת'ן
די וואַכעדיגע גרימאַסן פון לעבן —

אין זיינע פיר ווינקעלאַך פילט ער זיך פריי, אַמאָל צו פריי.
דאָס פאַסירט מיט קינסטלער, וואָס זייער גאַנצער לעבן איז
קאָנצענטרירט אין די דלת אמות פון זייער קונסט, די דאָזיגע שלעפּן
אריין אין זייער קינסטלעריש לעבן אַלע רעשטלאַך, אַלע ברעקלאַך
פון וואַכעדיגן לעבן.

און די דאָזיגע זיינען דאָס רוב די אמת'ע אַבער פאַרגרייזטע
קינסטלער.

לודוויג זאָץ איז אָפּן אויף דער סצענע, ער האָט גאָרניט צו
באַהאַלטן, ווייל דאָס איז זיין גאַנץ לעבן —
און מען קאָן דאָך אין לעבן ניט אַרומגיין כסדר אין אַ קינ-

סטלערישן שטריימל, ווארפט ער אראָפּ אמאָל דאָס שטריימל און
גיט אַ שטיף שקצ'יש.

מילא, רייסט זיך אַרױן אין זױדן געװעב אַ גרױ פּעדימל...
בין איך מוחל זײנע קינסטלערישע חטאים'לאַך צוליב די
וואונדערלאַכע קינסטלערישע מעשים טובים זײנע.

זײנע קינסטלערישע מעשים טובים זײנען גרויס.
ער איז דער ערשטער קאָמיקער באַ אידן, וואָס פאַר'חוזקט ניט
קײן מענטשן, וואָס באַ'עולה'ט ניט גאט'ס באַשעפּענישן און גלור'
מעט זיך ניט איבער זײ.

אונזער אידישער הומאָר איז דאָך אַ שלעכטער, אַ בײזער,
אַ בײסיגער און אַ בעלײדיגנדרער: מיר לאַכן ניט נאָר מיר לאַכן
אױס. אין אונזער לאַכן איז שטענדיג דאָ גאַל און גיפּט, אין אונזער
וויצלען זיך איז דאָ שטענדיג אַ בײזע כּונה.

זאָץ איז דער גוטמוטיגסטער און מענטשלאַכסטער קאָמיקער
אױף אונזער בינע.

אַלץ װערט באַ אים באַשטראַלט מיט אַ ליבן שמײכל, מיט אַ
חנ'עװדיגער אומבאַהאַלפּנקײט און מיט אַ האַרציגער קינדישער
נאַאיווימעט.

איר האָט ליב זײנע קאָמישע מענטשאַלאַך; עפּעס קלײנינקע
און ליבינקע זײנען זײ, נעבאַכריגע און האַרציגע זײנען זײ, תּם--
עװאַטע און קלוגינקע זײנען זײ.

און הערט איר עס ניט פון די װערטער זעט איר עס אין דעם
נאַנצן מהות זײערן.

לודױג זאָץ איז אַ געניאַלער קאַריקאַטוריסט: דעם קאָמישן
שטריך, דאָס טשיקאַװע אין אַ מענטשן מאַכט ער בולט מיט
פּעטע און שאַרפע שטריכן, ער באַלײגט עס אַזױ געדיכט מיט
פאַרבן, אַז דאָס טשיקאַװע װערט דער עיקר אין דעם מענטשן,
עס פאַרדעקט אין נאַנצן די זײטיגע, די ניט'עיקר'דיגע שטריכן,
דער מענטש װערט פון קאָפּ ביז די פּיס טשיקאַװע.

זײן קאָמזום, זײן הומאָר איז פּלאַסטיש, זײ שטראַלן אַרויס
פון אַ גוף, זײ רעדן אַרויס פון אַ קערפּער
לודױג זאָץ מאַלט אײך פּריער אױס דאָס אױסערלאַכע פון

דעם מענטשן, ער שאפט פריער א גוף און אין דעם גוף בלאָזט ער אריין די פאסיגע, די עכט־צוגעפאסטע נשמה.
וועט איר קיינמאל ניט באמערקן די מינדעסטע סתירה, דעם קלענסטן ווידערשפרוך צווישן וואָרט און באַוועגונג, צווישן דאָס אויסרלאַכע און דאָס אינערלאַכע.
כסדר געבענטשטע האַרמאָניע, כסדר פאַלשטענדיגע גאַנצקייט, כסדר שלום און ברידערלאַכקייט צווישן גייסט און מאַטעריע.

ער איז דער סצענישסטער קאָמיקער; באַ אים איז די באַווע גונג קאָמיש, אין איר, אין דער באַוועגונג, לייגט ער אַריין דאָס קאָמישע און דאָס טשיקאָווע, דורך איר ווערט דאָס קאָמישע פּלאַסטיש, ממשות'דיג, בולט און ניכר'דיג, מיט איר גיט ער די פעטע גרונד־שטריכן פון דעם כאַראַקטער.

און דאָס איז דאָס נייע אין לודוויג זאַץ!
אונזער אידישער קאָמיום איז געווען אַ ווערטער־קאָמיום, דער וויץ, דער איינפאַל איז געווען דער עיקר, דער וואָרט־שפּיל איז געווען די הויפטזאַך. אונזער הומאָר איז אַ פּאָפּול'דיגע, אַ פּאַטל'דיגע, הומאָר אָן גוף, אָן קערפּערלאַכן שפּיל און אָן פּלאַסטיק.
דער וויץ, זיין שאַרפקייט און זיין בליצנדיקייט איז געווען דער עיקר.

דאָס איז געווען גייסטיגע אקראַבאטיק, קאָפּקונסטשטיק, מוח'שע שטיפּעריי.

איז געקומען זאַץ און האָט דעם אידישן הומאָר געגעבן אַ בויגינג, אַן עלאָסטישן און אַ וואַנדערלאַך רירעוודיגן קערפּער.
גייסטיגע אקראַבאטיק פאַרוואַנדלט אין קערפּערלאַכע אקראַבאטיק.

האָט דער אידישער הומאָר באַקומען בלוט און פלייש, האָט דער אידישער קאָמיום באַקומען לאַכנדיגע אויגן, אַ שפּילענדיגן קערפּער און ער האָט אָנגעהויבן לעבן אַ נאַרמאַל און געזונד לעבן. ווי זאַץ באַווייזט זיך אויף דער סצענע, ער האָט נאָך ניט באַוויזן קיין וואָרט אויסצורעדן, און דער עולם לאַכט שוין האַרציג און מונטער, ווייל אָן ווערטער איז שוין דאָס קאָמישע דאָ. דער עיקר, דער תּוך איז שוין דאָ, עס איז שוין דאָ די שניידגע די

שארפע קאריקאטור און מען דארף ניט די אונטערשריפט אונטער איר.

עס באווייזט זיך א טשיקאווע באשעפעניש און איר זוויסט שוין ווי זי וועט רעדן, ווי זי וועט לידן, ווי זי וועט וויינען און ווי זי וועט לאכן; איר ווערט באַלד אזוי נאָענט און אזוי אינטיים באַ פריינדעט מיט דער דאָזיגער באשעפעניש און איר קאָנט זי דורך און דורך.

דאָ באווייזט לודוויג זאָץ זיין שטאַרקן און זאָפטיגן מאַלערישן טאַלאַנט; מיט'ן בילד אַליון, מיט די פאַרבן און מיט ליניען ניט ער אייך דעם נאַנצן מענטשן מיט זיין גאַנצער וועלטיל. און צו דעם דאָזיגן ריין מאַלערישן טאַלאַנט קומט די ממש וואונדערלאַכע סצענישע פלינקייט, די וואונדערלאַכע פאַרבינקייט פון דעם וואָרט און זיי באַלעבן דאָס געמאַלטע בילד מיט זייערע קינסטלערישע חוּען.

זאָץ איז דער מייסטער פון דער מאַסקע, הונדערטער מאַסקן האָט ער און איינע איז ניט ענלאַך צו דער אַנדערער, זאָץ איז דער מייסטער פון קאָסטיום, עפעס ווייס ער ווי אזוי צו באַקליידן צו באַשוכן און צו באַהיטלען אַ מענטשן אזוי ווי די גוטע, קלוגע מאַמע־נאַטור וואָלט אים באַקליידט.

און זיין קאָסטיום איז ווי די הויט אויפ'ן לייב, ער שפילט מיט'ן קערפער, ער כאַפט אויף זיינע באַוועגונגען, שטיפט און שפילט מיט אים.

אין דעם פּרט איז ער דער מאַדערנסטער אַקטיאָר — ער ווייס די גרויסע באַדייטונג פון דעם קאָסטיום פאַר דער סצענע.

און ווייל ער ווייסט עס און ווייל ער פילט עס האָט ער ניט די רעאַליסטישע שרעק פאַר איבעררייבונג און פאַר שאַרזש אין דעם קאָסטיום, און ווייל ער האָט ניט דעם רעאַליסטישן פחד פאַר'ן טעאַטראַלן קאָסטיום, האָט ער אויך קיין מורא ניט פאַר אַ שניידנדיגע באַוועגונג און פאַר אַ שפיציגן זשעסט.

וואָלט ער געבענטשט זיין מיט אַ געזונטן קינסטלערישן חוש, וואָס פילט כּסדר וואָג און מאָס, ליניע און פאַרב, באַוועגונג און

וואָרט, וואָס ציט זיך צו האַרמאָניע און צו גאַנצקייט, וואָלט ער
אַ סצענישער גאון געווען.

לודוויג זאָץ'ס מענטשאַלאַך שטייען שטענדיג פאַר מיינע
אויגן, עפעס נאָענטע, אייגענע זיינען זיי מיר געוואָרן —
מסתמא איז פאַראַן עטוואָס אין זיי אַזוינס, וואָס איז טיפער,
לויטערער און שענער פאַר דער אויסערלאַכקייט; עס איז אין זיי
פאַראַן אַ חו'עוודיגע נשמה'לע, אַ קליינס, אָבער אַ ליבס.
איך האָב געזען זאָץ'ן אין דער ראַליע פון אַ בוטשער, אַ קליי-
ניקער, שטילער קצב'ל, אַ קליין מענטשעלע, די גאַנצע וועלט זיינע
איז די בוטשער-קרעמל, איז דער דאָזיגער מענטשל באַפריינדעט
מיט אַן אינטעליגענטן אַפטייקערל, קומען צום אַפטייקער פון
רוסלאַנד צוויי רוסישע מיידלאַך, די עלטערע איז אַן אַלטע ליבע
זיינע, די מיידלאַך האָבן זיך פאַר דער צייט אַזוי געענדערט, אַזוי
איבערגעשאַפן געוואָרן אין דעם רוסישן טומל, אַז זיי וואַרפן זיך
מיט אַ צורייצטן אַפעטיט אויפ'ן זאַטן אַמעריקאַנישן לעבן מיט אַ
בלידער נייגעריקייט, לאָזן זיך די מיידלאַך מכבד זיין מיט אַ
„גור-טיים“ פון יעדן.

פירט דער בוטשעריל אַרויס איין מיידל פון דעם אַפטייקערל'ס
הויז אויף אַ „גור-טיים“ אָבער אַרויסגייענדיג קערט ער זיך אום
צום אַפטייקער און זאָגט: דאָס איז דאָך ניט אייער מיידל, דאָס
איז דאָך ניט מאַשא, דאָס איז דאָך די אינגערע...
וויפיל צער איז געלעגן אין די דאָזיגע ווערטער, וויפיל האַרץ,
וויפיל קינדישע אומשולד און וויפיל מיטגעפיל צו פרעמדן ווייטאַג
און שמערצן האָט זיך אַרויסגעריסן פון דעם שטילן און קליינעם
האַרץ.

דאָס קאָן זאָץ!

אינמיטן, פאַרבייגייענדיג ניט ער אַ בליץ מיט אַזוי פיל
לויטערקייט, מיט אַזוי פיל מענטשלעכע גרויסקייט; ער טוט אַן
אַ שיינ-רייפל אויף זיין קאָמישע באַשעפעניש.
אַלע זיינע קליינע מענטשאַלאַך האָבן באַהאַלטענע גרויסקייט,
אַלע זיינע קליינע מענטשאַלאַך זיינען שטיקלאַך לַמְדוּוואָלניקעס,
עפעס אַרט זיי ניט, וואָס איר לאַכט פון זיי, לאַכט אויב איר האָט

פארגעניגן פון דעם, מענטשן האָבן דאָך אַזוי ווייניג פרייד, לאַכט ...

דאָס איז דער מענטשלאַכסטער קאָמיוּם און זאָץ איז דער מענטשלאַכסטער קאָמיקער.

צושטיפט ער זיך אַמאָל און ווערט ווי אַ קינד גרויזאַם און אונאַנשטענדיג — זייט אים מוחל, ער איז אַ קינסטלער, ער איז אַ גרויס קינד, און אַגב, ער איז דאָך אין דער שטיפעריי אױך אַזוי שיין און אַזוי טעלאַנטפאָל.

באַ וועמען דער טאַלאַנט איז אַזוי ליכטיג דאַרף האָבן אַביסל שאָטן: די ליכטיקייט ווערט ליכטיגער ...

און אַמאָל איז ער אינגאַנצן לױטערקױט, אַמאָל איז ער קינסטלעריש אַ גרויסער מדקדק; דאָס איז ער אין זײַן „גולן“. דאָ איז קיין פּנימה ניטאָ, דאָ איז אַ איבעראַשענדיגע האַרמאָניע צווישן קאָמיוּם און טראַגיוּם.

זעט איר ווי גרויס און עכט ער קאָן זײַן וויינט באַ אײך דאָס האַרץ אויף זײַנע קלײַנע פּסלגות'ן נאָך שטאַרקער. איר וויינט, אָבער קיין כּעס און קיין ביטערע תּערוכות קאָנט איר אויף אים אין האַרצן ניט טראַגן.

מאַרק שװײד

דיכטער און שױשפּילער.

אין די אַלטע צײַטן איז עס כּסדר אַזוי געווען —

דיכטער און קאָמעדיאַנט, דיכטער און זינגער, דער דיכטער האָט געזונגען זײַנע אײגענע לידער, דער קאָמעדיאַנט האָט גע- שפּילט זײַנע אײגענע ווערק.

שוין לאַנג, אַז דידאַזיגע שױעסטער־מוזעס האָבן זיך צע'נט, צעשיידט אויף אײביג, פּאַנאַנדערענגאַנגען זיך אויף שטענדיג, און פרעמד זײַנען זיי געוואָרן אײנע דער אַנדערער.

און טרעפן זיי זיך אַמאָל צוזאַמען אין אײן מענטשן צעצױוען זיי אים, צערייסן זיי אים —

אַזוי פרעמד, אַזוי דערווייטערט זײַנען זיי געוואָרן.

איז דער דיכטער מאַרק שװײד אײן מענטש און דער שױ- שפּילער מאַרק שװײד אַן אַנדער מענטש.

דער דיכטער מאַרק שווייד איז אַ ראַפּינירטער איד מיט שאַר-
פע אינטעליגענטישע נאָגענישן; אַ יונגער איד, וואָס די גאַנצע
וועלט איז זיינע און איז אזוי איינזאַם, אזוי עלנד אין איר; אַ איד,
וואָס האָט ליב דעם בלויען הימל, דאָס פאַרביגע בלימל, דעם שטילן
הייליגן אירישן שבת, די רושיגע, טומלדיגע שטאָט, זיין אַלט־מאָ-
דישע מאַמע, אַ העלן שניפּס, דעם טלית און תפילין, אַ איד, וואָס
זוכט וועלט־ערלייונג און אַ שטיקל סאַמעט פאַר אַ תפילין־זעקל.

ער איז דער איד פון אַ געהיימניספולער איבערגאַנגס־עפּאָכע,
דער איד, וואָס שטייט צווישן אַן אַלטער, פאַר'חלוּמ'טער און מיט־
טישער וועלט און אַ נייער, הוצפּה'דיג דרייסטער, באַרבאַריש אויס־
געפּוצטער און גאַסן־מידלש ווינקנדער וועלט.

און פון ביידע וועלטן איז ער אָפּגעריסן, אין ביידע וועלטן
איז ער אַ פרעמדער; די צניעות פון דער אַלטער וועלט לאָזט אים
ניט פאַלן אויפ'ן האַלז דער באַרבאַרישער וועלט, די הפּקות פון
דער נייער וועלט לאָזט אים ניט צו פאַרריגעלען זיך אין דער אַלטער
וועלט.

איז ער פרעמד צו זיין אייגענער מאַמען און נאָך פרעמדער צו
דער שוועסטער, צו דער נייער שוועסטער, מיט'ן פרעמדן ביכל —
אין קליין און מאַגער אָפּגעטל.

דער דיכטער איז אַ איד מיט פיינע, פּערפיומירטע שמערצן,
מיט עלעגאַנטע, אַראַמאַטישע ליידין —

ווייל ער פילט מיט אַלע הושים זיינע די עפּאָכע, די איבער־
גאַנגס־עפּאָכע אין וועלכער ער לעבט, ער פילט זי פּיין און ראַפּינירט
און ער חן'דלט זיך, קאָקעטירט, פאַרשלייערט מיט זיינע ליידין און
שמערצן... ער האָט זיי ליב...

און דער שוישפילער איז לחלוטין אַן אַנדערער —
ער איז דער שוישפילער פון האַלבע מענטשן, פון פּערטל
מענטשן, פון אַרימע מענטשלעכע שיריים, פון ברעקלאַך אַראַפּנע־
פאַלענע, פון פּיצלאַך אַרויסגעוואַרפענע און פון שטיקלאַך נשמות,
וואָס וואַלנערן זיך אין די הינטער־געטלאַך פון לעבן.
האַלבע איריאַטן, טרעמפּס, קראַנקע און אַלטע, וואָס דער טויט
ליגט באַ זיי אין די ביינער און אין לייב, שפּילט ער.

און ער איז דער מייסטער צו מאַלן מיט דינע פאַרבן און מיט געצירקלטע ליניען דידאָזיגע אַרויסגעשטויסענע פון לעבן, די צע- הויקערטע, צעשעדיגטע פון לעבן, דידאָזיגע שטיף-קינדער פון דער בייזער מאַמע-וועלט און דידאָזיגע, וואָס שטייען שוין מיט איין פוס אין קבר.

מאַרק שווייד'ס ר' אליה, אין ה. ליוויק'ס „שמאַטעס" איז איינע פון די שענסטע שאַפונגען אין אונזער מאָדערנעם טעאַטער. איר האָט פאַר זיך די שקיעה פון לעבן, די נאַכט, די אייביגע נאַכט, דער טויט, רוקט זיך אויף אַ לעבעדיגן מענטשן, די נאַכט רוקט זיך, און עפעס רעשטלען פון טאָג, פיצלאַך ליכט, דינע, פאַר- וועלקטע שטראַלן פון דער אונטערגייענדער זון ראַנגלען זיך מיט דער שטאַק-פינסטערער נאַכט.

די שקיעה פון לעבן.

שוין מער נאַכט ווי טאָג, מער טויט ווי לעבן.

מיט וואָס פאַר אַ שאַרפקייט דידאָזיגע אומהיימלאַכע שקיעה ווערט געשילדערט פון מאַרק שווייד!

טויט און לעבן שטייען און רייסן זיך איבער ר' אליה'ס קער- פער און נייסט; שטיקערווייז רייסט אים אַרויס דער טויט פון לעבן; אַ שטיק ווילן איז שוין אין די הענט פון טויט, ר' אליה'ס ווילן איז שוין האַלב טויט, אַ שטיק זכרון אַרויסגעפליקט, ר' אליה'ס זכרון הינקט אַזוי יאָמערלאַך, אַזוי עלנד, אַ שטיק פאַרשטאַנד אָפגעצופט, ר' אליה'ס פאַרשטאַנד איז וואַקלדיג, קינדיש אומבאַהאַלפן, אַ שטיק מוט צעטראַטן, ר' אליה'ס מוט איז צעקנייטשט און צעמורשט, די שפילנדיגע האַפנונגען אויסגעלאָשן און ר' אליה וויל שוין גאַרניט, האַפט שוין אויף גאַרניט.

אומהיימלאַך...

אומהיימלאַכקייט, דאָס איז, וואָס מאַרק שווייד לאָזט אַרויס- שטראַלן פון זיינע אומגליקלאַכע מענטשן, עס איז אָבער קינסטלערי- שע אומהיימליכקייט און אַ חן, אַ אומהיימליכער חן שימערט אַרויס פון אַלץ, פון יעדן קער און ווענד. איז דער האַלב-טויטער ר' אליה געלייטערט, האַלב הייליגע, האַלב אומשולדיג קינד, האַלב אומ- באַהאַלפן עופ'עלע —

ווערט דער העסלאכער טויט שוין, ווערט דער גרויזאמער טויט
מילד...

אלטקייט און קינדהייט, די צוויי אייביגע היפוכים, די צוויי
אייביגע עקסטרעמען באגעגענען זיך ברידערלאך.
און דיראָזיגע מערקווירדיגע באגעגעניש שילדערט מאַרק שווייד
מיט אמת'ער קינסטלערישער טיפקייט און ברייטקייט.

און אמאָל פאַרוואַנדלט ער די אומהיימלאַכקייט פון די האַלבע
מענטשן אין געהיימיספולקייט, דאָס אומהיימלאַכע פאַרשלייערט
זיך, פאַרוויקלט זיך און עס ווערט געהיימיספול.
דער בלינדער ר' זרח אין ת. לייזיקס „בעטלער“ איז זעענדיג,
עפעס אזוי ווייט און אזוי טיף זעענדיג.

שטאַרן אויף אייך אַ פאַר טויטע אויגן און זיי ענבערן אייך
דורך, זיי קוקן אין אייך אַריין און זען מער ווי אַלע זעענדיגע; הינט
טע די בלינדע אויגן זיינען דאָ נאָך אַ פאַר אויגן, באַהאַלטענע
אויגן...

איר פילט עס ווען דער בלינדער ר' זרח לאַכט —
אַ מאַנדער, געהיימיספולער געלעכטערל... איז בלינד און זאָגט
אייך: — איך זע, אי, זע איך. און ווילט איר אים אָננעמען פאַר אַ
זעענדיגן, שטעלט ער אויף אייך אָן זיינע טויטע אויגן — איך זע
גאַרניט.

שפילט זיך מיט אייך ר' זרח אין באַהעלטעניש און איר קאָנט
אים ניט כאַפן, בשום אופן ניט.

פרעגט איר מיט אַ שטילן אומרו:

— ווער איז דערדאָזיגער ר' זרח?

און מאַרק שווייד האַלט דעם סוד, איר וועט באַ אים ניט אַרויס-

נאַרן.

איז וואונדערלאַכער שפיל, דינגעוועכטער און פיין געצירקלי-
טער שפיל. שפיל מיט זעלטענער געשיקטקייט און מיט דער גרעס-
טער פאַרזיכטיגקייט.

און פון דעם באַהאַלטענעם ר' זרח גייט ער איבער אזוי לייכט
צו דעם אָפענעם פאַסטוך הויקערל אין י. ד. בערקאָוויטש'עס „מאַש-
קע חזיר“.

אן אָפענער, נאָקעטער הויקערל, דאָס פּיצל נשמה'לע היינט
ווי אַ לונגראַן־לעבער אויף דער נאָז — אָט איז דאָס אַ מענטשעלע,
אָט איז דאָס אַ פאַרזעעניש. דער הויקער אויף דער פלייצע איז דער
זעלביגער, וואָס אויף דער נשמה.

ערדט נאָט'ס באַלידיגט נפש'ל, בלייבט אינווייניג נאָרניט, עס
שרייט אַרויס אַלץ —

אַ פאַר'בהמה'טע באַשעפעניש, מיט דעם איינאיינציגן קלאַנג
„מו" זאָגט עס אַלץ אַרויס. גענוג דערדאָזיגער קלאַנג פאַר די קליי-
ניקע מחשבות און פאַר די נישטיגע פאַרלאַנגען.

און זיין צווילינגס־ברודער יאַנסען אין אַנדרייעוו'ס „זיבן גע-
האַנגענע", וואָס שרייט אומהיימלאַך „מיך דאַרף מען ניט היינגען"
— אַן אומהיימלאַכע גרויסע, גערעכטע טענה. מיליאָנען אָקסן, וועל-
כע מען פירט צו דער שחיטה, שרייען אַרויס פון דעמדאָזיגן יאַנסען.

און אָט זעט איר אים אויפ'ן קעניגלאַכן שטול, ער איז דער
סולטאַן אין זשולאווסק'ים „שבתאי צבי", אַ קעניג — אַ האַלבער
מענטש, אַ הערשער — אַ האַלבער משוגע'נער, אַ דיקטאַטאָר — אַ
היפּאָכאָנדריק, אַ געביטער, וואָס האָט מורא פאַר זיין אייגענעם
שאַטן, אַ קראַנקער, וואָס מושל'ט איבער אַ האַלבער וועלט.

פּלאַצן אַרויס ווערטער עפעס ווי געשווירן, רייסן זיך אַרויס
געשרייען ווי בלאָטערן; די וועלט איז משוגע, די וועלט איז קראַנק
און זי האָט אַ משוגע'נעם און קראַנקן מושל.

און אין אַזאַ וועלט איז שבתאי צבי אַ נאַטורלאַכע ערשיינונג,
שפּילט מאַרק שווייד ניט נאָר זיין ראָל, דעם סולטאַן, ער שפּילט
דאָס גאַנצע שטיק, ער מאַכט אונז פאַרשטענדלאַך די עפּאָכע, די
דאָמאָלידיגע וועלט און אירע מענטשן.

קראַנקע רשעות און קראַנקע שרעק, אפּאַטיע און אויפברויז,
מרה־שחורה און היסטערישע פּרייד, שפּיזלדיגער חשך און אומבאַר-
האַלפּענער צוטרויען.

אַ טומלדיגער שפּיל פון מענטשלאַכע פאַר'סמ'טע געבליטן, פון
אויסגעוויכענען פאַרשטאַנד, פון שוואַרצן אַבערגלויבן און פון צע-
רודערטער זעלבסט־פאַרנעמערונג.

געשנירלט מייסטעריש זיינען די דאָזיגע פאַרשידן־פאַרביגע
פאַטשערקעס!
און ווידער אַ טרעמפ, אַ ברעקל מענטש אין אַסיפּ דימאָוו'ס
„ברויט“, אַ ברעקל מענטש, וואָס האָט דאָס פּיצעלע אַמביציע צו זיין
אַ טרעמפ און ניט קיין באָס.

דער דיכטער צאַצקעט זיך מיט זיין העלן שניפּס, דער דיכטער
זוכט גאַנצקייט, ביינקט נאָך פּרידן מיט זיך אַליין און מיט די צוויי
וועלטן, מיט דער אידישער און מיט דער פרעמדער, דער דיכטער
פאַרשטייט זיך אויף בלומען, אויף שפּילנדיגע, מונטערע פאַרבן און
דער שווישפּילער גריבלט אין דער אונטערוועלט, קלייבט די אַראָפּ־
געפאַלענע ברעקלאַך, נישטערט אין די הינטער־געסלאַך און שפּילט
אין שמאַטעס.

צוויי מענטשן מיט צוויי באַזונדערע וועלטן.
און דאָך איז פאַראַן אַ קרובה'שאַפט, אַ נאָענטע שייכות צווישן
די צוויי מענטשן —

מאַרק שווייד איז דער שווישפּילער פּון ליטעראַטור אין בעסערן
זיינען פּון וואָרט, ליטעראַטור איז די לופט מיט וועלכער ער אַטעמט.
ער איז אויסגעוואַקסן און אויפגעהאָדעוועט געוואָרן אויף דער איי־
דישער ליטעראַטור.

און עס איז ניט קיין צופאַל, וואָס ער שפּילט מיט אַזאַ ליבע
און מיט אַזאַ טיפּקייט גראַד אין לייוויק'ס, אין זשולאַווסקי'ס און אין
די אַנדערע שטיק פּון עכטע ליטעראַטן: ער איז אויך אַ ליטעראַט.

ער פּילט לייוויק'ן, ער פאַרשטייט אים, ער זעט אים.
ער איז אַ שותף צו לייוויק'ן, צו זשולאַווסקי'ן, צו בערקאָוויטש'ן
און צו דימאָוו'ן, זיי זיינען זיינע אייגענע, זיינע נאָענטע און ער
שפּירט די כּונה, וואָס ליגט באַהאַלטן אין יעדן וואָרט זייערס, ער
לעבט איבער יעדן זאַץ, ער מאַכט דורך אַלע שאַפּונגס־פּרידן מיט
זיי.

אַ באַנאַל וואָרט פּלאַנטערט זיך באַ אונז — „ליטעראַדישער
שווישפּילער“, מיינען מיינט מען דעם אַקטיאָר, וואָס שפּילט פּיעסן
פּון אַ ליטעראַדישן ווערט.

ניט אַלע שווישפּילער, וואָס שפּילן אין ליטעראַדישע פּיעסן זיי־

נען ליטעראַריש, זעלטן ווען ווער פון זיי האָט דעם ריכטיגן באַגריף
וועגן ליטעראַטור און וועגן אירע מאַניערן און מעטאָדן פון שאַפן.
עס איז אַ באַזונדערע קונסט, אַ טיפּע, פאַרוויקלטע קונסט.
איז קיינמאָל ניטאָ קיין שלום צווישן דעם ליטעראַט און דעם
שוישפּילער, ווייל זיי זיינען צוויי פאַרשידענע קינסטלערישע פּער-
זענלאַכקייטן, צוויי פאַרטערטער פון פאַרשידענע קונסט-צווייגן.
די מאַסקווער קינסטלער האָבן געוואָלט זיין מער ליטעראַטן
און דאָס האָט זיך זיי איינגעגעבן, אָבער אויפן חשבון פון דער שוין-
שפּיל-קונסט.
וועדעקינד, דער דייטשער דראַמאַטורג, האָט געשפּילט זיינע
אייגענע פּיעסן — איז ער געווען אַ שלעכטער שוישפּילער.
טרעפט אַמאָל אַ נס, אַז דער שוישפּילער איז אויך אַ ליטעראַט.
אַמאָל איז געווען כּסדר אַזוי, דער קאָמעדיאַנט איז געווען אַ
דיכטער, נאָר אַמאָל, אין אַלטן גריכישן מעאַטער, האָט דער דראַמאַ-
טורג געמוזט אַליין שפּילן זיינע דראַמעס.
וואונדערלאַכע מענטשן זיינען געווען די אַלטע גריכן.
איצט האָט דער קאָמעדיאַנט פּרעמדע ווערטער, און דער דראַ-
מאַטורג פּרעמדע שפּילער.
טרעפט זעלטן אַ נס, אַז דער שוישפּילער איז אויך אַ ליטעראַט.
מאַרק שווייד איז איינער פון די זעלטענע צופאַלן.

איזידאָר קעשיך

פאַראַן שטורמישע גבורה און שטילע קערנדיקייט אין זיין שפּילן.

אין לעבן אַ רואיגער, אַ שטילער און כמעט אַ שווייגנדיגער און אויף דער בינע פול מיט אומרו, פול מיט ברויזנדיגער קראַפט, אין לעבן בעריש קאלט און אפאטיש אין זיינע באַוועגונגען און אויף דער בינע אַ וואַלקאַן, וואָס איז פול מיט שאַפוננס־ציטער, אין לעבן זיינען זיינע ווערטער האַלבע, טונקעלע און אויף דער בינע זיינען זיי אַזעלכע פּויל־מױליגע, אַזעלכע ברייטע, אַזעלכע פאַרביגע און אַזעלכע קנאַליגע.

ער איז אין לעבן קיין אַקטיאָר ניט, ער איז אַן אַקטיאָר אויף דער בינע.

עפעס דוכט זיך אייך, אַז דעם גאַנצן טאָג זיצט ער און וואַרט מיט גרויס אומגעדולד אויף דעם אָוונט, אויף דעם אָוונט אין טע־אַטער מיט זיינע ראַמפּן־לעמפּלאַך, מיט זיין ברומען און זשומען פון פּובליקום, מיט זיין נערוועז האַוועניש הינטער די קוליסן און זיין הייסער לופט, וואָס פילט אים אָן. דעם גאַנצן טאָג גרייט ער זיך צו אַ שטורם.

און פאַר'ן שטורם איז שטיל, מאַדנע שטיל; עס איז די שטילקייט, וואָס טראַגט אין זיך ווילדן אויסברוד.

דער טאָג איז באַ אים אַ בייַהשמשות, ער איז דאָ און דער וועלט נאָר פאַר דעם טעאַטער־אָוונט.

אין אָוונט שפּילט ער —

אין אָוונט וואַכט ער אויף, אין אָוונט טשוּכעט ער זיך אויס פון דעם שלאַפּנדיגען טאָג און הויבט אָן לעבן — עס עפענען זיך ברייט די גוטמוטיגע אויגן, לעבן און פייער גיסן זיך אַריין אין זיין ברייט־בייניגן קערפּער און ער הויבט אָן צו לעבן מיט אַלע זיינע חושים, מיט אַלע זיינע רמ"ח אברים. איזידאָר קעשיער שפּילט מיט אַלע זיינע רמ"ח אברים.

אַ מערקווירדיגע פאַרוואַנדלונג־פּיאי־קייט פאַרמאָגט דער דאָזיגער שווישפּילער, עס איז ניט בלויז מאַסקע, עס איז ניט בלויז פאַרשטעלעניש און עס איז ניט בלויז באַהעלטעניש אונטער אַ

פרעמדע קאפאטע, עס איז פאָלשטענדיגע אויפלייזונג, עס איז פאָל-
שטענדיגער טראַנס און פאָלשטענדיגע באַפרייאַונג פון זיך אַליין.
ער נעמט מיט זיך באַם אַריבערפעקלען זיך אין אַ פרעמד
לעבן בלויז דאָס טיף פּערזענליכע, זיין אייגענע וואַרימקייט און
ברייטקייט, זיין אייגענע גרויסע און שיינע תּמימות, זיין אייגענע
גאַנצקייט. און זיין אייגענע קערנדיקייט.

ער שאַפט גאַנצע מענטשן, ער שאַפט אָפּענע מענטשן, גאַנץ
אין זייער ערלאַכקייט, אָפּן אין זייער אומערלאַכקייט.

און ווייל זיי זיינען גאַנץ און אָפּן זיינען זיי שטענדיג באַ-
שטראַלט מיט אַ באַזונדערן חן, מיט אַ באַזונדערן ריז.

ברייט, שטאַרק געבויט, פּול־בלוטיג און קערנדיג זיינען זיינע
מענטשן.

ניט דיין געצירקלט, ניט געדריידלט און געצוקט, ניט מיט
קלייניקע רש"י אותיות'לאַך זיינען זיי באַשריבן און ניט מיט
חכמה'דיגע רמזים'לאַך זיינען זיי געשילדערט.

איר דאַרפט ניט האָבן קיין שפּאַקטיוו כדי צו זוכן שטריי-
כעלאַך אין זיינע מענטשן, זיי זיינען געמאָלט מיט געדיכטע
פאַרבן־פּלעקן, זיי זיינען געצייכנט מיט פעטע און שטאַרקע
ליניען, זיי זיינען בולט, שאַרף בולט, זיי זיינען מאַנומענטאַל, זיי
זיינען מאַסיוו, אַז איר קאָנט יעדן שטריך ממש אַנטאַפּן.

ער איז דער מייסטער פון פּרימיטיוו.

בלוט און פלייש און אין זיי לעבנס־שטורם.

זיין ווערא אין ראמען ראלאן'ס „וועלף“ איז דער פּרימיטיוו

פון אַ פּאָלקס־רעוואָלוציאַנער, דער ניט געפּוילטער, ניט געטאַקט
טער, ניט געשליפענער און ניט פּאָלירטער בונט.

איז פייער און קויט געמישט, אידעאָליזם מיט וועלפּישע
צוקרימטע אייזערנע ציין, העלדישקייט מיט גראַבע, אומגעלומ־
פּערטע שעלמישקייט.

און אַלץ קנאַלט אַרויס מיט גרויסן אימפעט, מיט חיה'שער
גרימלאַךן.

א. קעשיער'ס ווערא איז דער סימבאָל פון רעוואָלוציע —

היים און ווילד בלוט האָט אַ שלאַג געטאַן אין קאַפּ . . .

און אָט דעם דאָזיגן גיהנום אויף צוויי פֿיס האָט איזידאָר
קעשיער אויך באַהויבט מיט אַ קינדישער תּמימות, מיט דער
תּמימות פון אַן אור־מענטשן.

אין חוּשׁ פון זיין נשמה שנירלט זיך אַ זיידן פּעדימל, אין
דעם פינסטערן אָפּגרונט פון שנאה און רציחה בליצט מיט גוטסקייט.
דאָס איז אפשר נאָר איזידאָר קעשיער'ס ליבע תּמימות, זיין
האַרציקייט און ער האָט בעהויבט אויף אַ ווילע דעם צובושעוועטן
ווערא.

אָט האָט ער דעם גולם גאוורילא אין י. ד. בערקאָוויטשעם
„מאָשקע חויר“ געגעבן אַ נשמה, אָט דאָס שטיק האַלץ ווי אַ אור־
אַלטער גולם טראַגט אין זיין האַרצן, ערגעץ אין זיין הילצערנער
אונערלאַכקייט אַ שטיק ניט געהובעלטע ערלאַכקייט, אַ שטיק
געפּענטעטע מענטשלאַכקייט.

זיי קריכן אַרויס פון אים שווער און קלאַציג און קוקן אויף
דער וועלט מיט תּם'עוואַטע אויגן, קוקן האַלב־פּאַרוואַונדערט.
איך האָב ליב קעשיער'ס גאוורילא'ס, זיי פּאַרמאָגן געצייילטע
ווערטער, אָבער איטלאַכס וואָרט גייט אַרויס פון זיי יאָדערדיג,
באַגלייט מיט אַ שטיק געזונט האַרץ.

ווערא איז דאָך בעצם אַ צובושעוועטער גאוורילא, אַ גאוורילא,
וואָס איז אַריינגעפּאַלן אין ווילדן און שטאַרקן גרימצאָרן, אַ גאָר
רילא, וואָס האָט אַ ביסל, וועלכע שיסט ...
ווען גאוורילא הויבט אָן שיסן — איז אָדער מלחמה, אָדער
דעוואָלוציע.

עס איז מיר שווער צו פּאַרשטעלן איזידאָר קעשיער'ן אין די
דאָליען פון קליינינקע, צובראַכענע, צומורשטע און צוטערפּעטע
אידעלאָר, מיט זייערע קעפּ, וועלכע זיינען פיל שטאַרקער פּאַר
זייערע קערפּערס, מיט זייערע מעשים, וועלכע זיינען פיל גרעסער
פון זייערע הענט און פֿיס, מיט זייערע השגות, וועלכע זיינען
ברייטער פּאַר זייערע פּלייצעס און מיט זייער ליבע און האַס,
וועלכע זיינען גרעסער פון זייער האַרץ.
אים איז ליבער אַ גינאַנט מיט פּיטשענקע השגות, אים איז
ליבער אַ העלפּאַנט מיט אַ ביסעלע מוח.

אַט אזא איד ווי וואָלף'ס טאַטע איז הירשביינ'ס „שדים ווייסן
וואָס“ איז זיינער, אפשר ווייל ער איז ניט קיין איד.

די אומענדלעכע תמימות און די געזונטע רואיקייט, וועלכע
א. קעשיער האָט אים געגעבן זיינען ניט קיין אידישע, נאָר אין
וואָלד מיט די בוימער קאָן אויסוואַקסן אזא דעמב.

מלמדים, שדכנים, מעקלער, האווענדיגע שלים-מזל'ס שמאָד
יענדיגע מנחם-מענדיל'ס זיינען אים ניט צום האַרצן; ניטאָ וואָס
צו אָננעמען; זייפֿן בלעזלאַך, פענכערס, שיטערע ברואים'לאַך,
לויזע נפשות'לאַך, וואָס צוקריכן אין די הענט.

איזידאָר קעשיער איז אַ סקולפּטאָר, ער דאַרף האָבן אַ גוף,
דאָס איז דער עיקר, דער גוף זאָל אַרויסשטראַלן פון זיך אַ נשמה,
אַבער ניט פאַרקערט — די נשמה זאָל געבן שוואַכע אנצוהערעניש
אויף אַ גוף.

און דאָס איז דאָך טעאַטער; אין טעאַטער דאַרף מען מער
זען ווי הערען.

איזידאָר קעשיער'ס שפּילן זעט מען, מען זעט מער ווי מען
הערט, מען זעט אַלץ אזוי קלאָר, אזוי דייטלאַך און אפילו דאָס,
וואָס איר דאַרפט הערן זעט איר אויך, איר זעט די ווערטער, די
ווערטער זיינען גוף'ש, פּלאַסטיש און צום אָנטאָפּן ממשות'דיג.

ער טראַגט אייך אַלץ צו צו די אויגן אזוי נאָענט, אז איר פּילט
די ממשות'דיקייט...

דער גלח זיינער אין מערעזשאַקאווסקי'ס „פעטער דער
גרויסער“ איז אזוי סקולפּטאָריש אויסגעהאַקט, אז איר זעט אפילו
זיין שכור'לאַך זינגען.

אַ מינוט אויף דער סצענע און איר זעט אים לאַנג, לאַנג, איר
וועט אים אַלע מאָל זען, ווייל ער איז לכתחלה באַשאַפּן געוואָרן
צום זען, ווייל ער איז אויסגעהאַמערט מיט אַ קרעפטיגער האַנט
פון שטיין.

איז ער אַן עכטער אַקטיאָר.

און אַט נעמט ער און צוהויקערט פאַר אייך אַ מענטשלאַכן
קערפּער, צוברעכט אים און קנוילט אים אויף, ליגט אין די צובראָך-

כענע און צוקרימטע ליניעס סקולפטארישע קלאַרקייט און פאַרענדיגטקייט.

ווי דעם סקולפטאָר ראַדענס „מענטש מיט דער צובראָכענער נאָז“ —

אַ קאָמפּאָזיציע פון צובראָכענע ליניעס. דאָס זעט איר און באַוואַנדערט אין זיין ראָליע פון יאקאב בראַגסטאג אין איבסען'ס „גייסטער“. צעמורשטע, צעקנייטשטע מאַסיוויטעט שטייט פאַר אײך.

זעט אין דער צורודערטער מאַסע פון גלידער, אין דעם בערגל צוהויקערטע אברים דעם גאַנצן מענטשן; די נשמה איז צוקרימט, צעפיצלט, צוברעקלט און אַ העסליכע קוקט זי אַרויס און מאַכט שלעכטע ביזע און צוֹרֶה־כּעִים'דיגע גרימאַסן.

אַלע זעען עס. בלינדע קאָנען עס אפילו זען, דאָס זעט ניט בלויז דער אידיאָט, דער פּאַסטאָר, אים נאר באַשווינדלט ער אָפּן, אים נאָרט ער אָפּ מיט אַן אָפּענעם טרייפן קרעכצעלע, מיט אַ פּסול'ן תּשובּה־זיפּצעלע און מיט נאַקעטע ליגנס.

עס ווערט קאָלט אַמאָל פון דעם דאָזיגן מענטשן, אַ וויסטער עקעל כאַפט דיך אַרום, פאַרמאָגט אָבער אַ קעשיער דעם געדענטשטן טאַלאַנט צו באַ'חן'ען מענטשן, איז אפילו דער דאָזיגער וועריס־קנויף אײך אויך ליב, ער איז אײך ליב, ווייל ער איז אָפּן, אזוי אָפּן ווי די ערלאַכקייט אַליין, און עס איז לחלוטין ניט זיין שולד, וואָס דער תּם, דער פּאַסטאר זעט עס ניט.

יאקאב איז איינער פון די שענסטע שאַפּונגען אין אונזער אידישן טעאַטער, אײך האָב אויף דער אייראָפּיאַישער בינע, באַ די בעסטע איבסען־שפּילער, ניט געזען אַזאַ גאַנצע פיגור, אַזאַ סקולפטאריש אויסגעהאַמערטע, אזוי האַרמאָניש דורכגעפירט ווי אַ קעשיער האָט אים אויסגעמייסטערט.

איזידאָר קעשיער פאַרפלאַנטערט זיך ניט אין רעאַליסטישע קלײַניקייטן, אין פיטשינקע העוויל'לאַך, אין דראַבנינקע שטיינע־רישע מינעלאַך און אין נאַטוראַליסטישע נישטיגע איינצלֶהייטן, ער דערטאַפט אַלע מאָל דעם הויפּט־שטריך, ער דערגרונטעוועט זיך אַלע מאָל צום תּוך, ער פּאַסט אַלע מאָל דעם עיקר און אויף דעם

עיקר ווארפט ער זיך ארויף מיט זיין קערנדיגן טאלאנט מיט ברען
און מיט אימפעט.

דאריבער זיינען זיינע מענטשן ניט קיין צופעליג-לאקאלע,
זיי זיינען אלוועלטלאכע, זיי זיינען ניט קיין טעאטראלע קאפאָ-
טעס, זיי זיינען לעבעדיגע, קערענדיגע מענטשן, זיי זיינען ניט
קיין מאסקעס, זיי זיינען מענטשן מיט בלוט און פלייש.

און שטיל, צניעות'דיג שאפט ער —

עפעס באהאלט ער זיין גבורה אזוי ווי ער וואָלט מורא געהאט
פאַר אַן עין־הרע.

נאָך די גבורה פלאַצט כסדר אַרויס, ער קאָן זי ניט באַהאַלטן.
מיר וועלן אים קיין עין־הרע ניט געבן.

און אין דער שטיל וואַקסט זיין אַקטיאָרישער טאַלאַנט, ער
וואַקסט ממש מיט יעדער ראָליע פאַר די אויגן וואַקסט ער און ווערט
וואָס ווייטער אַלץ קרעפטיגער און פעסטער.

און נאָך ליבער איז ער אונז מיט דעם וואָס ער ציט ניט
אויף זיך דעם סקעפטישן שמייכל פון אן אַלטן, אָפגעלעבטן טע-
אַטער־אָפּנאַט, וואָס ער סטאַר'עוועט ניט און האָט ניט דעם ווערמ-
דיגן בטול צום פובליקום.

ער ווערט פאַר'שכור'ט פון שפּילן, ער האָט אַליין דעם
גרעסטן גענוס פון שאַפן, ער איז קינסטלעריש פרום, ער קוקט ניט
דעם פובליקום אין די אויגן און הן'דל'ט זיך ניט מיט אים פון דער
בינע.

באָס אַלטן דור אַקטיאָרן געלערנט האָט ער נאָך דאָס גוטע
דאָס עכטע פון זיי גענומען, ער האָט פון זיי ניט איבערגענומען
די אָנגעבלאָזענע זיכערקייט, דאָס אייביגע צאָצקען זיך מיט זיך
אַליין און דאָס אייביגע קאָקעטירן אפילו פאַר אַ סלופ אין גאַס.
גבורה, ריינע, ציכטיגע און פרומע גבורה שטראַלט אַרויס
פון זיין שפּילן.

איר פילט עס ווי ער באַווויזט זיך נאָך אויף דער בינע —
עס ווערט פול די מינע, עס קומט אַ שטראָם פון וואַרימקייט, עס
רייסט זיך אַרײַן שטילע ליכטיגקייט.

איר פילט אַלע מאָל אַ מענטש איז דאָ, אַ מענטש מיט פלייש

און בלומ, ניט קיין בינטל ביינער איינגעוויקלט אין טעאטראלע
שמאטעס.
איר פילט עס, ווייל איר זעט עס אזוי נאָענט, ממש אַ טריט
פון אייערע אויגן.
דאָס איז דער באַזונדערער טאַלאַנט צו פאַרגרעסערן און
דערנייענטערן צו אייך מענטשן.
דאָס איז דאָך טעאטער !

לעבעדיגעו

מיט יאָרן צוריק איז עס געווען.
אין דער אידישער אָפּערעטע איז דער קאָמישער, טאַנצנדיגער,
יונגער פאַרשוין כסדר געווען אַ שלים־מזל מיט פּאה'לאַך און אין
אַ לאַנגער קאַפּאַטקעלע.
שמעיה'ס, גרונם'ס, טודרוס'עס זיינען זיי געווען.
האַלבע נאַראַנים, קליינשטעטלדיגע טויגעניכטסן.
און דוקא אין אַ טלית־קטן און דוקא אין אַ יאַרמולקע האָבן די
גרונם'ס, די וויסטע שלים־מזל'ס, געזונגען חלב'דיגע קופּלעטלאַך,
ברודנע לידלאַך און געמאַכט די טרייפּסטע העויות.
אויף דער רוסיש־אידישער גאַס האָט זיך שוין באַוווּזן אַ נייער
אידישער פּאַלקס־בחור'ל.
האַלב רוסיש און האַלב אידיש איז ער געווען.
און קיין שלים־מזל איז ער בשום אופן ניט געווען.
עפעס האָט זיך ארויסגעפיקט אַ רירעוודיג בריה'לע, אַ געמיש
פון רוסישער ברייטער וואוילערישקייט און אידישער קלוגער פליני-
קייט.
אַ בחור'ל מיט אַ רוסישער טשוהרינקע, מיט געפלעשלטע שטיי-
וועלאַך, מיט אַן אויסגענייט העמדל און אין אַ היטל, וואָס איז אזוי
שמר'יש און אזוי ממזר'יש געזעסן אויף זיין קאָפּ.
עס איז געווען דער בחור'ל, וואָס זינגט מיט זיין מיידל :
לאָמיר זיך איבערבּעטן, איבערבּעטן,
שטעל דעם סאַמאָוואַר...

עס איז געווען דער אידישער בחור'ל, וואָס האָט אָנגעהויבן טאַנצן אַ רוסישע קאָמאָדינסקע, וואָס האָט זיך דערוואוסט, אז אויף דער וועלט זיינען דאָ בורזשוען און פּראָלעטאַריע און אַז די פּראָ-לעטאַריע האָבן די בורזשוען אין דער ערד.

אַ פאַרבינדער געמיש פון אידישער און רוסישער פּאָלקסטימ-לאַבקיט.

און געהייסן האָט דער בחור'ל שוין ניט שמעיה, אָדער גרונם, נאָר ליאָווקע, יאַשקע, אָדער באַרקע.

אין לעבן האָט שוין געשוויבלט און געגריבלט פון דידאַזיגע ליאָווקעס, דער „בונד“ און די אַנדערע אידיש-סאָציאַליסטישע פּאַר-טייען האָבן זיך גע'נחת'ט מיט דידאַזיגע לעבעדיגע, מונטערע און יאָדערדיגע קינדער פון פּאָלק.

אין אַ רעוואָלוציאָנערן טומל זיינען די ליאָווקעס געגאנגען אין פּייער און האָבן זייער ליב געהאַט דעם „שפּייער“ (רעוואָלוציע) אין דער שטילער צייט האָבן זיי געטאַנצט, געזונגען און פאַרהילכט די אידישע גאַס מיט קנאַקעדיגע ווערטלאַך און מיט פּרישן געלעכטער.

אויף דער סצענע האָבן אָבער נאָך אַלץ זיך געהאַפּקעט יונגע פּליאַסערדיגעלאַך מיט פּאזיטיוו און טלית-קטן'ס.

און אָט באַווייזט זיך אויף דער בינע דער אידישער ליאָווקע. אַהרן לעבעדיגעו איז דער ליאָווקע.

ליאָווקע איז ניט קיין שליס-מזל, ליאָווקע איז ניט קיין תּם, ליאָווקע איז אַ „מאָלאָדיען“, אַ יונג מיט ביינער, ליאָווקע איז אַ פּלינקער טענצער, ליאָווקע האָט אַ צונג אויף רעדלאַך, ליאָווקע קאָן אונטערשאַלן די אויגן ווען אימיצער איז אים פּוגע בכבוד, ליאָווקע שלאָגט זיך פאַר אַ מיידל, פאַר רעוואָלוציע, פאַר אַ חבר און גלאַט אין דער וועלט אַרײַן, ווען אונטערן לעפעלע ווינט עפעס.

ליאָווקע איז ניט קאָמיש, ליאָווקע איז פּריילאַך, ליאָווקע איז ניט הויסקעריג, ליאָווקע סקרופּעט מיט די שטיוועלאַך לעבעדיג, ליאָווקע איז ניט תּם/עוואטע, ליאָווקע איז פּאָלקסטימלאַך דורכגע-טריבן, ליאָווקע איז ניט קיין „יאָלד“, פאַרקערט יאָלדן זיינען די באַלעבאַטישע קינדער, ליאָווקע איז ניט קיין בעל-לכּי אין אַן עת-

צרה, ליאָווקע איז בייו צו די נגידים און צו די געבייבעלטע מענטשן.

ליאָווקע האָט גאַרניט און אים געפעלט דאָס, וואָס ער האָט אויף זיך ניט קיין פעקלאַך און איז אַ פרייער פויגל.

אַזוי בחור'ט זיך ליאָווקע.

ער איז רירעוודיג, ער פאַרט אין אַמעריקע, אין אַפריקע, אין ענגלאַנד.

ער בחור'ט זיך דער גוטער, ליבער ליאָווקע, ביז עס שטילן זיך איין די יונגע געבליטן און ער ווערט אַ בעל־הבית'ל'...

אהרן לעבעדיעו האָט דעמדאָזיגן ליאָווקע אַרויפגעבראַכט אויף דער סצענע און דער עולם האָט באַלד ליב באַקומען דעם „מאַלאַד־דיעזן“ ליאָווקע.

ליאָווקע איז ניט שמעיה, ער קאָזט זיך ניט שפייען אין דער קאַשע!

מען האָט ליב באַקומען אהרן לעבעדיעו, דעם פאַלקסטימלאַכן עלעגאַנטן, דעם טאַנצנדיגן, דעם זינגנדיגן און דעם ערלאַכן ליאָווקע.

אהרן לעבעדיוו האָפקעט ניט, ער טאַנצט, ער שלעפט ניט לעפיש די אברים פון זיין קערפער, ער איז גלייך ווי אַ סטרונע און קוועקזילבער האָט ער אין זיינע גלידער.

אהרן לעבעדיוו חזו'ט ניט, ער זינגט קופלעטן שאַרף, פאַרביג און דער עיקר'שט — מונטער און לעבעדיג.

אהרן לעבעדיוו איז אַ פריילאָכער בחור.

ער איז גוט־ברודעריש מיט'ן עולם, ניט גוט־ברודעריש, חלילה, מיט חשבון, ניין, ליאָווקע האָט ליב קלאַפן אַלעמען איבער'ן פלייצע.

ליאָווקע איז בטבע אַ גוטער־ברודער.

ער האָט ליב די „מאַסן“, וואָס קאָנען לאַכן, ער גייט אויס נאָך די מיידלאַך, וואָס ברענען, פלאַסערן באַ אַ טענצל.

ליאָווקע קאָן גוט־ברודעריש אַ קלאַפ טאָן איבער'ן פלייצע אפילו אַן עלטערן אידן, אַן עלטערע אידענע.

חי־געלעבט, צו אַלדי שוואַרצע יאָר!

די וועלט איז אַ פאַסקודנע, אמת, אָבער כאַפן אַ טענצל קאָן מען דאָך דוקא אין דערדאָזיגער וועלט.

ניט גע'דאנה'ט, ניט געזאָרגט, אן עבירה די טרייפע טשוּפרינע,
זי קאָן נאָך אויסקריכן פון זאָרגן...
ליאָווקע מיט אַ פליך...
ניין, דאָס לאָזט זיך ניט, דאָס איז אן אַכסורד.

און אַט איז לעבעדיעוּ — ליאָווקע אין אַמעריקע.
מיין נאָט, האָט מען דאָ ליב דאָסדאָזיגע פּאָלקסינד, דאָס געד
זונטע, לעבעדיגע פּאָלקסינד.
דער עולם איז מיט ליאָווקען נאָר ווי אַנדערע צוויי.
ליאָווקע איז אַ כלי-ב'ניק.

אַט טאַנצט ער ממזר'יש און אַט שילט ער פּאַרד'ן, אַט אויגלט
ער זיך שעלמיש מיט מיידלאַך און אַט קלאַפט ער די באַלשעוויקעס
איבער'ן פלייצע — „מאָלאָדציו“, אָנגעריבן אַ מאָרדע די בורזשוקעס,
אַט חלב'ט ער מיט פּסול'ע קופּלעטלאַך און אַט צעוויינט ער זיך אויף
אידישע פּאַנראָמען, אַט איז ער רוסיש צעבושעוועט און אַט צעד
טרערט ער זיך פון גדולה, וואָס ארץ ישראל גרינט זיך פון אידישער
אַרבייט.

הכלל „עמך“ —

ליאָווקע לעבט איבער אַלץ אויף זיין שטייגער.

ווי דאָס נייע „עמך“ —

ליאָווקע וועט זיך ניט אַמעריקאניזירן, כל זמן ער איז ליאָווקע.
אין אַפריקע, אין אַמעריקע, אין ענגלאַנד נעמט ער מיט זיך
די רוסישע גאַרמאַנישקע.

אַ מחי'ה'דיגער בחור.

ליאָווקע בחור'ט זיך אָבער ניט לאַנג.

עס גייט אַוועק די יונגט, ליאָווקע באַקומט פּאַרט אַ פליך...

ווערט ליאָווקע באַבייכלט...

אחרן לעבעדיעוּ איז אָבער דער אייביגער ליאָווקע.

ער איז שוין ניט קיין יונגערמאַן דערדאָזיגער סצענישער ליאָווקע

קע און ער איז נאָך אַזוי ברויזנדיונג, אַזוי שטורמיש-פּלינט.

זעצט ער אַרויף דאָס היטל „נאַבאָק“ און גיט אַ פינטל מיט די
אויגן, איז ער דער צוואַנציג יעריגער ליאָווקע.

און וואָלט איר געוואוסט ווי ליב אהרן לעבעדיעוון האָט זיין
 אַקטיאָרישע פּראָפעסיע, ווי ערנסט און ערלאַך ער באַציט זיך צו איר.
 ער אַרבייט, ער אַרבייט פיל און מיט חשק.
 ליאָווקע איז בטבע אַ האָרעפּאַשניק, ליאָווקע האָט ליב אַרבייטן,
 ליאָווקע האָט פיינט המצאות און לייכטע דריידלאַך.
 מען זעצט זיך אַרבייטן דאַרפן פליען פונקען.
 ליאָווקע האָט פיינט אָפּצונאַרן זיך אליין און אָפּצונאַרן אַנדערע.
 ביסטו, ברודער ליאָווקע, אַן אַקטיאָר, גיב אַרויס אַ גוט און
 ערלאַך שטיקל אַרבייט.
 מיר, ליאָווקעס, אַרבייטן מיט'ן ביטערן שווייס, מיר ווייסן ניט
 פון קיין קונקל-מונקל געשעפטן.
 אַז טאַנצן איז געטאַנצט.
 די פיס אויף פרוזשינעס, די הענט ווי פליגלען.
 מען דאַרף לערנען, מען דאַרף אַרבייטן איידער מען גיט אָפּ
 דאָס שטיקל טאַנץ-אַרבייט דעם פובליקום.
 אַז זינגען איז געזונגען.
 מען דאַרף לערנען, מען דאַרף אַרבייטן איידער מען טראָגט אָפּ
 דאָס שטיקל געזאַנג צום פובליקום.
 און אלע דאַרפן אַרבייטן, די קלענערע, די גרעסערע, די גוטע
 אַרבייטער און די לערנ-אינגלאַך.
 עס איז ניט קיין חסיד'ישע מלוכה-מלכה מען כאַפט ניט און מען
 שלינגט ניט אין איילעניש ניט צעקייענדיג.
 און אַז דאָס ליבע פובליקום בעט איבערזינגען, אָדער איבער-
 טאַנצן עפעס, איז ניט גע'חן'דלט זיך אינטעליגענטיש —
 חן'דל זיך ניט, ליפער, וואָס דו קאַנסט דעם ברודער פובליקום.
 זיי ערלאַך צו אים וועט ער זיין ערלאַך צו דיר.
 ליאָווקע האָט אַ געזונטע, אַ יאָדערדיגע לעבנס-פילאָזאָפיע.

ליאָווקען גייט גוט אין צמעריקע.
 און איך פאַרגיין דאָס אים פון גאַנצן האַרצן.
 ער געפּעלט מיר אַמאָל אויך.
 איך וועל מיט אים קיין אידישע קולטור ניט בויען, אָבער ליאָו-

קע האָט אַ גוט געהער און הערט זיך צו אַלץ צו, איך וועל מיט אים
קיין נאַציאָנאַלע קונסט ניט שאַפן, אָבער ליאָווקע וועט מיר קיינמאָל
ניט שטערן אין מיין אַרבייט.

און אויב איר ווילט אָט ליאָווקע אויפגעטאָן זייער פיל.
ליאָווקע האָט באַוווּן פיינפילנדיגקייט און קינסטלערישע ער-
לאַטקייט.

ער האָט פאַרשטאַנען אז צו אַ שטיפערישן קופלעט דאַרף מען
קיין טלית-קטן ניט.

ער האָט פאַרשטאַנען אז צו אַ קאָמפּאָזיטאָר דאַרף מען קיין
יאַרמולקע ניט.

ליאָווקע איז ניט קיין פּרוּמאַק, אָבער חלב'ענע ליכט עסט ער
ניט אויף צו להכעיס.

ליאָווקע פאַרמאָגט אַ געזונטן און פיינעם חוש.
ליאָווקע איז ניט קיין פּרינציפיעלער לעסטערער.

איך בין אַ שטיפער, איך בין ליאָווקע, אָבער חוּזק'ן פון דעם,
וואָס באַ אַנדערע איז הייליג — דאָס ניט.

איך בין אַ „מאָלאָדיעזי“, אַ שמד'יש לידל וועל איך זינגען און
אַ פּאָניש העמדל און ניט אין אַ טלית-קטן.

איך בין טאַקע ליאָווקע, אָבער איך בין אַ קינסטלער אויך און
אויף מיין שטייגער זוך איך גאַנצקייט און אויסגעהאַלטקייט.

און פּרובירט מיר זאָגן, אז איך בין ניט ערלאַך אין מיין אַרבייט,
וועל איך אייך די אויגן אונטערשלאָגן.

ליאָווקע!

איך בין ערלאַך אָן חכמות, איך גלאַז ניט מיט די אויגן צום
הימל, עס איז זניט מיינע ביזנעס צו בריינגען קינסטלערישע ישרות

פאַר'ן פּאָלק ישראל, אָבער איך וועל פון מיין טאַטנס טלית-זעקל
ניט מאַכן קיין זעקל פאַר בולבעס.

איך בין ליאָווקע און אזא וויל איך זיין.

דו ביסט אַל-רַאִיט, ליאָווקע, דו וועסט אַלעמאָל זיין אַל-רַאִיט.

דו ווילסט ניט איבערשפּרינגען איבער דינע אייגענע פליצעס, דו

האַסט צו קיינעם קיין טענות ניט, דו ביזט אַ גוטער, אַן ערלאַכער

האַרעפּאַשניק אויף דיין קונסט-געביט.

הלואי וואָלטן אַנדערע, וואָס בלאָזן זיך ריין-קינסטלעריש, גע-
ווען אזוי אַרבייטזאָם און אזוי איבערגעגעבן ווי דו צו דער אַרבייט,
וואָס זיי טוען.

דו ביסט אַל-ראַיט, דו וועסט אַלעמאָל זיין אַל-ראַיט.
פריי זיך, „עמד“, ווי דו קאָנסט און ווי דו ווילסט.

ב. גאָרין

מיט אזעלכע ווי ב. גאָרין בענשט זיך יעדע ליטעראַטור און
יעדע קולטור. זיי שאַפן, זיי אַרבעטן שטיל און באַשיידן און מול-
ברכה'דיג, שפּע'דיג איז זייער אַרבעט און זייער שאַפן.

זיי ווייסן שטענדיג וואָס זיי ווילן און דעריבער איז ניטאָ
אין זייער שאַפן קיין בלינדע און בלאַנדזשענדע צופעליגקייט, זיי
ווייסן גענוי זייערע מעגלאַכקייטן און דעריבער איז ניטאָ קיין
שרייענדע פּאָזע און קיין קרעכצענדיגע אָנגעשטריינגטקייט אין
זייער שאַפן.

זיי זיינען די קלוגע, די אַרבעטסזאָמע און זיי זוכן אויס אַ
פאַרלאָזעם ווינקל אין דער קולטור, ריכטן אים אויף און בריינג-
ען אין אים אַריין ליכט און לעבן.

איך ווייס ניט ווער עס האָט געשאַפן דעם אידישן טעאַטער,
צי גאָלדפאַרן, צי ב. גאָרין.

אפשר איז דאָס אידישע טעאַטער געוואָרן ערשט אַ טעאַ-
טער, ווען ב. גאָרין האָט אָנגעשריבן זיין געשיכטע.

יעדע קולטורעלע ערשיינונג, וואָס האָט ניט קיין געשיכטע
איז אַ בלאַנדזשענדע צופעליגקייט, אַ פאַראיבערגעהענדער קאַפּרוז,
אַ מאָמענטאַלער אויפברויז.

מיט דעם מאָמענט, וואָס די געשיכטע גיט איר אַ תּיקון, מיט
דעם וואָס זי קייטעלט זי אַריין אין דער לאַנגער קייט און אין דעם
געוועב פֿון דעם פּאָלקס קולטור, ווערט זי ערשט אַ ווירקלאַכקייט,
אייביגקייט און נויטווענדיגקייט.

ב. גאָרין האָט אַריינגעוועבט דעם אידישן טעאַטער אין אונז

זער קולטור געשיכטע און דער טעאטער איז געוואָרן „א בײן פון אונזער בײן און פֿלייש פון אונזער פֿלייש“.

ער האָט דעם אונטערגעוואָרפֿענעם קינד געגעבן אַ טאַטען און אַ מאַמען, ער האָט פֿאַר אים נאָהענטע קרובים אויסגעזוכט און איז אויפגענומען געוואָרן אין דער אַלטער, פֿינער און יחוס־דיגער משפּחה פון אונזערע קולטור שאַפונגען.

מעגן זיך די ווייס־בערדיגע מיוחסים ברוגזן, מעגן זיך די גרויסע שטערנס קנייטשן פון קווענקלעניש, מעגן זיך די זיידענע אַדירים מורמלען, עס וועט גאַרניט העלפֿן, ב גאַרין האָט אויסגע־זוכט די יחוס בריף און האָט באַוווּזן, אַז דאָס אידישע טעאטער איז אַ לײבֿלאַך קינד פון אונזער קולטור.

פון אזא קינד קאָן מען זיך ניט אָפּזאָגן ... אייגן בלוט און פֿלייש!

איז אפשר ב. גאַרין דער שעפּער פון אידישן טעאטער. ווען ניט ב. גאַרין וואָלט אָפּשן דאָס אידישע טעאטער גע־בלײבן אַן אונטערגעוואָרפֿן קינד בײ דער טיר פון אונזער קולטור. געשיכטע איז יחוס בריף, געשיכטע באַרעכטיגט און גלײכ־באַרעכטיגט.

און נאָך אַ גרויסן און וויכטיגן תיקון האָט ער געגעבן אונזער טעאטער.

ער האָט געשאפֿן די טעאטער קריטיק.

קריטיק פֿאַר־קהלט אַ זאָך. זי רייסט זי ארויס פון דעם יחיד'ס רשות און מאַכט זי פֿאַר אַ געזעלשאַפֿטלאַכע, פֿאַר אַ פּאָלקס אַנ־געלעגנהייט.

די קריטיק האָט קיין שום שליטה נישט אויף פריוואַטע אַנגעלעגנהייטן.

און ווער ווייסט, אפשר וואָלט אונזער טעאטער געבלײבן אַ פריוואַטע אַנגעלעגנהייט, ווען די קריטיק וואָלט ניט געקומן און געמאַכט פון אים אַ פּאָלקס אַנגעלעגנהייט, אפשר וואָלט אונזער טעאטער געבלײבן אין שײנקל, ווען די קריטיק וואָלט ניט קומען און אים זײַט אַרויסגעשלעפּט פון דאָרט. אפשר וואָלט דאָס אידישע טעאטער געבלײבן מחוץ לַמחנה פון אונזער קולטור, ווען די קריטיק

וואָלט ניט געקומען און זיך ניט אָנגעבייזערט אויף אים ווען עס איז געווען נויטיג און אַ גלעט געמאָן אים פעמערלאַך ווען ער האָט פאַרדינט.

קריטיק דאָס איז די דעה פון קהל אויף זאכן, וועלכע געהערן איחם, ווען אפילו פריוואַטע מענטשן בעל הבית'עווען איבער זיי. און מיט דעם מאַמענט, וואָס עס איז געקומן די ערלאַכע, ערנסטע און אויפריכטיגע קריטיק איז דאָס אידישע טעאַטער געוואָרן קולטור. אידישע קולטור, אויף וועלכע דאָס פּאָלק האָט אַ דעה און אַ קאָנטראָל.

און טעאַטער קריטיק ווי אַ שטענדיגע אויפזעהערין, ווי אַ שטענדיג וואַכעדיג אויג און ווי אַ שטענדיגע היטערין הויבט זיך אָן פון ב. גאַרין.

ער איז דער ערשטער טעאַטער קריטיקער באַ אידן, וואָס שטעלט אונזער טעאַטער פּרינציפּיעלע קינסטלערישע פּאָדערונגען, טאַטער איז פאַר אים אַ טייל פון דער אידישער אויפלאַעבענדער קולטור און ער פּאָדערט פון אים, אז ער זאָל גיין פּוס באַ פּוס מיט דער אידישער קולטור.

— איך האָב זיך מיט דער אידישער געשיכטע באַהעפּט, איך האָב דיר שיינע קרובים אויפגעזוכט, דאַרפסטו גיין מיט זיי, לעבן מיט זייערע אידעאלן, מיט זייערע מנהגים און מיט זייערע באַגריפּן!

אריין אין יחוס, האַלט זיך יחוס'דיג און פּיין ווי די ברידער און שוועסטער אין דער אידישער קולטור.

ב. גאַרין איז געווען אַ שטרוינגער קריטיקער, ווייל ער האָט דעם אידישן טעאַטער גענומען ערנסט, ווייל ער איז געווען אַ מדריך, וואָס האָט כּסדר מורא אָן דער צעשויבערטער און שטיי-פּערישער תּלמיד זאָל זיך ניט אויסגלייטשן און ארויסרייסן זיך פון דער געשיכטע, וואו ער האָט פאַר אים אַזאַ בכבוד'יגן פּלאַץ געמאַכט.

ב. גאַרין איז געווען אפשר דער איינציגער טעאַטער קריטיקער, וואָס האָט געהאַט אַ שיטה, וואָס האָט געהאַט קלאַרע און פעסטע פּרינציפּן און וואָס האָט גענוי געוואוסט וואָס ער וויל פון טעאַטער. איר וועט באַ אים ניט געפּינען קיין פּלאַפּלענדיגע

מבינות זאָגעריי. איר וועט באַ אים ניט געפינען קיין הפקר'דיגע
קאפּריון און קיין וואויליונגערישע קנאַקעריי.

ער איז ניט געזעסן ווי אַ אַריענטאַלישער געביטער און געד
גנעדיגט אָדער פאַר'משפּט זיינע טעאטער אונטערטאַנען, די אַסי
טיאָרן און די דראמאַטורגן, ער האָט קיין פאַפירענע קרוינען קיין
נעם ניט אָנגעטאָן און האָט קיין קעפּ מיט קיין קריטיק ניט געד
האַקט.

ער האָט דעם טעאטער פון זיין עפּאָכע מיט התמדה געלערנט
און האָט אים פאַרשטאַנען.

איז ער דער ערשטער, ריכטיגער טעאטער קריטיקער באַ
אירן.

און דער מענטש, וואָס האָט דעם אידישן טעאטער די גרעסטע
צוויי תיקונם געגעבן, איז געווען אזוי באַשיידן און אזוי פּאָר-
זיכטיג.

עס איז אלעמאָל געווען די נויטיגע דיסטאַנץ צווישן אים און
טעאטער: ניט צו נאָענט, אַז ער זאָל ווערן מיט אים צו אינטים
און ניט צו ווייט, אַז ער זאָל מיט אים זיין פרעמד.

און זעלטן ווען אַ טעאטער קריטיקער קאָן זיך אוועקשטעלן
אויף דער ריכטיגער דיסטאַנץ און בלייבן אָביעקטיוו. די מייסטע
ווערן פון צופיל נאָענטקייט אליין פאַראַקטיאָרעוועט, אָדער זיי
שטעלן זיך פון ווייטן און בלייבן פרעמדע און נעמען אָן די פּאָזע
פון קאַלטע און שטריינגע שופּטים.

ער האָט געפונען דעם ריכטיגן טאָן.

די טעאטער קריטיק קאָן זיך ניט חבר'ן מיט אונזער טעאטער,
דאָס טעאטער איז נאָך ניט אויסגעוואקסן צו אזאַ מדרגה, אַז ער
זאָל גארן, אַז ער זאָל זוכן די אָפענע און אויפריכטיגע מיינונג
וועגען זיך און רעכענען זיך מיט איר אויס ריין קינסטלערישע
פּניות, ער איז שוין אָבער אויף אזוי פיל אויסגעוואַקסן, אַז מען
דאַרף ניט שטיין איבער אים מיט אַ טייטל און אַ קאַנטישק.
איז ער געווען דער איינציגער טעאטער קריטיקער פון גאַנץ
צען טעאטער דור.

און אזוי ווי ער האָט געקאָנט זיין ערלאַך צו אנדערע אזוי
האָט ער געקאָנט זיין שטריינג און ערלאַך צו זיך אליין.
אין דער פאָרערדע צו זיין געשיכטע פון אידישן טעאָטער
איז דאָ אַפּענהאַרציגסטע און די ערלאַכסטע קריטיק. איבער זיין
ווערק אויף וועלכן ער האָט געארבעט יאָרן.

דאָ ווייזט ער אייך אליין אָן אויף די פעלערן, וועלכע זיין
אַרבעט האָט. דאָ אַנטפלעקט ער פאר אייך די סבות, די ריכטיגע
סבות פארוואָס זיין ארבעט איז ניט אין גאַנצן השלמה'דיג.

די וואָס האָבן געשריבן וועגן זיין בוך און עס קריטיקירט,
האָבן בלויז איבערגע'חזר'ט דאָס, וואָס ער אליין האָט געזאָגט וועגן
זיין ארבעט.

און דאָס איז לחלוטין ניט קיין געמאַכטע באַשיידנקייט און
ניט קיין גרלות, וואָס עניו'ט זיך, דאָס איז קלוגע און ערלאַכע
אַפּענהאַרציגקייט.

ער זאָגט אויף זיך אליין אז זיין זשאַנר און זיין טעמפּעראַ-
מענט איז ניט פון אַ שרייבער פון געשיכטע, זיין ארבעט איז
פריער געדרוקט געוואָרן אין פאָרם פון אַרטיקלען אין פאַרשידענע
פּעריאָדישע אויסגאַבן און דעריבער האָט זי אָנגענומען דעם אינ-
טימען כאַראַקטער פון אַרטיקלען.

דער ערשטער היסטאָריקער פון אידישן טעאָטער האָט גע-
וואוסט קלאָרער און דייטלאַכער די הויפט פעלערן פון זיין לעבענס
אַרבעט. ער איז אַפּשר געווען צו באַשיידן און צו שטריינג צו זיך
אליין.

ער האָט געלייגט אַ געזונטן פונדאַמענט פאר דער געשיכטע
פון אידישן טעאָטער, ער האָט פון כאַאָס, פון צעזויטע שטיקלאַך
און ברעקלאַך, פון טעאָטער פּליאָטקעס און פון בערג באַבע מעשיות
אויפגעבויט אַ גאַנצן בנין.

עס וועלן קומען אַנדערע און וועלן צופּוצן דעם בנין, באַשיי-
נען אים מיט געזימסלאַך, זיי וועלן אים באַפאַרבן, זיי וועלן אים
פאַרשטאַרקן, פאַרפעסטיגן, אָבער דער פונדאַמענט און דער גאַנ-
צער בנין וועט בלייבן גאַרין'ס.

ער האָט געשאפן די געשיכטע פון אידישן טעאָטער.

מיט'ן טעאטער יאָרנלאַנג געלעבט און געווען אזוי ווייט פון
טעאטראַלער אָנגעבלאָזענער גדלות.

ער איז געבליבן דער צנוע. דער האַלב־שעמעוודיגער מענטש.
דאָ ניט לאַנג האָט מען אין טעאטער געפֿייערט זיין יוביליי.
איז עס געווען דער אַנשטענדיגסטער, דער פֿינסטער יוביליי
וואָס איך האָב אין מיין לעבן געזען.

מען האָט ארום דעם דאָזיגן פֿינעם מענטשן ניט געקאָנט
אויפהויבן דעם ביליגן יוביליי־שטויב מיט די אָפּגעדראָשענע פּראָזן,
מיט אָפּגענוצטע יוביליי־שבחים און מיט דער פענבערדיגער באַמ־
באַסטיק.

מען קאָן ניט ארום אן ערלאַכן און קלוגן מענטשן אַראָפּלאָזן
די ווילדקייט פון קייט.

די קלינגענדיגע פּראָזע איז פּאַרשטומט געוואָרן און מען האָט
געהערט דעם ריינעם קול פון געוויסן.

האָב איך געזען ערנסטע באַציאונג צו דעם מענטשן, וואָס
האָט דעם אידישן טעאטער אַ תּיקון געגעבן. איך האָב געזען אַכטונג
און טיפּן דרך ארץ.

האָט עס מיך געפֿרייט :

אין דעם ביליגן אַמעריקאַנישן געפֿילדער, וואו מענטשן לויפֿן
און שרייען מיט די לעצטע כחות, כדי מען זאָל זיי באַמערקן. כדי
מען זאָל זיך אַרומקוקן אויף זיי, האָט מען באַמערקט דעם שטילן,
דעם באַשיידענעם מענטשן.

איז נאָך נײַט הפּקר אַ וועלט, קאָנען נאָך עמי הארצים מיט
אויפּגעריסענע מיינער ניט פּאַרשרייען און ניט פּאַרטומלען דעם
אידישן עולם און אין גרויסן טומל אונטעררוקן אים געצקעס אָנ־
שטאַט געטער.

דאָס האָב איך בחוש געזען אויף דעם יוביליי פון ב. גאָרין.

איז צוגעמאַכט געוואָרן דאָס אויג וואָס האָט געוואַכט איבער
אונזער טעאטער און טויט ליגט די האַנט, וואָס האָט אַלץ פּאַר־
שריבן.

פון קינדווייזן אָן האָב איך געזען אַ גרויס בילד אין די גרויסע
ווערטער :

הפנקס פתוח והיך כותבת : דאָס בוך איז אָפֿן און אַ האַנט
שרייבט אלץ אַרײַן.
צענדליגער יאָרן איז ערגײַז איבער'ן טעאטער געווען אַ בוך
אָפֿן און אַ האַנט האָט אלץ פארשריבן.
און עס האָט זיך אָנגעשריבן די געשיכטע פֿון אידישן טע-
אטער.

און דער טעאטער האָט געוואוסט, ער האָט געפילט, אז דאָס
בוך איז אָפֿן און די האַנט שרייבט. און אז מען ווײַסט עס, אז
מען פילט עס, כאַפט זיך אָפֿט אַרײַן אַ הרהור תשובה אין האַרצן.

קריטיק

קונסטעאטער

מיט דעם קונסט־טעאטער הייבט זיך אָן אַ נייע עפּאָכע אין דער געשיכטע פון דעם אידישן טעאטער.

עס הייבט זיך אָן די וועלטלאַבֿקייט פון אידישן טעאטער. ניט די וועלטלאַבֿקייט אַלס קעגנזאַץ צו רעליגיע, נאָר די וועלט־לאַבֿקייט אין אַ ברייטערן זין — די וועלטלאַבֿקייט, וואָס פּאַסט אויף אפילו רעליגיע וועלטלאַך.

ער איז דער ערשטער אידישער טעאטער, וואָס איז געבאָרן גע־וואָרן אין שוים פון דער מאָדערנער אידישער קולטור. ער איז דער ערשטער אידישער טעאטער, וואָס לעבט און וואַקסט אין דער אַט־מאָספּערע פון דער נייער אידישער קולטור, אין דער אַטמאָספּערע פון אידישער וועלטלאַבֿקייט.

דער אָנהויב פון אידישן טעאטער איז נאָאוי־משכיל'ישער קאַמף בלויז פאר וועלטלאַכע לעבנס־פאַרמען. די וועלטלאַכע טעא־טער־פאַרמען זיינען בלויז אַ צופאַל, זיי קומען כּהיסח־הודעת, און מייסטנס זיינען זיי נאָך נאָאוי־בית־המדרש'דיגע.

טעאטער איז נאָך בלינדער אינסטינקט.

טעאטער איז הפּקרות, משכיל'ים פון המון און רויע תּשוקה צו פּרייד.

דער אָנהויב איז אָבער, ווי יעדער אָנהויב, יום־טוב'דיג, נאָאוי־חדוה/דיג און אינטואיטיו־שעפעריש.

דערנאָך קומט גרויע וואַכעדיקייט, דער המון־ישער משכיל'ים ווערט פּאַרנרעכט און פּאַרמיסטיגט.

דער אידישער טעאטער האָט ניט קיין באַרירונגס־פּונקטן מיט דער אידישער ליטעראַטור, מיט די נייסטיגע און קינסטלערישע

שטרעמונגען אויף דער אידישער גאס און מיט די נאציאָנאַלע און
סאָציאַלע פּראָבלעמען פון דעם אידישן לעבן.
דער אידישער טעאַטער ווערט דער ישוב'ניק, דער עס-הארץ
אויף דער אידישער גאס.

די יעקב גאָרדין עפאָכע —

עס איז דער אויפקום פון א נייעם המון־משכלזים.
יעקב גאָרדין איז דער רבי מיט'ן גרויסן טייטל, וואָס לערנט
פשוט'ע עברי, די עברי, וואָס זיינע חברים האָבן געלערנט אין אַר-
טיקלען און אויף פאַרזאַמלונגען.

טעאַטער ווערט א באַהעלפער באַ אַ מלמד פון ראַדיקאַלן
אַלף־בית.

עס זיינען, אמת, געווען ליכטיגע, אויפבליצנדע מאַמענטן פון
טעאַטער־שאַפונג. אָבער דאָס זיינען געווען בלוז אויפברויז פון
רויער קראַפט, איבערראַשונגען און גליקלאַכע צופאַלן.

ניסים לאָזן זיך ניט צוימען, ניסים קאָן מען ניט איינשאַפֿען,
זיי גייען ניט אין שפּאַן.

איז — אָט דערנענטערט זיך דאָס אידישע טעאַטער צו
אידישער קולטור און אָט שפּרינגט ער אָפּ פון איר אויף טויזנט מייל.
אָט איז ער אַן אייגענער און אָט איז ער אַ ווילד פּרעמדער.

דאָס קונסט־טעאַטער איז דאָס קינד פון דער מאַדערנער אידי-
שער קולטור, עס איז אַ שטיק פון דער אידישער נייער קולטור.

ער איז דאָס בלוט און פלייש פון דער אידישער קולטור, ער
לעבט איבער אַלע ליידין און פריידן, אַלע קינסטלערישע און גייסטיגע
אויפברויזן פון דער נייער אידישער קולטור.

אין קונסט־טעאַטער געפינט דאָס נייע אידישע לעבן זיין טע-
אַטראַלן אויסדרוק, ווי עס האָט געפונען אין דער אידישער ליטעראַ-
טור און אין אַנדערע צווייגן פון דער אידישער קונסט.

די התקרבות פון אידישן טעאַטער מיט דער נייער אידישער
קולטור איז שוין אַחלוטין ניט קיין צופעליגע און ניט קיין
ניסים־דיגע.

דאָס קונסט טעאַטער קאָן שוין פּלוצלונג ניט תּפּשפּרינגען און

אָפגעפּרעמדט ווערן פון דער אידישער קולטור, ווי עס האָט פּאַסירט מיט'ן פּריערדיגן אידישן טעאַטער.

פּאַרפּאַלן — ער געהערט מיט לייב און לעבן צו דער מאָדערנער אידישער קולטור. ער איז אַליין אַ שטיק מאָדערנע אידישע קולטור — און פון זיך אַליין קאָן מען ניט אַנטלויפן.

זיינען מיר זיכער מיט אים. דאָס ערשטע מאָל אין דער גע- שיכטע פון דעם אידישן טעאַטער האָבן מיר דיאָזיגע זיכערקייט. און דאָס איז אפשר דאָס גרעסטע און שענסטע אין דעם קונסט־טעאַטער.

ס'ד'הכל אַכט יאָר האָט הינטער זיך דער קונסט־טעאַטער. ער האָט אָבער אזוי קינסטלעריש-אינטענסיוו, אזוי שעפּעריש-ברויזנדיג און מיט אזוי פיל פּלאַמענדיגער ענערגיע געלעבט, אַז ער האָט דורכגעמאַכט אין אַכט יאָר דאָס, וואָס אַנדערע טעאַטערס האָבן דורכגעמאַכט אין 25 יאָר.

ער האָט אָנגעיאָגט די גרויסע פּאַרשפּעטיגונג פון אונזער טעאַטער.

און מיר האָבן גוואַלדיג פּאַרשפּעטיגט.

ער האָט פאַר די אַכט יאָר דאָס בעסטע פון דער אידישער שאַ- פונג דורכגעשפּילט און דאָס סאַמע כאַראַקטעריסטישע פון דעם וועלט־רעפּערטואַר דורכגעפירט.

אַ גוואַלדיג נייגעריגער, מיט דעם ענטוויאָום פון אַ קינד, אין דער גרויסער טעאַטער־וועלט, האָט ער זיך ניט פּאַרמאַרינירט און זיך ניט איינגעשלאָסן אין איין טעאַטער־ריכטונג און אין איין מע- אַטערישיטה; די גרויסע נייגעריגקייט האָט אים געיאָגט פון איין עקסטרעם צום אַנדערן, פון איין טעאַטער ריכטונג צו דער אַנדערער, פון איין טעאַטער־שטרעמונג צו דער אַנדערער און פון אידישן רע- פּערטואַר צום וועלט־רעפּערטואַר.

פאַר פאַרטיפונג האָט ער קיין צייט ניט געהאַט. די נייגעריג- קייט מיט אירע גרויסע אויגן האָט אַלץ געוואַלט איינשלינגען.

און וואונדערלאַכע דרייסטקייט האָט ער אַרויסגעוויזן; ער האָט זיך פאַר קיין זאַך ניט אָפגעשראַקן. מיט אימפעט און מיט

שטורם האָט ער גענומען דאָס, וואָס דאָרף גענומען ווערן מיט גרויס
ישׁוב־הדעת און מיט היסטאָרישן געדולד.
און זיין דרייסקייט איז אים כסדר בייגעשטאַנען. זי האָט
אים כסדר אַרויסגעהאַלפן. ער האָט דורכגעבראַכן נייע וועגן און האָט
דעם אידישן מיטגעשלאָפּט נאָך זיך.
און גראָד איז אונז נויטיג געווען די דאָזיגע דרייסקייט, דער
דאָזיגער אימפעט און דיִדאָזיגע ברויזנדיגע נייגעריגקייט.
אַניאָגן — דעמדאָזיגן באַפעלנדיגן געשריי הערט איבער זיך
יעדער אידישער קינסטלער. איבער דער אידישער ליטעראַטור היילכט
דער דאָזיגער געשריי, איבער דער נייער אידישער שול, איבער דער
יונגער אידישער וויסענשאַפט און כּלל איבער אונזער גאַנצער
קולטור דוגערט ער.

אויף אַ טעאָטראַלן תּיקון האָט געוואַרט כּמעט די גאַנצע אידי־
שע ליטעראַטור.
עס האָט געוואַרט דער גאון פון דעם אידישן טראַגיקאָמיזם —
שלום עליכם.
זיינע וואונדערלאַכע סצענישע געשטאַלטן האָבן קיין תּיקון
אין טעאַטער ניט געהאַט.
ווערט שלום עליכם טעאַטראַליש אַנטפּלעקט אין קונסט־
טעאַטער.

אַבער עס וואַרטן אַנדערע. עס וואַרט אפילו דער „פּאָטער פון
אידישן טעאַטער“ — אברהם גאַלדפּאָדן, ער דאַרף האָבן זיין נייעם,
מאָדערנעם און וועלטלאַכן תּיקון.
ווערט די נאַאיווע און ליבע יוגנט פון דעם אידישן טעאַטער
באַנייט און אָפּגעפּרישט.
עס וואַרט פּרץ מיט זיין „גאַלדענע קייט“.
עס וואַרטן דורות פון אידישן שאַפּן — פון מענדעלי מוכ־
ספרים ביז חנא גאָטעספּעלד; פון י. ל. פּרץ ביז ה. לייבויק; פון
אַנ—סקי ביז בימקא; שלום אַש און יונה דאָזענפּעלד, לעאָן קאַברין
און אָסיף דימאָוו. ה. סעקלער און ס. יושקעוויטש. פּרץ הירשביין
און משה נאָדיר.
און די גרויסע וועלט־ליטעראַטור מוז אויך קומען צום וואַרט

אין דעם נייעם וועלטלאכן טעאטער, אין דעם טעאטער, וואָס איז אַרויס פֿון דער געמאָ אין דער גרויסער וועלט; אין דעם נייעם טעאטער, וואָס איז אידיש-וועלטלאַך.

די אידישע ליטעראַטור האָט זיך פֿאַר'חבר'ט מיט דער וועלט־ליטעראַטור, זי איז שוין ניט געמאָ-ליטעראַטור. זי איז וועלט־ליטעראַטור.

יאָגט דער אימפעט פֿון דער נייער טעאטער־שאַפונג פֿון נ. גאָד גאָל צו מ. גאַרקי, פֿון בענאָווענטא צו ראָמען ראָלאַן, פֿון פּאָל הייזע צו ערנסט טאַלער, פֿון מאַליער צו לעאָניד אַנדרייעוו, פֿון הענריק איבסען צו נ. הויפטמאַן.

איז דער רעפערטואַר ענציקלאָפּעדיש און די אויפֿפירונגען מוזן אויך זיין ענציקלאָפּעדיש.

אַבער עס געשען ממש ניסים: אין אימפעט איז דאָ ישובֿ־הדעת. אין שלום עליכם איז דאָ פֿאַרטיפונג און אין ראָמען ראָלאַן — דורכגעטראַכטקייט, אין לייזויק איז דאָ ברויטער ווייטאָגדיגער געמיט און אין אברהם גאָלדפֿאַדען — קינדישער שפּיל, אין פּרץ הירשביין — קערנדיגע פּאָלקסטימלאַכקייט און אין גאַרקי און אַנדרייעוו — וועלט־שמערין.

מיט שאַרפֿער אידישער אינטואיציע ווערט באַנומען דאָס, וואָס פּאָדערט לאַנגע אַרבעט און געדולדיגע פֿאַרטיפונג. אין אַכט יאָר ווערט אָנגעיאָגט, וואָס עס איז פֿאַרשפּעטיגט געוואָרן אויף גאַנצע פּופּציג יאָר.

אין דיִדאָזיגע אַכט יאָר ווערט באַשאַפֿן דער אַקטיאָר פֿאַר'ן וועלטלאַכן אידישן טעאטער.

מען קאָן זיך שוין מער ניט פֿאַרלאָזן אויף אַ נס ווי דוד קעסלער, ווי מאַנולעסאָ און ווי יעקב אַדלער.

מען דאַרף דעם קולטיווירטן, דעם געזעצטן און דעם נאָרמאַל־שאַפנדיגן אַקטיאָר.

פֿאַר אַ שטענדיגן וועלטלאַכן טעאטער דאַרף מען דעם שטענדיגן וועלטלאַכן אַקטיאָר.

און עס וואקסן אויס, ווי דורך א כישוף, א גאנצע מחנה אידישע
שווישפילער, זיכערע, באוואוסטזיניגע און פעסטע.
עס ווערט אפגעשאפט דער אקטיאר-נס, דער אקטיאר-קאפרי,
דער אקטיאר-צופאל און דער אקטיאר פון איין גרויסן חז"ל און פון
א תהום מיט ווילדקייטן.
מיט'ן קונסט-טעאטער פארענדיגט זיך די מעשה-בראשית-עפאך-
כע פון דעם אידישן טעאטער, אין וועלכער גאטס גייסט האָט גע-
שוועבט איבער'ן תוהו ובוהו.
די אידישע טעאטער-וועלט האָט זיך איינגעשטעלט.

דאָס קונסט-טעאטער האָט ארויסגעפירט דעם אידישן טעאטער
פון זיין פרימיטיווער, פראָווינציעלער און ישוב'ניקשער טעאטער
באנעמונג און פון זיין פיעסע-פעטישיזם.
ער האָט דער ערשטער געשמעלט דעם טראָפ אויף דער אויפ-
פירונג, אויף די ריינע טעאטער- מיטלען, אויף די באַזונדערע טע-
אטער מעטאָדן און אויף טעאטער ווי אַ באַזונדער אויסדרוק-מיטל.
אין זיין אימפעט האָט ער קיין צייט ניט געהאט אַרויסצובריי-
גען עס אין אַ שאַרפער און בולט'ער פאָרם.
ער האָט דאָ אויך געמוזט זיין ענציקלאָפּעדיש; געבן בלוז
קורצגעפאַסטע און אויבערפלעכלאָכע באַגריפן.
ער האָט זיך ניט געקאָנט אָפּשמעלן אויף איין טעאטער-שיטה
און דורכפירן זי מיט פילאָזאָפּישער רואיגקייט און שטרײַנגקייט.
דער ענציקלאָפּעדישער רעפערטואַר, וואָס איז דאָ רעאַליסטיש,
דאָ פאַנטאַסטיש, דאָ נאַטוראַליסטיש, דאָ סימבאָליש, דאָ שטריינג
ליטעראַריש און דאָ שאַרף טעאַטראַליש, האָט געמוזט ברעכן די
ליניעס, האָט געמוזט צערודערן די אויסגעהאַלטנקייט.
אַבער קורצע אַנדייטונגען אויף אַלע טעאַטער-שיטות זיינען
געגעבן געוואָרן אין די אַכט יאָר.
קורצע אַנדייטונגען, אַמאָל געפּלדיגע און אַמאָל זייער שאַרפע,
אַמאָל צוליב אייליגקייט פאַרגריזטע און אַמאָל דורך שאַרפער אינ-
טואַיציע קלאָר און ריכטיגע.
דער איינאיינציגער קונסט-טעאטער אין אַמעריקע האָט געהאַט
די מיסיע פון אַ האַלבן טויז טעאַטערס.

ער האָט באַדאַרפֿט פאַרטיפֿן דעם רעאַליזם, ער האָט באַדאַרפֿט אַרײַנפירן סימבאָליזם, ער האָט באַדאַרפֿט אונטערשטרײַכן טעאַטראַלישקײט, ער האָט באַדאַרפֿט דער סאָציאַלער דראַמע געבן דאָס וואָרט, הכלל — ער האָט געמוזט געבן אַ תיקון אויך די אלע טעאַטראַטישע רײַכטונגען אין אידישן טעאַטער.

פאַר אַכט יאָר איז אָפֿגעטאָן געוואָרן אַ גיגאַנטישע אַרבייט. עס איז באַשאַפֿן געוואָרן דאָס שטענדיגע אידישע טעאַטער, דאָס טעאַטער, וואָס איז אַ שטענדיגע טײל פֿון דער אידישער קולטור.

דער אומגליקלאַכער משיח

שבתאי צבי, די וואונדערלאַכע היסטאָרישע בראַנטיק, די מיסטישע ווירקלאַכקײַט, די לעגענדע, וואָס האָט געוואָלט באַקומען הויט און בײַנער, די קבלה, וואָס האָט זיך אַראָפֿגעלאָזן פֿון די עולמות העלוינים און געוואָלט זוערן ממשות'דיג, האָט לאַנג געוואַרט אויף אַ קינסטלערישן תיקון, אויף אַ טעאַטראַלער שילדערונג.

שבתאי צבי איז די גרעסטע און די טיפֿסטע טעאַטראַלע אויפֿ־טרעטונג פֿון אידישע מאַסן אין דער אידישער געשיכטע פֿון נאַכ'ן חורבן בית שני.

עס איז אַ אידישע מאַסן־אויפֿטרעטונג, וואָס צערודערט די וועלט, עס איז די גרעסטע מיסטישע אָנשטריינגונג פֿון אַ פֿאַלק, וואָס צעטרייסלט די וועלט.

אידישע מאַסן, געיאָנטע, געפֿלאַנטע, אידישע מאַסן, וואָס זײַן נען הפּקר, אידישע מאַסן, וואָס ווערן געשאַכטן, גע'רודפֿט, אידישע מאַסן, וואָס זײַנען ווי דערשראַקענע שעפֿעלאַך אין אַ געדיכטן וואַלד, וואוּ הויזדרעות לױערן פֿון הינטער יעדער בוים, אידישע מאַסן, וואָס ווערן געפירט צו דער שחיטה פֿון דער שפּאַנישער אינקוויזיציע, פֿון דער בלוט־דורשטיגע חיה, באַגורשן כמעלניצקי, און פֿון הונדערטע אנדערע וואַלד־רוצחים, הויבן זיך אויף און מאַנען זײַער משיח!

כלו כל הקצין, אַ סוף פֿון דער אידישער אומה, דער הלף פֿון שונא פֿאַכעט איבער'ן האַלז, די גאַנצע וועלט איז דער שוחט, דער

מלאך-המות, ניטאָ קיין געוויינלאַכע הצלה, ניטאָ קיין נאַטירלאַכע
אויסלייזונג — משיח מוז קומען !

— משיח ! —

דונערט עם איבער דער פינסטערער וועלט.
די שווערע וואַלקנס ווערן צעריסן, עם בליצט די גאולה און עם
דונערט מעשה-בראשית'דיג...

דאָס פאָלק האָט אַ מינוט פאַר זיין כליה, אַ רגע פאַר זיין אונט-
טערנאָנג אַרויסגערופן משיח'ן מיט זיין גרעסטער מיסטישער
אַנשטריינגונג.

און שבתאי צבי איז אפשר געווען דער קליינער משיח, דער
ערב-משיח, וואָס האָט דעם פינסטערן יאוש דורכגעשניטן מיט אַ
פונק פון האַפנונג.

דער יאוש איז געווען די גסיסה פון אַ פאָלק, דער פונק האַפנונג,
דער פונק אויפמונטערונג האָט עם אָפגעראַטעוועט פון טויט.

אַ חוץ דעם איין-איינציגן גרויסן אמת'ן משיח האָט די וועלט
קליינע משיח'לאַך, וואָס קומען מיט ברעקלאַך אמת'ן, מיט אַ
קליינעם ניצוץ פון יושר, מיט אַ שטיקעלע נחמה און מיט אַ צייט-
ווייליגער ישועה.

זיי זיינען נעבאָך פאַלשע נביאים, ווייל זיי בריינגען ניט דעם
גאַנצן אמת, ווייל זיי קומען ניט מיט'ן גאַנצן יושר, ווייל זייער
טריסט איז מיט פנימות און זייער ישועה איז אַ פאַרבליענדעניש.
פאַרבליענדעניש !

דאָס בריינגט יעדער קליינער און פאַלשער משיח !
דאָס איז דער ביטערער גורל פון יעדן קליינעם משיח — אים
רופט אַרויס דער ווילן פון פאָלק, אים זאַלכט דער יאוש פון פאָלק
און אים באַשפייט דערנאָך די פינסטערע אַנטווישונג פון פאָלק.
די קליינע משיחים זיינען די קרבנות פון פאָלק.

דאָס זיינען די ליאַלקעס, וואָס דערפרייען אַ מינוט די קינדער
און באַלד שניידן זיי אויף דעם בויד פון דער ליאַלקע און עם אַנט-
פּלעקט זיך שטרוי.

שבתאי צבי איז אַ טראַגישע פיגור.

דאָס פאָלק מוז האָבן אין דעם מאַמענט פון דער גרעסטער סכנה
פאַר זיין קיום אַ משיח. נעמט ער אויף זיינע קליינע, שמאַלע פליי-

צעט די שווערע משא, ער וויל דוחק זיין דעם קיין. ער וויל בא גאָט מיט געוואַלט אויסרייסן די גאולה, וויל די גאולה איז שוין מחויב צו קומען, וויל נאָך אַ מינוט וועט שוין די גאולה ניט האָבן צו וועמען צו קומען, די כליה גייט האַרט אויף דער אידישער אומה, דער חלף ליגט שוין אויפ'ן האַלז.

ער איז ניט קיין משיח, ער איז זינדיג, ער איז אַ מענטש, איז ער זיך מסגף, ער וויל דורך יסורים, דורך תעניתים און ענווים ריין און געלייטערט ווערן.

ער וויל מיט געוואַלט אויף זיך אַליין, ווערן משיח. ער איז מיט זיך אַליין ניט פאַרטיג. ער האָט נאָך באַ גאָט נאַרניט גע'פּוועלט'ט און אַרום אים שטייט אַ פאַלק מיט אַ מיסטישן גלויבן און זאַלבע אים, און קרוינט אים און קניט פאַר אים. דאָס פאַלק וויל אויך מיט געוואַלט אַרויסרייסן באַ גאָט זיין משיח.

פאַרבלענדעניש!

איז עס די גרעסטע, די טיפסטע און די פאַרכינסטע טעאַטראַ-לישע אויפטרעטונג.

האָט שבתאי צבי געוואַרט הונדערטער יאָרן אויף זיין דיכטער, וואָס זאָל זיין גרויסע טראַגעדיע אַנטפלעקן פאַר דער וועלט, וואָס זאָל אים, דעם אומגליקלאַכן, געבן זיין תקון.

ער האָט געוואַרט אויף אַ אידישן טעאַטער, וואָס זאָל פּלאַסטיש און פאַרביג, מיט באַוועגונג און וואָרט אים מחיה המתים זיין, וואָס זאָל אים פון היסטאָרישן שטויב און שימל אַרויסנעמען און באַווייזן אים לעבעדיג פאַר דער וועלט אין זיין אומגליקלאַכער גרויסקייט און קליינקייט.

איז ער געווען אַ שווינדלער, האָט ער דאָך געשווינדלט פאַר אַן אומגליקלאַך פאַלק, איז ער געווען אַ פאַלשער משיח, האָט ער דאָך דורך פאַלשקייט געוואַלט אַרויסראַטעווען שעפעלאַך פון וועלפישע ציין.

איז דער שווינדל געהייליגט און די פאַלשקייט גערעכטיגט. איז געקומען אַ פרעמדער, אַ קריסט, זשולאַווסקי, און האָט זיך

מרחם געווען אויף דעם אומגליקלאכן משיח און האָט אים געוואָלט
געבן אַ תקוּן.

אַ פּרעמדער, וואָס האָט שוין זיין משיח, און וואָרט ניט אויף
קיין אַנדער משיח, אַ פּרעמדער, וואָס איז שוין פּאַרטיג מיט דער
גאַנצער פּון דער וועלט, האָט געוואָלט פּאַרשטיין דעם אידישן פּאַלשן
משיח, ער האָט אים ערלאָך געוואָלט פּאַרשטיין.

איז אַרויס אַ קליינער יעזוס און ניט קיין פּאַלשער אידישער
משיח. אַ קליינער יעזוס, וואָס האָט פּאַרבלאָנדזשעט צו אידן, צו
אידן, וואָס ריידן וועגן געלט, צו אידן, וואָס גייען מסר'ן אויף אים
פּאַר'ן סולטאַן, צו אידן, וואָס קריגן זיך פּאַרביסן, צו אידן פּון אַ
קליינער פּוילישער שטאַט.

איז באַ אים די מאַסע נישטיג און קליין און דער קליינער יעזוס
— גרויס.

די מאַסע, וואָס שבתאי צבי לעבט מיט איר גלויבן, די מאַסע,
וואָס דעהויבט אים, די מאַסע, וואָס שטעלט זיך ראַנגלען מיט גאָט
און וויל אַרויסרייסן באַ אים אַ משיח, די דאָזיגע מאַסע איז קליין
און נישטיג!

אונטער זיבן שליוערן זעט איר דעם פּרעמדן און דער עיקר —
דעם פּאַליאַק!

די מאַסע איז מיט טויזנט קעפּ העכער פּאַר שבתאי צבי; דורך
איר טיפּן גלויבן קומט ער צו דער וועלט מיט דער שטאַלצקייט פּון
אַ משיח, די מאַסע איז ריינער פּאַר שבתאי צבי, וויל זי בלייבט
די אָפּגענאַרטע, די אַנטווישטע, זי איז דאָס גרויסע, ריינע און אומ-
גליקלאַכע סינר.

זשולאַווסקי האָט אַריינגעוואָרפּן אין דער מאַסע די שאַבלאַנע
און אויבערפּלעכלאַכע קאָמישע שטריכן, וואָס איר געפינט אין יעדן
בוך, וואָס פּרעמדע האָבן געשריבן וועגן אידן.

דאָס אידישע טעאַטער, וואָס איז נאָך פּופּציג יאָר פּון זיין
עקזיסטענץ דערגאַנגען צו דער מדרגה, אַז ער קאָן אויפּנעמען די
גרויסע צעטרייסקעניש פּון אַ פּאַלק, האָט באַדאַרפּט מיט גרויס
פּאַרויכטיגקייט צוגיין צו זשולאַווסקיס שבתאי צבי.

דער תּוך פּון דער היסטאָרישער אידישער דראַמע איז די מאַסע,

די מאַסע, וואָס איז אויסגעלייטערט געוואָרן דורך יסורים און ענווים און פילט זיך ראוי און צייטיג פאַר ביאת המשיח.
פון אינערלאַכן גלויבן, דורך איר סונגעסטיע באַווייזט זיך דער שאַטן פון משיח'ן — שבתאי צבי.

טעאַטראַליש דאַרף די מאַסע אַרויסטרעטן פון איין גוס, באַ-
הערשט פון איין גלויבן און פון איין ווילן, אַ מאַסע, וואָס איר געשריי
שפאַלט די הימלען, וואָס איר יאָמער מאַכט ציטערן די ערד, אַ מאַסע
וואָס קאָן ברײנגען משיח'ן, אַ מאַסע, וואָס קאָן מאַכן גלויבן איינעם,
אַז ער איז משיח, אַ מאַסע, וואָס קומט מיט'ן גרעסטן יאוש און מיט'ן
טיפסטן גלויבן.

דידאַזיגע מאַסע איז די הויפט פיגור. עס זיינען לחלוטין ניטאָ
קײן משוררים, וואָס באַמקען אונטער אַ חזן. זי איז די דינאַמיק, דער
הייסער אָטעם פון דער דראַמע.

דאָס אויפטרעטן פון מאַסן אויף דער סצענע איז די לעצטע
יאָרן געוואָרן דאָס טיפסטע טעאַטער־פּראָבלעם. אַלע ריכטונגען, אַלע
זוכונגען אין דער טעאַטראַלער קונסט פייניגן זיך אַרום דעמדאָזיגן
פּראָבלעם. און וויפּל קינסטלערישע אַנטפלעקונגען זיינען שוין גע-
מאַכט געוואָרן, וויפּל טעאַריעס טראָגן זיך אַרום דער טעאַטער־וועלט,
וועגן דערדאַזיגער פּראַגע, מען איז שוין דערנאָנגען צו דער עקסטרע-
מער מיינונג, אַז טעאַטער דאַרף אָפּערירן בלויז מיט מאַסן.

דיינהאַרדט ווייזט ממש וואונדער אין זיינע מאַסן־אויפפירונג
גען, דער יונגער בערלינער רעזשיסאָר, אַרנען פּעהלינג, האָט דער-
בראַכט די מאַסן־אויפטרעטונג צו אַזאַ דרייטער טעאַטראַליש־קינ-
סטלערישער מדרגה, אַז די אויפטרעטונג פון דעם איינצלנעם ווערט
פּאַרטונקלט. ער גיט דער מאַסע אַ מעכטיגע שטים, אַ מעכטיגע באַ-
וועגונג. זי ווערט איין גרויסער יחיד, אַ גיגאַנט, וואָס זיין שטים
דונערט און זיין באַוועגונג איז אַ וועלט־שטורם.

באַ אַזנאָ אין אירישן טעאַטער איז די מאַסע קיינמאָל ניט קינ-
סטלעריש און קיינמאָל ניט טעאַטראַליש, זי איז שטענדיג צעשויד-
בערט, זי איז שטענדיג שמאַטעוואַטע, זי איז שטענדיג לעפּיש, זי
דייסט זיך אַרײן אין דער פּאַרשטעלונג ווי אַ גרילצערײ אין אַ סימ-
פּאָניע, זי צערודערט דעם ספּעקטאַקל, צעקרימט און צעברעכט די
קינסטלערישע ליניע.

בא יעדער אויפפירונג אין דעם אידישן טעאטער האָב איך
כסדר מורא פאַר דעם צענדליג פלאַקסענע בערד, פאַר'ן צענדליג אָנ-
גערוקטע היטלען, פאַר'ן צענדליג משוגע'נע קאפּאָטעס... אָט רייסן
זיי זיך אַרײַן ווי ווילדע, ווי וואַנדאַלן און פאַרשוועבן די פאַרשטע-
לונג.

אך, דער צענדליג פלאַקסענע בערד, דאָס איז דער אַטאַוויזם,
דער אייביגער סימן פון אונזער אַמאָליגער פּוּריש-שפּילעריי, דער
אַפּענדיקס פון אונזער טעאטער.

וואָלט דער קונסט־טעאטער ריכטיגער באַנומען די היסטאָרישע
דראַמע „שבתאי צבי“ און וואָלט געבויט די גאַנצע אויפפירונג, דער
עיקר, אויף דער אויפטרעטונג פון דער מאַסע, וואָלט די גאַנצע פאַר-
שטעלונג געווען אַן אַנדערע, די סצענע וואָלט אַנדערש געבויט גע-
וואָרן און דער גאַנצער טעמפּ וואָלט געווען אַן אַנדערער.
די איינצלע אַרטיסטן וואָלטן זיך געמוזט אויפהויבן צו אַ
העכערע שטופּע כּדי ניט אָפּשטיין פון דעם טעמפּ פון דער מאַסע,
און עס וואָלט אַרויס אַ גראַנדיעזערע אויפפירונג.
אַן אויפפירונג פון וועלכער מען וואָלט דערהערט עקבתא
דמשיחא, די טריט פון משיח'ן, מען וואָלט דערפילט, אַז די ערוואַר-
טעטע גאולה קומט, מען וואָלט דעם מיסטישן עקסטאַז דורכגעלעבט,
מען וואָלט פון דעם משיח־געדאַנק, וואָס לעבט טויזנטער יאָרן באַ
אידן, אָנגעצונדן געוואָרן.

די אַנטווישונג וואָלט געווען אַזוי מורא'דיג, אַזוי חורבן'דיג, אַז
דער הימל מיט שווערע וואָלקנס וואָלט זיך אַראָפּגעלאָזט אויף דער
ערד און וואָלט זי מיט זיין חושך'דיגן מויל איינגעשלונגען...
שבתאי צבי האָט באַדאַרפט ווערן די נייע עפּאָכע אין אידישן
טעאטער, די גרויסע עפּאָכע, וואָס דייסט אונז אַרויס פון קליינע
וויצן, פון דריבנע זשעסטן, פון שטאַמלעריי, פון פלאַקסענע צעפּאַטל-
טע בערד, פון קינסטלערישע שפּלֹות, פון גיגאַנטישע אָנשטריינגונג
מיט ליליפּוטישע רעזולטאַטן.

עס איז אַזוי אַזוי באַשערט צו מאַכן קליינע טריט אין אונזער טעא-
טער־אַנטוויקלונג.

זאָלן געבענטשט זיין די קליינע טריט, זיי וועלן אונז נאָך סוף
 כל סוף ארויספירן פון דעם טעאטראַלישן זומפּ.
 די אויפפירונג פון שבתאי צבי איז אַ פּאָר קליינע טריט ווייטער
 מיט אַ פּאָר טריט זיינען מיר דערנענטערט געוואָרן צו אמת'ער
 טעאטראַלער קונסט.
 עס אז נאָך אָבער געבליבן אַ גרויסער מהלך.
 די אויפפירונג איז רייך מיט אויסערלאַכע עפעקטן און טייל-
 ווייז מיט פרעמדע, זייטיגע עפעקטן.
 דער באַלעט אין צווייטן אַקט איז לחלוטין אַ פרעמדער עפעקט,
 וואָס האָט זיך אַריינגעריסן אין דער פּאַרשטעלונג.
 דער עפעקט איז שוין אַן אַלטער, אַן אָפּגעדראַשענער.
 וואו נאָר אַ סולטאַן, דאָרט טאַנצן מיידלאַך פאַר אים, און
 אַמאָל דוכט זיך מיר, אַז דער סולטאַן ווערט אַריינגענומען אין אַ
 דראַמע, נאָר צוליב די טאַנצנדיגע מיידלאַך.
 דאָס איז אַלט און עס איז שוין געוואָרן באַנאַל.
 אָבער דאָס איז באַ אַנדערע, באַ צעפיעשטשעמע טעאטער-
 יחסנים, באַ אונז איז דאָס אַ נייעס.
 אַ נייעס — אַ צענדליג מיידלאַך טאַנצן, ווי געהעריג און זיינען
 אָנגעטאָן ווי געהעריג.
 פאַרווייט אַביסל דעם שוואַרצן קרופּניק...
 פרייט זיך דער אָרימאַן!

מיט צוועלף יאָר צוריק האָב איך געזען דעמעלביגן שבתאי
 צבי, פון זשולאַוסקי, אין וואַרשע, אין אַ פּוילישן טעאטער.
 איז מאָריס שוואַרצ'ס אויפפירונג נאָר ניט אַן ערך בעסער און
 שענער.
 מיט צוועלף יאָר צוריק וואָלט אַ אידישער טעאטער בשום אופן
 ניט געווען בכח צו געבן אַזאַ אויפפירונג.
 איז עס אַ דערגרייכונג און אַ זייער ממשות'דיגע אין אונזער
 טעאטראַלן תּוהו ובוהו.
 אַזאַ שבתאי צבי, ווי מאָריס שוואַרץ גיט, וואָלט קיינער מיט
 צוועלף יאָר צוריק ניט געגעבן.

שבתאי צבי איז רואיג, ער וויל ווירקן מיט'ן אינערלאַכן ברען
און גלויבן, שבתאי צבי איז מאיעסטעטישזיכער, שבתאי צבי האָט
פאַרגליווערטע פּאָזן.

דאָס זיינען גוטע סימנים.

הלואי וואָלט מאָרים שוואַרץ געקאָנט זיין אין דריטן בילד אַזוי
איבערמענטשלאַך, און ניט אַזוי ישיבה-בהור'יש נערוועז, הלואי
וואָלט ער געקאָנט טענה'ן צו גאָט מיט דער ווירדע פון אַ נביא, פון
אַ משיח, הלואי וואָלט ער זיך מסגף געווען, שלאָגן זיך מלקות מיט'ן
עקסטאַז פון אַ צערודערטן מיסטיקער און ניט מיט דער פאַרביסנ-
קייט פון אַן אומגליקלאַכן בעל-הבית'ל.

הלואי!

ווער וואָלט מיט צוועלף יאָר צוריק געשפילט ווי מאַרק שווייד
אַזוי קלוג און אַזוי טעאַטראַליש דעם סולטאַן?
דער סולטאַן איז אַ פיינע אַקטיאָרישע שאַפונג.

נתן הנביא איז אביסל מגידיש — קליינשטעטלדיג, זשולאַווסקי
האָט פאַר אים דעם ריכטיגן אָרט ניט געפונען, ער האָט מיט שבתאי
צבי געוואָלט פאַרשטעלן אַלץ און אַלעמען.

האָט מען באַדאַרפט מאַכן אַן אָרט פאַר'ן נביא, פאַר דעם מערקד
ווירדיגן מענטשן, וואָס קיינער ווייסט עד היום ניט צי ער איז געווען
אַ פשוט'ער שווינדלער צי אַ האַלבער משוגע'נער.

נתן הנביא איז דער שליוח פון דעם עקזאַלטירטן צבור, ער איז
דער קול און דער באַגער פון זיין פינסטערער צייט.

זשולאַווסקי האָט פאַר שרה'ן, פאַר דער אשה, פאַר דעם שלאַנג,
פאַר דער דליִת, וואָס נעמט צו באַ שבתאי צבי זיין כח, די פאַסיגע
ווערטער ניט געפונען.

אַט דיראַזיגע טומאה, דיראַזיגע גאַסן-מיידל, וואָס האָט גע-
שרפּה'ט פון זינד אין איטאַליען ערגעץ, איז געקומען זיך מזווגן זיין
מיט דער קדושה. שבתאי צבי וויל דורך טומאה קומען צו קדושה, ער
וויל זי און זיך הייליגן, די טומאה איז אָבער גובר...

שרה'ס טומאה איז שטאַרקער, ברענענדיגער פאַר שבתאי צבי'ס
קדושה, זי איז ווייב, זי איז יצר-הרע, זי איז די ליִית, וואָס נעמט
צו משיח'ן באַם פּאַלם:

זי איז דער דינאמיט אין דער דראַמע.
מאדאם סניעגאָוו האָט באַדאַרפט נעמען די שרה, וואָס שלום אַש
האָט געשילדערט אין זיין שבתאי צבי.
די שרה איז פייערדיג זינדיג, זי איז די אמת'ע סטראַ-אחרא
און דורך איר ווערט משיח געשטרויכלט.
ד שרה, וואָס מאדאם סניעגאָוו שפילט איז נעבאָך אַ בעל-
הבית'יש ווייבל, וואָס ווייסט, אַז אַ מאַן דאַרף זיין אַ מאַן צו זיין
ווייב און ניט קיין משיח פאַר דער וועלט.
דאָס איז ניט די שרה, וואָס אפילו זשולאווסקי האָט געוואָלט
זען.

פּנימות זיינען דאָ.
אַבער עס איז עפעס געשען!
עס שמעקט אַביסל מיט „דבוק“, מיט „אַנאַטעמאַ“, עס הערט
זיך אַבער אַ פיינערער אַראַמאַט אויך.
עס איז דאָ באַגייסטערונג, די שפילער פילן זיך ווי קינסטלער.
וואָלן זיי!
נאָר וואָר די צופרידנהייט, די זיכערע צופרידנהייט זיי ניט
באַרואיגן.
אמת'ע קינסטלער זיינען אייביג אומרואיג און אייביג אומ-
צופרידן — זיי פילן, זיי ווייסן, אַז די קונסט האָט קיין רואיגע, שטיי-
לע ברעגן ניט...
דער גורל פון קינסטלער איז אייביג זוכן קינסטלערישע השלמה
און קינסטלערישן אמת.

וועלף

וועלף!

דאָס זיינען מיר, מענטשן.

אַן אַלמער לאַטיינישער שפּריכוואָרט האָט אונז געקרוינט מיט דעמאָזיגן נאָמען און דער גרויסער שריפטשמעלער ראָלאַן, וועלכער האָט אונז אַזוי שוין און אַזוי טיף ליב, באַווויזט עס שוואַרץ אויף ווייס אין זיין דראַמע.

וועלף זיינען מיר, פאַרצוקן איינער דעם אַנדערן ווילן מיר. די ציינער אונזערע שאַרפּן מיר איינע געגן די אַנדערע.

אין פּרידלאַכע צייטן פאַרדעקן מיר אונזערע שאַרפּע נעגל מיט זיידענע האַנדשו, באַהאַלטן אונזערע רויבערישע אינסטינקטן אונטער אַ דינעם שליער פון מאָראַל און וויקלען איין אונזער טרייפֿ-קייט אין אַ טלית

האָט ראָמען ראָלאַן אויפגעהויבן דעם פּאַרהאַנג פון אַ שטור-מישער צייט, פון אַ צייט, ווען מענטשלעכע ליידנשאַפטן בושעווען ווילד, ווען דאָס מענטשלעכע בלוט ברויזט און קאַכט גיהנמ'דיג, דאָס איז די צייט פון רעוואָלוציע.

אין רעוואָלוציע הערט איר די גרויסע צייַן־קריצעריי פון דעם מענטשדוואַלף און איר הערט אויך די דונערנדיגע שטים פון יושר. רעוואָלוציע איז אַ קנויל פון קאַלטע אַכזריות צון צעהיצטע ערלאַכ־קייט, פון בלוטיגער שנאה און הייסער ליבע, פון העלדן־טאַטן און פון נידערטרעכטיגע מאָרדן.

אין רעוואָלוציע שטייט דער מענטש נאַקעט מיט דעם ביזן און גוטן אין אים, דאָס ערשטע איז שוידערלאַך און דאָס צווייטע איז געטלאַך —

דאָס איז דער מענטש! ער איז אַ געמיש פון גאָט און טייוול, פון טרייפקייט און כשרות.

זעט איר דעם מענטשן אין זיין ריכטיגער געשטאַלט.

בולט'ער פון אַלץ זעט איר זיינע וועלפישע ציין.

ראָלאַן'ס „וועלף“ איז געשיכטע, אַלטע געשיכטע, וואָס איז אָבער אייביג ניי, עס איז אַלטע געשיכטע, וואָס איז אָבער שטענדיג פריש, ווייל מענטשלעכע ליידנשאַפטן שפּילן, ליידנשאַפטן מיט

וועלכע דער מענטש איז געקומען אויף דער וועלט און פון וועלכע
 ער וועט זיך מסתמא קיינמאל ניט באפדייען.
 רעוואָלוציע איז דער פארצווייפלטער געשריי נאָך גערעכטיג
 קייט, רעוואָלוציע איז דער קאמף פאר גערעכטיגקייט און דיזעלביגע
 רעוואָלוציע טרעט די גערעכטיגקייט מיט די פיס, אויס גליעדער
 ליבע צו גערעכטיגקייט באַגייט זי די גרעסטע אומגערעכטיגקייטן.
 די אייביגע טראַגעדיע פון מענטשן —
 אין דער קרושה ליגט באַהאַלטן די טומאה.
 אין דער גערעכטיגקייט ליגט פאַרבאָרגן די אומגערעכטיגקייט.
 אין דער ליבע איז איינגעוואָרצלט שנאה.
 רחמים איז צעווערימט מיט אכזריות.
 און גערעכטיגקייט, די לויטערע גערעכטיגקייט, די געלויטערטע
 גערעכטיגקייט, וועלכע שטייט איבער די מענטשלעכע ליידנשאַפטן,
 וועלכע איז פריי פון דעם ערדישן מיסט און וועלכע האָט ניט קיין
 זינדיגן גוף, דיראָזיגע גערעכטיגקייט איז גאַרניט צוגעפאַסט צום
 לעבן.

א סטאָדע וועלף פון דער פראַנצויזישער בלוטיגער רעוואָלוציע
 שטייט אין מאינז און פירט אַ מלחמה מיט דער פרייסישער מלוכה.
 די וועלף פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע מיט זייערע שאַר-
 פע ציין און מיט בלוט פאַרלאָפענע אויגן.
 וועלף, וואָס קעמפן פאַר יושר און גערעכטיגקייט.
 וועלף, וואָס ווילן איינשטעלן אַ ציין־קריצנדיגע גערעכטיגקייט.
 ברומען כסדר די וועלף, שטעלן כסדר אָן די נעגל.
 פאַרשידענע וועלף זיינען דאָרט דאָ. פאַראַן אַ קלוגער, ניכטער
 רער וואָלף. פאַראַן אַ ווילדער וואָלף, עפעס פון אורוועלדער געקומען.
 פאַראַן יונגע, היציגע וועלפעלאַך. פאַראַן תמ'עוואַטע וועלפעלאַך און
 צווישן זיי האָט פאַרבאַנדרושעט אַ שעפעלע אין דער פעל פון אַ
 וואָלף.
 קעמפן די וועלף מיט דער וועלט און קעמפן, רייסן זיך צווישן
 זיך אַליין, אין סטאָדע איז אַן אַריסטאָקראַטישער וואָלף. אַ וואָלף
 מיט געפּוצטע נעגל און מיט פיינע עלאַסטישע מאַניערן פון אַ טיגער.

האָט מען פיינט דעם דאָזיגן אַריסטאָקראַט, מען טראָגט אַ
שטענדיגן חשד אין האַרצן אויף אים, און אַ פלעביאישער וואָלף, אַ
וואָלף וואָס האָט זיך מיט חזירים געהאָדעוועט וויל אים אומבריינגען.
טרעט אַרויס דאָס שעפעלע און מאַנט גערעכטיגקייט.
און דאָ זיינען אַלע טירן פאַרהאַסט און פאַררינגלט פאַר דער
גערעכטיגקייט, דאָ איז קיין שפאַרונע פאַר איר ניט אָפּן.
און נאָכמער — די קליינע גערעכטיגקייט, וואָס וויל ראַטעווען
דאָס לעבן פון איין מענטשן, קאָן שאַדן אַנדערע, אַ גרויסע גערעכ-
טיגקייט: די גערעכטיגקייט פון דער רעוואָלוציע איז אין סכּנה.
טענה'ט דער וואָלף־פּילאָזאָף, אַז עס זיינען ניטאָ קיין קליינע
און גרויסע גערעכטיגקייטן. פאַר דער גערעכטיגקייט איז אַ פּליג און
דאָס פּראַנצוויזשע פּאָלץ גלייך.
גערעכטיגקייט און דער הימל מעג פּלאַצן!
גערעכטיגקייט ווייסט ניט פון פּאָליטיק, זי ווייסט ניט פון קיין
חשבוּנות.

גערעכטיגקייט איז אמת, שאַרפּער, בלאַנקער אמת...
די גערעכטיגקייט קומט נישט, עס פּאַלט דער קרבן און עס
פּאַלט זיין פאַרטיידיגער.

ראַלאַן רעדט דאָ אַרויס פון דעם פּילאָזאָף טעליע.
די גערעכטיגקייט האָט ניט געזיגט, דער פּילאָזאָף איז פאַר-
שטויסן געוואָרן, אָבער ער איז גאַנץ געבליבן, ער איז ניט צעבראַכן
געוואָרן.
זיין גערעכט פאַר זיך אַליין, קאַנען אַריינקוקן אין איינעמס
האַרצן און ניט פאַרשעמען זיך — דאָס איז דער עיקר, דאָס איז די
הויפט זאַך.
זאָגט דער באַזיגטער פּילאָזאָף דעם קלוגן דורכגעטריבענעם
וואָלף, מאַרשאַל קענעל:

— איך בין דיך ניט מסנא, איך וויל ניט זיין אויף דיין אָרט.
גערעכטיגקייט פאַר זיך אַליין, אויב די וועלט וויל זי ניט, אויב
די וועלט שטויסט זי אָפּ פון זיך...
איז עס אַ דראַמע פון אַ גרויסן פאַרנעם, מיט אַ פּרעכטיג צע-
בליטן אייביגן פּראָבלעם און מיט ברייטער מענטשלאַכקייט.

איר זעט פאר זיך ווי מענטשן רייסן זיך צום הימל און די
טומאה היינט זיי ווי בליי אויף די פיס.

איר זעט ווי מענטשן פארמעסן זיך גרויס און אליין זיינען זיי
אזוי קליין, איר זעט דעם גרויסן מענטשלעכן פלאנטער, דעם משונה-
דיגן לעבנס-קנויל און איר זאגט מיט יאוש:

— צדיקים וועלן אייביג זיין איינצלע, יחידים, די מיליאנען
וועלן קיינמאל קיין צדיקים ניט ווערן.
אין סדום האָט גאָט געוואָלט האָבן בלויז צען צדיקים און האָט
זיי ניט געפונען.

און אפשר דארף מען נאָרניט האָבן קיין מיליאנען טעלעס מיט
דעם גרויסן גערעכטיגקייט געפיל אין האַרצן.

אין שפיל פון לעבן איז נויטיג דער שוויינען-הענדלער, ווערא,
מיט זיין פרימיטיווער העלדישקייט און ברוטאלער קראפט. עס איז
נויטיג דער טייוול, קענעל, וועלכער זעט אלץ און מאכט זיך ניט
זעענדיג. און נויטיג זיינען אלע בראַוואַ-שרוייערס און אלע בלינדע
נאָבלופער פון פאָפולערע און ברוטאלע העלדן.

זיצט איר אין טעאטער, זעט דעם פרעכטיגן שפיל און איר
פילט זיך ווי אַ טייל פון דעם גרויסן מענטשלעכן פלאנטער. איר זייט
מיט דער וועלט, מיט דער גרויסער וועלט, מיט אירע גרויסע שמערצן,
מיט אירע גרויסע פראָבלעמען.

איר ווערט באַ זיך חשוב'ער —

אויף מיינע פלייצעס האָט מען אַרויפגעלייגט אַזעלכע ערנסטע
פרבלעמען...

אַזוי פילט מען זיך זעלטן אין אידישן טעאטער.

דאָרט באַקומסטו זעלטן צו הערן אַן ערנסט און קלוג וואָרט.
עס איז קיין גרעסערער גענוס ניטאָ ווי צו פאַרבריינגען מיט
אַזאַ גרויסער מאָדאלישער פערזענלעכקייט ווי דאלאן איז.

דאָ פאַרברענגט אין מיט ראָמען דאלאן אַן אַוונט.

דער גרויסער שרייבער, וואָס איז אויך אַ גרויסע פערזענלעכ-
קייט, וועט אייך קיינמאל קיין באַנאל וואָרט נישט זאָגן.

ווען איך וואָלט געהאַט די מאַכט וואָלט איך ניט דערלאָזן, אַז
קליינע פערזענלעכקייטן זאָלן שרייבן דראַמעס...

מענטשן פילן זיך יום־טוב'דיג אין יום־טוב'דיגע קליידער, שבת'דיג אין שבת'דיגע קליידער און שוישפילער פילן זיך גרויס, קלוג ווען מען לייגט זיי אריין אין מויל גרויסע, קלוגע ווערטער, זיי ווערן שטארק און מוטיג ווען מען פירט זיי אריין אין א דראמע מיט ערנסטע און שארפע לעבנס־פראבלעמען.

זיינען אונזערע שוישפילער געוואָרן שותפים צו ראמען ראלאן. מענטשן, מענטשן מיט ברייטע קינסטלערישע פלייצעס האָבן זיך באוועגט אויף דער בינע.

באראטאָוו — מארשאל קענעל — האָט געשילדערט מיט רואיגן פראַכט דעם טייוול פון דער רעוואָלוציע, אַ דינער סקעפֿֿֿטיקער, אַ רואיגער ציניקער מיט אַ גרויסען, שטארקן כאַראַקטער, ער זעט אַליז און שמייכלט און גאַלט ערגעץ באַהאַלטן אין די טיפּיענישן פון זיין פינסטערער נשמה. ער ווייס אַליז און האַלט די אויגן אַראָפּגעלאָזן, ער פּילאָזאָפּירט ניכטער און ערגעץ ברענט און ווייטאַגט אין אים.

אַ גרויסע פיגור, אַ קערנדיגע פיגור, אַ גרויסער טעמפּעראַ־ מענט, אַ קלוגער קאַפּ, וואָס פאַרקלענערט זיך אַליין, פאַרשרומפּט זיך אַליין. פאַרנאַרישט זיך אַליין, כדי ער זאָל ניט זיין צו גרויס פאַר זיין וועלט, ער טאַר ניט זיין גרעסער ווי מען פאַדערט פון אים.

דאָס האָט זיך באראטאָוו באוויזן מיט זיין גאַנצן טאַלאַנט און מיט זיין שוישפילערישער קולטור.

ווייזענפריינד, דער אַריסטאָקראַט ד'ואראַן, איז דאָס מאָל דערנאַנגען צו דער פּיינסטער ראַפּינירטקייט; געבאַליעט איז די באַוועגונג, געצירקלט זיינען די מאַניערן, געזיידנט דאָס וואָרט און אַ דינע, דינע פאַראַכטונג צו אַליז און צו אַלעמען שלענגלט זיך דורך אין אַליז.

און דער געהיימיספּולער שמייכל וואָס שוועבט אויף די ליפּן באַרואיגט אייך כּסדר, אַזוי שמייכלט טויטגעפאַר... אַ תּהום פון שוישפילערישע פּיינקייטן און טיפּקייטן האָט ווייזענפריינד אַרויסגעבראַכט.

מאַסיוו, שטאַרק מיט ווילדן אימפעט, מיט פּרימיטיוון ברען, מיט חי'ה'שער באַוועגלאַכקייט און מיט גראַבער רשעות האָט

קעשיער אויסגעהאמערט דעם רעוואָלוציאָנערן גענעראַל און דעם
געוועזענעם שוויינען הענדלער ווערא.
האַלב־שוויין, האַלב־מענטש, האַלב־חיה — אַ שוידערלאַכער
געמיש...

דער צעבושעוועטער מאַכ, די חיה פון וואַלד, האָט זיך אוועק
געשטעלט אויף צוויי פיס און איז אַרײַן אין מענטשלעכן קנול
און פּלאַנטער.

אומהיימלאַך איז ווערא, די חיה אין דער רעוואָלוציע.
איזדאָר קעשיער האָט דאָ באַווײַזן די קראַפט פון זײַן
טאַלאַנט!

שוואַרץ האָט מײַסטעריש געשילדערט דעם פּילאָזאָף אין דער
רעוואָלוציע, אַ ביסל אַ פרעמדער, אַ ביסל אַ זײַטיגער, כסדר מיט
די אויגן אין זיך, כסדר פאַרקלערט, כסדר מיט אַ גרויסן, בײַזן
נאָט אין האַרצן וואַנדלט ער אין גיהנום פון דער רעוואָלוציע.
שײַן איז טעליע, אַזוי שײַן, אַזוי רירענד ווי דער פאַרשלאָג
גענער געוויסן, וואָס רײַסט זיך צו דער וועלט.

ענדלאַך האָבן מיר געהאַט די געלעגנהייט צו זען אברהם
טייטעלבוים אין אַ ראַליע און זײַן שפּיאַן איז אַ טאַלאַנטפולע
אַקטיאָרישע קרעאַציע.

איר וועט קײַנמאָל נײַט פאַרגעסן דעם אַלטן דײַטש, מיט זײַן
טױט־שרעק מיט זײַן אויפבליצנדער האַפּנונג אויף לעבן, מיט זײַן
קריכערישער הכּנעה און מיט זײַן פּלוצלאַכן יוכישן שטאַלץ.
אַלע אַקטיאָרן מאַרק שווייד אין זײַן קורצער, יונג־פּייערדיגער
דעקלאַמאַציע, לאַזאַר פּריער, וואָלף גאַלדפאַדען, שטראַסבורג, א.
טענענהאַלץ און די איבעריגע זײַנען געווען ווירדיגע שותפים מיט
ראַלאַנען.

ראַלאַן וואָלט געהאַט נחת, אפשר מער נחת ווי פון אַנדערע
אײַראָפּיאַישע טעאַטערס, וואו אײַך האָב געזען די אויפפירונג פון
"וועלף".

און מיר מעגן געוויס האָבן נחת.
און מיר האָבן עס טאַקע געהאַט.

די כשופמאכערין

עס איז א ליבער, א הארציגער אידישער ספעקטאקל.
עס איז א ריינער, פרישער און לויטערער מענטשלעכער שפיל.
עס איז נאאיוו, אזוי ליב נאאיוו, אזוי הנ'עוודיג נאאיוו און
עס שטראַמט פון אלץ קינסטלערישע אויפריכטיגקייט, עס איז נאאיוו
ווי יעדע הארציגע מענטשלעכע שפילעריי און דעריבער איז עס
אזוי דופטיג, אזוי פלאטערנדיג און אזוי יום-טוב'דיג.
שפיל איז יום-טוב'דיג.

א גרויסן און קלוגן פאָטער האָט דער אידישער טעאָטער געהאַט,
אפשר אַ צו גרויסן און אַ צו קלוגן פאָטער פאַר די ערשטע טעאָטער-
קינדער אונזערע.

די אייניקלאַך ערשט האָבן אָנגעהויבן דערשפירן זיין גרויס-
קייט און זיין טיפע קלוגקייט.

די אייניקלאַך, די מער ראַפּינירטע, די מער געאיידלעטע, און די
מער טעאָטראַליש ערפאַרענע קאָנען צוגיין מיט מער יראַת-הכבוד,
מיט מער פרומקייט און מיט מער דבקות צו דער שיינער ירושה,
וואָס דער פאָטער פון אידישן טעאָטער, אברהם נאָלדפאַרן, האָט
איבערגעלאָזן.

דער פאָטער פון אידישן טעאָטער האָט אזוי טיף און אזוי
ריכטיג פאַרשטאַנען וואָס אזוינס איז טעאָטער.
מענטשן פאַרשטעלן פאַר ליאַלקעס און שפּילן.

ליאַלקעס נעמען זיך קיין זאַך צום האַרצן ניט, ליאַלקעס שפּילן
פרייד, ליאַלקעס שפּילן צער, ליאַלקעס לאַכן און וויינען, ליאַלקעס
זיינען נאאיוו און קלוג.

ליאַלקעס זיינען קלוג, ווייל זיי קאָנען אָן כּעס, אָן ביטערקייט
אויסלאַכן אונזערע שוואַכקייטן, ווייל זיי קאָנען שפּאַסן אָן גאַל,
ווייל זיי קאָנען וויינען און די אויגן ווערן באַ זיי ניט רויט און דער
פנים ווערט ניט צעקרימט.

ליאַלקעס קאָנען זאָגן דעם אמת און קוקן מענטשן גלייך אין
די אויגן אַרײַן.

אברהם נאָלדפאַרן האָט געוואוסט דעם גרויסן סוד פון שפּיל,

אים איז עס אנטפלעקט געוואָרן ווי עס איז אנטפלעקט געוואָרן
מאָליע'רן, שעקספיר'ן און אנדערע גרויסע מייסטער פון טעאטער.

דער מענטש, וואָס שפילט איז גאָר אַן אנדערער, ער איז ניט
דער מענטש פון אַלטענלאַכן לעבן, דער מענטש, וואָס שפילט איז
נאַאיוו און זיין פאַנטאַזיע איז פאַרביג, שפיציג און טאַנצנדיג, דער
מענטש, וואָס שפילט איז טיילוואַש באַוועגלאַך מיט זיין גוף, ווייל
שפילן די מענטשלעכע באַוועגונג הייסט סימבאָליזירן זי און אַרויס-
בריינגען מיט איר בלוט דעם זינען, די כּונה. דער מענטש, וואָס
שפילט זשאַנגלירט מיט'ן וואָרט פלינק, בריה'ש ווי מיט פאַרביגע
קנייאַכלאַך.

דער קאָמעדיאַנט איז דער קינסטלער פון טעאטער, ער איז די
ליאַלע, וואָס שפילט.

האַט איר אין דער כישופמאַכערין אַ וועלט פון אייביגע
ליאַלעס:

רבי אברהם'ני, דער טאַטע, וואָס נעמט אַרײן אין שטוב אַ
צווייטע ווייב, אַ שטיף-מאַמע צום קינד פון דער ערשטער פרוי.

דער טאַטע איז אייביג דער אַלטער נאַר, דער רייכער נאַר,
וועלכן די שטיף-מוטער, די מרשעת פירט פאַר דער נאַז.

די שטיף-מאַמע, עס איז די זינדיגע פרוי, וואָס גנב'עט זיך
אַרײן אין דער פרידלעכער הויז, כדי צו באַרויבן און צו באַגזל'ענען
די אַדימע יתומים'לאַך און דעם נאַרישן מאַן.

די פּאָלקס-פאַנטאַזיע האָט אזוי קלאָר, אזוי פאַרביג געמאָלט
די שטיף-מאַמע, אַז קיין קינסטלער האָט ניט וואָס צוצוגעבן.

די וואָס גייט חתונה האָבן מיט אַן עלטערן מענטשן און ווערן
אַ מאַמע צו קינדער, וועלכע זי האָט ניט געטראָגן אונטער איר האַרצן,
איז ניט קיין כשר'ע פרוי, דאָס פּאָלק האָט זי פיינט, עס גלויבט איר
ניט און קוקט איר אויף די פינגער.

און אַט דעם אייביגן שאַטן פון דער פּאָלקס-פאַנטאַזיע — די
כישופמאַכערין, דאָס איז דער בייזער גייסט פון דער שטיף-מאַמע,
איר אייביגע שותפ'מע און באַגלייטערין.

און אין מיטן איז דער מאַנסביל, דער אויסוואַרף, דער געזונט-
טער מאַנסביל, אליקום, דער העלד צווישן די דאָזיגע פאַרשאַלטענע
און זינדיגע ווייבער.

אַט איז דאָס טעכטערל, דאָס יתומה'לע, דאָס שטילינקע, דאָס
נעבאָבל, אויף וועלכער די פּאָלקס-פּאַנטאַזיע האָט אויסגעגאַסן איר
גאַנצן רחמנות; זי איז אַזוי אידל, זי איז אַזוי שיין, זי איז אַזוי ריין
און אַזוי אומגלעקלעך...

און איר חתן איז דער היפּך פון דעם מאַנסכיל אליקום, ער איז
פון זייד געוועבט און ליב האָט ער דאָס שיינע יתומה'לע, אַזוי ליב,
ווי די פּאָלקס-פּאַנטאַזיע קאָן נאָר אויסמאָלן.

און אומעטום, אויף אַלע שמחות, אויף אַלע אומגליקן, אויף אַלע
גאַסן און אין אַלע לענדער איז דאָ דער ליבלינג פון פּאָלקס, דער איי-
ביגער האַצמאַך.

ער איז דער לעבעדיגער יורש אויף צוויי פלינקע פיס מיט אַ
פעקל סחורה, צעלאָזענע פּאָלעס, מיט אַ היטל, וואָס לויפט אים
נאָך און קוים וואָס זי דעריאָנט אים און זיין פעקל סחורה.

האַצמאַך איז „עמך“, ער איז ניט קיין צדיק, ער איז ניט קיין
רשע, ער איז ניט קיין קלוגער און ניט קיין נאַר, ער איז „עמך“.

„עמך“ מיט אַלע זיינע מעלות און מיט אַלע זיינע חסרונות.
צעטומלט איז „עמך“, פאַרשמאַיעט און פאַרהאַוועט איז ער.

אַבער נאָט אין האַרצן האָט ער.
האַצמאַך איז איינער פון די וואונדערלאַכסטע טעאַטראַלע
געשטאַלטן.

נאָר אַ גרויסער טאַלאַנט קאָן שאַפן אַזאַ סימבאָלישע פיגור,
וואָס איז כולל אין זיך אַלע אייגנשאַפטן פון אַ פּאָלקס. האַצמאַך איז
דער טעאַטראַלער מנחם מענדל, און ווייל ער איז טעאַטראַל, איז ער
שאַרפּער, פאַרביגער, לעבעדיגער און אייביגער.

האַצמאַך איז טעאַטראַלע באַוועגונג, ער איז טעאַטראַלע פלינד
קייט, ער איז לויטער שפּיל, לויטער טעאַטראַלער קאַפּריז און לוי-
טער טעאַטראַלע וואַסכאַנאַליע.

און אַט קומען אַרויס די אייביגע סימבאָלן און שפּילן פאַר אונז.

עס איז אַ מעשה'לע.

גייט עס אייך כמעט ניט אָן.
וואונדערלאַכע ליאַלעס שפּילן.

זיצט איר און האָט דעם ריינסטן נחת, דעם לויטערסטן פאַרנעניגן.

עס זינגט אין אייך פרייד, עס שאַלט אַרויס אמת'ע אַנטציקונג. דאָס איז דער טעאָטראַלער ניצוי, די טעאָטראַלע נשמת, וואָס האָט באַקומען איר אמת'ן תיקון אין קונסט טעאָטער.

און די גרעסטע עקשנים וועלן מוזן זיך זאָגן :
„איצט ווייסן מיר וואָס איז טעאָטער“.

די אַקטיאָרן פון קונסט־טעאָטער, די נייע אַקטיאָרן אונזערע, האָבן דערשפירט דעם פיינעם אַראַמאַט פון דעם אַלטן שטיק און מיט עכטער קינסטלערישער פיינקייט די טעאָטראַלע רעמעניש געלייזט.

יעקב מעסטעל האָט געגעבן אַ פּרעכטיג ליאַלקע פון דעם טאַטן, ר' אברהם־צ'י, די ליאַלקע האָט געשפילט דעם נגיד, דעם נאַרישן טאַטן, דעם פאַרבלענדטן מאַן, אַזוי שניידיק און אין דערזעלביגער צייט אַזוי אָפן נאַאיוו און אַזוי פאַרטיפט סימבאָליש.

דאָ האָט יעקב מעסטעל אַרויסגעוויזן אַזוי פיל ראַפּינירטקייט פון אַ טעאָטראַל, אז עס ווילט זיך אים באַגריסן וואַרים און פון טיפן האַרצן.

אַננא אַפעל די צווייטע שפּיצניגע ליאַלקע פון דער שטיק־מאַמע. אַ שטיק רשעת, וואָס קאָן ניט באַהאַלטן ווערן אונטער קיין צביעות־דיגן שמויכל, וואָס קאָן ניט פאַרדעקט ווערן פון קיין חניפה און פון קיין פאַלשע ליבלאַכקייט.

זי שפּיגלט אַרויס די רשעות פון יעדן אבר, פון יעדן שטיקל לייב. ליידער אָבער האָט די טאַלאַנטפולע אַננא אַפעל געגעבן אַזוי שאַרף און בולט דעם עקסטראַקט פון דער שטיק־מאַמע בלויז אין דעם ערשטן בילד, אין די ווייטערדיגע סצענעס איז קיין זכר פון דעם ניט געבליבן, זי האָט חרטה געהאַט און האָט גענומען דעם ערנסטן „ליטעראַרישן“ טאָן.

אַ שאַך, אַזוי וואונדערלאַך אָנגעהויבן און אַזוי אַלטענלאַך פאַרענדיגט.

איבעראַשנדיג איז לאַזאַר פּרועד אין דער ראַליע פון חתן :
סענטימענטאַליזם באַהויכט מיט אַ דינעם שליער פון הומאָר,

דאָמאַנטיש מיט אזא שטילע און טרײַפע סאַטירע, פאַרליבט איבער די אויערן און אַ שעלמישער שמייכל גרײזלט די ליפן.

דאָס איז שפּיל, שפּיל מיט קאַלירן, מיט פּײַנעם, ציכטיגן הור מאָר, שפּיל מיט זיך און מיט דעם פּובליקום.

— נעמט מיך ניט ערנסט, איר זײט דאָך דערוואַקסענע מענטשן, איך שפּיל בלוז ...

— נעמט מיך ניט צו לײכט, איר זײט דאָך דערוואַקסענע מענטשן, איך לײד דאָך.

הײנט גײ דערטאַפּ אים, דעם אַקטיאָר.

און אַט מאַדימ'ט מוני וויזנפריינד אין האַצמאַך ; טײוולשע באַוועגלעכקײט און ברױזיגקײט, ווערטער קנוילן זיך האַסטיג און האַגלען אַרויס פון האַצמאַכ'ס מויל, האַצמאַך וואַקסט אַרויס פּלוצ־לונג, האַצמאַך ווערט נעלם פּלוצ־לונג, האַצמאַך פּליט איבער מענטשן, איבער לענדער, האַצמאַך איז טאַלענטפול, קײן ספּק ניט, עד איז אַבער ניט גײ.

האַצמאַך קאָן באַשײנען אַן אַלטע אויפּפירונג פון דער כּשופּ־מאַכערין, וויזנפריינד'ס האַצמאַך איז ניט האַרמאַניש מיט דער אויפּפאַסונג פון יעקב מעסטעל, לאַזאַר פּרױעד און מיט דער אויפּ־פירונג אינגאַנצן. און אפילו ניט אינגאַנצן הײמיש מיט'ן קינסטלע־רײשן קאַסטום.

דאָס נעמלאַכע מיט מאָרים שוואַרץ. ער, דער רעזשיסאָר האָט אַנגעטאַפּט דעם דופּק פון דעם שטיק פאַר אַנדערע, אַבער ניט פאַר זיך אַלײן, זײן באַבע יאַכנע איז די אַלטע באַקאַנטע אונזערע, מיר האָבן זי שוין געזען אזא.

ווייניג הומאָר, ווייניג שפּײַציגקײט און גאָר ווייניג אַקטיאָרישע מײסטערשאַפּט בכלל.

אַ פּערל, פון אַן אומדערוואַרטעטער זײט האָט אונז געגעבן מאַרק שווייד אין זײן מערק.

אזא געטאַקטע, אזא ראַפּינירטע, אזא פּערלדיגע שאַפּונג זעט מען זעלטן אין בעסטע קינסטלערישע קאַבאַרעטס, אפילו דער „בלוי־ער פּױגל“ און באַלעיעווס „שאָוו סורי“ אויך אין כלל.

שווייד זינגט אַ לידל, ניט מער, זיצט אַ מערק און זינגט זיך, ניט מער, דאַרף מען עס הערן, מען דאַרף הערן, ווי אַ שאַרפּער

אקטיאָר פאַראיינלעבט הומאָר, ווי אַן אינטעליגענטער אַקטיאָר פּאָ-
לירט סאַטירע.

פאַראיינלעבט, פאַרדינט און דאָס פּובליקום לאַכט, לאַכט אַזוי
האַרציג, אַזוי פּריידיג, און זינגט ער עס הונדערט מאָל, וועט דער
געלעכטער אַרויספלאַצן אַזוי פּריש און אַזוי לעבעדיג ווי צום ערשטן
מאָל.

זאָל די אַפערעמעט אונזערע גיין הערן שוויידן, זי וועט עפעס
לערנען.

קערנדיג איז א. קעשיר, ווי אַלעמאָל. ליב אומגליקלאַך איז דאָס
יתומה'לע — אַננא טייטלבוים, אַביסעלע טעאַטראַלישער און זי
וואָלט געווען דאָס ריכטיגע יתומה'לע.

באַראַטאָוו'ס אליקום איז קרעפטיג. ברייטבייניג און מאַנסבילש
מאוימ'דיג, אָבער אויך ניט אינגאַנצן ליאַלקע און דעריבער אַן
בליצנדיגן הומאָר.

שוואַרץ, ווייזנפריינד, אַננא אַפעל און באַראַטאָוו מוזן אַראָפּ-
נעמען די האַנט פון האַרצן און אַ שטיף טאָן ווי די יונגע און מיר
וועלן האָבן איינע פון די שענסטע פּאָרשטעלונגען אין אונזער
טעאַטער.

עס איז די שענסטע התחלה פאַר טעאַטראַלישקייט.

זאָלן די גרויסע אַקטיאָרן זיך ניט קווינקלען...

דער צוגאַנג איז ריכטיג: מען האָט זיך געהיט פון מעלאַך-
דראַמאַטישקייט, פון ערנסטער זינגעריי, פון ליטעראַרישע דבקות,
מען האָט געשאַפן אַ לויטערן שפּיל.

דאַרפן קיין פּגימות ניט זיין, כּפרט, אַז די פּגימות זיינען אַזוי
קליין און מען קאָן זיי לייכט באַזייטיגן.

צוויי מאָלער האָבן זיך צום ערשטן מאָל באַוווּזן פאַר אונז אין
דעמדאָזיגן שטיק.

ווי „גרינע“ אויף דעמדאָזיגן געביט האָבן זיי פיל אויפגעטאָן,
אָבער ווי גרינע האָבן זיי אויך געמאַכט פיל פעלער.

די דעקאָראַציע פון ערשטן אַקט האָט געהאַט ממש אַ פעלער-
האַפטן הינטערגרונט. אויסער דעם, זיינען די דעקאָראַציעס דאָ
געבויט. דאָ אויפגעהאַנגען, דאָ אָנגעווענדט איין פּרינציפּ און דאָ

נאָר אַן אַנדערן, דאָסזעלבע אויך בנוגע די קאָסטיומען, ניטאָ קיין
 גאַנצע, אויסגעהאַלטענע ליניע.
 פאַר דעם ערשטן אויפטריט פון די צוויי מאָלער, מאַוד און
 קאַטלער, איז עס גענוג גוט.
 קיינער האָט ניט אָנגעהויבן בעסער פאַר זיי.
 נאָך אַלעמען איז עס איינע פון די שענסטע פאַרשטעלונגען
 פון דעם קונסט־טעאַטער.
 אזא פּרישקייט, אזא מונטערקייט דערצו אזא טעאַטראַלע ציכ־
 טינקייט זעען מיר אפשר צום ערשטן מאָל אין אידישן טעאַטער.
 קורץ — איך האָב זיך שוין לאַנג, לאַנג אַזוי ניט געוויילט אין
 טעאַטער, ווי איך האָב זיך געוויילט באַ דערדאָזיגער אויפפירונג
 און איך ווינטש אַלעמען דעם פאַרגעניגן!

ל א ת ח מ ו ר

מיר האָבן געזען נאָך אַ האַלב רויע פאַרשטעלונג.
 די גאַנצע טעאַטער־מאַשין מיט אירע טויזנטער שרייפלאַך,
 רעדלאַך און רערן זיינען צום ערשטן מאָל געלאָזן געוואָרן אין גאַנג.
 די גאַנצע מאַסע פון טויטער מאַטעריע האָט באַדאַרפט מיט איין
 מאָל אָנהויבן לעבן, באַוועגן זיך און אַטעמען מיט דעם גרויסן
 טעאַטער־אימפעט.
 האָט די מאַשין געקרקצט אַביסל, געקאַפּריוועט איידער זי
 איז געקומען צום לעבן.
 אַלע געבורטן זיינען יסורים'דיג און ענוים'דיג.
 און אויסער דער טעאַטער־מאַשין האָט באַדאַרפט אָנהויבן צו
 שפּילן מיט אַלע זיינע פאַרבן, מיט אַלע זיינע באַצויבערנדע חנ'ען,
 מיט אַלע זיינע דינע און פּיינע קינסטלערישע סטרוגעס און מיט אַלע
 זיינע שיינע און ליבע קאַפּריוון אַ גרויס טעאַטער־שפּיל, וואָס איז
 אפשר קאָמפּליצירט ווי די נייע געביידע פון טעאַטער גופאַ.
 אין דעם טעאַטער־שפּיל זיינען אויך געווען טויזנטער שרייפ־
 לאַך, רעדלאַך און רערלאַך, וועלכע זיינען צום ערשטן מאָל געלאָזן
 געוואָרן אין גאַנג.

איז דא אױך געווען געבורט־ווייען.
אָבער דורך די געבורט־ווייען איז געבראַכט געוואָרן אויף דער
וועלט עפעס אַזוינס, וואָס מיר האָבן ביז אַהער ניט געזען און ניט
געהערט אין דעם אידישן טעאַטער.

מיר דאַרפן שוין אויפהערן צו מאַכן אַ נעבעכדיג פֿנים און
אויפהערן מיט קבצנ'ישן געמיט צו באַוויינען אונזער קולטורעלע
מערכה צווישן אַלע פעלקער. מיר דאַרפן אויפהערן צו קוקן אויף זיך
ווי אויף קולטורעלע מפיל'אָך.

אין דערדאָזיגער אויפפירונג זיינען די טעאַטראַלע השגות אַזוי
שאַרף, אַזוי גרויס און אַזוי ברייט, אַז עס איז ממש צו וואונדערן זיך
פון וואָנען האָבן זיי זיך גענומען צו אונז ?

אין דער אויפפירונג זעט איר פאַר זיך טעאַטער אין דער ריינ־
טער און ראַפּינירטסטער פאַרם, איר זעט ריינעם שפּיל אָן די שוועד
רע פּסולת'ן, וואָס האָבן זיך אָנגעהויפט אין טעאַטער, איר האָט פאַר
זיך די וואונדערלאַכסטע צונויפשמעלצונג פון קריסטאָליזירטער שווי
שפּיל־קונסט, פון פיינסטער און דרייסטער מאַלערישער קונסט און
פון שטראַלנער, דערהויבענער און לוסטיג־שטיפּערישער מוזיק.

מיט דער דאָזיגער אויפפירונג האָט דאָס קונסט־טעאַטער באַ־
וויזן ווי הויך ער קאָן פליען און אויף וואָס פאַר אַ הויך ער קאָן זיך
האַלטן.

און איך מוז מודה זיין, אַז איך האָב זיך ניט פאַרנעשטעלט, אַז
דאָס קונסט־טעאַטער קאָן זיך האַלטן אויף אַזאַ טעאַטראַלישער
הויכקייט.

וואָרים דאָס וואָס מיר האָבן געזען אין קונסט־טעאַטער איז
שוין ניט פשוט טעאַטער, עס איז שוין ניט פשוט'ע טעאַטראַלע מאַגד
טעגלאַכקייט, עס איז שוין נאָר שאַרפע ראַפּינירטקייט, עס איז שוין
טעאַטער־פּילאָזאָפיע, עס איז שוין טעאַטראַלע אַצילות, עס איז שוין
טעאַטראַלע אויבער־הכמה.

איך רייד דאָ ניט וועגן דער אויפפירונג אַלס גאַנצע; ווי גע־
זאָגט, האָבן מיר געזען אַ האַלב רויע אַרבייט, צו גרויס איז אַפּשד
דער פאַרנעם, צו קאָמפּליצירט איז אַפּשד דער פּלאַן פון דער אויפ־
פירונג און מען דאַרף האָבן צייט צו באַהערשן אים.

איך רייד וועגן די הויפט עלעמענטן פון דער אויפפירונג, וועגן

גרויסער און עכטער שוישפילערישער, מאָלערישער און מוזיקאלישער שאַפונג, וועלכע זיינען אַריינגעלייגט געוואָרן אין דעם גאָלדפארע-נישן פּאָלס-שטיק „לאַ תּחמוד“.

בנוגע דער שוישפילערישער זייט איז די גאַנצע אויפפירונג ממש אַן אוצר פון פּערל.

דער כשר טאַנץ אין דער צווייטער סצענע מיט ציליע אַדלער און בינע אַבראַמאָוויטש איז דאָס איידלסטע, דאָס געלייטערטסטע און דאָס האָפּערדיג-צניעות/דייגע.

דאָס איז אַ פּערל מיט אַ באַהאַלטענעם חן, מיט אַ שעמעוודיגער גראַציע און מיט אַזוי פיל פאַרביגקייט און אויסדרוק, אַז נאָר דורך לאַנגע טעאַטער-קולטור קאָן מען דערגיין צו דעם.

דאָס זעקסטע בילד — די שרצים-אַכסניאַ — איז קאַנצענטרירט טע טעאַטער-בריה'שקייט, עס איז וואונדערלאַכער שפּיל מיט אַזעל-כע שאַרפע פאַרביגע און זאַפטיגע אויסדרוק-מיטלען, וואָס מען באַ-קומט זעלטן צו זען אין די סאַמע בעסטע טעאַטערס.

דאָס עלפטע בילד — אין מאַטילדאַ'ס סאַלאָן — איז פאַר זיך אַליין אַ גרויסער ספּעקטאַקל, וואָס איז מיט אמת'ער קינסטלערישער דרייסטקייט, גרויסע בריה'שקייט און זיכערקייט אָרגאַניזירט. אַ תּהום פון פּלאַכן, יעדע באַזונדער באַרעכטיגט און מיט דער גאַנצער קאַנסטרוקציע צוזאַמענגעוואַקסן און איבער וועלכע עס שטייט אַ טומל פון רושיגע פאַרבן, אַ רעש פון מוזיקאלישע קלאַנגען און אַ האַרמאָנישע באַוועגלאַכקייט.

און אַזוי איז דאָס בילד פון גיהנום און פון גן עדן.

דאָ האָבן זיך באַמת פיר מוזעס: מאָלעריי, שוישפיל, מוזיק און פּלאַסטיק, צוזאַמענגענומען און געשאַפן וואונדער, סצענישע וואונדער.

דאָ האָבן מיר פאַר זיך ספּעקטאַקל אין אַ ברייטן זינען.

דאָ האָבן מאָרים שוואַרץ, אַהרנסאָן, אַהרון און פּאַקין, פיר אמת'ע קינסטלער, פיר מייסטער האָבן אַ הויב געטאָן דאָס אידישע טעאַטער צו אַזאַ הויך, צו וועלכער ער איז נאָך, אין אַמעריקע, ניט דערהויבן געוואָרן.

עס זיינען דאָ אין דער אויפפירונג זעכצן בילדער. איטלאַכס בילד איז פאַר זיך אַליין אַ גאַנץ טעאַטער-ווערק.

עם איז אָבער צופיל.
צופיל קינסטלערישע אָנשטריינגונג, צופיל פאר'ן אויג, צופיל פאר אַלע חושים פון דעם צושויער.
צופיל רייכקייט, צופיל שבע, צופיל טעאָטראַלע מזל-ברכה.
זעקס אָדער זיבן בילדער זיינען איבער גענוג.
מסתמא וועט דאָס קונסט־טעאָטער איינהאַלטן זיין שפע און זי ניט אויסשיטן מיט אזאָ ברייטער האַנט אין איין אָוונט.
דאָס וואָס מיר האָבן געזען אויף דער גרויסער פראַבע קאָן סטייען אויף פיר־פינף ספעקטאַקלען.
מען טאָר זיך ניט וואַרפן מיט אזוי פיל שפע.

א בריוויגער ים פון טעאָטראַלער שאַפונגס־פרייד איז די אויפפירונג.

אין איין אַרטיקל קאָן מען ניט אַרוםריידן אַלץ, וואָס די אויפ־פירונג פארמאָגט.

מען דאַרף שרייבן וועגן אַהרנסאָנ'ס דעקאָראַציעס פון גרויסן פאַרנעם באַזונדער, מען דאַרף שרייבן וועגן אַהרונ'ס ממש וואונדערלאַכער מוזיק באַזונדער, מען דאַרף שרייבן וועגן פאַקסינ'ס אויפ־טואונגען באַזונדער, וועגן שוואַרצ'ס רעזיסיאַרישער אַרבייט באַזונדער און וועגן דעם שפילן פון די אַקטיאָרן און די מאַסן באַזונדער. עס איז אַ גאַנצער אוצר, אַן ענציקלאָפּעדיע פון טעאָטער־שאַפונג.

איך זאָג אָפֿן — קריטיקער דאַרפן זען עטלאַכע מאָל די אויפ־פירונג, כדי זיי זאָלן זיך ווי געהעריג אַריענטירן אין די עלעמענטן פון דער אויפפירונג.

מיר האָבן פאר זיך אַ גרויסן אויסדרוק פון קינסטלערישער ענערגיע, עפעס אַ טעאָטראַלער וואַלקאָן האָט אַרויסגעפלאַצט מיט פיער און מיט דויך...

מען קאָן ניט און מען טאָר ניט צוגיין צו דערדאָזיגער אויפֿפירונג מיט לייכטער מבינות'דיגער וואוילערישקייט, מיט אויבערפלעכ־לאַכער קריטיק און מיט גאווה'דיגער זיכערקייט.
מיר האָבן פאר זיך אַ זייער קאָמפליצירטע פאַרשטעלונג.

און דאָ קאָנען אַרויסקומען זייער טרויעריגע מיספּאַרשטענדר-
נישן :

דער טעאַטראַלער עס־הארץ קאָן ווערן ברוגז פאַר דער שווערער
טעאַטער־עברי, וואָס די ראַפּינירטע קינסטלער האָבן אים אונטער־
געטראָגן, דער מיטלמעסיגער מבין וועט האָבן שטערן־קנייטשעניש
און מאַטעריגיש אויסצוגעפינען וואָס אזוינס שטעקט אין דעמדאָזיגן
גרויסן, פאַרביגן און דרושיגן טעאַטער־יאַריד.

די גרויסע אויפּפירונג דאַרף זיך אגב ערשט קריסטאָליזירן, זי
דאַרף ווערן קאמפּאַקטער, קאָנצענטרירטער, זי דאַרף ווערן בולט'ער,
זי דאַרף ווערן געבונדענער און דאָן ערשט וועט מען זי קאָנען
באַנעמען.

און דאָס וועט זי ווערן מסתמא היינט־מאָרגן.
און דער עולם, גראַד דער גרויסער עולם וועט עס געניסן מיט
דער גרעסטער פּרייד.

קאָן מען איצט ריידן בלוז וועגן איינצלנע מאַמענטן, וועגן די
באַזונדערע עלעמענטן, וועגן גרויסן קינסטלערישן מאַטעריאַל, וואָס
איז אויסגעשטעלט געוואָרן פאַר אונז.
עטלאַכע ווערטער וועגן די שוישפּילער.

דאָ זיינען קיין ראַלן אין דעם געוויינלאַכן זינען לחלוטין ניטאָ,
דאָ האָבן די שוישפּילער געהאַט פאַר זיך די ריינסטע שוישפּילערישע
אויפגאַבע, די אויפגאַבע צו שפּילן מיט'ן גוף אַבסטראַקציעס, צו
פאַרשפּיצן, צו פאַרשאַרפן און צו פאַר'בולט'ן פּאָלקסטימלאַכע באַ-
גריפן פון בייז און גוט, פון תּאוה און עונש, פון פּאַלשקייט און
ערלאַכקייט, פון אויסגעלאַסנקייט און תּמימות, פון אומגליקלאַכן
יושר און זאַטער אומגערעכטיגקייט, פון אַסימילאַציע און בלוט־
קרובּה'שאַפט, פון וועלט און מענטש פון ניט־גוטע און גוטע.
און עס איז אַ טעות, אַז פּאָלקסטימלאַכקייט איז תּמימות, לעד
מעשקוּזם, נאַרישקייט און אבערגלויבן.

ניין, אין פּאָלקסטימלאַכקייט ליגט באַהאַלטן שאַרפע סאַטירע,
ביזער הומאָר און שטעכעדיגע קלוגהייט.
האָבן די פּאָלקסטימלאַכע סימבאָלן קלוג־לאַכנדיגע פּנימ'ער,
מאַכן די פּאָלקסטימלאַכע אַבסטראַקציעס שניידדיגע גרימאַסן.
די פּאָלקסטימלאַכקייט באַשטייט אין דעם, וואָס די גרימאַסע

איז אן אפענע, א קלאָרע, די אָפּנקייט און קלאָרקייט גייט אַריבער אין גראַטעס.

שניידגע גרימאסן, דאָס איז דער פּונקט, וואו פּאַלקסטימלאַכער קייט און קונסט באַגעגענען זיך . . .

שוויבלט און גריבלט די אויפפירונג מיט גראַטעסע סימבאָלן, ווי די פּאַלקסטימלאַכקייט מאַלט זיי: פעטע שטריכן, שרייענדע פאַרבן און רעשינע באַוועגלאַכקייט.

און דאָס אינערלאַכע, די באַהאַלטענע צביעות, די פאַרבאָרגענע בייזקייט, די פאַרדעקטע פּאַלשקייט, די פאַרשלייערטע עניוות און די פאַרשלאַסענע אונטערשלעסער טרייפּקייט, קריכן אַרויס פון זייערע באַהעלטענישן און לייגן זיך אויס אויפ'ן פנים.

דאָס איז אמת'ער טעאָטער־שפּיל.

טעאָטער וויל דאָס אינערלאַכע מאַכן גופ'יש, ער וויל, אז מען זאָל קאָנען אָנטאָפּן דעם מענטשלאַכן פעלער, דעם גרייז, דעם דעפעקט.

עס איז שווער פאַר'ן שוישפּילער צו פאַרוואַנדלען גייסט אין מאַטעריע, אָבער דאָס טעאָטער פּאָדערט עס פון אים און וואָס וויי-טער ווערט דידאָזיגע פּאָדערונג זיינע אַלץ דרינגלאַכער און דרינגלאַכער.

און אַט האָבן די שוישפּילער פון קונסט־טעאָטער באַוויזן ניט נאָר צו פאַר'גופ'ן בייזקייט, צביעות, א. ז. וו. זיי האָבן באַוויזן צו פאַרגראַטעסקעווען אויף אַ וואונדערלאַכן אופן דידאָזיגע אַבסט־ראַקציעס.

ציליע אַלער האָט געגעבן דעם פיינסטן, דעם געשליפּנסטן גראַטעס פון איבערטריבענע צניעות און פרומקייט.

פרומע הייסט די אַבסטראַקציע וואָס ציליע אַלער האָט פאַר'גופ'ט.

אידישע ווייבערשע פרומקייט מיט איר גרויסער קדושה, וואָס גייט איבער אין לעכערלאַכקייט האָט באַקומען אַ ממשות'דיגע געשטאַלט.

און וויפּל פיינקייט פון שניצעריי איז פאַראַן אין דעמדאָזיגן גראַטעס.

עפעס איז שטיל דער איבערגאַנג פון קדושה צו לעכערלאַכקייט.

קוים, קוים ווי עם שאַטנט זיך, ווי עם מענעט זיך קדושה און
לעבערלאַכקייט.

ציליע אַדלער האָט באַוויון דאָ דעם פיינסטן חוש פאַר שווישפּיל.

דער היפּך פון פרומען איז די דייטשקע.

די דייטשקע איז די אויסגעלאַסנסטע, די פוסטע, די פאַלשע,
די נאַרישע.

האָט בערטאָ גערסטין מיט דער עקסטרעמסטער שניידיקייט
געשילדערט דעם קאַנטראַסט פון פרומען.

אַ גראַטעס פון דער פרוי, פון דער גווי'שער פרוי, וואָס איז
ניט פרום.

און אין דער סצענע אויפ'ן בית-עלמין האָט בערטאָ גערסטין
מיט אמת'ער בריה'שקייט געגעבן אַ זייער פאַרביגן גראַטעס פון
פרויען-פאַלשקייט, פון פרויען-היסטעריע, פון פרויען-לייבטזינגקייט
און פון אַלע קלעפּיגע מדות, וואָס באַגלייטן די פרוי, די „דייטשקע“.

מאָרים שוואַרץ שפּילט אחיותפּל'ן, דעם שטן. אים קומט אויס
צו שפּילן אפשר אַ טויז ראַליען, וואָרים דער שטן מוז זיך, צוליב זיין
שטן'שע פּראָפעסיע, כסדר פאַרשטעלן. שפּילט שוואַרץ אַ בעל-עגלה,
אַ ציגיינער, און אפילו אַ פּראַנצווזיש פּריילאַך-מיידל, אַ חוץ דעם
אַפענעם אחיותפּל.

און יעדע געשטאַלט אין וועלכער ער באַווויזט זיך, איז אַ גראַ-
טעס פאַר זיך.

אַ נייער אַקטיאָר מיט'ן נאָמען יוסף בולאָוו שפּילט דעם פרומען
פּרץ. אַ זייער פיינער שווישפּילער, ער פאַרמאָגט זייער פיל בויגיג-
קייט, לייכטקייט, אינטימקייט און זייער געצירקלטן הומאָר.

דאָס קונסט-טעאַטער באַקומט אַ זייער פיינעם שווישפּילער,
זאָל ער זיך עלטערן מיט'ן קונסט-טעאַטער.

פּריעד שפּילט דעם שלים-מזל'דיגן יצר-טוב, אָדער דעם מלאך,
וואָס ראַנגלט זיך זייער שלים-מזל'דיג מיט'ן שטן.

ס'אַראַ וואונדערלאַכע סאַטירישע אויפפאַסונג פון דעם יצר-
טוב.

אַ טייערער, אַ ליבער איז דער מלאך, אַ האַרציגער, אַ זיסיקער
איז דער יצר-טוב, אָבער, וואָס טויג עס, אַז ער איז אַ שלימ-מזל,

אז ער שלאָפט איין גראָד, ווען מען דארף זיין וואַכעדיג, אז ווען מען
דארף עפעס טאָן איז באַ אים שבת און ער קאָן גאָרניט טאָן.
האָט דער מלאך, אזוי נאַאיוו, אזוי קינדיש, טענות צום רבוננו
של עולם, ער מאַנט יושר...

ווי טרויף די פּאָלקסטימלאַכקייט שמייכלט דאָ!
אברהם טייטלבוים שפּילט דעם דייטש, וואָס פּאַרליבט זיך
אין פרומען.

אַ גראַטעס פון אַ דייטשל, ווי די פּאָלקסטימלאַכקייט שטעלט
אים פּאַר, עפעס ערלאַך אָן אַ טעם, עפעס נאַריש, אָבער אָן
שלעכטסקייט.
הכלל, „אַ טייטש“.

און אונזער אַננאַ אַפעל, די מייסטערין פון אידישן גראַטעס,
האָט זיך דערפּילט אין איר אַטמאָספּערע אין דערדאָזיגער אויפֿ־
פּירונג.

זי שפּילט איינע, וואָס הייסט „שפּרינצע די גענעראַלשע“. דאָס
איז פון די שפּרינצעס, וואָס ווערן אויף דער עלטער גבאי'טעס... עס
איז פון די שפּרינצעס, וואָס הויבן אָן אויף דער עלטער חתונה מאַכן
פּאַרזעסענע מוידן.

שפּרינצע איז גבאי'טע און טרויפע אויסגעלאַסענע פּרוי.
אַננאַ אַפעל מאַלט מייסטעריש דידאָזיגע שפּרינצע. מיט שנייד
דינפּעמע שטריכן, מיט גרויסע פּאַרבן־פלעקן בריינגט זי אַרויס
דעם וואונדערלאַכן גראַטעס פון שפּרינצען.

שפּרינצע איז ממש מאַנומענטאַל.
אונזער בינע אַבראַמאָוויטש איז די אַלטע באַבע. ווי איר שטיי־
גער — ליב און האַרציג.

קורץ: עס איז אַ וועלט פון גראַטעסגעשטאַלטן.
אונזער באַראַטאָוו ווי דער דייטשישער דאָקטאָר — אַ בייזער
גראַטעס.

וויציג, מיט טעמפע זיכערקייט איז דער ריעלעסטיימיניק, ווי
אוינדאָר קעשיר האָט אים אין אַ פּאַר שטריכן אָפּגעשיילדערט.
אַננאַ טייטלבוים איז זייער אַמוזאַנט אַלס אידיש־דייטשקע.
און די פּיל אַנדערע, ווי ב. לומעט אַלס באַנקיר פּאָן בלאַטע
(און אויך אַלס וועשוואַשער), ראָדינאַ קאלס זיין פּרוי, וואָלף גאַלד־

פאדן אלס קוילן־גרעבער און גלח, באָריס וויינער אלס ראַבינער
א. ז. וו., צעפאַסעווען די אויפפירונג מיט טשיקאַווע גרימאַסן.

ווי געזאָגט: די אויפפירונג איז אַ וואַלד און מען קאָן פאַר־
בלאָנדזשען אין איר.

מען קאָן זי ניט אַרומנעמען ווי איין גאַנצע אויפפירונג, מען
מוז זי באַטראַכטן דערווייל ווי אַ קאָלעקציע פון אויפפירונגען.
אַבער עס איז אַ וואונדערלאַכע קאָלעקציע. פון איר מוז זיך
אויסקנעטן אַ גרויסער ספעקטאַקל.
די השגות פון דעם אירישן טעאַטער זיינען גרויס אויסגעוואַקסן,
אַ סך גרעסער ווי מען האָט געקאָנט ערוואַרטן.

שיף מיט צדיקים

עס איז געווען אַנגענומען:

אָדער דער טעאַטער פאַרשמירט דאָס געזיכט, שניידט משונה־
דיגע גרימאַסן, קלאָאונעוועט, גרילצט און שליידערט פון זיך גראָבע
און פלאַכע אומזיניקייטן פאַר'ן המון, אָדער ער פאַרקנעפלט זיך
שטייף אין אַן איבסענישן סורדוט און פילאָזאָפירט פאַר אַלטע
מוידן, פאַר סאָלידע, מיושב'דיגע און פאַרזויערטע בירגער.

דער פריילאָכער, אַקראַבאַטישער און פאַרשמירטער קלאָאון
זאָל פילאָזאָפירן, דער באַוועגלאַכער, פלינקער און קוועקזילבערדי־
גער קאָמעדיאַנט זאָל זיך אַרײַנרויסן אין דעם סאַמע פלאָנטער פון
לעבנס־פראָבלעמן — דאָס האָט מען געהאַלטן פאַר אַ חלול הקודש.

האָט זיך דער קאָמעדיאַנט צובונטעוועט.

ער וויל ניט שטיין מחוץ למחנה ווי אַ מצורע.

ער וויל ניט זיין דער גייסטיגער נחות דרנא.

ער וויל ניט שניידן קיין גרימאַסן אָן אַ זינען.

און ער האָט אַנגעהויבן קאָמעדיאַנטיש פילאָזאָפירן, ער האָט
אַנגעהויבן קלאָאוניש באַ'מח'ן די סאַמע ערנסטע און די סאַמע
„געהייליגטע“ פראָבלעמען פון לעבן.

און וואונדערלאך מאכט עס דער קאמעדיאנט, שניידן, צא-
פעלדיג און שטורמיש מאכט עס דער קלאָאון.

און דוקא מיט אַ פאַרשמירטן פנים טוט ער עס, און דוקא
מיט זיינע גרויסע גרימאסן מאכט ער עס, און דוקא מיט קנאליגען
געלעכטער, מיט שטורמישן געוויין און מיט זיינע געפאַרבטע
טעאַטראַלישע מלבושים האָט ער זיך אַוועקגעזעצט אין דער מסכה
פון פּילאָזאָפּן.

שפּילט דער קאמעדיאנט האַרבע און געוויאָנדלעכע פּילאָזאָפּיע.
און די אַלטימשיקע פּילאָזאָפּיע מיט אירע ציטערדיגע הענט
און פיס, מיט איר פאַרמעטענעם פנים, מיט אירע טיפע קנייטשן
און מיט אירע עטלאַכע שטאַמלענדיגע ווערטער, איז יונג, שטור-
מיש, באַוועגלאַך, קנאליג, פאַרביג, פּוּל־בלומיג און וואַסכאנאליש-
שפּילעוודיג געוואָרן.

טעאַטער פּילאָזאָפּירט !

איז עס ניט קיין פּילאָזאָפּיע פון ווערטער, איז עס אַ פּילאָ-
זאָפּיע מיט בלוט און פּלייש, מיט ממשות'דיגע קלאַרקייט.

דער גוף פּילאָזאָפּירט !

קליין און גרויס, נאַריש און קלוג, יונג און אַלט, קאָנען ממש
מיט די הענט אַנטאַפּן די פּילאָזאָפּיע.

עס איז דער גרויסער כח פון טעאַטער צו פאַרוואַנדלען ביכער מתים אין
לעבעדיגע, באַוועגלאַכע און שאַרף-בולט'ע געשטאַלטן.

אין אוירווינג פלייס טעאַטער האָב איר געזען די גרויסע,
מונטערע בריה'שקייט פון טעאַטער.

און ליבער נאָענטער איז מיר געווען די בריה'שקייט, ווייל עס
איז די בריה'שקייט פון אונזער אידישן טעאַטער.

מיר האָט זיך געזוכט, אַז אונזער אַקטיאָר איז עפעס מיט
אַמאָל אויסגעוואַקסן, ער איז מיט אַמאָל טעאַטראַליש באַוואוסט-
זיניג געוואָרן, ער האָט מיט אַמאָל אַ קלאַפּ געגעבן איבער'ן טיש
און האָט צו אַלע אונזערע גרויסע שמערנס, צו אונזערע פיינע
פּלפּול'דיגע קעפּ געזאָגט :

— איך מעלד זיך צום וואָרט, גענוג געשוויגן, גענוג גע'תם'-
עוואַטעוועט און גענוג באַלעקט זיך מיט אייער טרוקענער חכמה.

לאָזט מיך אויך עפעס זאָגן!

איך האָב אונזערע אַקטיאָרן ניט דערקאָנט.

פֿון וואָנען האָט זיך צו זיי גענומען אזא פֿייערדיגער לשון, אזא דרייסטיקייט, אזא געבענטשטע טעאָטראַלע העזה, אזא הפּער'דיגע פֿיניקייט, אזא ברייטע און אַרויספּאָדערנדיגע האַלטונג, אזא טעאָטער־חכמה און אזא זיכערקייט.

איך האָב בראַוואָ געפּאָטשט גלייך מיט אַלעמען, געקלאַפּט אַ האַנט אויף אַ האַנט, אָבער געוואָלט האָט זיך מיר קלאַפּן דער חברה אַקטיאָרן איבער די פֿלייצעס:

— אַט אזוי, חברה! לעבעדיגער, שטאַרקער, איר האָט דער־טאַפּט וואָס איז אַזוינס טעאָטער! און מיר אַרט לחלוטין ניט, וואָס עס פעלט דאָס ביסעלע אַרימע לאַנג, וואָס ערטערווייז פּאַרהאַקט איר זיך, וואָס צייטנווייז קייטלט זיך ניט ווי געהעריג, וואָס דער אימפעט רייסט זיך אָפּט איבער, וואָס דער ספּור־המעשה איז פּשט'לדיג און וואָס די אויפּפירונג אַטעמט ניט ווי אַן אַפּעראַ זינגער.

דער עיקר איז דאָ, טעאָטער מיט אַלע זיינע חושים איז דאָ, טעאָטראַלער ברען און טעאָטראַלע שמייכלענדיגע העזה איז דאָ. ניט קיין מלמדים, וואָס לערנען עברי, ניט קיין לצים, וואָס שנעלן אין נאָז דעם שלאָפּנדיגן עולם, ניט קיין זאָגערנים, וואָס דאַרפן אַרויסרופן טרערן און ניט קיין מוסר־זאָגער, וואָס דאַרפן ברעכן הערצער זייט איר, נאָר קינסטלער, שפּילער זייט איר! נאט'ס וועלט איז דער וואונדערלאַכסטער שפּיל, און אין דעם שפּיל זייט איר, די אַקטיאָרן, די בעסטע שפּילער! איר דאַרפט זען און פּילן דעם שפּיל און פאַר אונז עס קאָנ־צענטרירטער איבערשפּילן. „די שיה מיט די צדיקים“ איז בוך־חכמה, וואָס איז פאַר טע־אַטראַלישט.

עס איז אַ קאַפּ־זאָך, עס איז אַ מח־קינד.

אָבער אַ קלוגער קאַפּ האָט עס אויסגעפּלאַכטן. עס איז אַביסל צו פּשט'לדיג, עס איז צו פּיל פּיליגראַן־אַרבעט, קוויטלאַך פּלאַנטערן זיך, דריידלען זיך און פאַרוויקלען זיך פּלאַל'דיג איינס אינ'ם אַנדערן.

דער תוך האָט געקאָנט זיין פשוט'ער, איינפאַכער און קלאָרער.
אַ חברה שלים'מזל'ס, באַלידיגטע, אָנגעגריפענע פון קליינע
צרות'לאַך און צושלאַגענע פון געוויינלאַכע עגמת נפש'ן זיינען
ברוגז אויף דער וועלט. נעמען זיי זיך צוזאַמען, אָרגאַניזירן אַ גע-
מיינדע פון צדיקים און גייען אַוועק אויף אַ שיף פון דער וועלט.
איז טויט-לאַנגווייליג אין דער כשר'ער געמיינדעלע. מען דאַרף
גאַרניט, מען וויל גאַרניט, ניטאָ קיין גלוסטן, ניטאָ קיין קאַמף —
הכלל לעבעדיגע מתים'לאַך.

און קיין צדקות איז אויך ניטאָ. ווארום וואו עס איז ניטאָ
קיין זינד פילט מען ניט, זעט מען ניט די צדקות.
און עס שטעלט זיך ארויס, אַז די גאַנצע צדקות זיינען
לייגנס. יעדער צדיק'ל האָט זיך אַ פאַרבאָרגענע פניח'לע, ער איז נאָר
אַ צדיק'ל מיט אַ טרפה'ינקן חשבון.

און אין דער קהלה פון צדיקים'לאַך, וואָס זיינען אַוועק פון
דער וועלט, איז דאָ באַהאַלטענע שנאה, פאַרבאָרגענע קנאה, פאַר-
שלייערטע בייזקייט און פאַרשטיקטע פסול'ע ליידנשאַפטן.

דאָס לעבן, דאָס לעבן מיט בייז בלוט און מיט טרפה פלייש
גנב'עט זיך אַריין אין דער עדה פון די אָפגעזונדערטע צדיקים און
פאַרקנוילט דאָרט, פאַרפלאַנטערט דאָרט ליבעס פון ווייבער צו
מענער, פאַרזייט דאָרט אינטריגעלאַך, מתיח'דיגע מענטש-
לאַכע אינטריגעלאַך, פאַרפלעכט דאָרט קריגעריין, געזונטע
מענטשלאַכע רייסערייען, פאַרקניפלט דאָרט רכילות'ן, קלוגע,
זאַפטיגע לשון הרע. און אין מיטן ים, ווייט און אָפגעריסן פון דער
וועלט, שווימט זיך אַ וועלטל, וואָס איז ווי צוויי טראָפן וואַסער
ענלאַך אויף דער גרויסער, זינדיגער וועלט, פון וועלכער מען איז
אַנטלאָפן.

עס איז פשוט — מענטשן קאָנען אַנטלויפן פון דער וועלט,
אַבער פון זיך אַליין קאָנען זיי בשום אופן ניט אַנטלויפן.

און דער סוף איז, אַז אַלע זעען זיך ארום, אַז עס איז בעסער
אַ גרויסע זינדיגע וועלט איידער אַ זינדיג קליין שטייגל.

און באמת האָט יעדער נאָר געשפילט טעאַטער, קיינער האָט
עס גאַרנישט גענומען ערנסט. אונטער דער מאַסקע פון אַ צדיק

איז איטלאכן געווען באקוועם צו אָפּטאָן זיינע פּערזענלאַכע גע-
שעפטן.

בלויז דער קינסטלער איסאי האָט עס נעבאָך גענומען זייער
ערנסט און מיט אים נאָך אַ מיידל, וואָס הייסט „טרוים“. איז ער
דער וואַנזינגער און זי בלויז אַ טרוים.

גענוג חכמה, דוכט זיך, איבער גענוג.

האָט אָבער נ. יעוורעאינאָוו אַ פּולע קאָפּ מיט חכמה און זייל
אַלץ אַריינשטאָפּן אין דעם דריי-אַקטיגן שטיק, האָט ער אָנגע-
שנירלט, אַריינגערינגלט און צוגעשטומקעוועט אַ ים פּון ברעקלאַך
חכמה, וואָס באַמבלען זיך אויפ'ן שטיק ווי ענדרים מדולדלים.

און אַ פּשט'לדיגן קאָפּ האָט ער און ער האָט געקייטלט אַזוי
דין, אַזוי פאַרדרייט און אַזוי פאַרקרויזלט, אַז ערטערווייז שווינדלט
אַביסל אין קאָפּ.

ווען ניט די זייטיגע רמוזים, די נעבענדיגע הנחות און פּוס-
נאָטן, איז דאָס שטיק זייער אַ קלאָרס, זייער אַ קלוגס, און רער
עיקר — זייער און זייער אַ טעאַטראַליש שטיק.

איך בין זיכער, אַז אין ווייטערדיגן שפּילן וועלן די איבריגע
פרענזלאַך, קוטאַשעקלאַך און סטיינגעקלאַך אַראָפּפּאַלן און מיר וועלן
האָבן דעם פּיינסטן טעאַטער-שפּיל.

עס איז שוין ממש אַ חיות צו זיצן אין טעאַטער, און וואָס
ווייטער וועט עס ווערן חיות'דיגער, געשמאַקער און באַ'טעם'טער.

קאָנען מיר באמת באַגריסן בן-עמי'ן מיט זיין ערשטן אויפ-
טריט אַלס דירעקטאָר פּון אַ אידישן טעאַטער.

און צום ערשטן מאָל זעען מיר אַ אידישע טרופּע, וואָס איז
צוזאַמענגעשטעלט פּעסט, קאָמפּאַסט, פּון לויטער קערנדיגע
אַקטיאָרן און פּון קינסטלער, וואָס קאָנען נעמען אַ העכערן און
פּיינערן טאָן אין שפּילן.

בן-עמי האָט צוגעצויגן צוויי נייע שוישפּילערינס צו דער
אידישער בינע, שוישפּילערינס, וועלכע זיינען אַ גרויסער געווינס
פאַר אונז.

ליריאַ פּאַטאַצקא איז אַ שוישפּילערין מיט אמת פּיינער
טעאַטער-קולטור, אַ שוישפּילערין מיט געאידעלטן טאַלאַנט, מיט

זיכערער און פעסטער טעאטער-ערפארונג און מיט אלע געבענמשטע מעלות פון אויסערלאַכקייט.

לידיא פאטאָצקא שפּילט „די פּרוי“. זי סימבאָליזירט די פּרוי אלס געליבטע, אלס ווייב און מוטער.

מיט רואיגע, בולט'ע, אָבער מיט פיין־ראפּינירטע שטריכן מאַלט זי פאַר אונז די פּרוי. קלוג דורכגעראַכט און מיט וואַרימ־קייט אויסגעמאַלט איז די פּרוי.

מיט לידיא פאטאָצקא קומט אויף אונזער סצענע די וועלט־פּרוי, די פּרוי פון א פינערן שניט, פון א טיפּערער אינערלאַכקייט און פון א העכערן שטייגער.

פאַר מיר איז לידיא פאטאָצקא ניט קיין פנים חדשות, איך קען זי גוט פון דער רוסישער בינע און עס איז פאַר מיר געווען די אנגענעמסטע איבערראַשונג צו זען, ווי זי האָט זיך אין דער קורצער צייט איינגעלעבט מיט דער אידישער שפּראַך.

איך בין זיכער, אַז זי וועט גאָר נישט ווערן איינע פון די באַ־ליבסטע שוישפּילעריןס אויף אונזער בינע.

זי איז אונז זייער און זייער ווילקאָמען!

העלען זעלינסקא איז די צווייטע נייע שוישפּילערין. זי שפּילט די טאַכטער פון דעם קאַפיטאַן.

זי איז א שוישפּילערין מיט טעמפּעראַמענט, מיט געזונטער, קערנדיגער, עטוואָס וואוילערישער גראַציע און מיט שאַרפּער אויסדריקלאַכקייט.

אין דער ראַלע, וואָס זי שפּילט, איז זי אַזוי רירעוודיג, אַזוי זאַפּטיג ליב, אַז מיט יעדן אויפּטריט אירן מונטערט זי אויף דעם צושייער.

זי איז אַביסל צו קורץ־אַטעמדיג, זי קאָן ניט פירן קיין ליניע פון א באַראַקטער, די ליניע ברעכט זיך, דאָ שטייגט זי אין דער הויך, און דאָ רייסט זי זיך פּלוצלונג איבער און לאָזט זיך אַראָפּ. דער טעמפּעראַמענט אירער בענדיגט זיך ניט, עס מאַכט זיגנאַנן, דאָ פּלאַמט ער אויף און דאָ פּאַלט ער אַריין אין אַפּאָטיע.

זעלינסקא האָט, ווי עס שיינט, געשפּילט קורצע, שניידיקע ראַלן, און דאָס לאָזט שפורן אויף א שוישפּילער. אָבער זי וועט זיך

באפרייען פון איר קורץ אַטעמדיקייט און מיר וועלן האָבן אַ ליבע, אַ האַרציגע שוישפילערין, וואָס וועט אונז פאַרשאַפן פיל נחת.

בן־עמי שפילט דעם מאַטראָס וויטאָלי, דאָס געזונטע און ביטערע לעבן, וואָס רייסט זיך אַרײַן אין שיה פון די צדיקים.

עטוואָס צו־אײדל פאַר אַזאַ מאַטראָס, אָבער אײדלקייט איז נישט קיין חסרון אויף אונזער בינע, שטאַרק, שוישפילעריש און דער קלאַמאַטאָריש איז ער געווען אין דעם צווישן־שפיל אַלס חס. זעלטן ווען מען הערט באַ אונז אַ מאָנאָלאָג אַזוי שאַרף, אַזוי זאַפטיג און אַזוי פאַרביג.

יהיאל גאַלדשמידט איז סקולפּטאָריש פּרעכטיג אין דעם גאַנצן שטיק און אין לעצטן אַקט איז ער ממש איבערראַשענדיג מיט זיין אַקטיאָרישער בריה'שקייט, דער טויט פון קאַפּיטאַן איז אײנע פון די שטאַרקסטע סצענעס אין שטיק און די גאַנצע שטאַרקייט טראַגט י. גאַלדשמידט אויף זײנע פּלייצעס.

גרשון רובין שפילט מיט רובין'שען שטייגער, קאַלטלאַך, אָבער מיט גרויס חן, רואיג, אָבער זײער איבערצײגענדיג, זײן נח אײן דעם צווישן־שפיל איז דער ליבסטער גראַטעסק, וואָס איך האָב אַמאָל געזען.

רובין קאָן זײן נאָך בעסער, ער האָט נאָך די „פּראָזע“ פון זײן ראָלע נישט גוט אויסגעלערנט. לאָמיר האָפּן, אז אין די פּרײע טעג פון יום־טוב וועט ער נעמען צײט און גוט, טיכטיג מיט התמדה אויסלערנען זײן „פּראָזע“, און דער פאַרגעניגן פון זײן שפילן וועט זײן נאָך גרעסער.

ליזאַ זילבערט שפילט אַ באַרמהערציגע שוועסטער, זי איז געזעצט, קאַנצענטרירט און זײער פּיין אויפגעפאַסט. ערטערווייז האָט זי אַרויסגעוויזן אַזוי פיל שוישפילערישן טאַקט, אז עס איז געווען אַ נחת צו זען ווי אונזערע עלטערע שוישפילערנס, די מאַמעס פון דער אַקטיאָרישער משפּחה, קאַנען אַזוי גוט באַנעמען וועלט־כאַראַקטערן.

מאַעסטראַ איסאי (מאַקס ראָזענטאַל) איז רירענדיג אַלס קינסטלער־קינד, אַלס אמת'ער צדיק, אַלס אײן־אײניגער צדיק.

ערטערווייז האָט אים די שטים ניט גוט געדינט, אָבער וועלכער
אידישער אַקטיאָר פילט זיך ניט אָנגעשטרענגט אין די יום־טוב
טעג?

א שטיק, אין־זיך פאַרטיפטן, א מענטש פון קריסטאָלענער
ריינקייט איז דער דאָקטאָר, ווי ל. סניעגאָוו שילדערט אים.

א חלום איז געווען סטעלא אדלער. און ווען זי איז אַרויס
פאַר'ן לעצטן אַקט און האָט זיך געבעטן, אז מען זאָל דעם וואָכער
דיגן סוף פון שפיל ניט זען, זאָל בלייבן דער חלום, זאָל ער זיך
ציען און ציען, האָב איך כמעט מסכים געווען מיט איר. אָבער
דאָן וואָלט איך ניט געזען גאָלדשמיט'ן אין דער שטאַרקסטער
סצענע.

א פיינעם, שלעכטן נאַרעלע האָט געשפילט א. ווינאָגראַדאָוו,
נעבאָכדיג און טרויף־כשר, און באַשמירט מיט חזיר־פעטס.

א. פעקער'ס טעאַטער־דירעקטאָר איז זייער אַמוזאַנט.

אז באַמת האָבן אַלע לעבעדיג און מיט ליבע געשפילט.

איך ביר אַרויס פון טעאַטער און האָב מיר געזאָגט: איך בין
היינט אין טעאַטער געווען.

און איך בין זיכער, אז אַלע, וואָס וועלן זעען די דאָזיגע
שטיק וועלן אַרויסגיין און זאָגן: מיר זיינען געווען אין טעאַטער,
אין אמת'ן טעאַטער.

ג. ב. י. פּאַשקאָ'ס דעקאָראַציע און גודעלמאַן'ס מאַסקעס
פאַרדינען באַזונדערס דערמאָנט צו ווערן צו גוטן.

ש א פ

עס איז א גליטשיגע טעמע; טויזנטער צוגעגרייטע ווערטער רייסן זיך פון פערדער, פארטיגע, קאנאניזירטע באגריפן ליגן גרייט אין טינטער, אָפּגעדראָשענע אמת'ן שטייען מיט אָפּענע מיילער, גרייטע שמעלונגען, באַציהונגען און סימפּאטיעס זיינען אַריינגע- האַמערט אין קאָפּ.

דער דיכטער האָט אָבער זיינע אייגענע ווערטער, זיינע אייגענע באַגריפן, זיינע אייגענע אמת'ן און זיין אייגענע באַציאונג. פרעמדע פאר'קהל'שטע ווערטער שפּרינגען אָפּ פון אים, די פּאָליטיק מיט איר מענה לשון פּאַרטומלט אים ניט און די פּראַ- פּאנאנדא מיט איר גרויסן מויל האָט קיין שליטה ניט אויף אים. עס איז דער שאַפּ ווי אַ דיכטער זעט אים, עס איז דער שאַפּ

ווי אַ דיכטער לעבט אים דורך. האָט דער שאַפּ אַ צעווייטאַגטע, אַ צעפּלאַנטע און אויך אַ דערהויבענע נשמה.

דער דיכטער זעט מענטש און ניט קיין קאנאנען-פלייש פאר רעוואָלוציעס, דער דיכטער זעט נאָענטע, לייבלאכע קרובים אין אַלע ליידענדע און פרעגט באַ קיינעם ניט קיין פּאַרטיי-בילעט. אַלעמענס צער איז באַ אים הייליג, אַלעמענס האַרץ איז פאר אים אַ מקום קדוש.

אָט האָט ה' לייזויק אַ באַס אין זיין „שאַפּ“, איינער וואולף, וואָס איז אין דער יוגנט געווען אַ רעוואָלוציאָנער, איז דער דאָזיגער באַס אַזוי שיין, אַזוי וואונדערלאַך שיין אין זיינע ליידן און אין זיין צער.

ער איז אפשר שענער פאר דער פאַרשטיינערטער, פאַרפאַנג- צערטער און פאַרגליווערטער אין רעוואָלוציאָנערן צאָרן, פאר דער קעמפּערין מינע.

אָט האָט ה' לייזויק אין זיין „שאַפּ“ אַן אינטעליגענט ליפּמאַן, האָט דער דאָזיגער אינטעליגענט אַ האַרץ און אַן אויג ניט בלוז פאר קלאַסן-ליידן, נאָר אויך פאר די פּערזענלאַכע ליידן פון מענטשן. און שיין איז דער דאָזיגער אינטעליגענט, שיין איז ער ווייל ער איז קודם כל אַ מענטש. שיין איז ער ווייל זיין צאָרן שטייט

אים ניט כסדר ווי א ביינ אין האַלז, זיין צאָרן איז אַ הייליג אויפפלאַמענדיג פייער; שיין איז ער, ווייל זיין צאָרן איז אַ געדלייטערטער, ניט קיין רוייער, ניט קיין רויכניגער און ניט קיין ציין קריצענדיגער.

דער שאַפ איז אַ טראַגעדיע, עס איז אַ ווינקל אין דער גרויסער וועלט טראַגעדיע — פאַר דער פאַרהאַרטעוועטער רעוואָלוציאָנערין מינע און פאַר'ן פאַרהאַרטעוועטן באָם — פאַר גולד'ן. די דאָזיגע צוויי מענטשן זיינען די קאַלטע גזלנים, די קלאַסן-גזלנים.

זיי ביידע ווייסן קלאָר און דייטלאַך וואָס דער שאַפ איז. זיי ווייסן, ווייל אַלע ניט-וויסנדיגע ווייסן זאַכן צו-קלאָר. דער אמת-וויסנדיגער צווייפלט דאָך אַלע מאָל אין זיין וויסן. דער שאַפ איז אַ טראַגעדיע, ווייל דער מענטש פאַרקויפט דאָרט אַלע טאָג אַכט שעה פון זיין לעבן, אַלע טאָג אַכט שעה, די בעסטע אַכט שעה.

און וועלכער משיח וועט אויסלייזן מענטשן פון דער דאָזיגער קנעכטשאַפט, וועלכער דערלייזער וועט אַפּוואַרפן גאָטס גרויסער קללה —

מיט'ן שווייס פון דיין געזיכט זאָלסטו עסן דיין ברויט? ...

עס איז אַ דראַמע אָן העלדן

דער העלד אין דער דראַמע בריינגט טריאומף, ער איז גובר די דראַמע, ער לייזט זי אויף, ער ווערט זיך אָפּ פון אירע אַטאַקעס. אין ה' לייזויקים, „שאַפ“ איז קיין העלד ניטאָ; די דראַמע ווערט פאַרטגעזעצט ווייטער נאָכ'ן פערטן אַקט, די דראַמע ווערט געשפילט ווייטער אין לעבן. און דער לעצטער אַקט ווען ער וועט קומען ווייסן גענוי די פאַליטיקער.

דער ווייטאָג האָט אַרויסגעפלאַצט, געווען אַ סטרייק, דער ווייטאָג איז אַביסל געלינדערט געוואָרן, באַלד וועט זיך ווייטער אָנקלייבן ווייטאָג, וועט ווייטער אַרויספלאַצן און וועט ווייטער זיך בלומר'שט לינדערן, און ווייטער וועט זיך אָנזאַמלען ווייטאָג... עפעס אַן אייביגע דראַמע אין טויזנטער אַקטן.

דער שאַפ האָט קיין העלד ניט, וואָס זאָל ווי יענער מיטאָר

לאַגישער גאט איבערהאַקן דעם אייביגן פאַרפלאַנטערטן קנופ און מאַכן אַ סוף.

— קאַמף — דאָס איז דער איינציגער טרייסט.

אייביגער קאַמף, דאָס איז דער גאַנצער זין. און ווען די רעוואָלוציאָנערין מינע און דער אינטעליגענט ליפּמאַן נעמען זיך פאַר די הענט און גייען ערגעץ האָפּערדיגע מיט'ן ווארט „קאַמף“ אויף זייערע ליפּן, קלינגט עס אזוי שיין, אזוי קלוג און אזוי אמת'דיג.

קאַמף איז דערלייזונג, אין ברען פון קאַמף האָט דער מענטש זיין גליק.

דער קאַמף שאַפט אילוזיעס, ער געבוירט האָפּענונגען און מונטערט אויף...

דער קעמפּנדיגער מענטש פילט זיך גרויס און שטאַרק, דער קעמפּנדיגער מענטש פאַלט באַ זיך קיינמאָל ניט אַראָפּ, ער ווערט קיינמאָל ניט אָפּהענגיג, ער ווייס קיינמאָל ניט פון קיין יאוש.

„שאַפּ“ איז די מענטשלאַכסטע אַרבעטער־דראַמע.

דאָ ווערן ניט געצערטלט און געגרייזלט די אַרבעטער, דאָ ווערן זיי ניט אַרויסגעשטעלט ווי הייליגע, ווי מאַרטירער און ווי וועלט־ערלייזער.

דער שאַפּ איז אַ וועלטיל בתמונת זעיר אַנפּין, דאָ האָט איר ווי אין נח'ס קאַסטן אַלע מינים באַשעפענישן.

דאָ האָט איר די אַמעריקאַניזירטע קידי און סידי, וואָס אַרבעטן און טאַנצן און זינגען קופּלעטלאַך, קידי און סידי סקעבן און ווייסן גאַרניט אַז זיי טוען עפעס אַן עולה. זיי צעוויינען זיך אין מיטן און ווילן גיין אַהיים, נאָר מיט אַ צוקערקעלע ווערן זיי געטרייסט.

קידי און סידי, קיינער האָט אויף אייך קיין פאַריבל ניט... דאָ האָט איר דעם היימישן בעלי־העגלה, אַ איד אַן עמך'דיגער, פשוט, ערלאַך, אַ איד מיט שווערע קולאַקעס און מיט אַ האַרץ פון אַ גאַטספּאַרכטיגער אידענע.

דאָ האָט איר שלמה חיים'ן דעם בית־המדרש־אידן, ער איז אויך אַריינגעשלעפט געוואָרן אין סקעבעריי, נאָר אַלע ווייסן, אַז

דער דאָזיגער, רעאקציאָנער „איז אַ וואוילער מענטשל“ און אין אַ מינוט פון פרייד דערציילט ער דעם שאַפ אַ ליבע מעשה'לע וועגן דעם הייליגן אַפרייטערל, אַ מעשה אין אַ גוטן און פרומען אידישן סטיל, וואָס איז אַנג פול מיט האַרציגן הומאָר.

דאָ האָט איר דעם גרינעם לייביל, וואָס קעמפט אַזוי הייס און אַזוי נאַאיוו געגן דעם, וואָס מען רופט אים לואי.

דאָס קעמפט ער אַזוי קינדיש-נאַאיוו געגן אַסימילאַציע. דאָ האָט איר די ליבסטע אידישע מיידל גוירדי; זי לאַכט, זי זינגט, זי וויצלט זיך די דאָזיגע גוירדי, זי איז לייכטזיניג, אָבער ערלאַכער און אויפריכטיגער פון אלע אָנגעבלאָזענע און פאַר-כמורעטע רעוואָלוציאָנערקעס.

גוירדי וועט מיט איר ליבן געלעכטער גיין אויף די באַריסאָדן ווען מען וועט דאַרפן.

דאָ האָט איר אַ גאַנצע וועלט מיט מענטשן, דאָ האָט איר אַ מאַסע און יעדער באַזונדער איז אַ שיין און אינטערעסאַנט וועלטיל פאַר זיך.

דאָ האָט ה. ליוויק באַוווּזן צו געבן כּמש אַ וועלט מיט וועלטעלאַך.

און גראַד אין דעם ערשטן אַקט, אין וועלכן אלע דראַמאַטורגן טאַפן און האַרעווען צו פאַרקניפלען אַ דראַמע, האָט ה. ליוויק אַרויסגעוויזן איבערראַשנדיגע מייסטערשאַפט.

מיט קורצע שניידדיגע דיאַלאָגן, מיט קליינע צוזאַמענשטוי-סונגען, מיט פאַרבייגייענדיגע אויפברויזן, מיט קצור'דיגע ווענדונג-גען און מיט שאַרפע אַנדרייטונגען ווערט אויפגעדעקט דער גאַנצער קנויל פון ווייטאָגן, וועלכע זיינען באַהאַלטן אין שאַפ, עס ווערן כולט אַנטפלעקט די באַציאונגען פון יעדער פּערזאָן אין שאַפ; עס רייסט זיך אַרויס מיט גוואַלדיגן אימפעט דער גאַנצער דראַמאַטי-שער שטאַף און ליגט פאַר אייך גרייט צום אויפרייסן.

און דערביי שטייען פאַר אייך, שוין אין דעם ערשטן אַקט, אלע מענטשן אין זייער ריכטיגער געשטאַלט, כולט'ע ווי פון שטיין אויסגעהאַקט.

זעלטן געפינט מען אין דער דראמאטישער ליטעראטור אז
ערשטן אקט, וואָס איז אזוי מייסטעריש געבויט.

נאָך אזאָ ערשטן אקט איז, פאַרשטייט זיך, שווער צו אויס-
וואַסן נאָך גרעסער אין דעם צווייטן אקט, און אזוי אַרום האָט
די גרויסקייט פון דעם ערשטן אקט פאַרטונקלט דעם צווייטן אקט.
דערפאַר איז דער דריטער אקט ווידער אויסגעוואָקסן.

דער דריטער אקט, ווען דער שאַפּ איז אין סטרייק און אַרבעט
בגנבה מיט סקעבס, דערהויבט זיך ממש צו ברייטער מיסטיק;
געדיכטע שרעק היינגט ווי אַ בליי אויף דער סצענע, די צוויי
„שטאַרקע“, וואָס שטייען באַ דער טיר ווי צוויי צערבערס צו היטן
די אימה אין שאַפּ, מאַכן די אימה נאָך געדיכטער, די אָפּגעהאַקטע
טענות פון דעם דעזינער, אַז די פענסטער זיינען ניט גענוג פאַר-
האַנגען, צערודערן און צעשוּיבערן די אימה.

און דער וואונדערלאַכער דראַמאַטישער מאַמענט, ווען דער
באָס וואַלף דער געוועזענער רעוואָלוציאָנער הויבט אָן צו טרייבן
די סקעבס און ווערט געשלאָגן פון זיינע „שטאַרקע“, איז איינער
פון די דראַמאַטישע מאַמענטן, וואָס צעטרייסלען אייך ביז אין די
סאַמע טיפּענישן. עס איז פאָאָסט־מאַמענט אין זיין שטאַרקייט
און אין זיין ברייטקייט.

די דראַמע ענדיגט זיך מיט אַ פאַרטי אין שאַפּ לכבוד דער
חתונה פון דעם שמייכל אין שאַפּ, לכבוד גוירדיין, וואָס גייט
חתונה האָבן מיט'ן שטורמישן לייביל, מיט'ן נאַאיוון, אָבער זייער
ליבן גרינעם לייביל. גוירדי און לייביל זיינען די ריכטיגע באַ-
שרטע...

אָבער דאָס איז ניט דער גאַנצער סוף.

דער סוף איז דער שער־און־נאָדעל־טאַנץ.

אַ מערקווירדיגער טאַנץ, דער טאַנץ פון מאַשין...

אומהיימלאַך אין דער טאַנץ, אָבער געהיימניספולע קראַפט
ליגט אין אים: מענטשן באַוועגן זיך ווי מאַשינעס, אָבער דאָס איז
אונזער איצטיגער טאַנץ, דער טאַנץ פון דער היינטיגער
מענטשהייט...

אפשר וועט אַרבעט ווערן רעליגיע און דער דאָזיגער טאַנץ
וועט באַקומען זיין תקון — דעם גרויסן עקסטאַז...

געזונט, קערענדיג און מיט אמת'ר קינסטלערישער קלאַרקייט
זוערט די דראַמע געשפּילט.

פעסט און גוטע טעאַטער־קולטור פּילט זיך אין שפּילן און אין
דער אויפפירונג בכלל.
קולטור!

דאָס איז נאָך וואָס מיר האָבן אזוי לאַנג געבענקט.
ניטאָ קיין איבערגעשריענער מאַמענט אין דער גאַנצער
אויפפירונג, און מען דאַרף האָבן גענוג קולטור כדי ניט אַריינצו-
פאַלן אין דער באַנאַליטעט פון פּראָפּאַגאַנדע און פון שרייענדיגע
פּובליציסטיק.

ניטאָ קיין סאָציאַלע היסטעריקע אין וועלכער מען פאַלט
געוויינלאַך אַרײַן שפּילנדיג סאָציאַלע דראַמעס.

וויפּיל קינסטלערישן הוש און וויפּיל פּיינקייט מען דאַרף
האָבן צו דעם!

מיט די בעסטע און פּיינסטע שוישפּילעריי מאַנירן ווערט דאָס
שטיק געשפּילט.

זיינען די שטאַרקסטע מאַמענטן ליריש־רירענד.
און איך שעם זיך ניט מודה צו זיין, אַז דער דאָזיגער פּיינער
ליריזם האָט באַ מיר אין עטלאַכע ערטער אַרויסגערופן פּשוט
טרערן.

די ליבסטע געשטאַלט האָט געשאַפּן העלן זעלינסקאַ. איר
גוהרי איז דער ברײטער שמייכל אין דעם פּינסטערן שאַפּ, איר
הילכיגער געלעכטער איז אזוי כּשר און אזוי ליב, אַז אין די סאַמע
פּינסטערע מאַמענטן לאַכט מען מיט איר.

גויד, אַ דיכטער האָט דיך אויסגעטראַכט!
די פאַרשטיינערטע רעוואָלוציאָנערקע שפּילט לידיאַ
פּאַטאַצקאַ.

ווער עס האָט געלעבט די לעצטע יאָרן אין רוסלאַנד און איז
געווען מער אָדער ווייניגער געוואוינט צו די רעוואָלוציאָנערע
קרייזן, ווער עס האָט איבערגעלעבט די רוסישע רעוואָלוציע, דער
קאָן די רעוואָלוציאָנערקע מינע.

דאָס איז די פאַרמאַנסבילטע פּרוי, און פּרויען, ווען זיי ווערן
פאַרמאַנסבילט, זיינען זיי האַרטער ווי די מענער.

פארשלאָסן, פארפאנצערט און מיט אָנגעשטעלטע בייזע אויגן
איז די דאָזיגע מינע.

מיר האָבן זי געזעען אין די רעוואָלוציע מיט צושיבערטע
רויט־פלאמיגע האָר... כאָטש זי איז אַ ברונעטין.

פערזענלאַך לעבן, פערזענלאַכע האָפנונגען, באַגערן און
שטרעבונגען זיינען שוין לאַנג באַגראָבן ערגעץ טיף אין האַרצן.
דאָרטן אין האַרצן איז אַ גרויסער בית־עולם...

איז רעוואָלוציע דאָס פייער, דאָס איינציגע פייער...
בן עמי שפילט דעם באָס וואָלף, אַ טראַנישע פיגור, זיין
פאַראַנגענהייט מיט זיין גענוואָרט קאָנען זיך ניט איינלעבן.

דאָס איז דער גרעסטער טראַגזום.
שפילט אים בן עמי מיט זיין גוטן האַרציגן ליריום און ער
כשר'ט דעם אומגליקלאַכן באָס.

אמת'ן נחת האָב איך דאָס מאָל געהאַט פון אַ סניעגאָוו, זיין
בער איז די פאַרבינסטע פיגור צווישן די פשוט'ע אַרבעטער אין
שאַפ.

מיט אזא מענטשן ווי בער איז אַ מחיה צו לעבן אויף דער
וועלט.

אַביסל אַ פאַר'גוי'שטן לייזער, דעם שומר פון שאַפ, האָט
געשפילט גרשון רובין, ער דאַרף זיין אזא. אין סיביר אַ שטיק
לעבן פאַרבראַכט; איז אין אים דאָ רוסישע תמימות און אידישע
פילאָזאָפֿישקייט — איז דירענד ווען ער פרעגט: „און דאָס וואָס
וואָלף איז אַוועק איז גאָר ניט?“ און דער שאַפ הערט אים ניט,
וואָס איז פאַר'ן שאַפ דער חילוק וואו דער בעל־הבית איז?

י. גאָלדסמיט האָט ניט אין גאַנצן דורכגענומען זיין ליפּמאַן;
ער איז אַביסל צופיל פילאָזאָף, אים פעלט אַביסל אייגענאַרט־ניקייט.
אָנגעצייכנט איז ליפּמאַן, מסתמא וועט גאָלדסמיט געפינען
פאַר אים די ריכטיגע פאַרבן אין די ווייטערדיגע פאַרשטעלונגען.

אַ פרעכטיגן בחור'עץ שפילט א. פעמער.
פון דעם דאָזיגן שוישפילער האָבן מיר כסדר נחת, ער איז
שטיף געקומען צו אונז, אָבער ער לאָזט זיך הערן און זעען.
י. מעסטעל האָט שאַרף און בולט אויסגעצירקלט זיין שטיף,

אלטן שלמה חיים. און אין זיין מעשה'לע וועגן דעם הייליגן אפרייטארל זיינען דא גלענצנדע רעטאָרישע מאָמענטן.
א פארביג פאָרל, קיירי און סירי, איז סטעלא אַדלער און בעסי בורניק.

דעם אַקטיאָר טרייביטש, וואָס שפילט דעם גרינעם לייביל, זע איך צום ערשטן מאָל — גאָר נישקשה.
סאבינע ראָזענטהאַל שפילט ראיע, איינע פון די זייער אינטערעסאַנטע ראָליען, די ראָליע פון דער אַלמער מיידל ראיע. זי איז אָבער אַרײַנגעפאַלן אביסל אין דעם מעלאָדראַמאַטישן שאַבלאָן.

מאַסס ראָזענטהאַל שפילט דעם באָס גולד, קאַלט, רואיג און ווייס שטענדיג וואָס צו טאָן.

חבלל שאַרף און קורץ כאַראַקטעריזירט ער דעם אַמעריקאַנעם באָס.

אַלע אַנדערע אַקטיאָרן, ווי ר. ווענדראַף, ש. טאַבאַטשניקאָוו, סלאָווע עסטרייך א. א. וו. שפילן אין גוטער האַרמאָניע מיט דעם גאַנצן אַנסאַמבל.

ה ר י ב ו ק

...אָט וואָס טעאַטער קאָן זיין —

ער קאָן זיין דער אויסדרוק פון דעם העכסטן מענטשלעכען פאַטאָס.

ער קאָן דאָס געטלאַכע אין מענטשן אַרויסשײַלן פון דעם גוף און אַנטפּלעקן עס פאַר אונז אין אַ פּלאַסטישער פאַרם.

ער קאָן דעם גוף אַליין מאַכן פאַר דעם פיינסטן, איידעלסטן און דינסטן אינסטרומענט.

און וואונדערלאַכע קלאַנגען שאַלן אַרויס פון אים, התרוממות, אַצילות שטראַלן אַרויס פון אים.

דער וואונדער וואָס הייסט מענטש אַנטפּלעקט זיך.

און דו זעסט און דו פילסט דעם גרויסן ביבלישן אמת —
„אין גאט'ס געשיטאַלט איז דער מענטש באשאפן געוואָרן“.

און קניען ווילסטו פאר דעם מענטשן וואָס איז דער ניצוין
פון אַן אלמעכטיגער שאַפּנדיגער קראַפט.

דער רבוק, ווי די הכימה שפילט אים, איז די גרויסע סימפאָניע
פון וואָרט און באַוועגונג, די גרויסע קאָמפּאָזיציע פון ליניען און
פאַרבן און דער גרויסער אידישער פּאַטאָס.

דאָס מענטשלאַכע וואָרט, וואָס בלאַנדזשעט אין עולם התוהו,
וואָס קריכט און פּוּזעט אין אלע רינשטאַקן פון טאַג־טעגלאַכן
לעבן, איז נתעלה געוואָרן.

בלענדערדע ליכט און וואונדערלאַכע פאַרבן־שפּיל פאַרמאָגט
דאָס וואָרט.

אין דעם ערשטן אַקט צעשטראַלט עס זיך אין טויזנטער
פאַרבן: זיצן בטלנים, אַרימע, פאַרגעסענע, הונגעריגע און דער־
צײלן מופתים פון צדיקים.
זעט איר די מופתים.

איר זעט די ווערטער, איר זעט זיי מער ווי איר הערט זיי.
וואָרים דאָס וואָרט ווערט אַרויסגע־רעדט מיט'ן גוף, מיט'ן גאַנצן
גוף.

דאָס וואָרט קאָן ממש אָנגעטאַפט ווערן.

דאָס וואָרט ווערט אַ בילד. עס ווערט תיכף פאַרגליווערט אין
אַ מאַלערישער פּאַזע, ער שטעלט אַוועק דעם מענטשן ווי אַ סטאַטוע
וואָס איז אויסגעהאַקט פון אַ מייסטערס האַנט.

און וויפיל ווערטער אזוי פיל בילדער.

אין אַ מינוט שימערן פאַר אייך דורך צענדליגער בילדער.

די גרעסטע האַרמאָניע פון וואָרט און באַוועגונג.

אַ גאַנצע גאַלעריי פון רעמבראַנדישע בילדער ווערן באַשאַפּן
אין דער טונקעלקייט פון בית־המדרש, ווען די דריי בטלנים
שמעסן.

רעמבראַנדיש זיינען זיי מיט דעם טיפּן שאַטן, וואָס וויקלט
זיי ארום און מיט די שאַרפע ליכט־פּונקטן, וועלכע פאַלן אויף באַ־
שטימטע קערפּער־טיילן.

און די גרויסע בילדער רעדן ...

געלייטערטע קלאנגען, שטימען, וועלכע זיינען בויגן, עלאס-טיש און שפילעווודיג ווי די קערפערס פון לעגענדארע אקראבאטן. דאָס וואָרט ווערט פייערלאַך אַרויסגעזונגען, ווי פֿון אַ געדֵיימניספּולן אינסטרומענט אַרויסגעשאַלט.

צוויי מוזעס, סקולפטור און געזאַנג צוקושן זיך. און אַט פּאַלט אַריין אַ אַידינע אין טונקעלן בית־המדרש, אַ אַידינע אַ פּשוט'ע — אַ אַידענע, וואָס הייסט גנעסיע, זינגט זי אויס דאָס העכסטע ליד פֿון טרויער און יאוש, פֿון מוטערלאַכן צער און פֿון טיפּסטן גלויבן, פֿון ליבע און שרעק.

... אַ מענטש ווערט געבוירן מיט גרויסע יסורים און די מאַמע די אייביגע מאַמע, וואָס בריינגט דעם מענטשן אויף דער וועלט, זינגט איר טראַגיש ליד.

אַזאַ ליד מיט זיין גרויסער מענטשלאַכער פּשטות און מיט דעם גרויסן וועלט־צער האָט נאָך קיין טעאַטער אויף דער וועלט ניט אַרויסגעזונגען.

וועלט־צער דורך אַ אַידיש מוטער־האַרץ אַרויסגעזונגען איז עס...

ווערט גניעסע, די קליינשטעמליגע גנעסיע דערהויבן צו אַ וועלט סימבאָל.

און באַלד דער שניידיגער איבערגאַנג: דער אַראַפּפּאַל צו גשמיות:

דער שמש, וואָס האַלט אַ מטבע צווישן צוויי פינגער. אַ מטבע וואָס ער האָט באַקומען פֿון דער וויינענדיגער גנעסיע אַלס שכר פֿאַר'ן תּהילים, וואָס די בטלנים דאַרפֿן זאָגן פֿאַר דער יולדת...

מאיר'קע מיט דער מטבע צווישן די צוויי פינגער, איז דאָס שניידיגסטע בילד, וואָס אַ מאַלער האָט געקאַנט מאַלן.

און נאָכדעם קומט דאָס גראַטעסקע תּהילים־זאַגן פֿון די בטלנים פֿאַר דער מטבע, וואָס מאיר'קע האָט באַוווּזן צווישן זיינע צוויי פינגער...

אַ מאַדנע תּהילים־זאַגערין... דער היפּף, דער קאַנטראַסט פֿון גנעסיעס וועלט־צער. אויף אַזאַ איבערגאַנג מיט אַזויפיל קינסטלערישער דרייסט־קייט און פֿאַרבערגעדיכטקייט האָט נאָך אַ טעאַטער ניט געוואַגט.

וועלט־איראָניע ליגט אין דער דאָזיגער קליינער סצענע, פון דער תהלים־זאָגערײ.

צער און מיטגעפיל פאַר אַ מטבע...

און באַלד אַן אַנדער איבערנאַנט:

אַ פּילאָזאָפּישער שמועס צווישען דעם מקובל חנן און דעם שטריינגן תלמודיסט העניך.

דאָ ווערט פּילאָזאָפּיע אויסגעשפּילט. ברען פון קבלה און וואַיִ גער ראַציאָנאַליזם פון תלמוד, צוויי גרויסע שטות באַגעגענען זיך. איינער זעט אין טומאה אַ ניצוץ פון קדושה און דער אַנדערער ווייסט, אַז טומאה בלייבט אַייביג טומאה.

האַט טעאַטער ווען עס איז אַזוי בילדערײַש, אַזוי פאַרביג, אַזוי עקסטראַזיש און אַזוי באַוועגלאַך פּילאָזאָפּירט?

האַט איר די גרעסטע טעאַטראַלישע דערגרייכונג אין פּילאָזאָפּ־פּישן דיאַלאָג.

און פּלוצלונג אַן אַנדער שטיק וועלט.

די באַגעגניש פון לאַה מיט חנן'ען אין בית־המדרש.

ליבע, ליבע צווישן בחור און מיידל... דער פּיננסטער ציטר ערגניץ אין די באַהעלטענישן פון צוויי הערצער טראַגט זיך ארויס אויף דער סצע מיט אַזאַ סובטילקייט, מיט אַזאַ שטראַלענדיגער ריינקייט און מיט אַזאַ שטילן פאַטאַם...

און אַט קומט מענטשלאַכע פּרייד, ברייטע, התלהבות'דיגע פּרייד אין שכנות מיט'ן טויט.

אויף דער ערד ליגט דער געשטאַרבענער חנן און לעבן אים פאַרגעען זיך מענטשן אין פּרייד...

די פּרייד וואַקסט, וואַקסט, די פּרייד ווערט ברענענדיגער און ברענענדיגער, די פּרייד באַקומט התפשטות הגשמיות, זי דערהויבט זיך און פאַלט אַרײַן אין וואַקבאַנאַליע...

...און פּלוצלונג קומט דער טויט און רייסט זי איבער.

די גרויסע מענטשלאַכע קאָמעדיע שפּילט זיך אָפּ אין דעם ערשטן אַקט!

אַזאַ טעאַטראַלע שאַרפּקייט, אַזאַ טעאַטראַלע דערהויבענקייט, אַזאַ טעאַטראַלע פּילזייטיגקייט, אַזאַ טעאַטראַלע גאַונות זע איך צום ערשטן מאָל.

די גאנצע מעכטיגקייט פון דער טעאטער־קונסט ווערט דע-
מאָנסטריט אין דעם ערשטן אַקט.

דער צווייטער אַקט :

דאָס איז די פּרעליודיע צו דער גרויסער דבוק־לעגענדע*
א משוגענע וואַסכאַנאַליע האָט זיך אָפּגעריסן ערגיץ פון אונ-
טער־וועלטן און איז געקומען אויף דער חתונה פון דער אומגליק-
לאַכער לאַה.

אַלע ביזע גויסמער, אַלע פאַרזעענישן זיינען זיך צענויפ-
געלאָפּן פון אַלע אונטער־וועלטן צו חוּק'ן צו גרימאַסעווען, צו באַר-
שפּיען און צו אויסלאַכן אַ שלעכטע, ניט־גערעכטע און ניט־כשר'ע
חתונה.

קבצנים כלומרשט זיינען געקומען צום עושר ר' סענדער, וואָס
מאַכט חתונה זיין בת־יחידה'קעלע לאַה, סוחר'יש, קרעמעריש.
א משוגענער כאַאָס בושעוועט אויף דער סצענע און אַ גרוי-
סער קינסטלער האָט דעם כאַאָס אין אַ וואונדערלאַכער האַרמאָניע
פאַרוואַנדעלט.

עס איז די האַרמאָניע פון העסלאַכקייט, די האַרמאָניע פון
כאַאָס, די האַרמאָניע פון צעשויערמער וואַסכאַנאַליע.

דער גרויסער ריטם פון כאַאָס איז אַנטדעקט געוואָרן.
דאָס פאַרזעעניש פון לעבן האָט אין זיין שוידערלאַכע שיינ-
קייט, זיין אמת'דיגן ריטם.

דאָס איז חנ'ם קבלה'יסטישע פּילאָזאָפּיע: אין טומאה איז
דאָ קדושה.

* איר זעט עפעס אַ שטיקל שטוב, אַן אָפּגעריסען שטיקל שטוב.
ווייט פון דער רעאלער וועלט, צווישן הימעל און ערד באַמבעלט זי זיך.
און אויף דער ניט־כשר'ער חתונה זיינען געקומען וויסמע מתותנים,
קאַליקעס און פאַרזעענישן זיינען זיך צונויפגעקומען חוּק'ן, גרימאַסע'
ווען, צו־להכעיס'ן, צו שפּיען מיט גאַלי, צו גיהנם'ען...
קבצנים, קרומע, בלינדע, חויקערס, נכפּה'דיגע, קירץ־אַטעמ'דיגע,
צעבילטע, צעבראַכענע, אידאַמן — הכלל עפעס אַ וועלט אַ פאַרזעעניש
איז געקומען אויף אַ ניט־כשר'ע חתונה.

אין צווייטן אקט באווייזט די „הבימה“ וואָס פאַר אַ שיינ־
קייט עס איז דאָ אין העסלאַכקייט...

איז אין דעם צווייטן אקט דאָ אויפֿיל טעאַטראַלע גבורה, אזוי
פיל סצענישע חכמה און אזויפֿיל בינע־פּילאָזאָפּיע, אז מען קאָן עס
גאָרניט תּוֹפּס זיין פאַר איינמאַל.

דאָ ליגט אַ תּהוּם פּון קינסטלערישע אַרבעט, דאָ איז אָנגעד־
הויפט אַ באַרג פּון סצענישע חכמה, דאָ איז קאָנצענטרירט אַ ים
פּון טעאַטראַלער ווייזהייט.

דעם צווייטן אקט דאַרף מען פשוט שטודירען כדי צו זען די
גרויסע, פאַרוויקלטע קינסטלערישע אַרבעט, וואָס שמעקט אין אים.
אויב־אויף כּוואַליען זיך פאַר אייך אַ מאַסע פּון פּאַרזעענישן
אין אַ צעשוּיבערטן כאַאָס. פּון צעשאַטענעם כאַאָס שפּרינגען אַרויס
ווי בליצן געוואַלדיגע מענטשלעכע גרופּירונגען, עפעס גרויסע קאָמד־
פּאַזיציעס ווערען באַשאַפּן כּהרף עין און באַלד ווערען זיי פאַר־
וואַנדלט אין אַנדערע וואַנדערלעכע קאָמפּאָזיציעס.

אַ ים פּון בילדער בושעווען, רייסן זיך אַריין איינע אין דאָס
אַנדערע, צעשפּליטערן זיך, צעברעקלן זיך און גיסן זיך צענויף אויף
אַ מאַמענט און באַלד פּאַלן זיי אַריין ווייטער אין אַ האַרמאָנישן
כאַאָס.

אימה, געדיכטע אימה, שטייט כּסדר אויף דער סצענע.
מלאַכיד־חבלה שפּייען ממש מיט אימה...

און אין דער אימה ווערט געוואָרפּן און געשליידערט די וויי־
סע, ריינע און אומשולדיגע כּלה לאַה.

דבוק אין דער לופט. איר זעט דעם דבוק, איר פּילט דעם דבוק.
די מאַסע פּון פּאַרזעענישן זיינען שאַרפע סימבאָלן פּון אלע
מענטשלעכע אָנשיקענישן, מייסטערישע סימבאָלן, וואָס ברײַנגען
מיט זיך גרויזאמע אומהיימלאַכקייט.

און צווישן די פּאַרזעענישן מייסטערישע פּאַרטערטן פּון
מחונת'טעם: — אייביגע פיגורן אויף אַמאָליגע אידישע חתונות.
ווי פרעמדע, הילצערנע ליאַלקעס שטייען זיי אויף דער
חתונה'קע פּון די אָנשיקענישן.

...עס קומט דער דבוק.

און די פּאַרזעענישן זעען נקמה...

נאך א פארזעניש צוגעקומען אין זייער חברותא.
דער גרויזאמסטער געלעכטער האָט זיך ארויסגעריסן פון
גיחנא'ס מויל...
א טעאטער גאון האָט געשאפן דעם צווייטן אַקט.

עס איז וואַכטאָנאָו'ס העכסטע קינסטלערישע שאַפונג.

דער דריטער אַקט.

מענטשלעכע געטלאַכקייט בריינגט אַרדנונג אין תוהו ובוהו.
אידישער גלויבן קומט מיט זיין וועלט־אַרדנונג.
דער קראַנקער, אַלטער צדיק מיט זיינע חסידים באַם טיש.
דער צדיק איז אַ מענטש אָן אַ גוף, ער איז גייסט, ער איז צער, ער
איז התרוממות'דיגע פרייד, ער איז דבקות, ער איז אציולות.
און אַלץ וואָס קומט אין נאָענטער באַרירונג מיט אים ברענט
פון התלהבות, צאָפּעלט זיך פון דבקות און פאַרגייט זיך אין
מתיקות.

לויטערע נשמות זינגען צער, זינגען האַפּנונג, זינגען נחמה,
זינגען עליות־נשמה.

טיפּסטער גלויבן צעגיסט זיך מיט לויטער שיין.

גייסט, וואָס איז גובר דעם גוף, צעבליט זיך און צעשטראַלט

זיך.

און וואו עס איז נאָר פאַראַן אַן עכטער אידיש־רעליגיעזער
קלאַנג איז ער דאָ אויפגעכאַפט געוואָרן מיט געוואַלדיגער אינ־
טואיציע, וואו נאָר עס איז דאָ אַן אמת'דיגער אידיש־רעליגיעזער
טאָן איז ער דאָ געהייליגט געוואָרן און וואו נאָר עס איז דאָ אַ
ריינער אידיש־רעליגיעזער ציטער, איז ער דאָ אריינגעוועכט גע-
וואָרן.

איז דער דריטער אַקט דאָס העכסטע רעליגיעזע ליד, די ריינ־
סטע תפלה און דער לויטערסטער רעליגיעזער עקסטאַז.

אַ גרויסער ריטם פון רעליגיע גייט דורך דעם גאַנצן דריטן
אַקט.

דאָ איז דער גרויסער ריטם פון גלויבן אַנטפּלעקט געוואָרן.
דאָ איז איטאַלעס וואָרט דורכגענומען מיט רעליגיעזן פאַטאָס,
דאָ איז יעדע באַוועגונג געהייליגט דורך רעליגיעזן עקסטאַז.

האָט איטלאַכס וואָרט הונדערטער קלאַנגען, עס קלינגט אָפּ ווייט, ווייט אין די הימלען.

האָט יעדע באַוועגונג שטרעבונג צו אַצילות, זי ציט זיך און וואונדערלאַכע ליניען צום כּסא חכבוד.

אידישע קינדער פון אונזער אומגלויביגן דור —
וואו האָט איר גענומען אזא גרויסע קינסטלערישע פאַרשטענד־
ניס פאַר רעליגיע ?

אידישע קינדער מיט גענאָלטע פּנים'ער —
ווי קאָנט איר טראָגן אזוי הייליג אידישע בערד ?
אידישע קינדער פון דעם אויבערפלאַכלאַכן דור —
וואו האָט איר גענומען אזא טיפּקייט.

דעם גרעסטן געזאַנג פאַר רעליגיע זינגט איר אויס אין דעם
דריטן אַקט.

זאָלן קומען אלע גלויביגע און לערנען זיך באַ די יונגע לייט
פון „הבימה“ ווי צו זיין רעליגיעז דערהויבן.

אזא צדיק ווי ר' עזריאל'קע מיראפּאָלעד קאָן געשאַפּן ווערן
פון טיפּן און לויטערן רעליגיעזן גייסט.

אזעלכע חסידים, וואָס איטלאַכס וואָרט פון רבי'ן גיט אַ ברי
דאָס בלוט און פאַרכאַפט האַרץ און אָטעם ביז זיסער גסיסה, קאָנען
זיין מענטשן מיט טיפּן און ברענענדיגן גלויבן.

און ווייטער אַ ים פון מאַלערישע קאָמפּאָזיציעס.
קיין איין איינציגע צופעליגע גרופּע : אַלץ באַוועגט זיך און
ציט זיך צו גרויסער מאַלערישער קאָמפּאָזיציע.

קיין מענטש ווערט ניט פאַרשטעלט פון דעם אַנדערן, פאַר־
קערט, איטלאַכער מענטש פאַרפּאָלקאָמט די קאָמפּאָזיציע, איטלאַ־
כער מענטש איז אַ געדיכטער פאַרבן־פּלעק פאַר'ן בילד.

עס פאַרכאַפט פשוט באַם אָטעם, דאָס האַרץ שפּרינגט אין
ברוסט־קעסטל, און אין גאַנצן ווערסטו פאַרגאַפט.

דאָס זינדיגע טעאַטער מיט זיינע געפאַרבטע און דויכטע־
ברענטע ווייבער, מיט זיינע לייכטזיניגע און צעטערפעטע מענער,
דאָס זינדיגע טעאַטער מיט זיינע גראַבע גרימאַסן און מיט זיינע
ביליגע השגות, האָט באַקומען אַ גרויסן תקון.

א טעאטער א צדיק איז געקומען אויף דער וועלט, א טעאטער
א געלייטערטער איז געקומען צו מכפר זיין אויף די זינד פון דעם
טעאטער.

עטלאכע צענדליג אידישע יונגע לייט האָבן פון טעאטער —
א רעליגיע געמאַכט.

זיי שפילן ניט, נאָר זיי רוכנ'ען.

זיי אקטיאָרעווען ניט, נאָר זיי פראווען עבודה.

„יעקב'ס הלום“

נאָך דער אויפפיהרונג פון „הדיבוק“ בין איך ארויס פון טע-
אטער א באנייטערטער, א פארוואנדערטער, און מעג נאָכאנאנד
האָט מיך די באנייטערונג און די פארוואנדערונג ניט אָפגעלאָזען.
אָבער ערגעץ האָט אין מיר גענאָגט א שטיקל אומרו:
— וואָס ווייטער?

עס איז געשען א נס: געקומען צו דער „הבימה“ א פרעמד
דער טעאטער־גאון, וואכטאנגאון, האָט מיט זיי און פאר זיי גע-
שאַפן איינע פון די וואונדערלאַכסטע אויפפירונגען און איז גע-
שטאַרבן...

האָב איך זיך געשראַקן פאר די ווייטערדיגע אויפפירונגען;
זיי וועלן שוין ניט זיין אזוי פרעכטיג, אזוי טיף און אזוי קינסטלעך
ריש שאַרף.

„הבימה“ האָט באוויזן דאָס שענסטע, דאָס בעסטע אין
„הדיבוק“ און נאָכדעם וועלן קומען אנדערע אויפפירונגען, וואָס
וועלן זיך ניט קענען פארגלייכן צו דער וואונדערליכער אויפפירונג
פון „הדיבוק“.

און א טעאטער מוז באווייזן וואָס ווייטער אלץ השלמה'דיגערע,
אלץ בעסערע און אלץ ברייטערע און טיפערע פאָרשטעלונגען;
א טעאטער טאָר ניט מאַכן קיין שריט צוריק, ער טאָר ניט ווערן
שוואַכער, ער מוז וואַקסן, שטייגן און האַנגלען מיט איבערראַשונגען,
ער מוז האַלטן כסדר אין שפאנונג דעם עולם.

איד האָב טיף אין הארצן מורא געהאט פאר די ווייטערדיגע
אויספירונגען...

איד בין, ווי אלע, געווען זיכער, אז וואכטאנגאָוו איז געווען
דער קינסטלערישער משיח פאַר דער „הבימה“, ער איז געווען איר
רוח־הקודש.

און ער איז געשטאַרבן. ער האָט זיך אָפּגעטאָן פון דער
„הבימה“, איז די „הבימה“ א יתום און אין די ווייטערדיגע אויפ־
פירונגען וועל איד זען פאר זיך א פאר־יתום־טע „הבימה“...
איז מיין באַנייטערונג געווען געמישט מיט אומרו.

נאָך דער אויפ־פירונג פון „יעקב'ס חלום“ איז מיין אומר
פארשוואונדן. מיט פרייד האָב איד איינגעזען, אז איד און אלע
האָבן א טעות געהאט; וואכטאנגאָוו איז ניט די „הבימה“, ער
איז בלויז א גליקלאכער צופאל פאַר דער „הבימה“. די „הבימה“
איז זעלבסטשטענדיג, די „הבימה“ איז ניט אָפּהענגיג פון איין
קינסטלער, די „הבימה“ האָט אירע אייגענע פעסטע פיס און קאָן
אליין גיין ווייטער, ווייטער צו דער גרעסטער קינסטלערישער
השלמה.

וואכטאנגאָוו איז געשטאַרבן, אָבער די „הבימה“ לעבט, זי
לעבט און שאפט מיט ברען, מיט טיפער פארשטענדנים און מיט
גרויסן, פרישן מוט.

מיט דער גרעסטער איבערראשונג האָב איד איינגעזען, אז
נאָך וואכטאנגאָוו'ס טויט וואקסט די „הבימה“, וואקסט און לעבט
מיט אירע אייגענע זאפטן און מיט איר אייגענעם קינסטלערישן
חיות.

די אויפ־פירונג פון „יעקב'ס חלום“ איז אין פילע פרטים א
צייטיגערע, א זיכערערע, א ברייטערערע און א טיפערע אויפ־פירונג
פון דעם „דיבוק“.

און נאָך א טעות איז פארשוואונדן געוואָרן :

מיר זיינען געווען זיכער, אז די „הבימה“ האָט נאָך ניט באד
וויזן צו אויסהאַדעווען און צו ערציהען דעם אָריגינעלן און אייגנ
ארטיגן שוישפילער, דעם שוישפילער, וואס איז בכח צו שאפן
מיט זיין אייגענעם ווילן, מיט זיין אייגענער אינטואציע און מיט
זיין אייגענעם טאַלאַנט. מיר האָבן אַלץ געמיינט, אז די „הבימה“-

שווישפילער זיינען פרעכטיגע ליאלקעס, וועלכע באוועגן זיך מיט'ן שם-המפורש פון א גוטן און גרויסן רעזשיסאר.
די אויפפירונג פון „יעקב'ס חלום“ באווייזט, אז אין דער קורצער צייט זיינען אין דער „הבימה“ אויסגעוואקסן קערנדיגע, שטארקע און זאפטיגע שוישפילער.
זיינען צוויי גרויסע טעות'ן אין אונזער באטראכטונג פון דער „הבימה“ באזייטיגט געווארן.
און מיט פרייד און מיט שטאַלץ אנערקענען מיר אונזערע טעות'ן.

די אויפפירונג פון „יעקב'ס חלום“ איז קינסטלעריש די צייר טיגסטע.
דאָ זעט איר פאר זיך דעם טעאטער מיט א גרויסן פארנעם, דעם טעאטער מיט דער וואונדערליכסטער דרייסטקייט און מיט דער גרעסטער זיכערקייט.
„יעקב'ס חלום“ איז א ביבלישע ווערק. עס איז אמת א גוט ווערק, אָבער עס איז פאר'מבול'ט מיט לאנגע געבלומטע מאַנאַלאָגן, עס איז פארפלייצט מיט געדאנקען, מיט ליטערארישע טיפזיניג-קייטן, מיט פּאָעטישע חנ'דעלאך, מיט רעטאָרישע פיינקייטן און מיט אלערליי ריין-ליטערארישע באפוצונגען.
דאָס שטיק פארמאָגט א תהום פון איבערגעפיינטער און פון איבערגעטאָקטער מליצה. עס איז „קלאסיש“ און מאָדערן, עס איז פּאָמפעז און עטוואס פּאָלעמיש (אין א העכערן זין).
ווען א טעאטער לאָזט זיך פירן פון דעם שטיק, וואָלט געשטא-נען אויף דער בינע א קנאליגע גערעדעניש, א טומעלדיגע דעקלא-מאציע און א פייערליכע פסוקים-זאָגנעריי.
די „הבימה“ איז דער באוואוסטזיניגסטער טעאטער. „הבימה“ וויל קודם כל טעאטער-שפיל, זי וויל קודם כל סצענישע שאפונג, זי וויל קודם כל באווייזן טעאטראלע השלמה און א טעאטראלע גבורה.
האָט זי מיט דער גרעסטער דרייסטקייט און זיכערקייט אי-בערגעקנאָטן דאָס שטיק לויט אירע קלאָרע און גרויסע טעאטראלע השגות.

און עס איז אָפגעפאלן די ליטעראַרישקייט מיט אַלע אירע מליצה'הנ'דלאך, עס זיינען אָפגעשפרונגען פון איר אַלע עלעמענטן, וואָס האָבן ניט קיין שייכות צום שפּיל, צום קלאַרן, ריינעם און לויטערען שפּיל.

דאָס שטיק איז פאַרלייבט געוואָרן מיט'ן טעאטער.

איר זעט דאָס שטיק אין זיין טעאטער-גלגול.

אַבער טעאטער גופא איז ניט קיין דיקטאטור, וואס מאכט אונטערטעניג דאָס שטיק און אונטערדריקט זיין ווילן און פענטעט זיין נשמה; טעאטער איז אויך בויגיג און ער וויל און ער מוז זיך צופאַסן צום שטיק.

איז געפונען געוואָרן די גרויסע קינסטלערישע פשרה צווישן דעם ליטעראַרישן ווערק און דעם טעאטער. עס איז א פשרה פון וועלכער ביידע צדדים פילן זיך גליקלאך, בא בייזן שיינען די אויגן פון פרייד: יעדער פילט, אז ער האָט געפונען זיין באַשרעטע. און אויסגעפינען אזא גליקלאכע פשרה קאָן נאָר א גרויסער טעאטער, א טעאטער, וואָס פאַרמאָגט א גרויסע קינסטלערישע נשמה.

דאָס גרויסע און דאָס איבערראַשנדיגע אין „הבימה“ איז דאָס, וואָס זי איז אין יעדער אויפפירונג ניי, פריש און טיף-אַריגינעל. זי בויט יעדע אויפפירונג אויף אַן אַנדער אופן, זי האָט צו יעדן טעאטער-שטיק א באזונדערן צוגאנג.

און דער שאַרפסטער טעאטער מבין וועט ניט געפינען קיין שפורן פון איין אויפפירונג אין אן אַנדער אויפפירונג. די „הבימה“ אין „דבוק“ איז איין טעאטער, די „הבימה“ אין „אייביגן איד“ איז אן אַנדער טעאטער און די „הבימה“ אין „יעקב'ס חלום“ איז נאָר אן אַנדער טעאטער.

אין יעדער אויפפירונג אַנדערע מעטאָדן, אן אַנדער צוגאנג, אַנדערע שווישפילער, אן אַנדער ריטם, אן אַנדער באַנעמונג און אן אַנדער אויפבויו.

דאָס איז דער אידעאַל, צו וועלכן די בעסטע טעאטערס שטרעבן, אַבער זעלמן ווען עס גיט זיך זיי איין.

סטאניסלאוווסק'ס טעאטער אפילו איז אין אלע אויפפירונגען דערזעלביגער.

איז ממש צו באוואונדערן דאָס פארמעסטן־זיך פון אונזער יונגן טעאטער.

אין דער אויפפירונג פון „יעקב'ס חלום“ האָב איך דערזען אַ שפּאַגל נייעם טעאטער.

ניי און אנדערש ביו דער לעצטער איינצלעהייט.

ניי און דרייסט־אַריגינעל איז דער צוגאנג צו אַ ביבלישער שטיק גופא.

די ביבל האָט קיין מוֹל ניט אין טעאטער, אין דעם אידישן טעאטער איז זי צו היימיש, דאָ קלאפט מען די אבות און נביאים איבער דער פליצע ווי די נאָענטסטע באקאנטע.

אין אונזער חדר איז די ביבל געוואָרן עפעס קליינשטעדטליש־היימיש; דער גוטער אידישער מלמד האָט די אבות און די נביאים פון ביבל אונז צו נאָענט געמאכט.

די קריסטן האָבן, פארקערט, די אבות און די נביאים פון ביבל צורווייט, ערגעץ אין די אבסטראקטע הימלען, אוועקגעזעצט.

אין די קריסטליכע טעאטערע ווערט די ביבל געשפילט ווי אין די קלויסטערס.

און דאָ, באַ דער „הבימה“ זע איך צום ערשטן מאל דעם קינסט־לערישן און דעם ריכטיגסטן צוגאנג צו דער ביבל.

פרימיטיווער פאטאָם, רעליגיעזיטעט אין איר אור־איינפאכער פאָרם, נאקעטע ליידנשאפט, קלאַרקייט, פרימיטיווע קלאַרקייט פון די געפילן, שניידדיגע און רעשיגע באוועגונגען.

דער מענש איז נאָך האַלב־חיה, ער באוועגט זיך נאָך כמעט ווי די פלינקע, בויגיגע פיר־פייסיגע. דאָס וואָרט איז נאָך ניט פארטיג, ניט אָפגעטאָקט. עס איז נאָך אַ ברום, אַ געשריי, און אין דעם ברום און אין דעם געשריי הערט מען אַ רמז אויף דאָס צור־קונפטיגע קלאַרע מענשלאכע וואָרט.

דער מענש איז נאָך צוטומעלט; ער האָט זיך נאָך ניט זיכער אַריענטירט אין דער וועלט. אלץ שרעקט אים, פון אלץ ווערט ער אויפגעצאפלט און באַ יעדער געלעגנהייט שפרינגען ארויס זיינע געפילן אין אַ רויער פאָרם.

יעקב איז דער ערשטער מענטש אין דער וועלט-ווילדערניש.
 ער איז דער פאָטער פון דער מענשהייט.
 און אין דער וויסטער אור-וועלט שפילט זיך אָפּ די געטלאכע
 דראמע — די דראמע פון יעקב'ס חלום.
 דער חלום פון יעקב איז די גרויסע דראמע פון דעם מענשן,
 פון דעם פאָטער פון פאָלק ישראל.
 אומהיימליכקייט מיט שמייכלענדיגער געטליכקייט, שרעק און
 האַפנונג, ווילדקייט און מענטשלעכקייט, גריגקייט און גרויסמוט
 — דאָס איז דער געמיש אין וועלכן דער שפיל באַוועגט זיך.
 די „הבימה“ האָט אונז געגעבן די דיסטאנץ צווישן אונז און
 די ערשטע ביבל-מענטשן.
 דיסטאנץ — דאָס איז דאָס גרויסע אין דעם צוגאנג פון דער
 „הבימה“ צו דער ביבלישער דראמע וואס הייסט „יעקב'ס חלום“.

און דאָס טעאטער פון ברען, פון דבקות און פון שטורמישן
 פאטאָס רייסט זיך אריין אין דער אור-וועלט און קאָכט און ברויזט
 דאָרט.

איר זיצט פארגאפט זעענדיג אזא הייס טעאטער-בלוט.
 צוויי ווייבער עשו'ס און איין קנעכט ליגן אויף דער סצענע,
 ווען דער פאָרהאַנג הויבט זיך אויף. דריי חיות שלאָפן אומרויג.
 בשמת (מרים גאָלדין) כאפט זיך אויף מיט דער האסטיקייט
 פון א טיגערין.

די אור-ווייב, די טיגערין-ווייב, האָט ווילדן אימפעט אין בלוט
 און ווילדן, שטורמישן רייז אין לייב. און בויגיג, עלאסטיש איז זי,
 ווייל אירע פאָרגעפילן זיינען שמארק און שארף ווען זיי בושעווען,
 בושעווען אין איר לייב. זי איז נאָך כמעט פיר-פּיסיג, אָבער דעם
 רייז פון טויזנט ווייבער ליגט אין איר פלייש.

די אור-ווייב מיט איר גאַנצן ווילדן שטורם שטייט פאר אייך.
 מרים גאָלדין איז אן ארטיסטין מיט א גרויסן טעמפּעראמענט.
 און די צווייטע אהליבמה (חנה הענדלער) איז אַ חיה פון
 אַנאַנדער מין, אָבער אזוי שאַרף-ווילד, אזוי טיגער-קינדיש, אַז איר
 וואונדערט זיך ווי מענטשן קאָנען זיך פארוואנדלען אין אזעלכע
 רייצנדיגע חיות.

און שפילן די וואלד-קינדער, צוויי יונגע טיגערנים שפילן זיך:
זיי לאכן, און ווייטע וועלדער און בערג צומראָגן זייער געלעכטער,
זיי פאלן אריין אין צאָרן, אין שרעק, זיי שפרינגען עלאסטישער
ווי קעץ, זיי באוועגן זיך מיט אזא שטורם, אז דו גלויבסט קוים
דיינע אויגן.

און דאָ פאלט אריין עשן. א צורייצטע חיה, מיט א גוואלדיגן
ברום רייסט זיך אריין. עס קומט מיט אים נאקטער צאָרן,
גליענדער כעס, צושמעטערנדיגע בייזקייט און צורייצטקייט.

א שרעק ריזלט אין אייך:

בלוט-דורשטיקייט פינטלט פאר די אויגן.

נחום צמה איז דער שטיק מענטשליכער שטורם, וואס רייסט
זיך אריין.

עשו איז אָפגענארט: יצחק האָט אָפגעגעבן זיין ברכה יעקב'ן.

עשו, אדום, קריצט מיט די ציין, קריכט אויף אלע פיר...

זיין מוטער רבקה (אלישבע פאקטאָראָוויטש), די אייביגע מור
טער, קאָן זיין צאָרן ניט שטיילן.

און מיט אים שליידערן זיך, זוי פארוואונדעטע חיות, זיינע
צוויי ווייבער, בשמת און אחליבמה.

א וואונדערלאַכער אַקט, דער אַקט פון ווילדער חיה/שער אויפֿ-
ברויז איז דער ערשטער אַקט.

דער צווייטער אַקט — די באַגעגעניש פון יעקב מיט עשו'ן.

אויף בערג קלעטערט יעקב און שלעפט נאָך זיך זיין קנעכט;

עס איז דער ערשטער האַר, וואָס דינט זיין קנעכט.

יעקב (5. וואַרשעווער) באַפרייט זיין קנעכט (ווידניבעל), וואָס

דערזעט פון ווייטן זיין לאַנד, זיין היים.

און דער קנעכט פרעגט:

— ווער ביזטו?

קיינער ווייסט נאָך ניט ווער יעקב איז.

און עשו באַגעגענט יעקב'ן מיט פּייל־און־בויגן, יעקב בלייבט

גאנץ. בעט זיך עשו בא אים, אז ער זאָל אויך נעמען דעם פּייל־

און־בויגן. ער קען ניט שיסן א מענטשן, וואָס איז ניט באוואַפנט...

די גרויסע מערדערישע מאַראַל פון עשו'ן...

יעקב זאָגט זיך אָפּ פֿון פּויל־און־בויוגן... און יעקב באַזיגט
עשו'ן —

מיט וואָס? מיט דעם, וואס ער איז יעקב, מיט דעם, וואָס
ער וויל קיין בלוט ניט פאַרניסן, מיט דעם, וואס אין זיינע אויגן
לייבט רחמים און אויף זיין פנים שטראַלט א שמיכל.
דער שלום פון ווילדן עשו מיט'ן מענטשליכן יעקב איז דער
שטאַרקסטער און פיינסטער שפּיל, וואָס איך האָב אמאָל געזען.
עשו ווערט גערירט, דערפילט אין יעקב'ן א ברודער, און דער
אורמענטש, וואָס לעבט אויף זיין שווערד, פאלט צו צו יעקב'ן,
בייסט אים, שלאָגט אים, שטויסט פון דעם אויפברויז פון ליבע,
וואָס האָט זיך צעכוואַליעט אין אים.
און דאָ זעט איר בחוש וואָס איז אַזוינס „וישקהו“ מיט פינ-
טעלאַך...

דער דריטער אקט איז דער חלום פון יעקב.
דאָ קומט די גרויסע דערהויבנקייט און דאָס וואָרט ווערט
אַנמעכטיג צו דערהויבן זיך צום הימל.
גייט איבער די דראַמע אין אָפּערע.
ווייטער אַ נייער און דרייטער קינסטלערישער אויפטו:
פאר'חבר'ן דראַמע מיט אָפּערע.
און עס זיינען טאַקע דאָ מאַמענטן אין יעדער גרויסער דראַמע,
וואָס דארפן דעם תקון פון געזאנג, אָבער עס איז שטרענג צוטיילט,
שטרענג אָפּגעגרעניצט און אָפּגע'מחיצה'ט.
איז געקומען די „הבימה“ און האָט די מחיצה צוגענומען.
געבענטשט זאָל זי זיין פאר דער דאָזיגער דרייטקייט!
און דארף מען זינגען, האָט די „הבימה“ זינגער.
זינגט י. גאלאַנד (מלאַך גבריאַל) פייערליך און דערהויבן
אידיש.

אין דריטן אקט איבערראשט אונז דער יונגער ב. צמח מיט
זיין סמואל. יעדע באוועגונג זיינע ווערט אויף א רגע פארגליווערט
אין א סקולפטור, און דער מענטשליכער קערפער האקט אויס פון
זיך איינע נאך די אנדערע א גאלעריי פון סקולפטורן.

דער מיזיניקל פון „הבימה“ זאָגט צו צו וואקסן גרויס און שיין,
זאָל אים נאָך קיין ביזן אויג ניט שאַדן.
פון דעם ערשטן אקט ביז'ן לעצטן איז דער וועג פון דער ערד
צום הימל.
און אזוי שטארק ווי די „הבימה“־שווישפילער זיינען אויף דער
ערד, אזוי שטארק און שיין זיינען זיי ווען זיי זיינען אין הימל.

א נייע „הבימה“ האָב איך געזען אין „יעקב'ס חלום“.
א נייע, פרישע, וואָס שרעקט זיך ניט אָפּ פאר קיין דראמע,
א נייע, א פרישע, וואס באווייזט נאָך בולט'ער, נאָך קלאָרער און
איבערציגיגער איר וואונדערלאכע קראַפֿט, וואָס זי פאַרמאָגט.
מיר לעבן מיט מאטעריעלע נסים, אָבער נאָך גרעסער זיינען
אונזערע גייסטיגע און קינסטלערישע נסים.
די „הבימה“ איז אונזער קינסטלערישער נס.

ג ל ט

א נייע אויפפירונג.
און ווייטער אן איבערראַשונג, נאָך אַ גרעסערע און נאָך אַ
טיפערע ווי די פריערדיגע.
א נייע אויפפירונג און דו זיצסט נאָר מער פאַרוואונדערט.
א פרישע שפע פון קינסטלערישער ענערגיע, פון לויטערער
שאַפונגס־פרייד און פון בלענדענדער טעאַטראַלער השלמה.
פיר אויפפירונגען האָבן מיר געזען און מיר האָבן געמיינט,
אַז מיר ווייסן שוין גענוי די קינסטלערישע מעגלאַכקייטן פון דער
„הבימה“, אַז מיר זען די גרעניצן צו וועלכע זיי זיינען דערגאַנגען
און אַז מיר האָבן אָנגעטאַפּט דעם קינסטלערישן דופס איר'ן.
קומט די פינפטע אויפפירונג און באווייזט אונז, אַז די מעג-
לאַכקייטן פון די „הבימה“ זיינען נאָך פאַר אונז סתרי־תורה, אַז
די גרעניצן פון איר שאַפונג ליגן נאָך ווייט און מיר זען זיי ניט
און אַז דעם דופס אירן האָבן מיר נאָך ניט אָנגעטאַפּט.
נאָך דער פינפטער אויפפירונג איז די „הבימה“ ממש אַ

קינסטלערישער סוד און וואָס מער איר זעט די „הבימה“ אַלץ טיפער און אַלץ פאַרשלייערטער ווערט דער סוד. אין „גולם“ איז דער טעאָטראַלער פאַרנעם פון „הבימה“ גאַרניט דער ערך ברייטער, פיל־ארטיגער, דרייסטער און קאַמפֿ־ליצירטער ווי אין די פריערדיגע פאַרשטעלונגען. אין „גולם האָט איר פאַר זיך אַ מוועאָום פון שוישפיל־קונסט, אַן ענציקלאָפּעדיע פון טעאָטער־וויסן, אַ ש״ס פון סצענישע חריפות און אַ תהום פון טעאָטראַלן פילן און דיינקען. אַ גאַנצע וועלט איז מייסטעריש אויפגעבויט געוואָרן און יעדער מענטש אין דער דאָזיגער מיסטישער וועלט איז אַ ברויזנר וועלטל פאַר זיך. און אַ ריטם האָט די וועלט אַ גוואַלדיג אימפע־טיגן.

און דער דאָזיגער ריטם איז סודות־דיג עס איז דער ריטם פון טונקעלער מיסטיק, פון געהיימניספולער איבער־עריישער קראַפט און פון באַהאַלטענער מענטשלאַכער געטלאַכקייט. באַוועגן זיך מענטשן אין דער דאָזיגער וועלט, ווי צורודערטע גייסטער, ווי לאַנגע, קאַפּריזנע און געהיימניספולע שאַטנס. שטייט אַן אומהיימלאַכער אומרו אויף דער סצענע. און ניט מיט מאַטעריעלע מיטלען, ניט מיט סצענישע טריקס, ניט מיט טעאָטראַלע ברעטלאַך און קארטאָן, ניט מיט די קלאַפּער־געצייג פון דער בינע און ניט מיט די הינטער־קוליסן מאַשינען ווערט עס געשאַפן.

דורך לייטערן שוישפיל ווערט די אומרו באַשאַפן. מענטשן מיט זייער פילן, מענטשן מיט זייערע איבערלעבונגען, מענטשן מיט זייער סודות־דיגער התפשטות פון גרויען לעבן שאַפן די געדיכט־מיסטישע אומרו.

דער שאַטן פון בלוט־בלבול האָט זיך אויסגעלעגט אויף דער אידישער געטאָ, אויף דער אידישער וועלט. אַ בלבול קריצט מיט זיינע ציין אויף אַ דערשראָקענער, שוואַ־כער, אומבאַהאַלפּענער אידישער וועלט. אַ פאַרשטויבטע, אַן אָפּגעריסענע און אַ פאַר־אביוו'טע אידישע

וועלט, א וועלט, וואס איז אפהענדיג, א וועלט פון קבצנים, פאר-
יאנטע, קראנקע, חסר-דעה'דיגע און צוטומעלטע.

נאָר טרייסטן, נאָר פאַטערליך גלעטן קאָן מען אזא וועלט.
מען קאָן עס ניט אויפשטורמען צום קאַמף געגן זיינע שונאים, מען
קאָן עס בלויז פאַרווינגן מיט ווייטע, ווייטע האַפּטונגען...

קומען משיח און אליהו הנביא טרייסטן די שטיף-קינדער פון
דער וועלט און שטאַרקן זייער גייסט.

און ערגעץ הינטערן שטאַט קלעפט דער אומרואיגער, דער
גלויביגער ניט-גלויביגער מהר"ל א גולם.

אן ערדישע, פיזישע קראפט שאפט ער, א גולם מיט א גרויסן
האַק אין דער האַנט בריינגט ער אויף דער וועלט. דעם גולם מיט'ן
האַק וויל ער אַוועקשטעלן געגן דעם האַק פון בלוט-בלבול.

פיזישע, רויע גבורה געגן פיזישע, רויע גבורה.
דער גולם איז פאַרטיג, אָבער די נשמה וויל אין אים ניט
אַרײַן, זי בעט זיך באַם מהר"ל, אז ער זאָל זי ניט צווינגען צו גע-
בוירן ווערן.

נשמות ווילן זיך ניט באַזעצן אין גולם'ס...
דער מהר"ל פאַדערט פון דער נשמה, אז זי זאָל געבוירן ווערן;
זי זועט מאַכן לעבעדיג דעם גולם און זועט באַווייזן נסים.

א נס דאַרף מען האָבן! דער גולם מיט זיין בלינדער גבורה
מאַכט א סוף מיט די מאַכער פון בלוט-בלבול. אָבער דערזעלביגער
גולם, וואָס איז באַשאַפן געוואָרן צו אויסלייזן אידן פון זייער פּיין,
וואַרפט זיך אַרויף אויף די דאַונענדיגע אידן אין בית-המדרש
און הרג'ט, מוזיק'ט זיי מיט דערזעלביגער רויער גרויזאַמקייט ווי
ער האָט גע'הרג'עט און גע'מוזיק'ט די אידישע שונאים.
דער מהר"ל שרייט אין פאַרצווייפלונג:

— מיינע הענט האָבן פאַרגאַסן דאָס אידיש בלוט.
און אַט האַלט שוין באַ דעם, אז דער גולם זאָל באַקומען די
שליטה אויף אים... שליטה אויף אים...

אין דעם מאַמענט קומט אַרײַן דבורה'לע, דעם מהר"לס איי-
ניקל, און דער גולם וואַרפט זיך אַרויף אויף איר און קושט זי מיט
גראַבער און רויער תּאוּה.

דאָ ווערט דער מהר"ל אויפגעצויטערט, ער באַקומט זיין

פריערדיגן כח און ער פארוואנדלט דעם גולם צוריק אין א שטיק
ליים.

דער גולם וויל לעבן. די נשמה, וואָס האָט פריהער ניט גער
וואָלט אַרײַן אין גולם, וויל איצט ניט אַרויס. אָבער אַזוי ווי זי
איז ניט־ווילענדיג אַרײַן אין גולם, אַזוי גײט זי אַרויס פֿון אים
געגן איר ווילן...

דער גולם איז א שטיק ליים...
אליהו'ן און משיח'ן, וועלכע זיינען געקומען מיט טרייסט און
געדולדיגער האָפֿנונג, האָט דער מהר"ל פֿאַרטריבן.
וואָס ווייטער? ...

באַווײַזט זיך דער קלאָרער־משוגענער תנחום און פרעגט:
ווער וועט בריינגען די ישועה?

דעם גולם שפילט א. מעסקין.

א וואונדערלאכע געשטאַלט.

קינדיש־פרימיטיוו, מיט א האַמעטנעם, ברייטן שמייכל, מיט
גרויסע פארוואונדערטע און געהאַרכזאַמע אויגן איז ער אין די
ערשטע טעג.

דער גולם גייט אַרײַן אין לעבן מיט שווערע, אומזיכערע
טריט. ער איז דער גוטער, האַרציגער גולם, ער איז שמייכלדיגע,
רויע, פיזישע קראַפט, ער איז פינסטערע נייגעריקייט.

אין לעבן ווערט ער בייז, צורודערט, אין לעבן ווערט ער
שלעכט און פאַרדאַרבן.

און די האַט, וואָס ער האָט אין האַנט, וויגט זיך איבער אַלע
מענס קעפּ.

א. מעסקין מאַלט דעם גולם אין די פאַרשיידענע פּאָזען פֿון
זיין לעבן מיט די שאַרפֿסטע לײַניען און פאַרבן. יעדע באַוועגונג
איז ברייט, שווער און געדיכט.

מען דאַרף זעען ווי א. מעסקין צוגיסט אַ ברייטן, שווערן
שמייכל אויף דעם לײַמענעם פנים פֿון גולם.

צו אַזאַ מימישער השלמה דאַרף מען זיין אַ גרויסער אַרטיסט.
דער שמייכל הויבט אָן ממש קריכן עפעס ווי אויף אַלע פיר

אויף די גרויסע ליפן און פון דאָרט צוקריכט ער זיך אויפ'ן גאַנצן געזיכט.

און אַ שטים האָט דער גולם אַ דונערדיגע, אָבער אַ קאַלטע, אַ טרומיטערדיגע, אָבער אַ פּרעמדע.

א. מעסקין'ס גולם איז אַ וואונדער פון שוישפּיל-קונסט.

דאָ האָט איר נאַאיוויטעט און ווילדן כח, דאָ האָט איר גרויסע גולם'שע געהאַרכזאַמקייט און בלינדע עקשנות, דאָ האָט איר גוטסקייט און קאַלטע רשעות, דאָ האָט איר ליידנשאַפט און בליי-שווערע גלייכגילטיקייט.

און אַלץ ווערט געגעבן אין אַזעלכע שטאַרקע קאָלירן, אַז זיי שניידן ממש אין די אויגן.

טשערמערנינסקי'ס מהר"ל דערמאָנט מיר אָן דעם „ווילנער“ רבי עזריאל'קע אין „דיבוק“.

טומלענדיג, אימפעדיג, נערוועז, אַלטקייט און יונגטלאַכע פלינקייט, פּעסטער ווילן, וואָס איז צורודערט, אויפברויז און אָפּ-הענטגיגקייט פלעכטן זיך צוזאַמען, ברענענדיגער אימפעט, וואָס ברעכט זיך כסדר, האַסטיקייט, וואָס ווערט כסדר איבערהאַקט, אימפּולס, וואָס מאַכט זיגזאַגן, קאָפּ-מענטש, וואָס געבוירט אַ געראַנק מיט שטורמישע געבורט שמערצן, געפילס-מענטש, וואָס פאַרכלינעט זיך אין זיינע אייגענע געפילן.

וואונדערלאַך פאַרטראַכט איז די געשטאַלט, אָבער ניט אַזוי וואונדערלאַך דורכגעפירט.

תנחום (בן-אריה) איז דאָס קאָמפּליצירסטע סצענישע שאַ-פונג וואָס איך האָב אַמאָל געזען.

דער משוגענער תנחום איז אַ צורודערטער קאַלידעסקאַפּ פון אידישן דיינקען און פילן, אידישקייט אין אַ וואונדערלאַך-משוגע-נעם קאַפּ. עס בייטן זיך קאָלירן מיט אַן אומגלויבליכע האַסטיקייט עס מינען זיך פאַרבן ווי דורך צויבער, יעדער קאָליר איז קלאַר, שאַרף, יעדע פאַרב איז בלענדענער און געדיכט און צוזאַמען איז זייער צושוויבערטער צומישונג וואונדערלאַכע משוגעת, משוגעת, וואָס גרעניצט זיך מיט חכמה און מיט נביאות.

תנחום איז אַ וואונדער פון שוישפּיל-ער-קונסט.

וויניאר־קאטשור איז די באַבע, דעם מהר"ל'ס מוטער. עס איז רעמבראנד'ס א בילד, וואָס באַוועגט זיך אויף דער סצענע. דבורה'לע (ראבינס) — צארט, א פארציטערטע רבנישע טעכטערל. אזוי ליב און אזוי ווייך געמאָלן . . . א. ראַווינאָ — משיח. די גרויסע ראַווינאָ איז ניט קיין גרוי־סער משיח. עס איז זאָ גאַנץ נעפּלדיגער אַנדייט אויף עפעס, אָבער ניט אַ משיח. ראַווינאָ איז אַ גרויסע מוטער פון אַ משיח . . . (אין „אייביגן איד“).

ריהרענד איז טשעטשיק אפרת, אַלס אליהו הנביא. שטיל, נאַכגעביג, סאַמעטענער אומעט און טרייסטנדיגע גוטסקייט איז זיין אליהו הנביא.

בערנאטאָוו שפּילט דעם אינקוויזיטאָר טאַטעאָוש. אַ וואונדערלאַכע געשטאַלט ווען ער זיצט אומבאַוועגלעך און הערט אויס דעם באַריכט פון דעם מאַנאַך (א. וויניאַר). איך וואָלט געוואָלט, אַז ער זאָל די גאַנצע צייט זיצן אזוי אונטהימלעך, פאַרשטיינערט, מיט פינסטערע רשעות אויף דעם פאַרמעטיג־געזיכט.

דאָס קאָן ער אָבער ניט. ער דאַרף אים באַווייזן, ער דאַרף רעדן, און זיין רעדן און באַוועגונג צושטערצן דעם טיפּן איינדרוק, וואָס זיין פאַרגליווערטקייט מאַכט, בשעת דער פאַרהאַנג הויבט זיך אויף.

דער מאַנאַך (א. וויניאַר) איז דאָסאַיעווסקי'ס אַ גע־שטאַלט.

אַ ביסל הומאָר בריינגט אַרײַן דער געדיכטער מיסטישער וועלט א. גאלאַנט, מיט זיין חזן, וואָס פּראָכירט אויס זיין שטיק אין פאַרהויז פון שול.

ער מאַכט עס ווי אַ געשולטער זינגער און ווי אַ פיינער שוישפּילער.

ממש אַ פּערל האָט אַ בליץ געטאַן שטיל אין מיסטישן חושך. דערנאָך קומען אַ גאַנצע רייע פון קלענערע ראַליען, פון פּי־גוראַנטן, און יעדער שוישפּילער ניט אַ פאַרביגע געשטאַלט, וואָס קריצט זיך איין אין זכרון, און שטייען ווי מייסטערישע בילדער פאַר אייערע אויגן.

פון לייזיק'ס „גולם“ איז אַרויסגענומען געוואָרן בלויז דאָס, וואָס איז טעאטראַליש באַוועגלעך, בלויז דאָס, וואָס איז סאַי סצעניש-דינאַמיש און בלויז דאָס, וואָס איז עכט-דראַמאַטיש. אַלס ליטעראַריש ווערק האָט אַפּשר דער „גולם“ פיל פאַר-לאָרן; דאָס ליטעראַריש-קינסטלערישע איז ווייניג ניכר. אָבער דערפאַר האָט דאָס טעאטראַלישע אין לייזיק'ס ווערק באַקומען דעם גרעסטן און שענסטן תקון. זיינע געשטאַלטן זיינען גוואַלדיג אויסגעוואַקסן אין דער שטילער דראַמאַטיזם פון ווערטער האָט באַקומען היים טעאטער-בלוט, פייעריגע באַוועגלעכקייט, שאַרפקייט, בלענדענדע פאַרבי-קייט, און סצענישע ממשות'דיקייט. לייזיק'ס „גולם“ איז גענומען געוואָרן בלויז ווי אַ טעמע פאַר אַ קאַנצענטרירטן טעאטער-שפּיל.

אָבער לייזיק איז דאָ אין דער אויפפירונג. דאַרף מען זיך לערנען באַ די הבימה-לייט ווי אזוי צו באַארבעטן אַ ליטעראַריש ווערק פאַר'ן טעאטער, אַז דערביי זאָל דער דיכטער ניט שטאַרק אָנגעגריפן ווערן, ניט פאַרפלאַכט ווערן, ניט פאַרוואַסערט ווערן און ניט אַרויסגערויכערט ווערן.

די אויפפירונג גופא איז די סאַמע ראַפינירטסטע צווישן די אויפפירונגען פון „הבימה“.

דאָ זיינען די טעאטראַלישע אויפגאַבן פיל גרעסערע, פיל פאַרוויקלטערע און פיל פאַרשיידנאַרטיגערע; דאָ זיינען די טעאטער-ראַלישע פראָבלעמען מער אין צאָל און האַרבער אין דער דורכ-פירונג; דאָ זיינען די רעזשיסאָרישע און די שוישפּילערישע אַרבעטן פאַרוויקלטער.

דאָ ליגט אַ תּהום פון טעאטראַלע בריה'שקייט און פון אינטואַיציע.

וואָרום מעכאַניש, מיט'ן קאַפּ קאָן מען ניט באַשאַפן אַזאַ מיסטישע וועלט.

דאָ, אין דער דאָזיגער אויפפירונג, זיינען די דערגרייכונגען אין זוכן אידישן סטיל, אידישן זשעסט און אידישע אינטאַנאַציע קאַנטיגע, בולט'ער און עכטער, ווי אין די פריערדיגע אויפפירונגען.

דאָ הערט איר טויזנטער אידישע טענער, באַקאַנטע, אייגענע,
נאָענטע פון א אידישן געמיט אַרויסגעשאַלט.

און ניט צעצויגן און ניט געדיכט איז דער אידישער טאָן,
אָדער דאָס וואָרט. עס ווערט קורץ און שאַרף בלויז אָנגעדיידט;
עס ווערט בלויז כלאַחר יד אַרויסגעבראַכט.

און צו דעם דאַרף מען האָבן די פּולסטע זיכערקייט אין דער
עכטקייט פון טאָן; צו דעם דאַרף מען שוין דעם טאָן האָבן און
בלוט און ניט שטיין און חדוש'ן זיך אַליין מיט אים און אונטער-
שטרייכן אים איין מאָל און נאָך אַמאָל און נאָך אַמאָל, כדי זיך
אַליין און אַנדערע איבערצויגן אין דעם עכטקייט.

דאָס איז שוין זיכערע רייפיקייט, דאָס איז שוין ניט זוכעניש,
דאָס איז שוין אייגנס, געפונענעס.

איז דאָס אידיש-טעאַטראַלע אייגנס אין דער דאָזיגער אויפ-
פירונג איבערראַשענד גרויס.

כמעט יעדער שוישפילער, אָנהויבענדיג פון דעם הויפט-ראַליסט
און ענדיגנדיג מיט'ן פיגוראַנט, בריינגט ארויס גרויסע שפע פון
אידישער טעאַטראַלישקייט.

איינער גיט זיך פאַרבייגייענדיג בלויז אַ ברום און אַ גלגול פון
אַ אידישן ניגון לויפט דורך פאַר אייך; איינער גיט זיך אגב אורחא
אַ זינג און אַ בלויז פון אַן עכט-אידישער מעלאָדיע שיינט דורך
איינער באַוואוסטזיין; איינער מאַכט אַ קורצע באַוועגונג און זי
ווערט אייך באַקאַנט אין אַלע אירע ווייטערדיגע ליניען.

איז אידישע טעאַטראַלישקייט שוין ניט קיין מליצה און ניט
קיין פוסטער חלום.

אין „הבימה“ זעט איר זי, פילט און לעבט זי איבער.

אידישע טעאַטראַלישקייט אין איר ריינסטער פאַרם און אין
איר קלאַרסטער אויסדריקלאַכקייט זעט איר אין דער אויפפירונג
פון „גולם“.

דבוק - נבלה

„דער דבוק“, הייסט עס, איז אינגאנצן מיסטיק, אין די הימל לען פלאטערינדיגע לעגענדע, א געוועב פון גייסטיגע פעדים, א שפיל פון דער נשמה אין די עולמות העליונים. „די נבלה“ איז אין גאנצן רעאליסטיש, א שפיל פון וואַכעדיגע געפילן, א גרויסער קאנפליקט פון גרויע מענטשן אויף דער הושך'דיגער ערד.

און די ווילנער, הייסט עס ווייטער, האָבן באַוווּזן, אז זיי האָבן פליגלען צו פליען הויך, הויך אין די הימלען, זיי האָבן אָבער אויך געזונטע פיס צו גיין אויף דער ערד.

דאָס וואָלט באַמט געווען א גרויסע קינסטלערישע איבער-ראַשוני, ווען דאָס וואָלט געווען ריכטיג.

אָבער בעצם זיינען „דער דבוק“ און „די נבלה“ צוויי אויפֿ-פירונגען, וואָס זיינען ענלאַך ווי צוויי טראַפּענס וואַסער איינע אויף דער אַנדערער. „דער דבוק“ איז אזוי רעאליסטיש אויפגע-פאסט ווי „די נבלה“, ביידע זיינען שאַפונגען פון אַקטיאָרן מיט ניט נאָר גרויסע מעגלעכקייטן.

דער געהוימניספולער משולח, דער יונגער בעל מקובל חנוך, די בטלנים, דער הייליגער צדיק, זיינען אפילו ניט ראַמאַנטיש גע-שילדערט, זיי זיינען פעט־רעאליסטיש געמאַלט. דער משולח רעט מיט'ן סאָראַכאָווען נגון פון אַ מגיד. דער צדיק האָט מער גערווע-זיטעט ווי קדושה. די בטלנים דערציילן מופתים און נסים און פאַר-געסן ניט דערמאַנען, אז זיי זיינען הונגעריג, און אין דער סאַמער געדיכטער מיסטיק שווימט ארויס אַ פלעשל משקה.

אפילו דער דבוק אליין, די דאָזיגע זינדיגע, בלאַנדזשענדיגע נשמה, ווען זי כאַפט זיך אריין אין דער בתולה לאה, ווערט ער אזוי רעאליסטיש, אזוי קערפערלאַך, און ער טענה'ט זיך אויס מיט'ן צדיק ווי באַ אַ פשוט'ער דין תורה וועגן מקח וממכר. אין דער מינדעסטער באַוועגונג זעט די רעאליסטיש־האַמאַטנע אויפפאַסונג פון פאָלק, פון דעם פאָלק, וואָס טוט אָן וואַכעדיגע מלבושים, די סאַמע געפלידיגע באַגריפן, וואָס באַפאַרבן דאָס לעגענדאַרע מיט די גרויע פאַרבן, אין וועלכע עס לעבט אין זיין אַלטעגלאַכן לעבן. איבערפאַרבן די לעגענדע פון דבוק קינסטלעריש, ארויסרייסן

זי פון די אָרעמס פון דער וואַכעדיגער פּאַנטאַזיע און באַשבת'ן זי, באַפרייען זי פון די קייטן פון דער פּרימיטיווסטער לעבענס-לאַגיק און אריינהויכן אין איר אַ קינסטלערישע לאַגיק, אַ העכערע און אַ איבערלאַגישע לאַגיק, האָט זיך די ווילנער ניט איינגעגעבן. דאָס היינגט ניט אָפּ פון רעזשי, דאָס קאַנען ניט מאַכן די דע-קאַראַציעס, דאָס קאָן ניט מאַכן די האַלב-דונקעלעקייט, וואָס בלאַנד דזשעט אַרום אויף דער סצענע, דאָס דאַרף זיין די שאַפונג פון אַקטיאָר-קינסטלער, דער קינסטלער שאַפט לעגענדעס, קונסט אַליין איז לעגענדע.

דער אַלטער שאַפענהויער האָט שוין געזאָגט: מיר זיינען נאָר דאָן אינגאַנצן באַפרידיגט פון אַ קונסט ווערק, ווען עס לאָזט איבער אין אונז עפעס אַזוינס, וואָס מיר קאַנען עס בשום אופן ניט באַנעמען מיט'ן שכל, עטוואָס אַזוינס, וואָס קאָן ניט דערפירט ווערן צו אַבסאָלוטער קלאַרקייט.

אין איטאַליען קינסטלערישער שאַפונג איז פאַראַן עטוואָס פאַרשלייערטעס, עס האָט כסדר עפעס אַ סוד, וואָס דער קלוגער מוח מיט זיינע שאַרפע ציין קאָן עס ניט צעקויען.

און צו וואָס דער קינסטלער זאָל זיך ניט צורירען, צו דאָס קלענסטע און צו דאָס גרעסטע, צו דאָס הימלישע אָדער צו דאָס ערדישע באַהויבט ער עס מיט לעגענדע, מיט רעטזלאַפּטן נעפל און מיט ניט קיין מח'שען רייז.

עס זיינען אפשר נאָר ניטאָ קיין ספּעציעלע מיסטישע קונסט-ווערק, קונסט איז בטבע מיסטיש.

אין די שטריימלאַך פון „דבוק“ ליגט אַזוי ווייניג פאַרטיגע מיסטיק ווי אין די שמאַטעס פון דעם נבלות-שינדער מענדל. אין ביידע קאָן ערשט דער אַקטיאָר-קינסטלער אריינהויכן מיסטישע פאַרשלייערטקייט און טיפּקייט.

די הונדערטע טויטע מכשירים, וואָס רינגלען אַרום דעם אַקטיאָר אויף דער בינע, שאַפן ניט דאָס טעאַטראַלע קונסט-ווערק, זיי שאַפן בלויז די נויטיגע סביבה פאַר'ן לעבעדיגן אַקטיאָר-קינסטלער און גיבן אים די שטימונג צו לעבעדיגער קינסטלערישער שאַפונג. דאָס איז אויך די אויפגאַבע פון דעם אַנסאַמבל, פון דעם

צוזאמענשפיל. דער אַנסאַמבל מונטערט אויף און העלפט דעם אַקט
מיט אַ קינסטלער צו אינדיווידועלעך קינסטלערישער שאַפונג.
דער לעבעדיגער קינסטלער איז דער הויפט שעפער אויף דער
סצענע. ער איז דער עיקר, ער איז דער תוך און אַלץ ארום אים איז
דער טפל, אַ נעבן־זאך, אמת, אַ נויטיגער טפל, אַ נויטיגע נעבן־זאך.
אַבער קיינמאָל וועט דער טפל ניט ווערען דער עיקר.
און דאָ ליגט די גרויסע פּרינציפּיעלע מיינונג־פאַרשידענ־
הייט צווישען די אַלטע קינסטלער און די נייע.

בא די ווילנער איז דער טפל געוואָרן דער עיקר.
זיי זיינען ניט קיין בני־יחידים אין דער טעאַטער־וועלט. דער
מאַסקווער קונסט־טעאַטער באַציט זיך אויך צו יעדן שטיקל
מעבעל, וואָס דאַרף ארויפקומען אויף דער סצענע. ווי צו אַ מזבח,
ווי צו אַ הייליגטום. זיי ווילן אויך, אַז אַ שטוב זאָל שפּילן און אַ
סאַמאָוואַר זאָל ריידן. זיי פאַרערן פון טויטן לאַמפּ אזוי פיל עכט־
קייט ווי פון לעבעדיגן אַקטיאָר.

די מאַסקווער האָבען אַבער גרויסע אַקטיאָרן, וואָס שלאָגן זיך
דורך מיט זייער טאַלאַנט דורך די בערג מעבעל. זיי זיינען גובר די
הונדערטער קלייניגקייטן, וועלכע זיינען אָנגעהויפט אויף דער
סצענע.

און סוף כל סוף האָט דער אַקטיאָר דאָס לעצטע וואָרט אויף
דער סצענע.

בא די ווילנער עסט אויף דער אַנסאַמבל דעם אַקטיאָר. עס
איז כּסדר פאַראַן אַ שטריינגער, אַ גוט אויסגעלערנטער צוזאַמענ־
שפּיל, עס פּעלט אַבער כּסדר דאָס אינדיווידועלע־קינסטלערישע אויפ־
פלאַקערן פון איינצעלנעם אַקטיאָר.

די פאַרגעמערונג פון דעם צוזאַמענשפּיל, פון דעם אַנסאַמבל,
האָט שוין אָנגעווידמעט אזעלכע טעאַטראַלע בריות, וואָס נעמען
זיך אונטער צו שפּילן טעאַטער אָן אַקטיאָרן. מען קאָן אויסמיר
שטירן, אויסדרעסירן פשוט'ע מענטשן פון נאַם, אַז זיי זאָלן זיך
באוועגען לאַגניש אויף דער סצענע. דאָס זיינען בריות־רעזשיסיאָרן,
וואָס זאָגן אז דער רעזשיסיאָר איז דער איינציגער קינסטלער אין
טעאַטער. ער איז דער גאָט, וואָס שאַפט אַ פאַרשטעלונג פון שטולן,
פון טישן, פון ווענט און פון מענטשן.

דאָס איז אַלץ איינפאַכער לײם, פֿון וועלכן מען קענט אויס
א ספעקטאַקל.

די ווילנער זיינען אזוי ווייט ניט אַוועק. זיי זיינען ניט קיין
קנעכט פֿון אַנסאַמבל, זיי רייסן זיך אויך צו אינדיווידועלעך אַקט
טיאַרישער שאַפֿונג. אָבער דער שטריינגער, בייזער אַנסאַמבל-
פֿרינציפֿ שטייט זיי כסדר אין וועג.

און סוף כל סוף איז דער צוזאַמענשפּיל גובר. מיר זעען אַ
פֿאַרשטעלונג, אַן ערלאַבע, אַ פרומע, אַ פֿאַרשטעלונג מיט אַן
אמת'ער וואָג און מאָס, אַ פֿאַרשטעלונג מיט שטריינגער צניעות,
אָבער מיר זעען ניט קיין קינסטלערישן עקסטראַז, קיין אַקטיאָרישן
ברען, קיין פּיקאַנטע קינסטלערישע קאַפּריוז און קיין צעטרייסלענ-
דיגע שאַפֿונגס-אויסברוכן.

אין „דער נבלה“ זעט מען אָפֿן די אַקטיאָרישע מעגלאַכקייטן
פֿון די ווילנער —

זיי זיינען ניט זייער גרויס און ניט זייער ווייט.
דאָס זיינען שוישפּילער פֿון דער אַלטער רעאַליסטישער שול
מיט אַ היבשער מאָס ערנסט, מיט אַן אויפֿריכטיגער ליבע צום טע-
אַטער און מיט אַ שטילער צניעות.

דאָס זיינען אַן ספּק גרויסע מעלות!
זיי טראָגן אַרײַן קינסטלערישע פרומקייט און עניוות אין אונ-
זער צעשוּיבערטער, שרײַענדיגער און וואָכעדיגער טעאַטער-וועלט.
זיי האָבען אַ ביסל קינסטלערישע עטיק אַרײַנגעבראַכט אין
אונזער טעאַטער-וועלט.

דאָס זיינען אַן אַ ספּק גרויסע מעלות!
אָבער קיין נייע קינסטלערישע וועגן באַווײַזן זיי נישט, קיין
נייע, פֿרישע און מונטערע אַקטיאָרישע שאַפֿונג האָבן זיי ניט
מיטגעבראַכט.

„די נבלה“ גייט באַ זיי כּדרך הישר. קיין איבערראַשונג, קיין
בלײַז שנייט ניט דורך דעם גרויען הימל, וואָס ליגט ווי בליי אויף
די מענטשן פֿון קעלער.
גלאַט, ערטערװײַז זאָנאַר קלוג, געצירקלט און אויסגעצאַצ-

קעט, ווי א „מזרח“, וואָס די אמאָליגע אידישע משולמים האָבן
אויסגעמאָלט, ווערט „די נבלה“ געשפּילט.

איין מערקווירדיגער, בולט'ער חסרון:

עס וואַקסט ניט, עס פּלאַצט גאַרניט, עס ברויזט ניט אויף
האַסטיג דאָס בלוט פון דער מעלאָדראַמע. פאַרקערט, עפעס הויבט
זי זיך אָן שטאַרק און ווערט וואָס ווייטער שטילער און איינגע-
האַלטענער, ביז זי גייט אויס צאָנקענדיג ווי אַ ליכט.

עלמית, למשל, שפּילט בלויז אין ערשטן אַקט. אין ערשטן
אַקט גיט זי ארויס די גאַנצע רייזעל, זי זאָגט אויס אַלץ. וואָס באַ
רייזעלען איז אויפ'ן לונג איז באַ איר אויף דער צונג. אין די איר
בעריגע צוויי אַקטן האָט זי שוין מער קיין פּולווער ניט, און רייזעל
לעבט און באַוועגט זיך מיט'ן זכות פון ערשטן אַקט. רייזעל וואַקסט
אויס אין גאַנצן, זי איז אַ פאַרטיגע אין ערשטן אַקט, און אין די
איבעריגע אַקטן חיות'ט זי זיך מיט די זאָפטן און מיט די ברעק-
לאַך פון ערשטן אַקט.

דאָס נעמלאַכע איז אויך מיט עזרא'ן, מיט שניאור'ן מיט
נעמי'ן און מיט פּעדערן.

זיי האָבן זיך אויסגעשפּילט אין ערשטן אַקט און אין די איר
בעריגע אַקטן וואַריאירן זיי, חזרן איבער און קייען איבער דאָס וואָס
זיי זיינען געווען אין ערשטן אַקט.

אין ערשטן אַקט זיינען זיי אַלע, מער אָדער ווייניגער, קרעפּ-
טיג. זיי שמעלן אַוועק די טיפּן פאַרביג, פעסט און קלאָר. זיי קאָר-
נען אָבער זיי ניט אַנטוויקלען ווייטער.

עפעס וואַקסן זיי ניט. די דראַמע וואַקסט (קיין גרויס גערע-
טעניש אין וואַקסן איז אין דער דראַמע אויך ניטאָ) און זיי שטייען
אויף איין אָרט.

רייזעל, כסדר די זעלביגע; מענדעל, אַ ברודער; בערל, שפּרינג-
צע אויך דיוועלביגע!

איר וואָלט געזאָגט, אז זיי זיינען גוטע אַקטיאָרן פאַר'ן
ערשטן אַקט פון יעדער דראַמע.

ערשטאַקטיגע, אָדער איין־אַקטיגע אַקטיאָרן.

עלמית איז אין ערשטן אַקט פון „דבוק“ שוין אַ פאַרטיגע.
אין ערשטן אַקט, ווען דער דבוק זיצט נאָך אין חנ'ן, קומט זי שוין

ארוים א שאַטענדיגע, א פאר'דבוק'טע, דער משולח — נאכבוש
— איז אין ערשטן אַקט א פארטיגער. ער ענדערט זיך ניט. ער
וואַקסט ניט אויס אויף א האָר אין די איבעריגע אַקטן.
דאָס איז קורצער קינסטלערישער אַטעם.
איז דאָס די געבונדענקייט? איז דאָס פינסטערער גלות באַם
אַנסאַמבל?

זען מיר באַ די ווילנער אַ פאַרשטעלונג אָן פּנימות, אָבער
מיר וועלן באַ זיי ניט זען אַזעלכע אַקטיאָרישע בליצן ווי, למשל,
מאָריס שוואַרצ'ס אַ קוני איילענדער אידל אין אַסיפּ דימאָוו'ס
„ברויט“, אַזעלכע גלענצענדיגע שטעלן ווי אין זיין שבת צבי.
מיר וועלן דאָרט ניט זען אַזאַ מישקאַ ציגאַניאַק, סיי דובינסקי'ס
און סיי שוואַרצ'ס. מיר וועלן דאָרט ניט זען קוני וויזענפריינד'ס
אַ פּנחס מלכי צדק אין זאַנגוויל'ס „די קינדער פון דער געטהאַ“.
מיר וועלן דאָרט ניט זען אַזאַ זרח'ן, ווי מאַרק שווייד האָט גע-
שאפן אין לייווויק'ס „בעטלער“. וואָלטען זיך אונזערע אַקטיאָרן
געקאָנט אָנשטעקן מיט דעם ערנסט, מיט דער פרומער באַציאונג
צו טעאָטער פון די ווילנער, וואָלטן מיר דאָ, אין נויאָרק געהאַט
דעם בעסטן אירישן טעאָטער.

און ערנסט קינסטלערישע פרומקייט איז דאָך אויך טאַלאַנט!

אין דעם ליגט אויך עטוואָס שאַפענדעס!

הלואי וואָלטן אונזערע אַקטיאָרן געבענשט ווערען נאָך מיט

דעם דאָזיגן טאַלאַנט אויך!

דינאל און ערד

„די גרינע פעלדער“ איז אַ קאָמעדיע, וואָס ענדיגט זיך מיט צוויי חתונות. אלע קאָמעדיעס און אלע אידישע אָפּערעטעס ענדיגן זיך אזוי.

געבויט איז די דאָזיגע קאָמעדיע ווי טויזענט אנדערע קאָמעדיעס.

אזא פשוט'ע, אזא גרויע ארכיטעקטור, עפעס אָן געזימסלאַך, אָן מהורר'דיגע קוויטלאַך, אָן קאפּריזן און אָן פּאַנטאָזיע.

און פון אויבען-אויף ליגט דער אלטמאָדישער הלכ'ל פון דער קאָמעדיע: אירע אלטע, אויסגעדראָשענע הנ'דלאַך און דער אלטער ליבער און אָנגענומענער מוסר השכל: די ליבע טריאומפּירט!

אלט-אידישלאַך איז דער טריאומף פון דער ליבע —

אָן פאַרשייטע איינפאַלן, אָן טרייפּע הינטער-פיסלאַך, אָן ממזר'שע קונסט-שטיק, אָן ראַפינירטע און פאַרשפיצטע סצענישע דרידלאַך קומט די זיסע ליבע צו איר טריאומף.

שימערט אָבער פון דער דאָזיגער איינפאַכקייט אידישע ראַ-מאַנטיק: ליבע, נאַאיווע און געזונטע אידישע ראַמאַנטיק.

שלענגעלט זיך אין דער דאָזיגער גרויער קאָמעדיע אַ ליכטי-גער, ליכטיגער חלום פון דער אידישער פאַרגאַנגענהייט.

ליגט באַהאַלטן אין די איינפאַכע פאַלדן פון דער דאָזיגער קאָמעדיע אַ סוד, וואָס שעפּטשעט אייך אַרײַן אין אויער אַ שטיל-לעגענדע.

שטילער, שענער, איידעלער און פרומער איז די לעגענדע אין דער דאָזיגער פשוט'ער קאָמעדיע ווי די לעגענדע אין „דבוק“.

לייבט און שמייכלענדיג איז די לעגענדע. דאָס מגושם'דיגע דאַרף-לעבן באַ'ח'ט זי, דאָס אלטעגלאַכע הייליגט זי.

זי איז אַ פרומע, אַ שווייגענדיגע לעגענדע, אַ לעגענדע מיט אַראָפּגעלאָזענע אויגן. זי כאַפט ניט נאָט פאַר דער באַרד, זי שטורעמט ניט. עפעס גיט זי שטיל אַ בליץ מיט אַ וואָרט, עפעס גיט זי ליכטיג אַ שמייכל און מאַנט באַ אייך ניט קיין מיסטישן

יראת הכבוד ; זי שרעקט אייך ניט מיט שופרות, זי באפאלט אייך
ניט מיט חרמות.

זי איז אין לעבן, זי איז מיט'ן לעבן, מיט'ן פשוט'ן, אָבער
טיפן אידישן לעבן.

אין א דאָרף פאַרבלאַנדזשעט א יונגער צדיק.
א יונגער צדיק שפּאַנט איבער דער וועלט ...
אפשר דער גוטער, אייביגער למד'וואָונויק ...
איר ווייסט ניט ווער ער איז, פון וואַנען ער קומט, ווער זיינען
זיינע עלטערן.

זיינע עלטערן זיינען אויפ'ן עולם האמת.

זיין געבורט־שטאָט איז די וועלט.

קומט ער אין א דאָרף.

און זאָגט אזוי שטיל, בעל־שם'דיש :

ווי שוין דאָ איז !

דער בעל שם טוב האָט אויך געלעבט אין דער יונגער אין
דאָרף און האָט אויך אזוי פשוט, אזוי האַרציג־איינפאַך באַוואַונד
דערט די נאַטור.

קומט דער יונגער צדיק אין דאָרף און אין פינסטערן דאָרף־
לעבן רייסט זיך אריין א געהיימיניספולע ליכטיגקייט.

פאלען צו אים צו די פשוט'ע ישוב'ניקעס.

עפעס פילן זיי, אז א גרויסער אורח האָט פאַרבלאַנדזשעט
צו זיי.

די תורה איז געקומען צו זיי, די הייליגע תורה.

און די ערלאַכע, ריינע עמיהארצים דערזען און דערשפירען

עפעס א זינען אין לעבן, דעם אייביגן זינען...

לוי יצחק, די ריינע תורה, וואָס שפּאַנט איבער דער וועלט,
איז ניט קיין דאָרף־מלמד, ניט קיין פשוט'ער ישיבה־בכור, ניט
קיין פּראָפּעסאָנעלער טעניעסער, ער איז דער קומענדיגער גדול
בישראל.

הירשביין האָט אים מיט עטלאַכע ווערטער, מיט עטלאַכע
ליבע חנ'דלאַך דערהויבן פשוט צו א סימבאָל.

לוי יצחק זאָגט, אז אידן דאַרפן זיך נאָר דורכשמועסן און אַלץ וועט ווערן גוט.

אויף שלום און אהדות שטייט די וועלט.

ער שלעפט ניט דעם שלום און אהדות פאַר די אויערן אין לעבן אריין.

ער אַליין, מיט זיין הייליגער שטילקייט, מיט זיין עניוות, בריינגט שלום און אהדות.

לוי יצחק זאָגט דעם גראָבן ישובניק, אז ער איז אן ערלאַכע-גוטער איד.

איז ער ניט דער צוקונפטיגער גרויסער מלמד-זכות'ניק רבי לוי יצחק בערדיטשעווער? איז ער ניט דער קינפטיגער צדיק, וואָס רעדט צו יעדן אידן מיט גרויס רחמים און מיט יראת הכבוד און צום רבנו של עולם רעדט ער מיט רוגז, צו אים קומט ער מיט טענות און תביעות?

איז עס ניט דער רבי לוי יצחק, וואָס איז מלמד-זכות אויף א בעל-העגלה, וואָס שמירט די רעדער אין טלית און תפלין —

— א איד דאווענט אפילן ווען ער שמירט די רעדער.

און פאַר'ן רבנו של עולם שטעלט ער זיך אַוועק מיט אַזא ברייטקייט און שרייט:

— לאַ אזוו ממקומי, איך וועל ניט אַוועקגיין ביז דו וועסט דעם אידישן פאַלק זיין רעכט טאָן.

שטראַלט פון הירשביין'ס פשוט'ע קאַמעדיע ליכטיגע לעגענדע, ניט געדיכטע, האַמעטנע, גאַסענדיגע, פאַלקסטימלאַכע לע-גענדע.

אין דעם גרויען לעבן איז זי עניוות'דיג אריינגעוועכט: דינע, זיידענע פּעדעמלאַך לויפן דורך אין דעם גראָבן געוועב פון לעבן. לוי יצחק האָט זיין זיוג געפונען אין דער גוטער, געזונטער דאָרף-מידל.

עס איז ניט קיין באַנאַלע ליכע.

זיוג איז עס!

און זיוג איז עפעס לעגענדאַרישעס, עטוואָס וואָס איז באַ-שערט. באַ זיוג איז דער שדכן דער בורא אַליין. דער בורא איז ניט מזווג קיין גופים, ער איז מזווג נשמות. פּערציג טעג פאַר'ן געבורט

ווען די מענשלאכע נשמות שוועבן אין די הימלען, איז מען זיי
מזוג —

איז עס ניט א קאָמעדיע אין געווענלאַכן זינען. עס איז ניט
א קאָמעדיע, וואָס לאַכט מיט אַן אויפגעריסענעם מויל, עס איז אַ
קאָמעדיע פון פרייד, פון אמת'ער הדרה, פון ריינער שמחה.
ניט געלעכטער דאַרף זי ארויסרופן, נאָר טיפע פרייד.
וואָרים אַלע, די ישוב'ניקעס און זייערע קינדער זיינען לחלוטין
ניט קאָמיש —

עס איז פשוט אַ מחיה, אַ פאַרגניגן צו זען די ליכטיגע
ערלאַכקייט, די ציכטיגע אויפריכטיגקייט.
פרייד און געלעכטער זיינען צוויי פאַרשידענע געמיט-צור
שטאַנדן. לאַכן קאָן מען פון דאָס גרעכסטע און צינישסטע, פרייען
קאָן מען זיך בלוז פון דאָס ריינע און דאָס שיינע.
געלעכטער און פרייד זיינען צוויי פאַרשידענע גענוסן. געלעכ-
טער איז מער גשמיות'דיגער גענוס, פרייד איז אַ העכערער עסטע-
טישער גענוס.

זיינען די ווילנער געגאנגען זוכן מיסטיק דוקא אין „דבוק“,
און אין „די גרינע פעלדער“, וואו עס פלאַמערט די לעגענדע, זיינען
זיי געגאנגען זוכן פשוט'ע קאָמעדיאַנטעריי.
האָבן זיי פון „דבוק“ געמאַכט אַ קאַטוילישע מיסטעריע און
פון „די גרינע פעלדער“ — אַ גאַנץ געוויינלאַכע, וואָכעדיגע סי-
טואַציאָנס-קאָמעדיע.

אין „דבוק“ האָט אַ רעזשיסאָר זיך געאַמפערט און געשוויצט
און אין „די גרינע פעלדער“ איז שוין הפקר, קיין רעזשיסאָדישע
אויג און האַנט פילט זיך דאָרט ניט.
ווי אַן איינפאַכע קאָמעדיע ווערט „די גרינע פעלדער“ גע-
שפילט זייער גוט. נאָר קאָמעדיעס אָן אַ נשמה, קאָמעדיעס צום
פּיזאַלאָגישן לאַכן, צום קייכן פון געלעכטער זיינען דאָ פיל
בעסערע.

אַלס קאָמעדיע אין אַזאַ אויבערפֿלעכלאַכער אויפפאַסונג האָט
„די גרינע פעלדער“ קיין ווערט ניט.
אַנשטאָט צו אויפהויבן טעאַטראַליש און קינסטלעריש די

קאמעדיע, האָבן די ווילנער זי געלאָזן זינקען, זינקען ביז צום וואָדעוויל.

דעם פאלשן און דעם וואָכעדיגנדיגנדיגנדיגן טאָן גיט דער אַקטיאָר עזרא: זיין לוי יצחק איז אַ שלים-מול'דיגער ישיבה-בחור. מילא, דאָס איז די אַלטע קראַנקהייט פון אונזער אַלטן טעאַ-טער — אַ ישיבה-בחור, אַ לערנער מוז זיין אַ שלים-מול. עזרא האָט אָבער פאַרוואַכעדיגט די מאַראַלישע ציכטיגקייט פון לוי יצחק; ער האָט זי אויסגעלאַכט און ערטערווייז פאַרשוועכט. ער האָט גענומען איין שטריך — די שעמעוודיגקייט — און האָט אים צעשמירט ממש אכזריות'דיג.

שעמעוודיגקייט קאָן זיין האַרציג און ליב, שעמעוודיגקייט איז צדקות, שעמעוודיגקייט איז קינדישע ריינקייט, שעמעוודיגקייט איז די גראַדע ערלאַכקייט, וואָס שטויסט זיך אָן אויף אַ שאַטן פון פאַרשייטקייט און פאַלשקייט.

עזרא שילדערט עפעס אַ לעפּישן, דאָרפּישן מלמד און צערייסט מיט דעם די גאַנצע לאַגיק פון דער שטיק.

ווי פאַרליבט זיך אַ מיידל אין אַזאַ לעמעשקע? ווי האָבן אַלע אַלטע און יונגע, דרך ארץ פאַר אַזאַ געוויאָנזעלטן שוטה? ווי קאָן אַזאַ אומבאַהאַלפענער באַנקרוועטשער מאַכן אַן איבערקערעניש אין דעם שטיקל און פאַרוואַרפענעם ווינקל?

עזרא'ס לוי יצחק מאַכט מאַדנע העויות, נאַרישע אומגעלומד פערטע באַוועגונגען, און די אַרומיגע שטייען ווי פאַרגאַפּטע. עזרא'ס לוי יצחק איז אַ קאָמבינאַציע פון חנן אין „דבוק“ און פון מענדלען אין „דער נבלח“.

דער אומבאַהאַלפענער אַקטיאָר שלעפט כסדר נאָך זיך שליפּ-לאַך און פּעדים פון זיינע פּריערדיגע ראָלן. ער קאָמבינירט, ער שאַפט ניט.

דער אמת'ער אַקטיאָר אינאָלירט זיך, באַפּרייט זיך פון די פּריערדיגע ראָלן, ער חזר'ט זיך קיינמאָל ניט איבער, ער מעלד גר'ה'ט ניט קיין שטריכן און קיין אויפפאַסונג...

באַלערינע איז געווען שיין אין איר פּרימיטיווער ליבע צו עזרא'ס אידיאָם, זשעליאָזא האָט אויסגעדריקט דעם פיינסטען

יראת־הכבוד, די רינסטע באנייסטערונג און דעם ריינסטן דרך־ארץ
פאר דעם לעמעשקע לוי יצחק.

זשעליאזא האָט באשאפן אַ ליבן, אַ האַרציגן ישוב'ניקל,
זשעליאזא דער מחיה־המתים'ניק פון אלע קליינע, נישטיגע מענ-
טשעלאך, פון אלע דערשלאָגענע גאַרנישטען, האָט דעם ישוב'ניקל
אַזוי באַ'חנ'ט, אַזוי באַשטראַלט, אַזוי ליכטיג געמאַכט זיין קליינע
נשמה, אַזוי טאַנצענדיג און פריידיג געמאַכט זיין קליין הערצל,
אַז איר האָט געהאַט דעם עכטן גענום פון פרייד. איר האָט ניט
געלאַכט, ניין, איר לאַכט ניט פון זשעליאזא'ס אידל, איר
פרייט זיך —

אַזעלכע ליבע באַשעפענישן זיינען פאַראַן אויף גאָט'ס וועלט!
אַ נס וואָס אַלע אַנדערע האָבן זיך נײַט מתקנא געווען אן
עזרא'ן און אים ניט נאָכגעמאַכט.

נאָר איינער, הירש־בער, איז געגאַנגען אין עזרא'ס דרכים
און ער האָט אַלע אַלטע אַקטיאָרישע קונצן דורכגעלופטערט. ער
האָט געשניטן ארשיניגע פעניצעס ברויט און האָט זיי געשטופט
אין מויל....

דאָס איז אַזוי אַלט, אַזוי אַלט!
אַ למדן אויף דער אירישער סצענע שנייט קליינע פעניצלעך
ברויט, אן עם האַרץ — גרויסע סקיבעס ברויט.

און דאָס הייסט געשפּילט דעם טיפּ.
לוי יצחק און הירש־בער האָבן בשותפות די אַלטע, אָפּגע-
שלאָגענע און ביליגע קאָמעדיאַנטעריע אריינגעשלעפט אין דער
צאַרטער קאָמעדיע...

דאָס זיינען צוויי גרויסע גרייזן אין דער אויפפירונג.
צוויי גרייזן, וואָס האָבן דאָס גאַנצע שטיק כמעט צע'ניוז'ט.

בריפנשטעלער

דער אידישער פאָלקס־מענטש רעדט קלאָר, דייטלאַך, ער רעדט יאָרערדיג, שאַרף און מיט אַ גוטן און געזונטן הומאָר. האָב איך זיך אַמאָל אינטערעסירט צו זען, ווי דאָס פאָלק שרייבט, איך האָב געלייענט בריף, וואָס אַ כלה, אַ אידישע פאָלקס־מיידל, שרייבט צו איר חתן, בריף, וואָס אַ אידיש ווייבל שרייבט צו איר מאַן און איך בין פשוט נשתומם געוואָרן. זיי שרייבן ניט ווי זיי רעדן. זיי שרייבן מיט אָנגעבלאָזענע, מיט נאַרישע, „הויך דייטשע“ ווערטער.

בערעל דער חתן, ווערט אַ „הויכגעשעצטער ברויטגאַס“, חנה די כלה ווערט אין די בריף „זיסער ענגעל“, שמואליק, דער מאַן, ווערט אין זיין ווייב'ס בריף אַ „האַכגעשעצטער געמאַהל“ און שפרה, די ווייב, ווערט אין שמואליק'ס בריף אַ „האַכגעשעצטע גע־מאַהלין“.

און ווען איך האָב אָנגעהויבן זוכן די סבה — פאַרוואָס רעדט דאָס פאָלק אזוי קלוג, אזוי קערנדיג און אזוי שאַרף און פאַרוואָס שרייבט עס אזוי לעפיש, אזוי נאַריש און אזוי פאַלש — האָב איך אויסגעפונען, אז אין דעם איז שולדיג עפעס אַ בריפענשטעלער, וואָס אַ נאַרישער איד האָט אַמאָל צעזאמענגעשטעלט פאַר'ן פאָלק. אָט דער דאָזיגער אומגליקלאַכער בריפענשטעלער האָט באַ־שאַפן באַם פאָלק די משונה'דיגע פאַרשטעלונג, אז שרייבן דאַרף מען עפעס אַנדערש, לחלוטין ניט ווי מען רעדט, אז נעמענדיג די פערדער אין האַנט מוז מען ווערן עפעס אזוי זיס, אזוי „נאָבעל“, אזוי פאַעטיש און אזוי פאַטעטיש, אז מען זאָל בשום אופן ניט דערקאָנען דעם מענטשן וואָס שרייבט.

כלה־מיידלאַך, חתן־כחורים, בעלי־בית'לאַך און ווייבלאַך פלעגן שרייבן נאָר אין דעם „סטיל“ פון דעם אומגליקלאַכן בריפענ־שטעלער.

און מען קאָן זיך נאָך היינט ניט באַפרייען פון דעם נאַרישן בריפענשטעלער. פאַראַן באַ אונז אפילו שרייבער, וועלכע קאָנען זיך ניט באַפרייען פון אים.

אזא קליינער צופאל און אזא גרויסע שערלאכע ווירקונג.
איך האב געזען די מעלאָדראַמע „א היים פאר א מאַמע“ אין
גרענר טעאטער, און איך האב זיך דערמאָנט אין דעם בריפענ-
שטעלער.

עס וואָלט געווען א גוטע מעלאָדראַמא ווען ניט דער אומ-
גליקלאַכער בריפענשטעלער.

דער סטיל פון דעם בריפענשטעלער האָט צעקאליעטשעט די
מעלאָדראַמע.

דער בריפענשטעלער האָט ליב צו פארזיסען, צו פארלאַקירן
אַלץ.

ער וועט ניט זאָגן גלאַט „מאַמע“.

נאָכ'ן וואָרט „מאַמע“ שלעפט זיך אַ גאַנצע מחנה פון צוקער-
דיגע ווערטער:

הייליגע מאַמע, הימלישע מאַמע, געטליכע מאַמע.

דאָס וואָרט „ליבע“ אין אַ אירישער מעלאָדראַמע, דאָס דאָך
זיגע איינפאַך און שיין וואָרט ווערט באַגאַסן מיט אַזוי פיל זיס-
קייטן, אז ליבע ווערט אַ צוקער-טאָרט.

ריינע, אייביגע, הימלישע, געטלאַכע ליבע.

איטלאַכעס געפיל ווערט באַצוקערט, יעדע איבערלעבונג ווערט
פארזיסט.

ליידט די מעלאָדראַמע אונזערע אויף צוקער-קראַנקהייט.

די אַקטיאָרן אונזערע האָבן דאָך באַדראַפט פאַרשטיין, אז
דאָס גרויסע וואָרט „מאַמע“ האָט שוין אין זיך אַלע פאַרבן און
דורך די לעפישע, נאָכשלעפּערישע ווערטער ווערט עס איינפאַך
צעשמירט, צעקראַכן.

אַנשטאַט דעם, וואָס דער אַקטיאָר אליין זאָל דאָס וואָרט
ארויסזאָגן מיט אַלע זיינע פּרעכטיגע פאַרבן, קומט דער מחבר און
רוקט אים אונטער וואַסערדיגע פאַרבן און דאָס וואָרט ווערט וואַ-
סערדיג.

דער בריפענשטעלער איז שולדיג אין דעם.

איך בין זיכער, אז ווען אַ ריכטיגע האַנט מיט אַ גוטן בלייז-

שטיפט (פענסיל) וואָלט זיך דורכגעשפּאַצירט איבער דער מעלאָך-
דראַמע, וואָלט עס פאר איר געווען אַ גרויסע טובה.
מען דאַרף בלויז אויסמעקן די ווערטער פון דעם נאַרישן
בריפענשטעלער.

מען דאַרף איר איינגעבן אַ גוטע פּאַרציע אינסולין, (אַ מיטל
געגן צוקער־קראַנקייט) און ארויסטרייבן פון איר דעם צוקער.
וואָלטן די אַקטיאָרן געקאָנט בעסער שפּילן און דאָס פּובלי־
קום וואָלט עס מיט מער הנאה געזען.
אגב — דאָס פּובליקום דאַרף מען טאַקע אָפּגעוויינען פון דעם
בריפענשטעלער.

טאַקע פאר דער טובה פון דעם אַקטיאָר גופא.
זאָל דער אַקטיאָר מיט זיין שפּילן ווירקן אויף אים און ניט
מיט'ן רעגן פון דראַכנע ווערטער.

ווי פארשטייען עס ניט די אַקטיאָרן, אז די דאָזיגע נאַרישע,
צעקראַכענע ווערטער קאָנקורירען מיט זיי, פּלאַנטערן זיך אין זייער
מויל, באַמבלען זיך אויף זייער צונג און לאָזן זיי נישט שפּילן, לאָזן
זיי ניט אַקטיאָריש באַ'טעמ'ן, באַ'חנ'ן און באַפּאַרבן דאָס ריכטיגע
און נויטיגע וואָרט.

אַן אַקטיאָר קאָן ארויסזאָגן דאָס וואָרט „ליבע“, אָדער „מאַ-
מע“ מיט אזוי פיל עקספרעסיע, אז באַם פּובליקום זאָל אַ וואַרימער
שוידער דורכלויפן דורכ'ן קערפּער.

דאַרף ער אָבער צום וואָרט „ליבע“ אָדער „מאַמע“ צולייגן
אַ גאַנצן ווערטער־בוך פון „איידעלע“ און זיסע פּאַטיקע־ווערטער,
ווערט דאָס עיקר־דיגע וואָרט אזוי עלנד, אזוי איינזאַם אין דער
כאַליאַסטרע פון טפּשות־דיגע ווערטער.

די אַקטיאָרן אליין האָבן באַדאַרפט קעמפן געגן דעם, וואָרים
די דאָזיגע כאַליאַסטרע פון ווערטער זיינען זייערע גרעסטע שונאים.
אין דער דאָזיגער מעלאָדראַמע גופא זיינען פאראן סצענעס,
אין וועלכע די מחברים האָבן אויף אַ וויילע פארגעסן דעם בריפענ-
שטעלער און די סצענעס זיינען לעבעדיגע, פרישע.

די אַקטיאָרן שפּילן אזוי פריי, אזוי בריה'ש און אזוי רירעוו-
דיג, אז דו זיצט און וואונדערסט זיך:

דאָס האָבן דאָך די אַקטיאָרן און די מחברים באַדאַרפט איינ-
זען.
עס איז דאָך אזוי קלאָר, אז יעדער זעענדיגער קאָן עס זען.

איך בין ניט קיין ליטעראַרישער מוסר'ניק, איך בין ניט קיין
ליטעראַרישער "וצדקתך".
איך האַלט, אז די מעלאָדראַמע איז ניט קיין ממזר, ניט קיין
אונטערגעוואָרפן קינד אין טעאַטער.
פאַרקערט, איך האַלט, אז די מעלאָדראַמע איז אַ ליבלאָך און
כשר קינד פון טעאַטער.
דער אַקטיאָר און דאָס פּובליקום, די צוויי הויפט מחותנים
פון טעאַטער, האָבן זי אויף דער וועלט געבראַכט.
און באַמת איז דאָס לעבן מער מעלאָדראַמאַטיש ווי דראַ-
מאַטיש.

דראַמע איז בעצם אַ געפּוידערטע, אַ געפאַרבעטע און "גע-
באַבעטע" מעלאָדראַמע.

דער פּרייער זיפּ, אָדער דער הייסער וויינגעשריי פון אַ מע-
לאָדראַמע ווערט אין אַ דראַמע אָנגעטאָן אין אַ פּראַק און אין ענגע
שיכלאָך. דער וויינגעשריי גייט ארויס צירלאַך-מאַנילאַך און דער
זיפּ רייסט זיך ארויס אויף נאָטן, מיט אַ קאַמערטאָן אין האַנט.

שעקספּיר איז מעלאָדראַמאַטיש. ער איז געווען אליין און
אַקטיאָר און ער האָט געוואוסט, אז דער אַקטיאָר דאַרף האָבן זיין
טעמפּעראַמענט פּרדי און ניט געבונדען און געפענטעט מיט ליטע-
ראַרישע שטריקלאַך.

און דער עיקר'שט דאָס פּובליקום, דער טעאַטער עולם וויל
האָבן דאָס פּראָבלעם, די מאַראַל און דעם מסור השכל אָפּען, נאַקעט,
בולט און קלאָר.

און די מעלאָדראַמע איז אזא אָפּען-האַרציגע.

זי ווייזט ניט מיט דער רעכטער האַנט דעם לינקן אויער.

זי גנב'עט זיך ניט צו דעם פּראָבלעם דורך הינטער טירן. זי
גייט ניט צום מוסר-השכל אין זאָקן — זי רייסט זיך ניט צו דער
מאָראַל פון שטיק מיט זייטיגע וועגן און שמעגן.

זי שטורמט דאָס פראַבלעם פון נאַנטן, זי גייט אויף'ן מוסר-
השכל האַרט און שאַרף.
דעם סאַמע קורצן וועג זוכט זי אים.
זי איז אַפּענהאַרציג.
אירע אינטריגעס זיינען שניידענדיגע, פאַרכאַפּענדיגע און
שאַרפע.

מען דאַרף ניט אַרויס'פּשט'לען און אַרויס'דרשנ'ען דעם מוסר-
השכל און מען דאַרף ניט מיט אַ שפּאַקטיוו זען די באַהאַלטענע
כונה.

און דאָס איז טעאָטער.

דאָס איז זיין מהות.

און עס איז אַ נאַדישער פּאַראָרטייל פון אונזערע שרייבער
גענון מעלאָדראַמע, זיי האָבן מורא צו שטיין אין אירע ד' אמות.
הויפּטמאַן און זודערמאַן האָבן קיין מורא ניט.
גאַרקי און אנדרייעוו און אפילו טאַלסטאָי האָבן געשריבן
מעלאָדראַמעס.

און איך שעם זיך ניט צו מודה זיין, אז איך זע אַ גוטע מעלאָד-
דראַמע מיט אַ סך מער פאַרגניגן ווי אַ גוטע, פרומע און שטילינקע
ליטעראַרישע דראַמע מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן.

און אויב מען רעדט פון פּאָלקסטימלאַכקייט איז די מעלאָד-
דראַמע דורך און דורך פּאָלקסטימלאַך.

אַלע פּאָלקס-מעשה'לאַך, אַלע פּאָלקס-לידער אונזערע זיינען
מעלאָדראַמאַטיש.

י. ל. פּרץ האָט אין זיינע פּאָלקסטימלאַכע געשיכטן אַפּגעהיט
דעם מעלאָדראַמאַטישן מאַמענט און ער האָט אים ניט פאַר'ליטע-
ראַרישט.

איז — אדרבה.

באַ אונז איז אָבער די מעלאָדראַמע אַ קינר פון דעם אַלטן,
פאַרשימעלטן בריפּענשטעלער.

אַנשטאָט צו לאָזן פּריי דעם הייסן טעמפּאַראַמענט פון דער
מעלאָדראַמע, פּענטעט מען אים מיט ווערטער, וואָס גייען אויף
שטאַלצעס, מען פאַרשיט אים מיט ווערטער-ביכער.

ליטערארישע אבערגלויבנים

אנוערע טעאטער ישובניקעס האָבן מורא פאַר דער מעלאָ-
דראַמע ווי אַ שד פאַר וויראַך. דערהערן זיי אַ הויך קול אין אַ
טעאטער שטיק, דערזען זיי אַ רעוואָלווער אויף דער סצענע, קומט
פאַר אין דעם שטיק עטוואָס טומלענדיגעס, רייסט דאָרטן עפעס
אויף, צעבושעווען זיך דאָרט נאָקעטע מענטשלעכע קאָנפליקטן,
ווערט אַרויסגעשטעלט אַ צעקרימטער פון לייַדן און פיין פנים, איז
דאָס שטיק פּסול.

דראַמע דאַרף גיין מיט זאָקן אויף דער סצענע, דראַמע דאַרף
זיצן און קרעכצען שטיל ווי אַ נוטה למוֹת, ווי אַ גוסס. מען דאַרף
ארויסרייסן פון דער דראַמע די שטאַרקע, געזונטע באַקציינער,
מען דאַרף אַרויסלאָזן פון איר דאָס הייס בלוט, מען מוז אויסלעשן
דאָס לעבנס-פייער און נאָך דער אָפּעראַציע וועט זי ווערן אַ לייַ-
טעראַרישע דראַמע, אַ שטילע, אַ חלוש'דיגע, אַ טשאַמקענדיגע
דראַמע.

און די דאָזיגע ליטעראַרישע פּחדנים, די דאָזיגע זיידענע טע-
אַטראַלן באַלעקן זיך פון אַ דראַמאַטישן געניץ, פון אַ דערשטיקטן
טראַגישן זיפצעלע און פון אַ הינערפלעטישער האַנדלונג.

די דאָזיגע צעקראַכענע טעאַטראַלן האָבן מורא פאַרן שטור-
מישן, רייסענדיגן און קנאַלענדיגן שעקספיר, פאַר דעם הייסן הונגאַ
און פאַר אַלע אַנדערע סצענישע גאונים, וועלכע זען ניט דאָס לעבן
ווי אַ תּשעה-ביאָר ווען אַלע גייען אַרום אין זאָקן, נאָר ווי אַ
משוגענע וואַקסאַנאַליע פון מענטשלעכע לייַדנשאַפטן, אַ ווילדער
געראַנגל צווישן לעבן און טויט, וועלכע האָבן די אויערן ניט פאַר-
לייַגט מיט וואַטע און הערן אין לעבן פאַרצווייפּעלטע געשרייען
און די האַרץ-דייסענדע זיפצן, וואָס רייסן זיך אין הימל אַריין.
אונזער חסר-דעה'דיגן לעבן.

איז אַ דראַמע אָן באַק ציינער, אַ קאָמעדיע מיט אַ זלידנעם
אומעט פאַר זיי ליטעראַריש.

האָט זיך איינגעוואַרצעלט דער דאָזיגער ליטעראַרישער אבער-
גלויבן אין אונזער טעאַטראַלער וועלט און לאָזט ניט דעם גע-
נע-

זונטן, פול-בלוטניגן מענטשן ארויסקומען אויף דער סצענע. אָט
האָט מען פארנודיעט אַ הייסע דראַמע פון י. ד. בערקאוויטש, אַ
דראַמע פון אַ ישרייבער, וואָס האָט אַרויסגענומען די ליטעראַרישע
וואַטע פון די אוירן און האָט דערהערט דעם ווילדן געפילדער פון
אונזער חסר־דעה"דיגן לעבן.

דער עולם, דאָס פובליקום איז אָבער פריי פון דעם ליטעראַר-
רישן אַבערגלויבן, פון דער ליטעראַרישער חלשות. דער עולם האָט
זיין געזונטן טעאַטראַלן חוש און ער זוכט שטורמישע איבערלע-
בונגן; זיינען פול די טעאַטערס וואָס שפילן רייסענדיגע מעלאָד-
דראַמעס, עס זיינען געפאַסט די הייזער וואו מען לאַכט מיט'ן
פולן מויל.

און פאר ליטעראַטור האָט מען באַשאַפן קליינע, שטילע
ווינקעלאַך, סאַמעטענע נעסטעלאַך, הינער שטייגלאַך וואו עס זיצן
שטילע מענטשעלאַך און גענעצן אין גרויס התבודדות.

די ליטעראַטור איז אוועק פון לעבן, זי האָט זיך פאַרשלאָגן
אין אַ ווינקל און שעפטשעט דאָרט מיט פאַרגלאַצטע אויגן אירע
ליטעראַרישע לחושים.

און די מעלאָדראַמע, דער וואָדעוויל האָבן פאַרנומען איר
אָרט ...

טוט די מעלאָדראַמע דאָס, וואָס די דראַמע האָט באַדאַרפט

טאָן.

אָט האָב איך געזען באַ מאַקס געביל אין טעאַטער אַ מע-
לאָדראַמע, וואָס האָט באַדאַרפט זיין אַ דראַמע, אַ שטיק לעבנס
געראַנגל, אַ פאַרקנוילטער, פאַרפלאַנטערטער לעבנס־קאַמף.

געביל מיט'ן חוש פון אַן אַקטיאָר, האָט אין זיינע מעלאָד-
דראַמעס שטענדיג מענטשן קנאַכניגע, מענטשן טיגערס, מענטשן
מיט בולט'ע, אַפענע, צו אַפענע כאַראַקטער שטריכן, מענטשן וואָס
פּשט'לען ניט אויס אַ ליידנשאַפט, וואָס שוויצן ניט אויס מיט
מאַטערניש אַ שטיקל געפיל, מענטשן, וואָס זיפצן ניט אויס בסוד
אַ בלוטיגע דראַמע.

אין זיין איצטיגער מעלאָדראַמע וואָס הייסט „שטאַל און
אייזן" איז דאָ אַ מענטש אַ טיגער, מיט שאַרפע צוקענדיגע ציין,

מיט הענט, וואָס זיינען שטענדיג צענויפגעלייגט אין קולאָקעס, מיט פעסטע פיס, וואָס דאַרפן טרעטן מיט רציחה עמיצן, א מענטש, וואָס האָט נערוון פון שטריק.
צוקט ער, דייסט ער און בייסט דאָרט אין לעבן מיט פאר-ביסנקייט.

ער איז א טיגער צווישן וועלך, א טיגער צווישן שעפעלאַך. איז ער אָבער אויך א טיגער באַ זיך אין הויז, ער קומט מיט די נעגל, מיט שארפע נעגל, מיט וועלכע ער צוקט אין גאָס אין זיין היים, צו זיינע קינדער.
מיט נעגל צערטלט מען ניט, מיט נעגל גלעט מען ניט, מיט נעגל ליבט מען ניט.

ער האָט ליב זיינע קינדער עפעס ביזן ברומענדיג, עפעס סאַראַסטיש לאַכענדיג און צולהכעיס'דיג.

מיט זיין שטאַרקייט וואַרפט ער אָן א מורא אויף זיי, מיט זיין פעסטקייט דערשטיקט ער אין זיי זייער ווילן, ער קעמפט מיט זיינע קינדער, קעמפט און באַקעמפט זיי.

די בייע, קלוגע טאַטעס, זיי האָדעווען דאָך אויס קינדער אַידיאָטן, קינדער שוואַכלינגע, קינדער מיט אַ צעקנייטשטן, צע-מוישטן און צעטרעפטן ווילן.

שטייט אין מיטן אַ פּאַטער אַ גיגאַנט, אַ טיגער און ארום אים קינדער דערשראָקענע, נישטיגע קינדער.

דער מענטש פון דער מאַשין, דער מענטש פון פאַבריק, וואָס זעט אין לעבן רעדער מיט ציין, זיי בייסן זיך אריין איינע אין די אַנדערע, דרייען איינע די אַנדערע אָן רחמנות, אָן האַרץ, אָן נשמה, אָן וואַרימקייט און אָן ליבע.

וויל ער באַ זיך אין דער היים אויך זען אַ מאַשין וואָס דרייט זיך און באַוועגט זיך לויט זיין אייזערנעם, פאַרהאַרטעוועטן ווילן, און ער צעברעכט זיינע קינדער; די אייביגע מורא, וואָס לויפערט אויף זיי, דער שטענדיגער שרעק, וואָס פייניגט זיי, צע-פליישט זיי און צעטרעט זיי.

איז וואָס זיי טוען איז גנבה, וואָס זיי טוען מיט זייער אייגענעם ווילן איז גזלחה. גנב'נען זיי, וואָס זיי קומט פון לעבן, גנב'ט אַ טאַכטער ליבע, גנב'ט אַ זון געלד און ווען מען כאַפט

אים בא דער האַנט הרג'עט ער א מענטשן פון שוואַכקייט און
אויס מורא פאַר'ן ביזן טאַטען, א דריט קינד ווערט אזוי צע-
טערפעט, אז ער מינטערט זיך, פאַרטומעלט זיך מיט קאַסאין און
א פערטער גיט זיך אונטער דעם טאַטען, איז א אידיאָט.
דערזעט דער שטאַרקער טיגער דעם חורבן אין זיין הויז...

דערזעט ער דעם חורבן...

האָט ער באַדאַרפט געבראַכן ווערן, געבראַכן מיט קנאַל,
אזעלכע דעמבעס בויגן זיך ניט ווי ריטלאַך, אזעלכע דעמ-
בעס פאַלן פון אזא שטורם ווינט, פאַלן צעבראַכענע.
האָבן אָבער אַקטיאָרן ליב זייערע העלדן, זיי ווילן זיי ניט
צעברעכן.

די אייביגע אַקטיאָרישע שוואַכקייט.

ווערט דער טיגער צעקראַכן, ווערט דער טיגער א לעמעלע
א אידענע מיט תחינות...

און ער איז נאָך גערעכט!

עס האָט געקאָנט זיין א דראַמע, עס האָט זיך אָנגעהויבן
ווי א דראַמע, נאָר די מעלאָדראַמאַטישע טרערן האָבן עס צע-
וויקט צום סוף.

איין לאַגישער שטריך, איין פלינקער בויג און דער קלאָרער
זין פון דעם גאַנצן שטיק וואָלט ניט צעקראַכן געוואָרן, ניט פאַר-
נעפֿלט געוואָרן.

מאָס געביל האָט ליב די מעלאָדראַמע און לייגט אריין
ערנסט און ליבע אין דער אויפפירונג. ער פאַרמאָגט געניטקייט,
ער קאָן סצעניש בויען א מעלאָדראַמע.

און דער עיקר'ישט ער קאָן זיין די צענטראַלע פיגור אין א
מעלאָדראַמע און ער קאָן עס זיין מיט אַרטיסטישער וואָג און מאָס.
מיט גרויסע שטריכן מאַלט ער דעם אייזן מאַגנאַט, נייטען פּראָסט,
הלאַוי וואָלטן מיר אין די ליטעראַרישע דראַמעס זען אזעלכע
קערענדיגע פיגורן ווי נייטען פּראָסט, אזעלכע קנאַכדיגע מענטשן,
אזעלכע גאַנצע מענטשן, אזעלכע פאַרגרייזטע העלדן.

איך בין מקנא דער מעלאָדראַמע פאַר אירע מענטשן מיט
באַראַקטער, פאַר אירע העלדן מיט זייער קלאָרער, אויסגעהאַ-

מערטער שפראך, פאר איר אָפענער, ניט פארנעפלטער טענדענץ,
פאר איר שטורם אויף דער סצענע און אפילו פאר איר רעוואָלווער
מיט וועלכן זי באַנוצט זיך אזוי דרייסט און אזוי אָפּט.
דאָס האָט זי גע'ירש'עט פון דער דראַמע, פון שעקספירס
דראַמע... מאַסס געבילט נייטען פראָסט איז פארביג, ער איז
סצעניש, ווייל ער איז אַ העלד.

ווען נייטען פראָסט וואָלט געבראַכן געוואָרן ווי אַ העלד
און ניט ווי אַ תהילים זאָגער, וואָלט איך אים ארײַנגעשטעלט אין
דער פיינסטער דראַמע.

די מעלאָדראַמע איז אָבער סענטימענטאַל, ערלויבט זי זיך
אַ שטיקל דרייסטקייט, באַנעצט זי עס באַלד מיט טרערן.

דזשעני גאלדשטיין שפילט די טאַכטער פון דעם אייזן מאַג
נאָט, די איינציגע, וואָס קומט ארויס אַ גאַנצע פון איר פאָטערס
האַרטקייט און שווערקייט, די איינציגע פון אלע קינדער, וואָס
קומט דערנאָך טרייסטן דעם קראַנקן, צעבראַכענעם לייב.

פרויען זיינען ווייכער, בויגיגער און זיי ווערן ניט צעבראַכן.
אלע זיינען צעבראַכן געוואָרן פון דעם טאַטענס שטאַרקייט,
די טאַכטער בויגט זיך ווי אַ ריטל, בויגט זיך צו דער ערד, אָט
ווערט זי צעבראַכן און זי בלייבט גאַנץ, נאָכמער — זי זיגט, זי
באָזיגט סוף כל סוף דעם טאַטען, דעם מענטשן פון שטאַל און אייזן
ווייל זי איז ושוואַך.

איז עס ניט פיינער דראַמאַטישער שטאַף?

און דעם דאָזיגן דראַמאַטישן שטאַף האָט דזשעני גאלדשטיין
געשיקט באַהערשט.

פיטער גראַף האָט דאָ געגעבן אַ חוזק ניט קיין מענטש.
מענטשן פון לויטער חוזק זיינען לחלוטין ניט אינטערעסאַנט און
דער הויפט — ניט סצעניש. די קיילעכדיגע שלים-מזל'ס אָן אַ
סימן פון פארשטאַנד און כאַראַקטער זיינען ניט קיין טעאַטראַלע
באַשעפענישן.

עס פעלט אַביסל לויטערקייט, אַביסל ליכט און אַ ביסל יושר,
פשוט מענטשאַכער יושר — נייטען פראָסט איז טאַקע אַ מענטש
פון שטאַל און אייזן אָבער צום שכל דאַרף ער דאָך קומען אַמאָל.

ער דארף דאך סוף כל סוף זיין אזוי שטארק, אז ער זאל זיך אליין קאנען ברעכן.
 און דאס דארף דאך זיין דער מוסר השכל פון דער דראמע.
 איך וויל אויף אים ניט רחמנות האָבן, זאל ער אליין אויף זיך רחמנות האָבן; זאל ער חרטה האָבן...
 און דאס קאָן דאך געביל מאַכן, ער איז דאך אליין דער מחבר!
 דאָס שטיק וואָלט זייער פיל געוואונען.

די מרענדיגע דראַמע

די אידישע מעלאָדראַמע איז דער סקעלעט פון אַ דראַמע. עס איז אַ דראַמע אָן מוסקולן, אָן בלוט און פלייש.
 ביינער, טרוסקענע ביינער באַוועגן זיך און וואַרפן אָן אַ פחד. די מעלאָדראַמע האָט אַ נשמה, האָט אַ מאָראַל, אָבער סײַ די נשמה און סײַ די מאָראַל היינגען איר עפעס אויף דער שפיץ נאָז, ווי אַ לונג-און-לעבער.
 די דראַמע איז אַ פאַרשטעלטער, אַ פאַרשלייערטער משל, די מעלאָדראַמע איז דער אָפענער, נאַקעטער נמשל.
 הכלל, די מעלאָדראַמע איז די פסולת, דער אָפּזאָץ פון דער אַמאָליגער גוטער דראַמע. די מעלאָדראַמע האָט זיך אַריינגערײסן אין טעאַטער און האָט זיך דאָרט באַפעסטיגט. זינט די דראַמע האָט פאַרגעסן אז זי איז אין טעאַטער און איז געוואָרן שטאַרק לײַ טעראַריש, זינט זי איז געוואָרן שטײל און אײדל, זינט זי האָט אָנגעהויבן צו שושקען זיך אויף דער בינע, זינט זי האָט זיך אַריינגעוואָרפן אין אַ כאַלאַט, אין פאַנטאַפּל און האָט אָנגעהויבן געניצן, זינט זי האָט אָנגעהויבן צו באַוועגן זיך גוט-הילמות'דיג, זינט זי איז געוואָרן טעאַטראַליש בלוט-אַרים, האָט די מעלאָדראַמע מיט איר האַרצרייסענדן געוויין, מיט איר שטורמישער באַוועגלעכקייט און מיט אירע קנאַלענדיגע עפעקטן זיך אַריינגערײסן אין טעאַטער. און סײַ די אַקטאָרן און סײַ דאָס פּובליקום האָבן זי אויפֿגענומען מיט פּרייד.

סיי דער אקטיאָר און סיי דאָס פובליקום האָבן זיך פאַרבענקט
 נאָך שטאַרקע, צעטרייסלענדיגע איבערלעבונגען.
 איז געקומען די מעלאָדראַמע, אַ פשוט'ע און אַ שרייענדיגע,
 אַ פוסטע און אַ טומלענדיגע, אַ פלאַכע אָבער מיט שטאַרקע ווער-
 טער און מעשים, אַ נאַרישע, אָבער מיט אַ ים הייסע טרערן, מיט
 אַ קליינעם מוח'ל, אָבער מיט קלאַרע, פשוט'ע געדאַנקען, מיט אַ
 פוסטען קאַפּ, וואו עס קלינגט דערפאַר שטאַרק און הילכט מורא'דיג.
 און זאָל די דראַמע ניט מאַכן קיין פרום פנים'ל, זאָל זיך די
 זיידענע מיוחסות ניט ברעכן מיט די הענט, אַז אין איר פאַלאַזי,
 — אין טעאַטער — האָט זיך אַריינגעריסן אַ דינסט-מאָר און טרעט
 מיט אירע גרויסע נענעלדיגע שיך אויף אירע ווייכע טעפיכער.
 זי איז אַליין שולדיג.

זי איז געזעסן אין איר היים מיט אַראָפּגעלאָזענע פאַרהאַנגען
 און שטיף און איידל געזיפצט. זי איז געוואָרן נודע און לאַנגווייליג.
 איז געקומען די מעלאָדראַמע און האָט פאַנאַנדערגעפנט די
 פענסטער, האָט זיך אַריינגעריסן דער גאַסן-טומל אין שטוב אַרין,
 האָט גענומען אַ בעזים און האָט אָנגעהויבן אויסקערן דעם אַלטן
 שטויב.

אמת, זי טוט עס צו האַסטיג, צו האַמעטנע, זי צעברעכט גוטע,
 טייערע וואָזעס מיט איר קלאַציגן אימפעט, זי וואַרפט און שליי-
 דערט קריסטאַלענע חפצים ווי ליימענע טעפּ, זי וואַשט טייערע
 בילדער מיט אַ וויכאַטש, זי מאַכט אַ חורבן, — אָבער לופט און
 לעבן האָבן זיך אַריינגעריסן אין דער פאַרלאָזענער היים!

דער אידישער טעאַטער-באַזוכער איז פרימיטיוו, ער איז ניט
 אַריסטאָקראַטיש, ער איז ניט געאיידלט, ער קאַן ניט זיצן אין טעאַ-
 טער און כאַפּן ליטעראַרישע פליגן. אונזער עולם איז פרימיטיוו,
 אָבער זייער געזונט און קערנדיג. ער איז פריש און יאָדערדיג, ער
 קאַן וויינען מיט הייסע טרערן און לאַכן האַרציג און שטורמיש,
 און ער בענקט, ער גאַרט נאָך שטאַרקע איבערלעבונגען.

די אידישע ליטעראַרישע דראַמע איז אַ פאַרעווע באַשעפּעניש,
 ניט זי וויינט און ניט זי לאַכט, ניט זי צאָרנט און ניט זי רחמים'ט,
 ניט זי שילט און ניט זי בענשט. זי האָט מורא פאַר אַ רעוואָלוציע

און פאר סם, זי אנטלויפט פון א געטלעג, זי מיינט אויס שטארקע
ווערטער, זי ווארפט זיך ניט אריין אין טומלדיגן ברויזנדיגן לעבן,
זי זוכט זיך בסדר אויס א שטילן ווינקעלע, וואו שפיגען וועבן נעצן
פאר פליגן און פון דאָרט רעדט זי צום עולם מיט א קראַנקן הוסטעלע.
איז די מעלאָדראַמע אַרויפגעשפרונגען אויף דער בינע מיט א
רעוואָלווער אין האַנט, מיט קולות וברקים, מיט רעש און געפילדער.
און דער טעאַטער-עולם לעבט, ער וויינט און לאַכט, ער צאָרנט
און האָט מיטלייד, ער קריצט מיט די ציין און בענטשט פון פולן
האַרצן.

ווייל אויף דער בינע קומט עפעס פאַר, עס טוט זיך דאָרט
עפעס!

ווען עס ווערט נעלם דער אמת'ער, עכטער נאַרוננס-אַרטיקל,
קומט אלע מאָל דער סוראַנאַט, דער ערזאַץ, די אמת'ע טעאַטראַלע
דראַמע איז פאַרשוואונדן געוואָרן, איז געקומען דער סוראַנאַט —
די מעלאָדראַמע. מוזן מיר זיין גרייט, אז כל זמן אונזער דראַמע
וועט ניט באַקומען קיין הייס בלוט, כל זמן זי וועט זיין בן-יהודיש-
שרעקעדיג, כל זמן זי וועט מורא האָבן צו מאַכן אַ דרייסטן טויט,
וועט די מעלאָדראַמע פאַרנעמען איר אָרט אין טעאַטער.

מיט תחינות, מיט אַפּשפּרעכונגען וועט מען די מעלאָדראַמע
ניט פאַרטרייבן פון טעאַטער, ווען עס וועט קומען אַ יונגע, אַ שטאַר-
קע און אַ פייערדיגע דראַמע, וועט די מעלאָדראַמע אַנטלויפן וואו
דער שוואַרצער עפּפּער וואַקסט, וואָרים בעצם איז זי אַ דינסט, וואָס
פאַרנעמט ניט געזעצלאַך דאָס אָרט פון דער האַרינטע.

דערווייל מוזן מיר זיך רעכנען מיט דער מעלאָדראַמע. און כל
זמן די שפּחה האַלט זיך אָנשטענדיג און האָט די מאַניערן פון איר
האַרינטע — די דראַמע — קאָנען מיר צו איר קיין טענות און
תביעות ניט האָבן.

האָב איך אַבסאָלוט ניט קיין טענות צו געביל'ס מעלאָדראַמע
„דער גרויסער מאַמענט“, וואָס גייט איצט אין געביל'ס טעאַטער.

די מעלאָדראַמע מאַכט ה'נ'דלאַך פון אַ דראַמע און די ה'נ'דלאַך
זיינען לחלוטין ניט קיין גראַבע און ניט קיין צינישע.

עס איז אַ מעלאָדראַמע, וואָס פאַרכאַפט אייך באַם האַרצן.
זי איז פשוט, זי קלינגט זיך ניט, זי האָט גענומען אַ שטיקל קרי-

מינעלע כראָניק און האָט עס נאָקט אַרויסגעפירט פאַר'ן עולם.
קרימינעלע כראָניק איז אין אונזער צייט אַ שטיק לעבן, אַ
פאַרפלאַנטערט, פיקאַנט, רעאַל שטיק לעבן.
קיין צייט אין דער געשיכטע איז ניט געווען אַזוי קרימינעל,
ווי אונזער צייט: הריגות, רציחות און משפטים זיינען טאַגטעג
לאַכע דערשיינונגען אין אונזער לעבן.

אונזערע דראַמאַטורגען, וואָס זיינען אויסגעוואַקסן אין דער
שטילער צייט: אינ'ם אָנהויב פון דעם היינטיגן יאָרהונדערט, מיינען
נאָך אַלץ, אַז קרימינעלע געשעענישן זיינען אויסנאַמען פון לעבן,
זיי זיינען ניט כאַראַקטעריסטיש און דערביי ניט „ליטעראַריש“.
טויט, מאָרד און טריבונאַל זיינען איצט שטיקער לעבן!
געביל האָט עס גענומען מעלאָדראַמאַטיש, ד. ה., סכעמאַטיש,
ווי די מעלאָדראַמע טוט עס.

און אַ שבח מוז געזאָגט ווערן געביל'ן, אַז ער האָט די גאַנצע זאך
געבויט מיט גרויס טאַקט און פאַרויכטיגקייט.

נאָך מער לויב פאַרדינט די אויפפירונג און דאָס שפילן.
די מעלאָדראַמע איז בטבע אַ טאַקטלאָז באַשעפעניש, זי האָט
אַן אויפגעריסענעם מויל, זי האָט געוויינלאַך קלאַציע און רייסנדיגע
באַוועגונגען, זי וויינט ניט, נאָר זי יאָמערט, זי רעדט ניט, נאָר זי
שרייט, זי שמייכלט ניט נאָר זי לאַכט היסטעריש, זי גייט ניט,
נאָר זי שטעלט טריט.

געביל האָט אָבער דער מעלאָדראַמע זיינער געגעבן פיינע, דואַל-
גע און זייער אַנשטענדיגע מאַניערן. איר דערקאַנט ממש ניט די
באַקאַנטע האַמעטנע מעלאָדראַמע אויף דער בינע.

קיין זייטיגע מיטלען, קיין געשטוקעוועטע איינפאַלן האָט גער-
ביל ניט געזוכט, כדי צו מאַכן שרייענדער, עפעקטפולער די אויפפיר-
רונג. ער האָט אין דער מעלאָדראַמע גופא אויפגעדעקט די שפאַנענ-
דיגע עפעקטן, זיי בליצן אַרויס פון דער האַנדלונג גופא.

און דאָ זע איך צום ערשטן מאָל אַ אידישן אַקטיאָר מיט אַ
שטיקל חוש פאַר רעזשי, מיט אַביסל פאַרשטענדעניש פאַר טעאַטער
ראַלע קאַמפּאָזיציע, מיט אַן אויג, וואָס זעט די אויפפירונג פון אָנ-
הויב ביז'ן סוף מיט אַלע אירע קנייטשעלאַך, מיט איר גאַנצע
בלוט צירקולאַציע.

א י נ ה א ל ט :

מעצמער און אידיש מעצמער

22—7	מעצמער פאר זיך
40—23	גלגולים
58—41	אָן אַ אידעע
68—59	אָן פליגלען
76—69	דער אַקטיאָר
89—77	אַ מעצמער־דור
96—90	דער קרומער שפיגל

פ א ר ט ר ע ט ו ן

105—99	א. ר. קאמינסקא
111—106	אברהם פישזאן
120—112	בינא אַבראַמאָוויטש
126—120	אַננאַ אַפּעל
133—127	מאלי פיקאן
141—133	מאָריס שוואַרץ
146—141	יעקב בן־עמי
153—147	מוני וויזענפריינד
159—153	לודוויג זאַץ
165—159	מאַרק שווייד
172—166	איזידאָר קעשיר
178—172	לעבעדיעוו
184—178	ב. נאַרין

ק ר י ט י ק

193—187	קונסט־מעצמער
201—193	דער אומגליקלאכער משיח

207—202	וועלף
214—208	די כשופמאכערין
222—214	לא תחמוד
229—222	שיף מיט צדיקים
237—230	שאפ
245—237	הדיבוק
253—245	יעקב'ס חלום
260—253	הגולם
266—261	דבוקינבלה
272—267	הימל און ערד
277—273	דער בריפענשטעלער
283—278	ליטערארישע אבערגלויבנס
288—283	די טרענדיגע דראמע
289	אינהאלט

צוויי בילדער פון דר. א. מוסדוני